

Ekonomia

Miasta studentów – miasta konsumentów

Zachowania konsumenckie studentów
w rozwoju Łodzi i Turynu

Jakub Zasina

Miasta studentów – miasta konsumentów

Zachowania konsumenckie studentów
w rozwoju Łodzi i Turynu

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Ekonomia

Miasta studentów – miasta konsumentów

Zachowania konsumenckie studentów
w rozwoju Łodzi i Turynu

Jakub Zasina

Jakub Zasina – Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Katedra Gospodarki Regionalnej i Środowiska
90-255 Łódź, ul. Polskiej Organizacji Wojskowej 3/5

RECENZENT

Wanda Gaczek

REDAKTOR INICJUJĄCY

Beata Koźniewska

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Beata Otocka

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA

Leonora Gralka

PROJEKT OKŁADKI

Agencja Reklamowa efectoro.pl

Zdjęcie wykorzystane na okładce autorstwa Jakuba Zasiny

© Copyright by Jakub Zasina, Łódź 2020

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2020

Publikacja finansowana ze środków Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego
Uniwersytetu Łódzkiego. Badanie finansowane ze środków projektu Narodowego Centrum Nauki
nr 2016/23/N/HS4/03390

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.09576.19.0.M

<http://dx.doi.org/10.18778/8220-095-9>

Ark. wyd. 16,0; ark. druk. 15,875

ISBN 978-83-8220-094-2

e-ISBN 978-83-8220-095-9

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 665 58 63

Spis treści

Wykaz skrótów	7
Wprowadzenie	9
Miasta studentów – miasta konsumentów. Problem badawczy	9
Metodologia badań	15
Struktura pracy	18
Rozdział 1	
Zachowania konsumenckie studentów jako użytkowników współczesnych miast akademickich	21
1.1. Pojęcie zachowań konsumenckich studentów	21
1.2. Wymiar gospodarczy zachowań konsumenckich studentów w miastach akademickich	23
1.2.1. Zachowania konsumenckie studentów w sferze zakwaterowania	23
1.2.2. Zachowania konsumenckie studentów w sferze czasu wolnego	28
1.2.3. Zachowania konsumenckie studentów w pozostałych sferach	30
1.3. Wymiar przestrzenny zachowań konsumenckich studentów	36
1.3.1. Konfiguracje przestrzenne aktywności studentów w miastach akademickich	36
1.3.2. Zjawiska studentyfikacji i destudentyfikacji	40
1.4. Wymiar czasowy zachowań konsumenckich studentów	46
1.5. Cechy studentów różnicujące ich zachowania konsumenckie	48
Rozdział 2	
Zachowania konsumenckie studentów w gospodarce i przestrzeni Łodzi	55
2.1. Specyfika Łodzi jako przemysłowego miasta akademickiego	55
2.2. Charakterystyka próby badawczej	64
2.3. Wielkość, struktura i źródła finansowania wydatków konsumenckich studentów w Łodzi	66
2.4. Wymiar gospodarczy, przestrzenny i czasowy zachowań konsumenckich studentów w Łodzi	69
2.4.1. Studenci jako uczestnicy rynku edukacyjnego	69
2.4.2. Studenci jako uczestnicy rynku mieszkaniowego	73
2.4.3. Studenci jako uczestnicy rynku usług czasu wolnego	86
2.4.4. Studenci jako uczestnicy rynku gastronomicznego	101
2.4.5. Studenci jako uczestnicy rynku handlowego	106
2.4.6. Studenci jako uczestnicy rynku transportowego	111

6 Spis treści

2.5. Ramy czasowe pobytu studentów w Łodzi	115
2.5.1. Pobyt studentów w mieście w trakcie kształcenia akademickiego	115
2.5.2. Związki studentów z miastem po ukończeniu kształcenia akademickiego	118

Rozdział 3

Zachowania konsumenckie studentów w gospodarce i przestrzeni

Turynu

121

3.1. Specyfika Turynu jako przemysłowego miasta akademickiego	121
3.2. Charakterystyka próby badawczej	130
3.3. Wielkość, struktura i źródła finansowania wydatków konsumenckich studentów w Turynie	132
3.4. Wymiary gospodarczy, przestrzenny i czasowy zachowań konsumenckich studentów w Turynie	135
3.4.1. Studenci jako uczestnicy rynku edukacyjnego	135
3.4.2. Studenci jako uczestnicy rynku mieszkaniowego	139
3.4.3. Studenci jako uczestnicy rynku usług czasu wolnego	150
3.4.4. Studenci jako uczestnicy rynku gastronomicznego	165
3.4.5. Studenci jako uczestnicy rynku handlowego	169
3.4.6. Studenci jako uczestnicy rynku transportowego	175
3.5. Ramy czasowe pobytu studentów w Turynie	178
3.5.1. Pobyt studentów w mieście w trakcie kształcenia akademickiego	178
3.5.2. Związki studentów z miastem po ukończeniu kształcenia akademickiego	180

Rozdział 4

Rola zachowań konsumenckich studentów w rozwoju gospodarczym i przestrzennym Łodzi i Turynu. Analiza porównawcza

183

Zakończenie

205

Synteza wyników	205
Rekomendacje dla polityki miejskiej	209

Podziękowania	213
---------------	-----

Bibliografia	215
--------------	-----

Spis fotografii	227
-----------------	-----

Spis map	229
----------	-----

Spis rysunków	231
---------------	-----

Spis tabel	233
------------	-----

Spis wykresów	235
---------------	-----

Załączniki	237
------------	-----

Summary in English	245
--------------------	-----

Riepilogo in italiano	249
-----------------------	-----

Wykaz skrótów

- AA Accademia Albertina di Belle Arti di Torino
Akademia Sztuk Pięknych im. Albertiny w Turynie
- AM Akademia Muzyczna im. G. i K. Bacewiczów w Łodzi
- ASP Akademia Sztuk Pięknych im. Wł. Strzemińskiego w Łodzi
- CLE Kampus im. Luigiego Einaudi Uniwersytetu Turyńskiego
- DIST Dipartimento Interateneo di Scienze, Progetto e Politiche del Territorio, Politecnico di Torino e Università degli Studi di Torino
Międzyuczelniany Wydział Badań Regionalnych i Miejskich oraz Planowania Przestrzennego Politechniki Turyńskiej i Uniwersytetu Turyńskiego
- EDISU Ente Regionale per il diritto allo Studio Universitario del Piemonte
Piemoncka Regionalna Agencja ds. Wsparcia Edukacji Wyższej
- GUS Główny Urząd Statystyczny
- ISTAT Istituto Nazionale di Statistica
Krajowy Instytut Statystyczny
- MNiSW Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego
- OSSREG Osservatorio Regionale per l'Università e per il Diritto allo studio universitario
Piemonckie Regionalne Obserwatorium ds. Uczelni oraz Wsparcia Edukacji Wyższej
- PŁ Politechnika Łódzka
- PT Politecnico di Torino
Politechnika Turyńska
- PWSFTviT Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. L. Schillera w Łodzi
- UŁ Uniwersytet Łódzki
- UM Uniwersytet Medyczny w Łodzi
- UT Università degli Studi di Torino
Uniwersytet Turyński

Wprowadzenie

Miasta studentów – miasta konsumentów Problem badawczy

Przełom wieków XX i XXI dla większości miast Europy wiązał się z procesem deindustrializacji, która utorowała ścieżki ich restrukturyzacji gospodarczej i przestrzennej (Drobniak, 2012, 2014). Deindustrializacja nie oznaczała jedynie kryzysu ośrodków przemysłowych – z czym najczęściej jest utożsamiana – a raczej uruchomiła „mozaikę” rozmaitych ścieżek dalszego rozwoju miast (Martin et al., 2016). Mozaika ta znajduje odzwierciedlenie w dużej liczbie orientacji akademickich, którymi tłumaczy się oblicza rozwoju współczesnych miast – miast epoki poprzemysłowej. Wymienić tu należy koncepcje miasta postfordowskiego (np. Lever, 2001), miasta globalnego (Sassen, 2001), miasta kreatywnego (np. Florida, 2010) czy miasta reindustrializowanego (np. van Agtmael & Bakker, 2016). Zainteresowania niniejszej pracy sytuują się natomiast w miejscu krzyżowania się dwóch kolejnych podejść, tj. miasta studentów oraz miasta konsumentów.

Terminem „miasta studentów” (miasta studenckiego, *student city*) posłużył się Chatterton (2010) w celu opisanego ośrodków miejskich wyposażonych w instytucje szkolnictwa wyższego¹ oraz zjawisk zachodzących w tych miastach z uwagi na

1 Ostatnie stulecie zaowocowało poszerzeniem zakresu podmiotów oferujących edukację na poziomie wyższym, czego rezultatem jest upowszechnienie terminu „instytucje szkolnictwa wyższego” (*higher education institutions, HEIs*). Obejmuje on zarówno „tradycyjne” uniwersytety, jak również uniwersytety „przymiotnikowe”, politechniki, wyższe szkoły medyczne, ekonomiczne, pedagogiczne, rolnicze, artystyczne, zawodowe, akademie wychowania fizycznego, koledże etc. Ponadto termin ten używany jest przez GUS oraz MNiSW w tłumaczeniach na język angielski terminu „szkoły wyższe”. W przeciwieństwie do wzorców historycznych – kiedy dane miasto na ogół stanowiło siedzibę tylko jednego uniwersytetu – dzisiejsze ośrodki miejskie niejednokrotnie goszczą kilka, a nawet kilkanaście instytucji szkolnictwa wyższego o zróżnicowanym profilu działalności, statusie własnościowym czy lokalizacji. Zarazem adeptów każdej z nich określa się mianem studentów. Chcąc ująć zasadnicze rozważania niniejszej pracy w szerszym kontekście, oba terminy – „instytucje szkolnictwa wyższego” oraz „uczelnie” – będą stosowane wymiennie.

wzrost populacji studentów. Trzeba bowiem zauważyć, że w wyniku transformacji gospodarek przemysłowych w poprzemysłowe oraz towarzyszącego jej umasowienia szkolnictwa wyższego młodzież akademicka stała się liczną i zauważalną grupą użytkowników wielu miast. Liczba studentów na świecie w początku XX wieku kształtowała się na poziomie jedynie około 500 000 i zaledwie w ciągu jednego stulecia zwiększyła się do poziomu 100 000 000, zaś odsetek populacji świata w wieku studenckim podejmujący naukę na poziomie wyższym wzrósł z 1 do 20% (Wolaniuk, 2010).

W kontekście europejskim można wskazać na kilka źródeł umasowienia szkolnictwa wyższego. Zwiększenie liczby uczelni oraz liczby ich studentów stanowią m.in. rezultat wdrażania polityk modernizacyjnych okresu powojennego, kiedy dążono do demokratyzacji dostępu do edukacji wyższej (Zysiak, 2016). Z kolei zapoczątkowany w latach 90. XX wieku wzrost popularności studiów wyższych wydaje się być silniej motywowany pobudkami gospodarczymi, w tym chęcią wykreowania wysokiej jakości kapitału ludzkiego celem dynamizacji wzrostu tzw. nowej gospodarki (Munro & Livingston, 2012; Moretti, 2013; Przygodzki, 2018), określanej także mianem gospodarki opartej na wiedzy, gospodarki cyfrowej czy też gospodarki sieciowej (Gaczek, 2009). Stąd, szkolnictwo wyższe w ostatnich dekadach stało się istotnym elementem polityk gospodarczych (Rzeńca, 2014), których przykładem była m.in. Strategia Lizbońska. Sektor szkolnictwa wyższego jawił się w niej jako kluczowy „dynamizator” rozwoju społeczno-gospodarczego Unii Europejskiej (Nowakowska, 2014). Warto jednak pamiętać, że pewną specyfiką pod względem źródeł popularności edukacji wyższej na przełomie XX i XXI wieku odznaczał się region Europy Środkowo-Wschodniej, w której za „eksplozją” szkolnictwa wyższego stały również rosnące aspiracje transformujących się społeczeństw (Kwiek, 2015).

Biorcami rosnącej populacji studentów okazały się nie tylko ośrodki o ugruntowanej tradycji akademickiej, gdyż instytucje szkolnictwa wyższego zaczęły rosnać także w miastach niegdyś zdominowanych przez produkcję przemysłową (Clossick, 2014; Wattis, 2013). Wiele spośród europejskich miast poprzemysłowych podjęło strategiczne decyzje o rozwoju funkcji akademickiej w ramach szerszych działań rewitalizacyjnych, zakładając, że przyspieszy to ich transformację oraz będzie stymulowało dalszy rozwój gospodarczy i przestrzenny. Wskazać tu można wiele przykładów – Birmingham, Glasgow i Liverpool w Wielkiej Brytanii, Lille we Francji, Eindhoven i Rotterdam w Holandii, Cottbus i miasta Zagłębia Ruhry w Niemczech. Wyróżnić należy Turyn we Włoszech oraz Łódź w Polsce – dwa ośrodki, w których prowadzono badanie opisane w tej książce.

Z kolei popularyzację terminu „miasta konsumentów” (miasta konsumenckiego, *consumer city*) należy przypisać Glaeserowi et al. (2001), podkreślających rolę konsumpcji jako czynnika determinującego rozwój współczesnych ośrodków miejskich. Zasugerowali oni, że w epoce poprzemysłowej sukces gospodarczy miast stał się bardziej niż dotąd zależny od ich zdolności do zaspokajania potrzeb

konsumenckich ludzi. Istotnie, konsumpcję rozumianą jako możliwości i sposoby konsumowania postrzega się dziś jako „[...] najważniejszy cel, który jednocześnie organizuje cały ład społeczny, w tym relacje i struktury społeczne, normy, obyczajowość, politykę, etykę, a nawet estetykę [...]” (Błaszczyk, 2015). W epoce przemysłowej, a zarazem w dobie społeczeństwa konsumpcyjnego, konsumpcja zaczęła służyć jednostkom za narzędzie samorealizacji, wyrażania własnej tożsamości czy prezentowania umiejętności i talentów (Wątroba, 2009), zaś style życia zaczęły być determinowane dostępem do oraz korzystaniem z rozległego wachlarza dóbr i usług. Stąd współczesne miasta stanowią dziś nie tylko węzły, w których dokonuje się konsumpcja zbiorowa i jednostkowa, ale także „areny”, gdzie konsumeryzm uwidacznia się w sposób spektakularny (Jayne, 2006).

Według Bromley et al. (2003) najwyraźniejszym przejawem wzrostu znaczenia konsumpcji dla życia ekonomicznego miast epoki przemysłowej jest wyłonienie się zupełnie nowego „sektora” gospodarczego, który przyjęło się nazywać „gospodarką czasu wolnego” (*leisure-time economy*). Aspektem łączącym szeroką gamę podmiotów funkcjonujących w jego obrębie jest świadczenie usług „zagospodarowujących” czas wolny ludzi². Szczególną uwagę zwraca podzbiór gospodarki czasu wolnego, jakim jest „gospodarka wieczorna” (*evening economy*), nazywana również „gospodarką nocną” (*night-time economy*). Przypisuje się do niej bary, puby, kluby i miejsca koncertowe, a także kina, teatry, restauracje, klubokawiarnie i inne podmioty świadczące usługi w porze wieczornej lub nocnej. Ich dynamiczny rozwój wiąże się ze zwiększeniem dochodów i potrzeb rozrywkowych ludności, a także wyłonieniem się licznej grupy konsumentów określanych mianem „młodych dorosłych” (*young adults*)³.

Stąd, począwszy od przełomu XX i XXI wieku, miasta zaczęły między sobą rywalizować na płaszczyźnie działań adresujących zaspokajanie potrzeb konsumentów mieszkańców, prześcigając się we wznoszeniu obiektów służących kulturze i rekreacji, a także w przeobrażaniu podupadłych dzielnic miast w atrakcyjne miejsca spędzania czasu wolnego (Clark, 2011). W literaturze anglojęzycznej działania te zwykło się określać mianem rewitalizacji napędzanej konsumpcją (*consumption-led regeneration*, np. Crivello, 2011). W nurt ten wpisują się zarówno przedsięwzięcia wprowadzające mechanizmy zarządzania centrami miast (np. brytyjskie *town centre management* lub amerykańskie *business improvement districts*, Boryczka,

2 Kowalczyk & Derek (2015) sugerują, aby przez czas wolny rozumieć nie tyle kategorię czasu, ale wszelkie aktywności człowieka podejmowane przez niego „[...] wówczas, gdy nie pracuje zawodowo, nie ma obowiązków rodzinnych i nie zaspokaja swoich potrzeb fizjologicznych”.

3 Jednym z przejawów zmiany stylów życia w społeczeństwach przemysłowych jest wydłużenie okresu młodości na etap określany jako „po-dorastanie” (*post-adolescence*). Znajdują się na nim przywołani „młodzi dorośli”, będący co prawda osobami pełnoletnimi, ale zarazem bezdzietnymi i pozostającymi poza formalną instytucją małżeństwa, czyli prowadzący tzw. nietradycyjne style życia (Chatterton & Hollands, 2002). Wśród młodych dorosłych często wymienia się studentów oraz „świeżych” absolwentów.

2013; Coca-Stefaniak et al., 2009), wdrażające koncepcję tzw. dzielnic 24-godzinnych, obfitujących w podmioty gospodarki wieczornej i nocnej (Bromley et al., 2003; Roberts, 2006), czy też prowadzące do wytwarzania dzielnic rekreacyjno-biznesowych (*recreational business districts*, Kowalczyk & Derek, 2015).

Procesowi „wyłaniania” się miast studenckich oraz konsumenckich towarzyszą zmiany zachodzące w strukturach ich użytkowników, a w szczególności zmniejszanie się odsetka osób zamieszkujących je na stałe. Według Martinottiego (1994) gospodarki miast epoki przemysłowej wykazują silne uzależnienie od użytkowników, którzy choć korzystają z ich zasobów, nie są ich stałymi mieszkańcami. Późniejsi interpretatorzy Martinottiego (m.in. Kotus et al., 2015; van den Berg & Russo, 2004) dostrzegli, że specyficznym rodzajem użytkowników ośrodków miejskich są dziś studenci, jako iż przybywają do tych miast z zamiarem ich „konsumowania” na wielu płaszczyznach (np. poprzez korzystanie z oferty dydaktycznej czy spędzanie czasu wolnego), jednak niekoniecznie je zamieszkują.

Umasowienie szkolnictwa wyższego zapewniło zatem miastom dostęp do nowej grupy konsumenckiej – studentów – którą Chatterton (2010) określił trzema przymiotnikami: dużych rozmiarów (*sizeable*), lukratywna (*lucrative*) oraz niezawodna (*dependable*). Innymi słowy, ośrodki pełniące funkcję akademicką w ostatnich dekadach zaczęły przeobrażać się w miasta studentów zogniskowane wokół konsumpcji (*consumption-oriented student cities*), których gospodarki funkcjonują i rozwijają się za sprawą zaspokajania potrzeb konsumenckich młodzieży akademickiej. Stąd współczesne miasta akademickie stanowią „areny” konsumpcji zasilane środkami wydatkowanymi przez studentów na zakwaterowanie, usługi czasu wolnego, gastronomię, zakupy, a także edukację i usługi transportowe. Z kolei przestrzeń współczesnych miast akademickich definiowana jest coraz częściej przez wszechobecność miejsc zorientowanych wokół potrzeb konsumenckich studentów, tak w obrębie uczelnianych kampusów, jak i poza nimi. W krajobrazie miast akademickich pojawiają się zatem obiekty zakwaterowania, kluby muzyczne, dyskoteki, kawiarnie, puby, placówki edukacyjne czy sklepy, które określa się przymiotnikiem „studenckie” (*student* lub *studentish*) w celu odróżnienia ich od miejsc „niestudenckich” (*non-student*) przeznaczonych dla pozostałych użytkowników miasta. Wszystko to składa się na szerszy proces przeobrażania miast według doktryny neoliberalnej, cechującej się rosnącym znaczeniem konsumpcji jako motoru ich dalszego rozwoju (Chatterton, 2010).

Studenci stanowią grupę użytkowników miast europejskich od stuleci (Brockliss, 2000), jednak dopiero istotny wzrost ich liczby w ostatnich dekadach skłonił badaczy do pogłębienia wiedzy o ich roli w funkcjonowaniu i rozwoju miast (Bajerski, 2015). Obecnie badania nad konsumpcją studentów w miastach wpisują się w szerszy nurt analiz ekonomicznych nad rolą instytucji szkolnictwa wyższego oraz ich studentów w rozwoju miast (Elliot et al., 1988; Brown & Heaney, 1997; Blackwell et al., 2002; Hermansson et al., 2018). Perspektywy przyjmowane na potrzeby tych badań, a także ich przedmiot, można podzielić

wg Buzzacchiego (2018) na trzy kategorie (tabela 1). Po pierwsze, badacze interesują się decyzjami podejmowanymi przez studentów jeszcze przed rozpoczęciem przez nich edukacji wyższej w danym ośrodku akademickim. Stąd przedmiotem badań określanych mianem „ex-ante” są wybory miast akademickich dokonywane przez kandydatów na studia. Badacze wnioskuje na ich podstawie o atrakcyjności miasta jako miejsca studiów oraz o czynnikach ją determinujących. Po drugie, naukowcy interesują się skalą i wzorcami zachowań konsumentek studentów w trakcie ich pobytu w miastach akademickich. Badania klasyfikowane jako „interim” dociekają zatem, jakie efekty tworzy w gospodarce miasta popyt generowany lokalnie przez młodzież akademicką. Wątki poruszane na łamach książki najpełniej wpisują się właśnie w tę kategorię. Z kolei trzecia kategoria badań – „ex post” – zajmuje się wyborami miejsc zamieszkania i pracy przez absolwentów uczelni, analizując stopień absorpcji kapitału ludzkiego przez miasta akademickie, jej determinanty oraz efekty płynące z jej tytułu dla lokalnej gospodarki (np. Herbst, 2009; Sokołowicz, 2019).

Tabela 1. Perspektywy i przedmiot badań ekonomicznych nad rolą studentów w rozwoju miast akademickich

Perspektywy badawcze	Przedmiot badań
Ex ante	Wybory miast akademickich przez kandydatów na studia
Interim	Zachowania konsumentek młodzieży akademickiej w trakcie studiów
Ex post	Wybory miejsc zamieszkania i pracy wśród absolwentów uczelni

Źródło: opracowanie własne inspirowane wystąpieniem Buzzacchiego (2018).

Zachowania konsumentek studentów stały się przedmiotem badań realizowanych przez reprezentantów wielu dyscyplin, co rzutuje na dużą różnorodność przyjmowanych perspektyw teoretycznych, a także znajduje odzwierciedlenie w stosowaniu odmiennych metod i narzędzi badawczych. Ekonomiści częściej zainteresowani są badaniami ilościowymi, gdzie uwaga koncentruje się na obliczaniu wielkości i struktury wydatków ponoszonych przez studentów (Goddard & Vallance, 2013). Dane niezbędne do przeprowadzenia tego rodzaju analiz są przez nich pozyskiwane przede wszystkim z wewnętrznej dokumentacji instytucji szkolnictwa wyższego, a gdy te okazują się niewystarczające lub niedostępne, realizują one badania ankietowe wśród młodzieży akademickiej (Gaczek & Kaczmarek, 2015; Steinacker, 2005). Przedstawiciele nauk ekonomicznych zdecydowanie rzadziej sięgają w badaniach nad zachowaniami konsumentkami studentów po metody jakościowe, np. wywiady pogłębione (Christie et al., 2001).

Badania nad zachowaniami konsumenckimi studentów w kontekście miejskim stanowiły w ostatnich latach przedmiot pracy przede wszystkim środowiska geograficznego. Uwaga tej grupy badaczy skupia się na determinantach i konsekwencjach zachowań konsumenckich studentów w ujęciu przestrzennym z wykorzystaniem zróżnicowanych metod i technik badawczych. Geografowie eksplorują zachowania konsumenckie studentów poprzez realizację obserwacji terenowych (He, 2015; Kinton et al., 2016), przeprowadzanie wywiadów kwestionariuszowych (Ackermann & Visser, 2016; Garmendia et al., 2012; Jakóbczyk-Gryszkiewicz et al., 2014), wywiadów pogłębionych (Hubbard, 2009), z wykorzystaniem metody CATI (Grabkowska & Frankowski, 2016) lub wspomaganych formularzami internetowymi (Brands et al., 2014), organizacją badań fokusowych (Smith & Holt 2007), a także przeprowadzanie analizy dyskursu medialnego (Sage et al., 2011, 2013) lub analizę treści internetowych (Collins, 2010; Kenna, 2011).

Zainteresowanie konsumpcją studencką w miastach akademickich wykazują ponadto socjologowie oraz kulturoznawcy analizujący społeczno-kulturowe wzorce spędzania czasu wolnego (Wattis, 2013) oraz podejmujący zagadnienie roli studentów w tworzeniu kultury miasta (Rewers, 2015). Coraz więcej badań prowadzonych jest jednak przez zespoły interdyscyplinarne z wykorzystaniem metod triangulacyjnych (Kotus et al., 2015).

Mimo ożywionej debaty akademickiej na temat studentów jako użytkowników współczesnych miast oraz intensyfikacji badań w tym obszarze wciąż wiele wątków czeka na rozwinięcie lub powiązanie. Niniejsze badanie stanowi próbę uzupełnienia dotychczasowego stanu badań w trzech obszarach. Po pierwsze, badania ekonomiczne przeprowadzane nad zachowaniami konsumenckimi studentów w większości przypadków umożliwiają ocenę uzyskanego obrazu konsumpcji młodzieży akademickiej (a zwłaszcza jej wydatków) jedynie w skali miasta jako całości. Nie pozwalają jednak ocenić, gdzie i jak często w obrębie miasta konsumpcja ta zachodzi. Niniejsze badanie wykorzystuje zatem dorobek badań nad studentami prowadzonymi przez geografów w celu uzyskania także przestrzennego i czasowego obrazu konsumpcji młodzieży akademickiej. Po drugie, prowadzona obecnie debata akademicka nad oddziaływaniem studentów na rozwój miast posiłkuje się przede wszystkim wynikami badań przeprowadzanych w pojedynczych ośrodkach akademickich, co zawęża obraz i rozumienie badanych zjawisk. Dlatego niniejsze badanie stanowi studium porównawcze dwóch miast. Po trzecie, zachowania konsumenckie studentów były do tej pory badane przede wszystkim w „tradycyjnych” miasteczkach i miastach uniwersyteckich, o wielowiekowej tradycji akademickiej. Skupienie uwagi na konsumpcji studentów w Łodzi i Turynie – dwóch poprzemysłowych miastach akademickich – miało zatem na celu poszerzenie zakresu wiedzy na temat związku między pełnieniem funkcji akademickiej (w tym obsługą populacji studentów) a rozwojem tego typu miast.

Metodologia badań

Ekonomiści uznają miasto za wytwór żywiołowych procesów gospodarczych, które dokonują się za sprawą zachowań szerokiej gamy jego użytkowników. Jak zauważa Regulski (1982), poznanie praw rządzących rozwojem miasta wymaga poznania „[...] celów, sposobów i środków działania jego użytkowników”. Stąd celem głównym badania było określenie roli zachowań konsumenckich studentów w funkcjonowaniu oraz rozwoju gospodarczym i przestrzennym miast, a w szczególności poprzemysłowych miast akademickich. Cel ten zdekomponowano na następujące cele szczegółowe:

1. Identyfikacja branż gospodarek miast rozwijanych pod wpływem zachowań konsumenckich studentów.
2. Wskazanie przestrzeni miast najsilniej przeobrażanych za sprawą zachowań konsumenckich studentów.
3. Określenie rytmu funkcjonowania miast wynikającego z zachowań konsumenckich studentów.
4. Wskazanie cech różnicujących zachowania konsumenckie studentów.
5. Sformułowanie kluczowych rekomendacji dla polityki miejskiej w zakresie wykorzystywania potencjału studentów do dynamizacji rozwoju miast.

W ramach podjętych zadań badawczych uwagę skupiono na dwóch miastach – Łodzi i Turynie – oraz na trzech wymiarach zachowań konsumenckich studentów, tj. gospodarczym, przestrzennym oraz czasowym. Analizie poddano zachowania konsumenckie studentów na rynkach: mieszkaniowym, usług czasu wolnego, usług gastronomicznych, handlowym, usług edukacyjnych oraz usług transportowych. Katalog ten inspirowały opracowania Gaczek et al. (2006) oraz Gaczek & Kaczmarek (2015).

W analizie wymiaru gospodarczego zachowań konsumenckich studentów uwaga zwrócona została przede wszystkim na wielkości oraz strukturę wydatków studenckich. Analizując wymiar przestrzenny zachowań konsumenckich studentów, skoncentrowano się na wyjaśnianiu ich wewnątrzmięskiego rozkładu przestrzennego, umożliwiającą wskazanie obszarów obu miast mogących czerpać korzyści gospodarcze z tytułu konsumpcji studenckiej. Z kolei analizę wymiaru czasowego zachowań konsumenckich studentów zogniskowano na ich częstotliwości, a także na tygodniowym i rocznym rozkładzie obecności studentów w obu miastach.

Wybór Łodzi i Turynu do przeprowadzenia badania porównawczego wynikał z podobieństw między oboma ośrodkami w kluczowych aspektach, a jednocześnie z różnic mogących przesądzać o wariacji obserwowanych zjawisk. Zarówno Łódź, jak i Turyn w ostatnich dekadach doświadczyły dwóch transnarodowych zjawisk, tj. deindustrializacji oraz wzrostu sektora szkolnictwa wyższego. Posiłkując się ich przypadkami, postanowiono zatem przyrzeć się temu, w jaki sposób na gospodarkę i przestrzeń miast poprzemysłowych może oddziaływać funkcja akademicka – a ściślej – jej składnik, jakim są zachowania konsumenckie studentów.

Łódź i Turyn są miastami o porównywalnej wielkości ze względu na liczbę mieszkańców. Oba położone są w sąsiedztwie najprężniejszych ekonomicznie ośrodków Polski i Włoch – tj. Warszawy i Mediolanu. Gospodarki obu miast były przez dekady zdominowane przez jeden typ produkcji przemysłowej – włókiennictwo w Łodzi oraz przemysł motoryzacyjny w Turynie. Recesja gospodarcza – wyrażająca się załamaniem produkcji przemysłowej – w obu ośrodkach przyczyniła się do wzrostu bezrobocia, a także do depopulacji. Szereg negatywnych następstw deindustrializacji skłonił oba miasta do poszukiwań alternatywnych ścieżek rozwoju. Władze samorządowe Łodzi i Turynu zintensyfikowały działania mające na celu przyciągnięcie podmiotów gospodarczych reprezentujących tzw. nową gospodarkę oraz wzmocnienie rozpoznawalności obu miast na arenie międzynarodowej. Rozpoczęły także realizację tzw. megaprojektów zorientowanych na rewitalizację obszarów śródmiejskich wokół nowych, podziemnych dworców kolejowych. Wreszcie, Łódź i Turyn stały się przestrzenią dynamicznego wzrostu sektora szkolnictwa wyższego, w którym oba miasta upatrują dziś jednej z kluczowych ścieżek dalszego rozwoju. Zarazem Łódź i Turyn funkcjonują w odmiennych kontekstach ekonomicznych, instytucjonalnych i kulturowych, a ich struktury przestrzenne były formowane w różnych momentach historii i na różne sposoby.

Przeprowadzenie badania porównawczego na skalę międzynarodową wymaga spełnienia określonych warunków metodycznych. Szarucki (2010) wymienia wśród nich m.in. porównywalność conceptualną (zgodnie z którą pomiary powinny odnosić się do tych samych jednostek lub pojęć), porównywalność statystyczną (wedle której dla wszystkich pozycji winno się używać metod zbierania danych akceptowanych pod względem statystycznym), porównywalność interpretacyjną (gwarantującą możliwość dokonywania porównań przy jednoczesnym uwzględnieniu lokalnych uwarunkowań) czy porównywalność czasową (wymagającą przeprowadzenia badania w zbliżonym okresie). Stąd w literaturze metodologicznej podkreśla się często konieczność zastosowania standaryzacji procedury i czynności badawczych oraz aparatu pojęciowego (Daniłowicz, 2007). Chcąc zagwarantować porównywalność obrazów konsumpcji studenckiej w Łodzi i w Turynie, w omawianym badaniu wdrożono standaryzację na każdym etapie procesu badawczego – począwszy od zdefiniowania kluczowych pojęć, przez metodę doboru respondentów do próby badawczej, metody gromadzenia danych, a także ich przetwarzania oraz analizowania, a skończywszy na sposobach prezentacji i omówienia uzyskanych wyników.

Na postępowanie badawcze złożyły się badania literaturowe i statystyczne, ankietowe oraz terenowe. Kluczowe znaczenie przypisano badaniu ankietowemu przeprowadzonemu wśród młodzieży akademickiej kształcącej się w obu ośrodkach. Za populację generalną przyjęto w nim studentów kształcących się w trybie stacjonarnym we wszystkich jednostkach instytucji publicznych szkolnictwa wyższego zlokalizowanych w granicach administracyjnych obu miast⁴ na II roku

4 W Łodzi byli to studenci AM, ASP, PŁ, PWSFTviT, UŁ oraz UM, zaś w Turynie AA, PT oraz UT.

studiów I stopnia lub II roku studiów jednolitych magisterskich oraz na I roku studiów II stopnia lub IV roku studiów jednolitych magisterskich. Ze względu na wielkość tak zdefiniowanej populacji generalnej w Łodzi (N=15 776) i Turynie (N=21 387) nie było możliwe przeprowadzenie badania pełnego, tj. ze wszystkimi osobami wchodzącymi w jej skład. Zdecydowano zatem o użyciu metody reprezentacyjnej (Runge, 2007) oraz o doborze respondentów do badania metodą kwotową, uznawaną w literaturze przedmiotu za najefektywniejszą spośród metod nielosowych (Szreder, 2010).

Zamiarem badawczym było określenie roli społeczności studentów w rozwoju Łodzi i Turynu, dlatego w badaniu powinni wziąć udział studenci cechujący się różnymi zainteresowaniami naukowymi oraz korzystający z infrastruktury dydaktycznej zlokalizowanej w różnych rejonach obu miast. Stąd w doborze respondentów, pierwszą charakterystyką kontrolowaną w badaniu była przynależność studentów do podstawowych jednostek organizacyjnych (wydziałów) uczelni. Zarazem, ponieważ zachowania konsumenckie młodzieży akademickiej podlegają zmianom w czasie, drugą kontrolowaną charakterystyką była przynależność studentów do poszczególnych roczników studiów. Z tego powodu do badania rekrutowano studentów kształcących się na II roku studiów I stopnia lub II roku studiów jednolitych magisterskich oraz studentów kształcących się na I roku studiów II stopnia lub IV roku studiów jednolitych magisterskich. Uzyskane rozmiary prób (n=1031 w Łodzi; n=1048 w Turynie) rozdzielono na kwoty odzwierciedlające strukturę populacji według dwóch powyższych cech (załączniki 1 i 2).

Badanie przeprowadzono w Łodzi w miesiącach marzec–kwiecień 2017 r. oraz listopad 2017 r. – styczeń 2018 r., zaś w Turynie w miesiącach listopad 2017 r. – styczeń 2018 r. Ankieterzy prowadzili badanie bezpośrednio w budynkach dydaktycznych uczelni łódzkich i turyńskich, korzystając z kwestionariuszy indywidualnych wypełnianych pod nadzorem. Treść i forma kwestionariuszy były identyczne w łódzkiej i turyńskiej części badania.

Chcąc poznać różnice w zachowaniach konsumenckich studentów, dane z badania ankietowego przeanalizowano w podziale respondentów na dychotomiczne kategorie według trzech cech:

- pochodzenia geograficznego – za studentów „lokalnych” przyjęto osoby kształcące się w mieście akademickim, w którym zamieszkiwały jeszcze przed ich rozpoczęciem; z kolei za studentów „poza-lokalnych” przyjęto osoby kształcące się w mieście akademickim, w którym nie zamieszkiwały przed ich rozpoczęciem;
- miejsca zamieszkania – za studentów „zamieszkujących” przyjęto osoby zamieszkujące w tym samym mieście, w którym podejmowały one studia; natomiast za studentów „dojeżdżających” przyjęto osoby zamieszkujące w innym mieście niż to, w którym podejmowały one studia;
- etapu studiów – za studentów „młodszych” przyjęto osoby studiujące na pierwszym etapie kształcenia akademickiego, tj. na studiach I stopnia lub

na odpowiadających im latach jednolitych studiów magisterskich; z kolei za studentów „starszych” przyjęto osoby studiujące na drugim etapie kształcenia akademickiego, tj. na studiach II stopnia lub na odpowiadających im latach jednolitych studiów magisterskich.

Badanie ankietowe uzupełniono badaniami terenowymi w Łodzi i Turynie. W obu miastach odwiedziono i przeanalizowano przestrzenie koncentracji aktywności edukacyjnych i czasu wolnego studentów oraz przestrzenie koncentracji ich miejsc zamieszkania. Zapisem obserwacji terenowych są fotografie zamieszczone w niniejszej książce.

Struktura pracy

W rozdziale pierwszym uwaga skupia się na zachowaniach konsumenckich studentów jako użytkowników współczesnych miast akademickich. Prowadzone w nim rozważania rozpoczynają się od zdefiniowania zachowań konsumenckich. Następnie omawiany jest dotychczasowy stan wiedzy na temat konsumpcji studentów w miastach, przy podziale tej wiedzy na trzy wymiary, tj. gospodarczy, przestrzenny i czasowy. Rozdział kończy się omówieniem wybranych cech studentów, które w świetle wiedzy akademickiej różnicują ich zachowania konsumenckie oraz sposoby korzystania z przestrzeni miejskich.

Rozdziały drugi i trzeci przedstawiają obrazy zachowań konsumenckich studentów uzyskane w toku badań. Wyjaśniają ich lokalny kontekst oraz omawiają znaczenie tych zachowań dla rozwoju gospodarczego i przestrzennego Łodzi i Turynu. Oba rozdziały rozpoczynają się od charakterystyki miast, a w szczególności od omówienia ich specyfiki jako przemysłowych miast akademickich. Omawianie wyników rozpoczyna się natomiast od informacji na temat wielkości, struktury i źródeł finansowania wydatków konsumenckich studentów. Następnie charakteryzowane są zachowania konsumenckie młodzieży akademickiej w podziale na rynki edukacyjny, mieszkaniowy, usług czasu wolnego, gastronomiczny, handlowy oraz transportowy. Rozważania w obu rozdziałach kończą się obserwacjami o ramach czasowych pobytu populacji studenckich w obu miastach.

Rozdział czwarty stanowi właściwą analizę porównawczą między Łodzią a Turynem. Skonfrontowano w niej wyniki przeprowadzonych badań nad zachowaniami konsumenckimi studentów w obu miastach, wskazując ich wspólne i różniące cechy, a także odniesiono wyniki do literatury przedmiotu.

Zakończenie prezentuje syntezę uzyskanych wyników nad zachowaniami konsumenckimi studentów w Łodzi i Turynie oraz osadza je w kontekście rozwoju gospodarczego i przestrzennego obu miast. Rozważania kończą się przedstawieniem rekomendacji dla władz publicznych w zakresie polityki lokalnej, mającej na celu dynamizowanie rozwoju gospodarczego i przestrzennego miast (zwłaszcza przemysłowych) potencjałem wnoszonym przez funkcję akademicką, a w szczególności jej składnikiem, jakim jest konsumpcja studentów.

Rozdział 1

Zachowania konsumenckie studentów jako użytkowników współczesnych miast akademickich

1.1. Pojęcie zachowań konsumenckich studentów

Konsumpcja – przez zdecydowaną większość autorów utożsamiana z terminem „spożycie” – oznacza spożywanie, używanie bądź niszczenie dóbr (Bywalec & Rudnicki, 2002) i obok pracy jest podstawową sferą ludzkiej aktywności ekonomicznej (Rudnicki, 2012). Pozorna łatwość i intuicyjność definiowania konsumpcji może jednak prowadzić do powierzchownego lub nieprecyzyjnego stosowania tego terminu. Najogólniej konsumpcję definiuje się jako zaspokajanie ludzkich potrzeb. W szerszym ujęciu konsumpcja może być zdefiniowana jako zbiór praktyk umożliwiających ludziom m.in. ekspresję tożsamości, przynależność do grup społecznych, akumulowanie zasobów, tworzenie podziałów społecznych, ale także konstruowanie, doświadczanie oraz interpretowanie przestrzeni oraz miejsc (Jayne, 2006).

Bywalec & Rudnicki (2002) sugerują, by pojęcie konsumpcji rozpatrywać w trzech ujęciach. W pierwszym z nich konsumpcja stanowi akt społeczny, oznacza zatem jednostkowy akt zaspokojenia potrzeby człowieka na drodze (z)użycia danego dobra lub skorzystania z danej usługi. Niemniej akt ten jest na ogół powtarzany ze względu na odnawianie się ludzkich potrzeb. Z tego powodu konsumpcję rozpatruje się w drugim ujęciu jako proces, w którym pojedyncze akty konsumpcji wiążą się ze sobą i dotyczą już nie tyle jednostek, co większych zbiorowości społecznych. Trzecie ujęcie pojęcia konsumpcji sytuuje ją natomiast w kategoriach makroekonomicznych, kiedy to części tak gospodarki, jak i życia społecznego związane z zaspokajaniem potrzeb zaczynają tworzyć łącznie tzw. sferę konsumpcji. Przedmiotem zainteresowania badaczy analizujących sferę konsumpcji są zatem potrzeby ludzkie, środki ich zaspokajania (czyli przedmioty konsumpcji, dobra materialne i niematerialne), sposoby ich zaspokajania (inaczej – zachowania konsumpcyjne) oraz efekty wynikające z zaspokajania potrzeb.

Literatura z obszarów ekonomii i marketingu dostarcza licznych propozycji rozumienia i definiowania terminu „zachowania konsumenckie”. W sposób najbardziej ogólny należy je utożsamiać ze sposobami zaspokajania potrzeb (Bywalec & Rudnicki, 2002). Z kolei Światowy (2006) zauważa, iż: „Zachowanie konsumenta to – ogólnie ujmując – postępowanie ostatecznego użytkownika dóbr materialnych i niematerialnych”. Szereg ujęć definicyjnych zachowań konsumenckich podkreśla, iż składają się one z większej sekwencji wzajemnie powiązanych ze sobą działań. W tym nurcie sytuować należy propozycję Gajewskiego (1994), aby przez zachowania konsumenckie rozumieć „kompleks działań i czynności mających na celu zaspokojenie potrzeb człowieka poprzez zdobywanie dóbr i usług według odczuwanego systemu preferencji”. Rudnicki (2000) – na podstawie wcześniejszych prac Szczepańskiego – przedstawia zaś katalog działań składających się na zachowania konsumenckie. Identyfikuje w nim po pierwsze tworzenie hierarchii potrzeb (polegającej na odczuwaniu potrzeb i wartościowaniu ich według indywidualnych skal preferencji), po drugie – sposoby zdobywania środków konsumpcji, po trzecie – sposoby komponowania wiązki dóbr i usług (zatem wybór spośród dostępnych środków konsumpcji), po czwarte – sposoby obchodzenia się z dobrami i usługami (czyli wykorzystanie środków konsumpcji).

Gaczek & Kaczmarek (2015) wskazują na trzy wspólne cechy ujęć definicyjnych pojęcia zachowań konsumenckich. Są nimi po pierwsze działania, które rodzą się z istnienia niezaspokojonych potrzeb konsumenta. Po drugie, wymagają one podejmowania przez tegoż konsumenta szeregu decyzji, które wiążą się z podejmowaniem takich czynności jak poszukiwanie, wybór, pozyskiwanie oraz używanie dóbr i usług. Po trzecie, rezultatem decyzji podjętych przez konsumenta powinno być zaspokojenie jego potrzeb.

Zachowania konsumenckie cechują się jednak wysokim zróżnicowaniem. Przykładowo, mając na uwadze ich naturę, można mówić o zachowaniach zamierzonych lub niezamierzonych, dobrowolnych lub przymuszonych, a także racjonalnych lub irracjonalnych (Rudnicki, 2012). Ponadto różni się je ze względu na „przestrzeń gospodarczą”, w której zachodzą – identyfikuje się wówczas zachowania konsumenckie na rynku, jak i zachowania konsumenckie w gospodarstwie domowym (Bywalec & Rudnicki, 2002).

Ponieważ zachowania konsumentów można badać w różnych wymiarach – np. podmiotowym, przedmiotowym, przestrzennym lub czasowym – stanowią one obszar zainteresowania badaczy reprezentujących szereg dyscyplin naukowych. Niemniej Rochmińska (2013) stwierdza, iż w badaniach konsumenckich często pomijane są właśnie wymiary przestrzenny i czasowy, mimo iż zachowania te dokonują się w określonym układzie warunków o zmiennym charakterze. Stąd na potrzeby niniejszej pracy przez zachowania konsumenckie studentów w mieście akademickim rozumie się aktywność ekonomiczną studentów zorientowaną na zaspokojenie ich potrzeb oraz wiążącą się z podejmowaniem przez nich działań na poszczególnych rynkach gospodarki miasta w określonym czasie i określonej przestrzeni.

1.2. Wymiar gospodarczy zachowań konsumenckich studentów w miastach akademickich

1.2.1. Zachowania konsumenckie studentów w sferze zakwaterowania

Wielu autorów zgadza się, iż rynkiem, na który obecność studentów w mieście akademickim oddziałuje w największym stopniu, jest rynek nieruchomości. W hierarchii potrzeb studentów – zwłaszcza tych napływających do miasta akademickiego z jego dalszego otoczenia – zakwaterowanie na czas studiów jest potrzebą o charakterze podstawowym.

Instytucje szkolnictwa wyższego – które w wielu krajach (np. w Polsce i Wielkiej Brytanii) miały zwyczaj zapewniać podaż miejsc w uczelnianych domach studenckich na poziomie gwarantującym uzyskanie zakwaterowania przez relatywnie wysoki odsetek młodzieży akademickiej – z różnych powodów nie sprostały temu wyzwaniu w obliczu gwałtownego zwiększenia liczby studentów (Hubbard, 2008). Przykładowo, uczelnie brytyjskie skupiły swoje działania inwestycyjne na infrastrukturze naukowej i dydaktycznej, przeznaczając niewiele środków na remonty istniejących lub budowę nowych akademików. Ponadto część tamtejszych uczelni zaczęła stosować formułę partnerstwa publiczno-prywatnego dla prowadzenia inwestycji w domy studenckie (Hubbard, 2009), inne zdecydowały zaś o sprzedaży posiadanych domów studenckich spółkom deweloperskim. Można zatem powiedzieć, że zakwaterowanie studenckie w brytyjskich miastach akademickich stało się przedmiotem swoistego outsourcingu na rzecz sektora prywatnego (Chatterton, 2010). Zbliżone w swej naturze procesy wydają się zachodzić także w innych krajach Europy, np. w Hiszpanii (Garmendia et al., 2012) oraz w Polsce (Zasina, 2017).

Umasowienie edukacji na poziomie wyższym przyczyniło się więc do gwałtownego rozwoju lokalnych rynków nieruchomości w miastach akademickich, w których stopniowo wyłonił się nowy segment – zakwaterowania studenckiego. Młodzież akademicka coraz częściej zaspokaja zatem swoje potrzeby mieszkaniowe poprzez najem zakwaterowania na rynku prywatnym. Obserwuje się także nowy trend polegający na nabywaniu nieruchomości mieszkaniowych przez rodziców, których dziecko rozpoczyna naukę w mieście akademickim (Garmendia et al., 2012). Działanie to jest podyktowane nie tylko chęcią zaspokojenia potrzeb bytowych potomka, ale traktuje się je również jako długoterminową inwestycję oraz źródło potencjalnego dochodu, kiedy dziecko użytkuje mieszkanie z nieskoligaconą osobą (Grabkowska & Frankowski, 2016; Murzyn-Kupisz & Szymtkowska, 2015).

Młodzież akademicka niemal nie zamieszkuje w pojedynkę (Rugg et al., 2002), na ogół współdzieli zakwaterowanie z przyjaciółmi lub znajomymi. Stąd grupy studentów użytkujące wspólnie daną nieruchomość mieszkaniową przyjęło się określać w anglosaskiej literaturze przedmiotu mianem studenckich gospodarstw domowych (*student households*). Gospodarstwa te „zawijazywane” są często jeszcze

przed przybyciem studentów do miasta akademickiego (Kotus et al., 2015). Co istotne, studenckie gospodarstwa domowe cechują się ponadprzeciętną zdolnością adaptacji do różnych warunków zakwaterowania i są w tym względzie bardziej elastyczne od tradycyjnych gospodarstw domowych (Rugg et al., 2002). Ilustrację mogą stanowić obserwacje Munro i Livingston (2012), według których studenci uczelni brytyjskich używają zarówno małe mieszkania w zabudowie wielorodzinnej, jak i większe obiekty w postaci domów szeregowych lub wolnostojących.

Przekształcanie nieruchomości mieszkaniowych pod najem studencki stało się atrakcyjną formą inwestycji, wymagającą poniesienia niewielkich nakładów, a jednocześnie umożliwiającą osiągnięcie wysokiej stopy zwrotu. Znajduje to uzasadnienie w rachunku ekonomicznym, jako że studenci współużytkujący nieruchomości – i tworzący wspomniane gospodarstwa studenckie – razem są w stanie uiścić przeciętnie wyższy czynsz w porównaniu z pozostałymi rodzajami gospodarstw domowych, nawet jeśli studenci w pojedynkę dysponują ograniczonymi środkami finansowymi (Smith, 2005). Jednocześnie twierdzi się, że studenci zazwyczaj nie oczekują wysokiego standardu wykończenia ani bogatego wyposażenia. Stąd połączenie obu czynników stanowi nieraz dla właścicieli nieruchomości mieszkaniowych bodziec do wyprowadzki z dotychczas zajmowanej nieruchomości oraz rozpoczęcia jej wynajmu (Garmendia et al., 2012; Munro & Livingston, 2012). Inni nabywają zaś nieruchomości w celach komercyjnych, aby przekształcić je na zakwaterowanie studenckie (Rugg et al., 2002).

Chociaż popyt studencki na zakwaterowanie w miastach akademickich wykazuje wiele cech wspólnych w skali świata, może być on uwarunkowany specyfiką lokalnego rynku nieruchomości i etapem jego rozwoju (tamże), co wyraża się m.in. w typie zabudowy miejskiej użytkowanej przez studentów do celów mieszkaniowych. W Wielkiej Brytanii popularnymi obiektami zamieszkania studentów są domy jednorodzinne (wolnostojące lub szeregowe) przekształcone na obiekty użytkowane przez kilkuosobowe grupy studentów. Nomenklatura brytyjska posługuje się do ich opisu terminem *student HMOs*⁵ (Hubbard, 2008). Popularność tego rodzaju obiektów wśród studentów brytyjskich jest zapewne konsekwencją ich dużej podaży za sprawą kulturowo zakorzenionego modelu zamieszkiwania w domach jednorodzinnych, charakterystycznego dla krajów anglosaskich (Tołwiński, 1948).

Z kolei w miastach hiszpańskich studenci często zamieszkują w zabudowie kamienicznej, stanowiącej zwartą tkankę urbanistyczną rejonów śródmiejskich (Garmendia et al., 2012). Zakwaterowanie studenckie organizowane w zabudowie historycznej – często o niskim standardzie technicznym – obserwuje się w Portugalii (Calvo, 2018). Najem lokali mieszkalnych w wysokościowej zabudowie

5 Skrót HMO pochodzi od angielskiego wyrażenia *House in Multiple Occupation* oznaczającego nieruchomości mieszkaniowe posiadające pewne części wspólne i użytkowane przez więcej niż jedno gospodarstwo domowe, które pierwotnie były projektowane do użytku przez jedno gospodarstwo.

śródmiejskiej jest natomiast domeną studentów zagranicznych w Nowej Zelandii i tyczy się to przede wszystkim studentów zagranicznych (Collins, 2010). Wreszcie, w miastach Europy Środkowo-Wschodniej studenci mają w zwyczaju wynajmować mieszkania w wielorodzinnych blokach, za sprawą obecności dużego i taniego zasobu w formie wielkich osiedli mieszkaniowych (Jakóbczyk-Gryszkiewicz et al., 2014; Murzyn-Kupisz & Szmytkowska, 2015).

Nie należy jednak zapominać, że zasób mieszkaniowy oferowany w mieście wykazuje niską elastyczność w czasie (Storper & Manville, 2006), stąd nie zawsze w pełni odpowiada preferencjom użytkowników. Studenci – jak i pozostali użytkownicy miasta – dokonują zatem wyborów zakwaterowania w określonym kontekście, który w różnym stopniu zawęża ich spektrum (Collins, 2010).

Trendem zapoczątkowanym w Wielkiej Brytanii kilkanaście lat temu, a obecnie obejmującym swoim zasięgiem kraje na wielu kontynentach, jest uruchamianie przez podmioty prywatne inwestycji określanych mianem PBSA, będących celowo wznoszonymi obiektami zakwaterowania studenckiego (*Purpose Built Student Accommodation*). Czynnikiem, które przyczyniły się do upowszechnienia tego typu inwestycji, były przede wszystkim brak lub niewystarczająca liczba inwestycji w uczelniane domy studenckie, wzrost oczekiwań studentów wobec jakości użytkowanego zakwaterowania, rosnąca wśród nich moda na zamieszkiwanie w centrach miast w otoczeniu udogodnień konsumenckich, a ponadto postępujące umiędzynarodowienie szkolnictwa wyższego i wynikający z niego napływ studentów zagranicznych (Hubbard, 2009). Najbardziej luksusowe z obiektów PBSA oferują studentom dostęp do szeregu wygód, takich jak pokoje do wspólnego spędzania wolnego czasu, klubokawiarnie, siłownie, pralnie itp. Ich zaletą jest często centralna lokalizacja w strukturze przestrzennej miasta i wysoki poziom skomunikowania transportem publicznym, za sprawą których studenci-najemcy mogą swobodnie korzystać z oferty życia kulturalnego i nocnego. Obiekty typu PBSA stanowią zatem konkurencyjną ofertę na rynku zakwaterowania studenckiego, zaś zwiększenie podaży oferowanych w nich mieszkań może prowadzić do odpływu studentów z pozostałych zasobów mieszkaniowych, w których wcześniej obserwowano ich koncentrację (Kinton et al., 2016).

Pojawienie się inwestycji typu PBSA jest swoistym wyznacznikiem wkroczenia lokalnego rynku zakwaterowania studenckiego w nową fazę rozwoju, w której młodzież akademicka odchodzi od zamieszkiwania „gdziekolwiek” oraz kieruje się ku miejscom i obiektom oferującym im przeżycie „doświadczenia studenckiego” (*student experience*; fotografia 1). Brzozowska (2014) sugeruje, że „Tego typu »pakiety mieszkaniowe« (*packed accommodation*), na wzór pakietów oferowanych w zorganizowanej turystyce (*packed holiday*) zapewniają w pełni zorganizowane i tematyzowane doświadczenie »studenckości«”. Oferta PBSA jest często adresowana do studentów zagranicznych (Fincher & Shaw, 2008), którzy (wraz ze swoimi rodzicami) postrzegają je jako „bezpieczne oazy” w nowym, „obcym” miejscu, jakim jest dla nich miasto akademickie (Sage et al., 2013).

Fotografia 1. Reklama uliczna inwestycji typu PBSA. Glasgow, Szkocja

Źródło: archiwum autora (2016).

Nadejście inwestycji PBSA wskazuje na obecność w mieście akademickim odpowiednio licznej grupy studentów, która zadaje kłam postrzeganiu żaków jako osób dysponujących ograniczonymi środkami finansowymi (Holton & Riley, 2013), skoro może sobie pozwolić na wynajęcie zakwaterowania o podwyższonym standardzie (Chatterton, 2010). Wznoszeniu obiektów typu PBSA niejednokrotnie sprzyjają władze miast akademickich oraz uczelni, które upatrują w tym działaniu szans na rozwiązanie problemu niewystarczającej podaży zakwaterowania studenckiego (np. w Irlandii; Kenna, 2011), na podniesienie atrakcyjności miasta jako miejsca podejmowania studiów (Forrest, 2016), na złagodzenie napięć społecznych wynikających z intensyfikacji życia studenckiego w „tradycyjnych” rejonach mieszkaniowych (Sage et al., 2013) bądź na ożywienie zdegradowanych

obszarów miast poprzez ulokowanie obiektów PBSA na terenach typu *brownfields* (np. pofabrycznych lub poportowych) (Hubbard, 2009).

W ostatnim przypadku otwarte pozostaje pytanie o to, w jakim stopniu inwestycje typu PBSA mogą wpisać się w szerszej rozumianą rewitalizację zdegradowanych obszarów miast. Niejednokrotnie inwestycje PBSA polegają bowiem na adaptacji obiektów stanowiących lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym dziedzictwa poprzemysłowego (np. w Łodzi; Zasina, 2017). Za ich przyczyną zdegradowany obszar miasta zyskuje pokaźną liczbę nowych użytkowników – studentów – których obecność może prowadzić do ożywienia gospodarczego okolicy. Z drugiej strony, jak zauważają Holton & Riley (2013), obiekty PBSA budzą uzasadnione skojarzenia z tzw. osiedlami grodzonymi (*gated communities*).

Studenci stanowią interesującą grupę użytkowników miast za sprawą ich większej mobilności na rynku mieszkaniowym, jako że rola najemców w mniejszym stopniu wiąże ich trwale z zajmowanym zakwaterowaniem. Sądzi się, że młodzież akademicka ze stosunkowo dużą łatwością może zmieniać swoje miejsce zamieszkania (Ewertowski & Sowada, 2015). Stąd wybory lokalizacyjne studentów oraz czynniki je determinujące stanowią rozległy obszar badań.

Istnieją takie obszary miast akademickich, które są przez studentów bardziej preferowane do zamieszkania niż pozostałe. Większość badaczy jest zgodna, iż wybór miejsca zamieszkania studentów jest zdeterminowany przede wszystkim bliskością infrastruktury akademickiej. Potwierdzają to badania brytyjskie (Allinson, 2006), hiszpańskie, (Garmendia et al., 2012) czy polskie (Gaczek & Kaczmarek, 2015; Grabkowska & Frankowski, 2016; Jakóbczyk-Gryszkiewicz et al., 2014). Bliskość infrastruktury dydaktycznej pozwala studentom zyskać oszczędności finansowe i czasowe w codziennym przemieszczaniu się (Rugg et al., 2002).

Warto jednak odnotować coraz liczniejsze doniesienia, iż studenci wolą zamieszkiwać w centrach miast lub w innych jego rejonach oferujących szeroką paletę udogodnień konsumenckich oraz bogate życie kulturalne i nocne (Allinson, 2006). W tym kontekście ciekawe jest spostrzeżenie He (2015) o specyfice Chin, gdzie studenci decydują się na zamieszkiwanie w tzw. wioskach w miastach (*villages in the city*) ze względu na chęć przebywania w miejscach o mniej zobowiązującej atmosferze i ciekawszej ofercie spędzania czasu w porównaniu z przestrzeniami uczelnianych państwowych kampusów.

Niemniej, wiele badań identyfikuje niską cenę najmu jako pierwszoplanowy czynnik wyboru zakwaterowania studenckiego. Dotyczy to przede wszystkim miast polskich (Gaczek & Kaczmarek, 2015; Grabkowska & Frankowski, 2016; Jakóbczyk-Gryszkiewicz et al., 2014; Kotus et al., 2015). W przypadku braku możliwości zamieszkiwania w pobliżu miejsca studiów lub preferowanych miejsc spędzania czasu wolnego na znaczeniu zyskuje dostępność połączeń transportem zbiorowym w danej lokalizacji (Allinson, 2006; Murzyn-Kupisz & Szmytkowska, 2015).

1.2.2. Zachowania konsumenckie studentów w sferze czasu wolnego

Epoka ponowoczesna ukształtowała specyficzny okres życia człowieka określane mianem „późnej młodości” (*post-adolescence*). Jest on domeną osób pełnoletnich, nierealizujących jeszcze ról społecznych tradycyjnie utożsamianych z okresem dorosłości (np. matki lub ojca). Studenci, którzy z jednej strony są już osobami dorosłymi, a z drugiej często pozostają uzależnieni finansowo od rodziców lub opiekunów, a także prowadzą względnie rozrywkowy tryb życia, wpisują się w grupę tzw. młodych dorosłych (*young adults*) lub „dorosłych, którzy nie założyli jeszcze rodzin” (*pre-family adults*). Ich cechą charakterystyczną jest budowanie własnej tożsamości wokół szeroko rozumianej konsumpcji, a zwłaszcza poprzez częste korzystanie z usług czasu wolnego oraz wydatkowanie na ten cel istotnej części budżetu osobistego (Chatterton & Hollands, 2002). Jest to jednym z powodów, dla których zachowania konsumenckie studentów stanowią przedmiot badaczy miast nad tzw. przemysłami czasu wolnego, w tym nad gospodarkami wieczorną i nocną.

Jak komentuje Chatterton (1999), studenci stali się w ostatnich dekadach dużą grupą konsumencką skoncentrowaną przestrzennie w miastach akademickich, co przyczynia się do wytwarzania swojego „sektora obsługi studentów”. Etykietą tą określa się przedsiębiorstwa zorientowane na zaspokajanie potrzeb młodzieży akademickiej. Niejednokrotnie przedsiębiorstwa we współczesnych ośrodkach akademickich podejmują decyzje o reorientacji profilów działalności, dopasowując je do popytu zgłaszanego przez studentów.

Warto zauważyć, że siła nabywcza młodzieży akademickiej nie tylko przyczynia się do wytworzenia miejsc spędzania czasu wolnego, ale także tworzy efekty zewnętrzne, których biorcami są pozostali użytkownicy tych miast. Twierdzi się, że popyt zgłaszany przez studentów na usługi czasu wolnego tworzy korzyści skali, za sprawą których pojawiają się nowe podmioty gospodarcze dostarczające wiązkę udogodnień miejskich w zakresie konsumpcji, pożądaną także przez inne grupy użytkowników miast akademickich, co wzmacnia ich atrakcyjność osiedleńczą i inwestycyjną w erze społeczeństwa konsumpcyjnego (van den Berg & Russo, 2004). Jest to szczególnie zauważalne w miastach o rodowodzie przemysłowym, w których emergencja sektora obsługi studentów jest symptomem zachodzącej transformacji gospodarczej (Wattis, 2013). Usługi czasu wolnego zorientowane na zaspokajanie potrzeb studentów mogą ponadto stanowić subprodukt turystyczny miasta – Russo i Sans (2009) odnotowują, że lokale studenckie w Wenecji stworzyły ofertę kulturalną dla turystów poszukujących alternatyw dla miejsc „zawłaszczonych” przez turystykę masową.

Omawiając badania nad wzorcami spędzania czasu wolnego przez młodzież akademicką w Bristolu, Chatterton (1999) wskazuje, że rola studentów na lokalnym rynku usług kulturalnych może być dwojaka. Po pierwsze, studenci są twórcami oferty czasu wolnego, zatem w tej perspektywie ich oddziaływanie na ofertę kulturalną miasta określa się jako dynamiczne (*dynamic impact*). W tym kontekście

ciekawe są spostrzeżenia Boersma et al. (2013) z Amsterdamu, że działalność placówek kulturalnych prowadzonych przez studentów może zwiększać atrakcyjność dzielnic mieszkaniowych. Z drugiej strony, w obliczu umasawiania szkolnictwa wyższego spowszedniały komentarze o kryzysie kultury studenckiej, np. w Polsce: „[...] w związku z radykalną zmianą jej zawartości w ostatnich latach pod wpływem dominującej kultury konsumpcyjnej” (Rewers, 2015). Do podobnych wniosków dochodzi również Dubet (2006), omawiając badania prowadzone we Francji – zmianie uległy wzorce spędzania czasu wolnego przez studentów, które dziś nie różnią się wiele od zachowań ludzi młodych niebędących studentami. Stąd, wg Chattertona (1999), większość współczesnych studentów zasługuje raczej na miano „konsumentów” miejskich usług kulturalnych niż ich „twórców”, stanowiąc przede wszystkim klientelę pubów, kawiarni i klubów muzycznych. Chociaż aktywność konsumencka studentów w tym wymiarze przyczynia się do rozwoju oferty kulturalnej miasta, to ich rola jest w tym przypadku pasywna (*passive impact*). Pewnym potwierdzeniem omawianych tez są badania przeprowadzone w polskich ośrodkach akademickich. Wskazują one, że częstość korzystania z oferty kulturalnej jest u studentów relatywnie niska – teatry i muzea są tymi obiektami kultury, które polscy studenci odwiedzają rzadko, natomiast popularnymi obiektami pozostają kina (Gaczek & Kaczmarek 2015; Murzyn-Kupisz & Szmytkowska 2015).

Konsumpcja studencka zorientowana jest w szczególności na rozrywkę, stąd obecność studentów w mieście jest jednym z ważniejszych czynników rozwoju gospodarki nocnej na jego obszarze. W brytyjskiej literaturze przedmiotu wskazuje się na spopularyzowany wśród studentów model spędzania wieczorów w pubach i klubach muzycznych, określane mianem „wyjść na miasto” (*going outs*). Według Hollandsa (1995) studenci w przemysłowym Newcastle upon Tyne w połowie lat 90. XX wieku spędzali przeciętnie 10,5 wieczora w miesiącu w lokalach składających się na podmioty gospodarki nocnej. W porównaniu z „wyjściami” pozostałych mieszkańców miasta studenci imprezowali częściej, bardziej spontanicznie i konsumowali przy tej okazji zdecydowanie większą ilość alkoholu⁶. Polscy badacze przekonują, że relatywnie niska siła nabywcza ogranicza liczbę wieczornych „wyjść”, na które młodzież akademicka może sobie pozwolić (Grabkowska & Frankowski, 2016). „[...] Dysponowanie przez studentów ograniczonymi zasobami wolnych środków finansowych znajduje odzwierciedlenie w częstotliwości korzystania w czasie wolnym z usług kulturalnych i rekreacyjnych, które wymagają ponoszenia określonych opłat” (Gaczek & Kaczmarek, 2015). Preferują oni zatem organizację spotkań towarzyskich w mieszkaniach.

Warto również zauważyć, że struktura i wzorce funkcjonowania gospodarki nocnej napędzanej przez wydatki konsumenckie studentów różnią się między

6 W ostatnich latach zwiększa się jednak wśród studentów brytyjskich zjawisko tzw. pre-loadingu, czyli towarzyskiego spożywania alkoholu w miejscu zamieszkania w ramach wieczornej „aranżacji” wyjścia do pubu lub baru (Gant & Terry, 2017).

poszczególnymi ośrodkami akademickimi. Przykładowo Brands et al. (2014), prowadząc analizy nad spędzaniem czasu wolnego przez holenderskich studentów w Rotterdamie i Utrechcie, wykazali różnice między oboma ośrodkami w strukturze podmiotów składających się na gospodarkę nocną oraz w ich lokalizacji w strukturze przestrzennej obu miast. Mimo iż Rotterdam i Utrecht funkcjonują w podobnym kontekście kulturowym, w pierwszym mieście studenci spędzali wieczory przede wszystkim w klubach muzycznych na relatywnie dużym obszarze, z kolei w drugim z nich w porze wieczornej i nocnej młodzież korzystała głównie z barów i pubów skoncentrowanych w historycznym centrum miasta. Odmienna natura struktur przestrzennych obu ośrodków mogła zatem wpływać na dystrybucję przestrzenną aktywności konsumenckich studentów.

Na gospodarkę czasu wolnego składają się ponadto usługi sportowe i rekreacyjne. Jak komentują Rettinger i Mróz (2016), w ostatnich latach rekreacja – kojarzona dotąd z bezkosztowym wypoczynkiem na otwartych terenach zielonych – zaczęła coraz częściej przybierać formę wyspecjalizowanych aktywności sportowych podejmowanych w odpowiednio przystosowanych do tego zamkniętych obiektach komercyjnych. Ludzie młodzi stanowią grupę docelową, do której w szczególności adresowany jest przekaz o potrzebie prowadzenia zdrowego i aktywnego trybu życia. Wśród młodzieży akademickiej można zatem oczekiwać dużej popularności takich obiektów jak siłownie, kluby fitness czy pływalnie. Badanie ankietowe przeprowadzone wśród studentów trzech uczelni krakowskich wykazało jednak, że choć blisko połowa respondentów deklaruje korzystanie z miejskiej bazy sportowo-rekreacyjnej przynajmniej raz w tygodniu, aż 20% studentów korzysta z niej bardzo rzadko lub rzadko, zaś 14,2% nie korzysta z niej wcale. Natomiast w przypadku studentów uczelni poznańskich „Z »barowym« modelem rekreacji wyraźnie przegrywają usługi związane z aktywnością fizyczną. Na siłowni raz w tygodniu i częściej ćwiczy co piąty student, ale już na pływalnię i aerobik z taką częstotliwością chodzi tylko 6–7% studiujących” (Gaczek i Kaczmarek; 2015).

1.2.3. Zachowania konsumenckie studentów w pozostałych sferach

Mimo iż zachowania konsumenckie studentów w sposób najbardziej jaskrawy widoczne są przede wszystkim na rynkach nieruchomości oraz usług czasu wolnego, należy wskazać na szereg innych obszarów, poprzez które zachowania te wywierają wpływ na gospodarkę i przestrzeń współczesnych miast akademickich. Obszarami tymi są m.in. gastronomia, handel, edukacja oraz transport.

Wraz z nadejściem ery społeczeństwa konsumpcyjnego upowszechniło się spożywanie posiłków poza miejscem zamieszkania. Przesądziło o tym nie tylko rosnące tempo życia we współczesnych społeczeństwach – które ograniczyło samodzielne przygotowywanie posiłków w domach – ale również wygoda, chęć zdobywania nowych doświadczeń kulinarnych czy też wykorzystywanie posiłków

jadanych poza domem jako „pretekstu” do wspólnego spędzania czasu z bliskimi. Badacze zainteresowani są zatem tym, w jakim stopniu studenci korzystają z usług gastronomicznych w miastach oraz jakiego rodzaju oferta gastronomiczna powstaje za sprawą ich popytu. Młodzież akademicka odgrywa bowiem dwojaką rolę na miejskim rynku usług gastronomicznych. Po pierwsze, studenci korzystają z oferty gastronomicznej funkcjonującej już wcześniej i zaspokajającej potrzeby dotychczasowych użytkowników miasta. Po drugie, gusta, siła nabywcza oraz lokalizacja studentów w przestrzeni miasta mogą stanowić bodźce do uruchamiania nowych placówek gastronomicznych.

Organizacja przestrzenna instytucji szkolnictwa wyższego może ukierunkowywać zachowania konsumenckie studentów na rynku usług gastronomicznych. Jest to zagadnienie poruszane przede wszystkim w kontekście organizacji przestrzennej uczelni w formie kampusów akademickich. Stanowią one rozległe i niejednokrotnie monofunkcyjne zespoły zabudowy odizolowane przestrzennie od pozostałych części miasta, co sprawia, że oferta gastronomiczna ogranicza się w nich do tradycyjnych bufetów i stołówek studenckich. Monofunkcyjność i rozległość kampusu akademickiego utrudnia zatem wytworzenie na ich obszarze różnorodnej wiązki użytkowników, których obecność i odmienne preferencje tworzyłyby efekt skali niezbędny do utrzymania szerokiej oferty placówek gastronomicznych. Z tego powodu studenci albo decydują się na korzystanie z ograniczonej oferty gastronomicznej w obrębie kampusu, albo decydują się na poszukiwanie jej w innych obszarach miasta. Drugi wariant wymaga od studentów przemieszczenia się w przestrzeni, zatem jeśli dystans dzielący kampus od pozostałej części miasta akademickiego jest znaczny, może on zniechęcać studentów do korzystania z oferty gastronomicznej poza nim (Gołąbek, 2013). Jeżeli natomiast kampus akademicki otoczony jest innymi strukturami urbanistycznymi i z nimi powiązany, często uruchamiane są w nich punkty gastronomiczne nastawione na obsługę studentów.

Literatura przedmiotu odnotowuje przypadki tworzenia placówek gastronomicznych w otoczeniu kampusu jako elementu polityki instytucji szkolnictwa wyższego (np. Ehlenz, 2016). W nowo powstających kampusach akademickich studenci na ogół mogą korzystać z szerszej palety placówek gastronomicznych, które uwzględnia się już na etapie projektowania infrastruktury. Przykładem jest tu nowy kompleks zabudowań Wiedeńskiego Uniwersytetu Ekonomicznego, w którym funkcjonuje kilka obiektów gastronomicznych o zróżnicowanej ofercie (fotografia 2).

Ocena skali i częstotliwości zachowań konsumenckich studentów na rynku usług gastronomicznych – a zatem również ich znaczenia dla rozwoju gospodarczego i przestrzennego miasta – jest spolaryzowana w polskiej literaturze przedmiotu. Z jednej strony twierdzi się, że studenci chętnie korzystają z usług gastronomicznych dla zaoszczędzenia czasu lub spędzania go w przyjemny sposób w towarzystwie znajomych i przyjaciół (Mazurek-Łopacińska & Sobocińska, 2013). Z drugiej strony, wyniki badań przeprowadzonych w Poznaniu oraz w Rzeszowie wskazują,

Fotografia 2. Infrastruktura gastronomiczna w nowym kampusie Wirtschaftsuniversität. Wiedeń, Austria

Źródło: archiwum autora (2016).

że większość tamtejszych studentów nadal konsumuje główny posiłek (obiad lub obiadokolację) w miejscu zamieszkania, co jest podyktowane chęcią zaoszczędzenia środków finansowych (Gaczek & Kaczmarek, 2015; Gołąbek, 2013).

Obecność studentów w mieście akademickim wyraża się ponadto popytem w placówkach składających się na miejski rynek handlowy. Podobnie jak członkowie pozostałych gospodarstw domowych, także studenci, chcąc zaspokoić swe podstawowe potrzeby, nabywają artykuły żywnościowe. Niemniej rodzaj placówek handlowych, w których studenci dokonują zakupów spożywczych, może różnić się od placówek popularnych wśród pozostałych użytkowników miasta. Wydaje się, że ze względu na ograniczoność środków finansowych studenci mogą częściej decydować się na nabywanie produktów spożywczych w dyskontach, super- lub hipermarketach.

Młodzież akademicka może jednak relatywnie często odwiedzać punkty handlowe oferujące inne produkty niż spożywcze – np. odzież lub elektronikę – ponieważ młodszy konsumenci na ogół zainteresowani są bieżącymi trendami i modą. Zarazem, ze względu na upowszechnienie się konsumenckiego stylu życia, odwiedzanie

sklepów i butików lub ich zbiorowisk (np. ulic lub galerii handlowych) może wynikać u studentów nie tylko z faktycznej potrzeby nabycia oferowanych w nich produktów, ale również z chęci spędzenia w ten sposób czasu wolnego. Coraz powszechniej nawyki konsumenckie młodzieży akademickiej oraz jej siłę nabywczą liczne podmioty handlowe i samorządowe starają się zagospodarowywać w sposób planowy, np. poprzez organizację wydarzeń konsumenckich adresowanych do tej grupy docelowej. Przykładem są studenckie „noce zakupów” w Manchesterze (fotografia 3), organizowane przez podmiot zarządzający tamtejszym centrum miasta, w ramach których oferuje się młodzieży akademickiej zniżki na zakupy oraz usługi gastronomiczne (Study in Manchester, 2019).

Fotografia 3. Reklama „nocy zakupów” kierowanej do studentów. Manchester, Anglia
Źródło: archiwum autora (2019).

Podstawową przyczyną obecności studentów w mieście akademickim jest jednak korzystanie z usług edukacyjnych w celu podniesienia poziomu wiedzy, umiejętności i kwalifikacji. Można zatem powiedzieć, że rynek usług edukacyjnych jest podstawowym beneficjentem obecności studentów w ośrodku akademickim, choć zakres bezpośrednich korzyści gospodarczych, które z tytułu podejmowania przez młodzież nauki uzyskiwane są przez uczelnie, różni się w zależności od szerszego kontekstu instytucjonalnego, jakim jest konstrukcja systemu szkolnictwa

wyższego w danym kraju. Warunkuje ona typy instytucji szkolnictwa wyższego, ich strukturę własności oraz zakres świadczonych usług edukacyjnych.

W wielu krajach europejskich dominującym modelem kształcenia jest publiczne szkolnictwo wyższe, w ramach którego nie pobiera się opłat z tytułu podejmowania nauki. W tym przypadku uczelnie nie uzyskują środków finansowych na działalność bezpośrednio od studentów, lecz w drodze transferów z budżetu państwa. Istnieją również publiczne systemy kształcenia na poziomie wyższym, w którym młodzież akademicka jest zobligowana do uiszczenia opłat za studia (np. w Wielkiej Brytanii), a także systemy mieszane (np. wprowadzające odpłatność za studia dla obcokrajowców lub za studia niestacjonarne).

Bez względu na konstrukcję systemu szkolnictwa wyższego, w ośrodkach akademickich funkcjonuje rynek pozauczelnianych usług edukacyjnych. Równolegle do instytucji szkolnictwa wyższego swoją działalność prowadzą w nim placówki edukacyjne oferujące młodzieży akademickiej dodatkowe kursy i szkolenia podnoszące ich umiejętności lub rozwijające ich zainteresowania. W polskiej literaturze przedmiotu zwraca się uwagę przede wszystkim na rynek nauki języków obcych. Przykładowo, 13,1% studentów w poznańskim ośrodku akademickim korzysta z dodatkowych kursów lub korepetycji językowych, na które w skali roku wydają przeciętnie nieco ponad 1000 zł. Trzeba jednak odnotować, że w ciągu dekady 2005–2014 popularność usług edukacyjnych tego rodzaju zmalała w Poznaniu blisko o połowę (Gaczek & Kaczmarek, 2015).

Obecność studentów w miastach akademickich skutkuje ponadto popytem na artykuły papiernicze i biurowe oraz pomoce naukowe. W obliczu zachodzącej rewolucji technologicznej popyt ten zdaje się jednak stopniowo kurczyć – jak w przypadku usług kserograficznych (zastępowanych przez samodzielne i bezkosztowe wykonywanie skanów lub zdjęć) oraz rynku podręczników akademickich (przenoszącego się do sieci internetowej za sprawą rosnącej popularności książek elektronicznych).

Populacja studentów w mieście akademickim stanowi niejednokrotnie kluczową grupę uczestników rynku usług transportowych. Wydatki ponoszone na przemieszczanie się w obrębie miasta akademickiego stanowią jedną z większych pozycji w miesięcznych budżetach studentów (Platje et al., 2016). Znaczenie tej kategorii wydatków zaczęło rosnąć, odkąd przemianom uległy wzorce zamieszkania studentów – polegające na coraz częstszym ich lokowaniu się poza kampusami akademickimi. Bliskość przestrzenna między miejscami pobierania nauki, miejscami zamieszkania oraz miejscami życia społecznego studentów – która cechowała historyczne ośrodki akademickie i umożliwiała piesze, bezkosztowe przemieszczanie się między poszczególnymi obiektami – nie zawsze stanowi domenę ich współczesnych sukcesorów. Transport pieszy pozostaje jednak głównym sposobem przemieszczania się dla 18% studentów w Poznaniu (Gaczek & Kaczmarek, 2015) oraz dla 16% studentów uczelni łódzkich (Sokołowicz et al., 2011).

Komunikacja miejska – przybierająca formę transportu autobusowego, tramwajowego, metra i in. – według różnych badań stanowi najpopularniejszy środek transportu wśród młodzieży akademickiej. W Poznaniu usługi transportu publicznego stanowią podstawowy środek transportu dla 73% studentów (Gaczek & Kaczmarek, 2015). Dużą popularnością cieszą się one w Łodzi, gdzie studenci korzystają z nich przede wszystkim ze względu na relatywnie niskie koszty przejazdów. Jednak istotnym czynnikiem wyboru tego sposobu przemieszczania się jest także możliwość podróżowania po spożyciu alkoholu (Sokołowicz et al., 2011). Sprawny transport publiczny może być zatem jednym z podstawowych wymogów funkcjonowania w mieście akademickim podmiotów tzw. gospodarki nocnej. Koncentracja przestrzenna populacji studentów w wybranych rejonach miast akademickich może zaś skutkować reorganizacją sieci połączeń transportu zbiorowego, w tym zwiększeniem liczby oferowanych połączeń oraz ich częstotliwości, co zaobserwowali badacze brytyjscy (Sage et al., 2012).

Ostatnie dekady w polskich miastach akademickich wiązały się ze wzrostem popularności samochodu jako głównego środka transportu, także wśród studentów. Według Gaczek & Kaczmarek (2015) samochodem dociera na zajęcia 8% studentów w Poznaniu. W Łodzi popularność samochodu jest zdecydowanie większa – aż 21% studentów korzysta z samochodu przynajmniej trzy razy w tygodniu, aby dotrzeć na uczelnię. Mimo że posiadanie samochodu wiąże się z ponoszeniem odpowiednio wysokich kosztów zakupu, utrzymania i konserwacji, wydaje się, że przestaje on być „dobrem luksusowym” wśród młodzieży akademickiej. Potwierdzają to obserwacje z miast francuskich (Dubet, 2006). Zjawisko kongestii miejsc parkingowych w okolicach infrastruktury dydaktycznej uczelni wywołwane dużą popularnością transportu samochodowego wśród studentów staje się coraz częściej przedmiotem konfliktów społecznych, którym uwagę poświęcają lokalne media (np. w Łodzi; Kwiatkowski, 2015). Zatłoczenie miejsc parkingowych w rejonach mieszkaniowych doświadczających studentyfikacji jest z kolei jednym z problemów miast brytyjskich (Universities UK, 2006).

Mniej popularnym wśród studentów sposobem przemieszczania się pozostaje jazda rowerem. Jako główny środek transportu z miejsca zamieszkania na uczelnię wybiera go niespełna 3% studentów uczelni poznańskich (Gaczek & Kaczmarek, 2015) oraz 2% studentów uczelni łódzkich (Sokołowicz et al., 2011). Przedmiotem dodatkowych analiz powinna się stać usługa roweru publicznego, z której od czasu przeprowadzenia cytowanych badań korzysta duża grupa użytkowników w największych ośrodkach akademickich w Polsce.

Sporadycznie wykorzystywanymi przez studentów środkami transportu są również motocykle oraz taksówki. Z kolei w ślad za rosnącą popularnością hulajnóg w dużych miastach świata, w ostatnich latach mogły się one upowszechnić także wśród młodzieży akademickiej.

1.3. Wymiar przestrzenny zachowań konsumenckich studentów

1.3.1. Konfiguracje przestrzenne aktywności studentów w miastach akademickich

Badania, których przedmiotem są zachowania studentów w przestrzeni miast akademickich, skupiają się najczęściej na dwóch aspektach. Po pierwsze, badacze interesują się tym, gdzie oraz za sprawą jakich czynników studenci spędzają czas wolny. Po drugie, dociekają, które obszary miast akademickich są przez nich zamieszkiwane i co takiego sprawia, że studenci decydują się na zakwaterowanie w danej lokalizacji. Zauważono, że studenckie „konsumowanie” miasta akademickiego w wymiarze przestrzennym wykazuje wiele cech wspólnych między poszczególnymi miastami oraz polega na tworzeniu się miejsc ich koncentracji, tak pod względem miejsc zamieszkania, jak i miejsc spędzania czasu wolnego.

Rewers (2015) komentuje, że jesteśmy obecnie świadkami tworzenia się i funkcjonowania w ośrodkach akademickich swoistych „krain studenckich” (*student-lands*) stanowiących rejonny zamieszkania studentów, zlokalizowanych na ogół w pobliżu obiektów dydaktycznych uczelni, a także wyposażonych w szereg takich pubów, second handów, bistr i restauracyjek. Chatterton (2010) odnotowuje natomiast, że główne ulice znajdujące się w otoczeniu infrastruktury instytucji szkolnictwa wyższego przeistaczają się w habitat „miejskiego sektora usług studenckich” (*student urban service sector*). Krainy studentów pozostają gwarne niemal przez całą dobę dzięki przestrzennemu zespoleniu funkcji mieszkaniowej i usługowej oraz za sprawą rozbudowanej oferty życia nocnego adresowanej do młodzieży akademickiej. Wytwarzanie się „studenckich” miejsc i rejonów miasta może być pożądaną z perspektywy młodzieży akademickiej, jako że koncentracja przestrzenna studentów maksymalizuje okazję do znalezienia się w otoczeniu osób o podobnych cechach, gustach i zainteresowaniach (Chatterton, 1999).

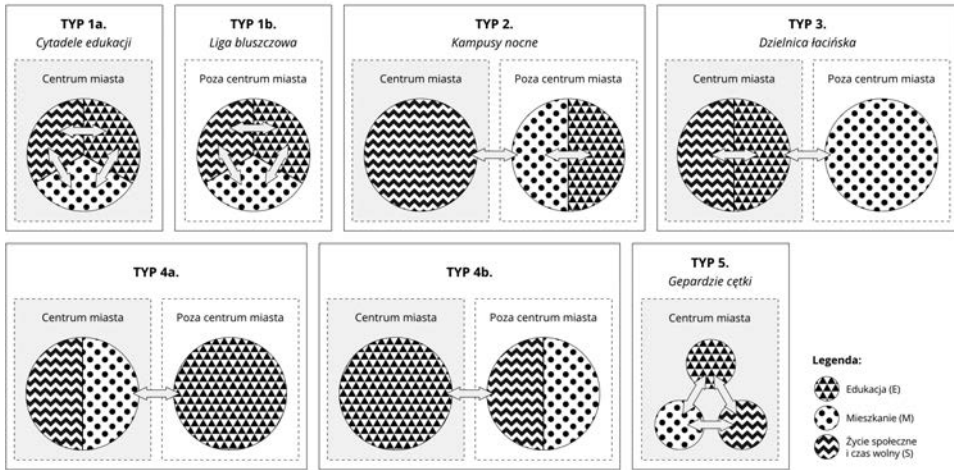
W literaturze przedmiotu wskazuje się jednak, że nie we wszystkich miastach pełniących funkcję akademicką dochodzi do wytworzenia się owych krain. Dotyczy to głównie miast o wysokim odsetku studentów zamieszkujących w jego bliższym lub dalszym otoczeniu oraz regularnie do niego dojeżdżających na zajęcia dydaktyczne. Przykładem mogą być tutaj niegdysiejsze miasta przemysłowe, często przyciągające na studia przede wszystkim kandydatów z bezpośredniego otoczenia (Wattis, 2013). W innych miastach dochodzi zaś do dychotomicznego podziału przestrzeni miejskiej na rejonny zamieszkania studentów oraz rejonny spędzania przez nich czasu wolnego. Rejonami rozrywek studenckich są w nich na ogół historyczne centra, nieraz „tworzone” celowo przez władze lokalne jako swoiste dzielnice lub kwartały kultury (van den Berg & Russo, 2004). Przykładami są tutaj Utrecht (Brands et al., 2014), Lizbona (Calvo, 2018) lub Kraków (Murzyn-Kupisz & Szmytkowska, 2015).

Zakres, w jakim studenci doświadczają miasta i „konsumują” jego produkty, może być uwarunkowany szerszymi wzorcami kulturowymi. Goddard & Vallance (2013) odnotowują, że studenci jako użytkownicy miast zdecydowanie częściej stanowią przedmiot zainteresowania europejskich środowisk akademickich w porównaniu z ich amerykańskimi odpowiednikami. Według obu badaczy, jest to pochodną odmiennego „osadzenia” infrastruktury instytucji szkolnictwa wyższego w strukturach przestrzennych miast na obu kontynentach. O ile bowiem w miastach europejskich infrastruktura służąca studentom często przeplata się z obiektami o odmiennych funkcjach i nadal zlokalizowana jest w centrach miast – co generuje w nich obecność studentów – o tyle organizacja przestrzenna uczelni amerykańskich w formie wyodrębnionych kampusów na przedmieściach oraz spopularyzowany tamże model przemieszczania się z wykorzystaniem samochodu osobowego sprawiają, że kontakt wielu amerykańskich studentów z miastem akademickim można co najwyżej określić mianem *drive-through*⁷.

Obecność studentów w miastach akademickich wyraża się podejmowaniem przez nich różnorodnych aktywności w poszczególnych częściach tych miast oraz w określonym czasie. Wskazuje się tu zarówno na formalne aktywności studentów – związane z podejmowaniem nauki – a także na szeroką paletę aktywności nieformalnych, które wiążą się ze spędzaniem czasu wolnego i życiem społecznym. Warto zauważyć, że wiele z tych aktywności pociąga za sobą wydatkowanie środków finansowych, zatem w zależności od miejsc podejmowania aktywności przez studentów, poszczególne fragmenty miast akademickich doświadczają – lub nie – zasilenia finansowego z tego tytułu. Rejony zamieszkania, rejony podejmowania nauki oraz rejony spędzania czasu wolnego tworzą wspólnie tzw. krajobrazy studenckie (*studentscapes*), przez które Russo & Tajter (2007) rozumieją przestrzenne konfiguracje rejonów aktywności studentów w miastach akademickich. Cechy krajobrazów studenckich są uwarunkowane historycznymi trajektoriami rozwoju funkcji akademickiej i towarzyszącego jej zagospodarowania przestrzeni w danym mieście, lokalną sytuacją społeczno-ekonomiczną czy też polityką przestrzenną władz publicznych i polityką inwestycyjną władz uczelni. Stąd każde miasto akademickie cechuje się unikatową konfiguracją przestrzenną aktywności studentów.

Russo & Tajter opracowali typologię krajobrazów studenckich, w której pięć modelowych konfiguracji przestrzennych aktywności studentów w miastach akademickich (rysunek 1) oparli na analizie współzależności pomiędzy rejonami edukacji (E), rejonami zamieszkania (M) oraz rejonami rozgrywania się życia społecznego studentów (S). Ponadto, osadzili oni zidentyfikowane typy krajobrazów

⁷ *Drive-through* (lub w skrócie *drive-thru*) jest sformułowaniem spopularyzowanym w kulturze amerykańskiej, odnoszącym się do zaspokajania danej potrzeby w trakcie jazdy samochodem, niejako „przy okazji” przemieszczania się do właściwego celu podróży. Najczęściej umiejscawiane jest ono w kontekście nabywania posiłków w przydrożnych restauracjach serwujących posiłki typu *fast food*.

Rysunek 1. Modelowe konfiguracje przestrzenne aktywności studentów w miastach akademickich

Źródło: opracowanie własne na podstawie Russo & Tajter (2007).

studentekich w kontekstach historycznym i geograficznym, zaprezentowali ścieżki ich ewolucji oraz omówili konsekwencje poszczególnych konfiguracji dla funkcjonowania ośrodka akademickiego.

Na pięć typów krajobrazów studenckich wg obojga autorów składają się:

- Typ 1. „Cytadela edukacji” lub „Liga bluszczowa”. Ponieważ wszystkie kategorie – E, M i S – są tutaj zespolone w przestrzeni, ten rodzaj krajobrazu studenckiego jest obecny w miastach, których byt gospodarczy jest podporządkowany pełnieniu funkcji akademickiej, zaś wzajemne rozmieszczenie obiektów zagospodarowania podyktowane jest logice funkcjonowania instytucji szkolnictwa wyższego. Chociaż rozwiązanie to gwarantuje bliskość przestrzenną poszczególnych elementów, taka forma organizacji ośrodka akademickiego wymusza tworzenie infrastruktury zdolnej do zaspokojenia wszystkich potrzeb użytkowników *in situ*. Russo & Tajter wyróżniają przy tym dwa warianty typu 1. Pierwszym z nich są historyczne, niewielkie ośrodki akademickie w Europie – nierzadko o średniowiecznym rodowodzie – takie jak Coimbra, Heidelberg, Oxford czy Urbino. Ze względu na ich wielowiekową historię, wyraz architektoniczny oraz zwartą strukturę przestrzenną można je określić mianem „cytafel” lub „twierdz” edukacji. Drugim wariantem są natomiast realizacje współczesne, a przede wszystkim amerykańskie miasteczka akademickie lokalizowane na terenach podmiejskich. W ich przypadku autorzy typologii posługują się określeniem „Liga bluszczowa”.
- Typ 2. „Kampusy nocne”. Krajobraz studencki przybiera tutaj formę kampusu, w którym studenci podejmują naukę (E) i zamieszkują (M), zaś w przestrzeni miasta akademickiego funkcjonują niezależnie od nich rejony

spędzania czasu wolnego (S). Dzieje się tak, mimo że na ogół kampus wyposażony jest w tym przypadku w obiekty obsługujące studentów – w tym pralnię, kawiarnię, a także podstawowe obiekty kultury. Studenci opuszczają go jednak w czasie wolnym, chcąc skorzystać z bardziej zróżnicowanej oferty usługowej. Wiąże się to z nasileniem popytu na usługi transportu publicznego ze strony studentów. Konieczność podróżowania między E-M i S uszczupla bank czasu wolnego młodzieży akademickiej i może – do pewnego stopnia – hamować rozwój gospodarki nocnej w ośrodku akademickim, ponieważ zachowania konsumenckie studentów stają się zależne od siatki połączeń transportu publicznego w godzinach wieczornych i nocnych. Sytuacja ta może skłaniać studentów do podejmowania decyzji o wyprowadzce z kampusu akademickiego i zamieszkaniu w lokalizacji pośredniej (między E i S). Russo & Tajter wskazują, że przykłady krajobrazów studenckich typu „kampusy nocne” odnaleźć można m.in. w Barcelonie, Lille i Lyonie.

- Typ 3. „Dzielnica łacińska”. Bierze on swą nazwę z analogii do jednej z historycznych dzielnic Paryża. W tym przypadku zespoleniu przestrzennemu ulegają obiekty infrastruktury dydaktycznej (E) oraz miejsca spędzania wolnego czasu przez studentów (S), które najczęściej zlokalizowane są w historycznych centrach miast. Często są one konsekwencją wielowiekowej obecności instytucji szkolnictwa wyższego w obszarach śródmiejskich. Wokół zabytkowych budynków dydaktycznych kwitnie życie studenckie, wyrażające się dużą liczbą kawiarni, barów, bufetów i klubów zorientowanych na obsługę młodzieży akademickiej. W tym przypadku rejony zamieszkania studentów (M) są jednak (znacznie) oddalone od rejonów pobierania nauki i spędzania czasu wolnego ze względu na wysokie stawki czynszów w dzielnicach śródmiejskich. Stanowią one dla młodzieży akademickiej zbyt wysoki „próg wejścia” na rynek najmu śródmiejskiego zasobu mieszkaniowego. W konsekwencji krajobraz studencki typu „dzielnica łacińska” cechuje się wysoką aktywnością studentów w centrum miasta w godzinach porannych i popołudniowych oraz jej obniżeniem w porze wieczornej. Krajobrazy studenckie tego rodzaju to przypadek dużych i największych miast o zgentryfikowanych obszarach śródmiejskich, takich jak Paryż czy Londyn.
- Typ 4⁸. To najczęściej przypadek podmiejskich kampusów akademickich, które składają się wyłącznie z obiektów dydaktycznych (E) i nie towarzyszy im oferta spędzania czasu wolnego. Ze względu na niedostatek miejsc ogniskujących życie społeczne oraz brak oferty mieszkaniowej, młodzież akademicka spędza wolny czas (S) i zamieszkuje (M) w centrum miasta. Jednym z powodów ukształtowania się krajobrazu studenckiego typu 4. może być niewystarczająca podaż gruntów na nowe inwestycje akademickie (np. terenochłonne obiekty badawcze) w centrum miasta, co skłania instytucje szkolnictwa wyższego

8 Cytowani autorzy nie zaproponowali nazwy dla typu 4.

do wznoszenia nowej infrastruktury na obszarach podmiejskich. Przykładami są wybrane kampusy Mediolanu i Rzymu. Ponadto na podstawie komentarzy Dubeta (2006) można wnioskować, że ten typ krajobrazów studenckich jest domeną wielu współczesnych miast francuskich. Chociaż autorzy typologii o tym nie mówią, za ten typ krajobrazu studenckiego można również uznać model obowiązujący na wybranych uczelniach madryckich, gdzie w pierwszej dekadzie XXI wieku uczelnie wyższe decydowały się na sprzedaż i opuszczenie swych śródmiejskich nieruchomości ze względu na ich gwałtownie rosnącą wartość oraz perspektywę uzyskania korzyści finansowych. Alternatywnie, krajobraz studencki typu 4. powstaje także wtedy, gdy obiekty dydaktyczne pozostają zlokalizowane w centrum miasta, jednak życie studenckie i miejsca zamieszkania młodzieży akademickiej przenoszą się poza zatłoczone centrum.

- Typ 5. „Gepardzie cętki”. W tym przypadku dochodzi do zaniku historycznie ukształtowanych krajobrazów studenckich. Wszystkie rodzaje aktywności młodzieży akademickiej – E, M oraz S – przestają być zespolone i funkcjonują w przestrzeni miasta niezależnie od siebie. Taki krajobraz studencki przypomina zatem gepardzie cętki – rejony aktywności studentów są silnie rozproszone w przestrzeni ośrodka akademickiego, co wymaga od studentów częstego przemieszczania się między miejscami pobierania nauki, miejscami spędzania czasu wolnego oraz miejscami zamieszkania.

Mimo iż omówiona typologia składa się z rozwiązań modelowych – które stanowią uproszczenie rzeczywistości obserwowanej w ośrodkach akademickich – opracowanie to stanowi wartościowy punkt odniesienia dla analiz podejmowanych nad zachowaniami przestrzennymi i konsumenckimi studentów, pozwalając zestawić obraz uzyskany empirycznie z konstruktem teoretycznym. Trzeba jednak zauważyć, że we współczesnych miastach akademickich może jednocześnie funkcjonować kilka rodzajów zidentyfikowanych krajobrazów studenckich. Jest to prawdopodobne zwłaszcza w tych ośrodkach, w których działalność edukacyjną prowadzi więcej niż jedna instytucja szkolnictwa wyższego.

1.3.2. Zjawiska studentyfikacji i destudentyfikacji

Za najbardziej rozpowszechniony konstrukt akademicki stwarzający ramy koncepcyjne do prowadzenia badań nad oddziaływaniem studentów na miasta akademickie należy uznać koncepcję studentyfikacji autorstwa Smitha (2005). Wskazuje ona na cztery płaszczyzny – tj. gospodarczą, przestrzenną, kulturową i społeczną – przez pryzmat których analizuje się wpływ obecności i zachowań studentów na przeobrażenia poszczególnych rejonów miast akademickich. Pojęcie studentyfikacji jest obecne w literaturze naukowej stosunkowo krótko, gdyż pierwsze jej conceptualizacje pojawiły się z początkiem XXI wieku w Wielkiej Brytanii. Tamtejsze ośrodki akademickie stanowią także najpełniej rozpoznane studia przypadków

w zakresie studentyfikacji oraz są podstawowym punktem odniesienia dla badań prowadzonych w pozostałych krajach.

Grupą zawodową, która jako pierwsza zaczęła posługiwać się terminem studentyfikacji, było brytyjskie środowisko dziennikarskie. Używający go dziennikarze raportowali na początku XXI wieku o zmianach zachodzących w brytyjskich miastach akademickich pod wpływem wzmożonego napływu studentów (Sage et al., 2012). Z uwagi na medialną popularność terminu „studentyfikacja”, w 2003 roku BBC podjęło próbę jej zdefiniowania. Wedle tej definicji studentyfikacja jest procesem

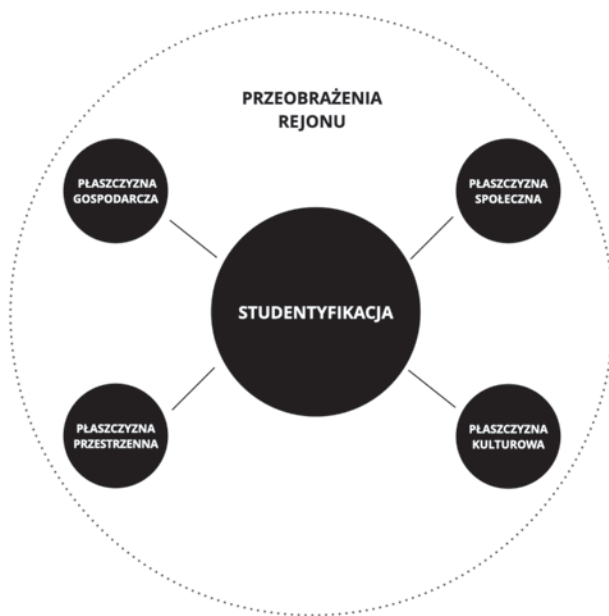
[...] za sprawą którego studenci korzystający z prywatnego zakwaterowania w przedmieściach miast akademickich „przejmują” te rejony miast, co w konsekwencji przyczynia się do wzrostu liczby wypożyczalni filmów wideo, pizzerii czy sklepów alkoholowych na ich obszarze oraz przekształcania „tradycyjnych” pubów w puby „tematyzowane” (BBC News, 2003).

Równolegle studentyfikacja stawała się przedmiotem zainteresowania środowisk naukowych. Badaczem, któremu przypisuje się akademicką konceptualizację pojęcia studentyfikacji, jest wspomniany Smith. Zgodnie z zaproponowaną przez niego definicją, studentyfikacja wyraża się w „[...] społecznych, kulturowych, gospodarczych i przestrzennych zmianach wynikających z napływu studentów do prywatnego zakwaterowania w poszczególnych rejonach miasta” (Smith, 2005). Ujęcie to cechuje się zatem szerszym zakresem znaczeniowym, przede wszystkim za sprawą wskazania katalogu czterech płaszczyzn zmian wywoływanych wskutek napływu studentów w dany rejon, zamiast wyszczególniania poszczególnych ich przejawów. Wśród pozostałych prób zdefiniowania zjawiska studentyfikacji wymienić można propozycję Hubbarda (2008), wedle którego proces ten prowadzi do dominacji zasobu mieszkaniowego przeznaczonego na wynajem studencki w danym rejonie miasta. Jak syntetyzuje Rewers (2015), „W najogólniejszym użyciu termin studentyfikacja odnosi się do postępującego nagromadzenia studentów w przestrzeni miejskiej. Mowa tu o koncentracji studentów w określonych przestrzeniach miasta wywołującej zmiany w zastanej tkance miejskiej i społecznościach sąsiedzkich”.

Zaproponowany przez Smitha katalog przeobrażeń następujących w rejonie miasta w wyniku studentyfikacji dzieli je na cztery płaszczyzny, tj. gospodarczą, społeczną, kulturową oraz przestrzenną (rysunek 2). Jego konstrukcja stanowi analogię do katalogu stosowanego w badaniach nad gentryfikacją⁹. Mimo iż

9 Smith dokonał konceptualizacji studentyfikacji w analogii do gentryfikacji, będącej przedmiotem badań akademickich od lat 60. XX wieku. Przez gentryfikację rozumie się proces transformacji osadnictwa polegający na wprowadzaniu się bogatszych gospodarstw domowych do podupadłych rejonów (często śródmiejskich), ich odnawianiu oraz stopniowym wypieraniu jej dotychczasowych, mniej zamożnych mieszkańców. W tej perspektywie studenci przyjmują rolę „gentryfierów” (*gentryfiers*), czyli osób wypierających z danego rejonu jego dotychczasowych mieszkańców. Debata akademicka posługuje się dwoma teoriami wyjaśniającymi źródło gentryfikacji. Pierwsza z nich – popytowa – za źródło gentryfikacji uznaje

catalog ten budzi wątpliwości niektórych badaczy – m.in. za sprawą niepełnej rozłączności identyfikowanych płaszczyzn (Bajerski, 2015) – stanowi on do dziś podstawowy punkt odniesienia dla większości analiz podejmujących wątek obecności studentów w miastach i poszczególnych ich rejonach.

Rysunek 2. Płaszczyzny przeobrażenia rejonów miast akademickich wskutek studentyfikacji

Źródło: opracowanie własne.

Według Smitha, zmiany o charakterze gospodarczym powodowane studentyfikacją wyrażają się przede wszystkim inflacją cen na rynku nieruchomości oraz tzw. reutowarowaniem (*recommodification*), czyli ustanowieniem nowego przeznaczenia domów jednorodzinnych poprzez ich przekształcanie w zakwaterowanie studenckie. Studentyfikacja przeobraża zatem strukturę własności zasobów

istnienie odpowiednio licznej grupy gentryficerów o określonych zachowaniach konsumencieckich, napływających w dany rejon z chęcią prowadzenia miejskiego stylu życia. Według drugiej teorii – podażowej – gentryfikacja uruchamiana jest wskutek zaistnienia tzw. luki rentowej – skłaniającej właścicieli nieruchomości do podjęcia inwestycji zorientowanych na ich przekształcanie pod bardziej dochodową formę użytkowania (Grzeszczak, 2010; Polko, 2005). W tym kontekście warto zauważyć, że do tej pory studentyfikacja nie była bezpośrednio osadzana w teoriach popytowej i podażowej, jako że jej źródłem jest przede wszystkim polityka publiczna polegająca na umasowieniu szkolnictwa wyższego (Nakazawa, 2017). Najnowsze badania kanadyjskie wskazują z kolei, że studentyfikacja, gentryfikacja oraz *youthification* (polski odpowiednik terminu nie funkcjonuje jeszcze w literaturze naukowej) mogą być zjawiskami częściowo nakładającymi się na siebie (Moos et al., 2019).

mieszkaniowych w skali osiedlowej – udział nieruchomości, których właściciele są zarazem ich użytkownikami (*owner-occupied*), maleje na rzecz nieruchomości posiadanych z zamiarem ich wynajmowania. Przez zmiany o charakterze społecznym rozumie się tu przede wszystkim zastępowanie dotychczasowych mieszkańców danego obszaru miasta populacją studentów zamieszkującą tę przestrzeń jedynie tymczasowo (np. na semestr lub rok akademicki). Zastąpienie jednej grupy użytkowników drugą prowadzi do wytworzenia się nowych wzorców przestrzennej segregacji użytkowników miast. Trzeci rodzaj zmian uruchamianych przez studentyfikację – tj. zmiany kulturowe – wyraża się przestrzennym nagromadzeniem ludzi młodych, cechujących się podobnymi stylami życia, kulturą i praktykami konsumenckimi, co uruchamia w poszczególnych częściach miasta infrastrukturę adekwatną do ich potrzeb. Ostatni z wymiarów studentyfikacji – przestrzenny – dotyczy natomiast przekształceń krajobrazu miejskiego, przez które rozumieć należy m.in. podniesienie, a częściej obniżenie poziomu estetycznego danego rejonu.

Źródłem studentyfikacji jest niewystarczająca podaż zakwaterowania studenckiego w postaci domów studenckich oferowanego przez instytucje szkolnictwa wyższego. Studenci stają wtedy przed koniecznością znalezienia innego zakwaterowania na okres studiów. Pierwsza z dwóch faz studentyfikacji w miastach brytyjskich cechowała się napływem studentów do tych obszarów miast, których struktura przestrzenna zdominowana była przez domy jednorodzinne – szeregowe lub wolnostojące – nieopodal kampusów akademickich. Choć wzrost liczby studentów w poszczególnych rejonach miast brytyjskich obserwowano już od lat 70. i 80. XX wieku (Sage et al., 2013), dopiero początek XXI wieku przyniósł jego nasilenie, za sprawą którego ukuto pojęcie studentyfikacji. W miarę zwiększania zasięgu przestrzennego studentyfikacji miejscem zamieszkania studentów stawały się coraz mniej atrakcyjne rejon miasta, w tym również te, które kilka lat wcześniej były negatywnie postrzegane przez społeczność studencką. Oznacza to, że studenci na tym etapie mogli przedkładać ceny najmu nad atrakcyjność zamieszkiwanego rejonu miasta (Sage et al., 2012).

Zasadniczym aspektem pierwszej fazy studentyfikacji jest przekształcanie nieruchomości mieszkaniowych przystosowanych do użytkowania przez jedno gospodarstwo domowe w taki sposób, aby mogły być współdzielone przez większą liczbę użytkowników. W wyniku pierwszej fazy studentyfikacji oraz doświadczania jej negatywnych konsekwencji (np. zaburzenia ciszy nocnej, zaśmiecania przestrzeni publicznych, zatłoczenia miejsc parkingowych czy zwiększenia poziomu zagrożenia włamaniami), mieszkańcy wybranych miast Wielkiej Brytanii zaczęli organizować się w grupy sprzeciwiające się dalszemu przyrostowi liczby studentów w zamieszkiwanych przez nich rejonach. Wyrażano wówczas obawy, że napływ zbyt dużej liczby studentów zaburzy w nich proporcje między poszczególnymi grupami społecznymi.

Drugi etap studentyfikacji w miastach brytyjskich wiązał się ze zmianami, które zaszły w okresie życia człowieka, w którym podejmuje on studia (*studenthood*).

Jak zauważa Hubbard (2009), czas studiów, niegdyś kojarzony przede wszystkim z ograniczonymi środkami finansowymi i koniecznością minimalizacji wydatków na cele mieszkaniowe i konsumpcyjne, uległ znacznym przeobrażeniom. Twierdzi on, że część studentów brytyjskich w pierwszej dekadzie XXI wieku zaczęła dysponować wystarczającymi środkami finansowymi, aby podejmować decyzje o zamieszkiwaniu w zasobie mieszkaniowym wyższej jakości, co doprowadziło do uruchomienia drugiej fazy studentyfikacji – tj. tworzenia inwestycji typu PBSA, czyli obiektów komercyjnych oferujących podwyższony standard lokali mieszkaniowych wraz z gamą towarzyszących im udogodnień. Rynek pozainstytucjonalnego zakwaterowania studenckiego w drugiej fazy studentyfikacji ulega zatem segmentacji – studenci, którzy dysponują większymi środkami finansowymi lub z różnych powodów poszukują innego zakwaterowania niż uczelniany dom studencki lub dom/mieszkanie przekształcone pod wynajem, stają przed możliwością przeprowadzki do nowego typu zakwaterowania, oferującego samodzielne mieszkania typu studio lub mieszkania dzielone między kilkoma osobami.

Zarówno w pierwszej, jak i w drugiej fazy studentyfikacji mechanizmy rządzące rynkiem mieszkaniowym prowadzą do urzeczywistnienia się „pragnień” studentów o zamieszkiwaniu w oddaleniu od pozostałych grup społecznych oraz przyczyniają się do wytwarzania swoistych „habitatów studenckich” w obrębie miast akademickich (Smith & Hubbard, 2014).

Szeroka dyskusja nad studentyfikacją przeprowadzona w Wielkiej Brytanii skupiła się na negatywnych konsekwencjach przestrzennej koncentracji studentów w miastach akademickich, a przede wszystkim na konfliktach społecznych, które pojawiały się między studentami a pozostałymi użytkownikami tamtejszych miast ze względu na polaryzację stylów życia (Goddard & Vallance, 2013). Smith (2008) zauważa, że negatywny wizerunek studentów był nagłaśniany przez tamtejsze media, zaś Allinson (2006) wskazuje na przykłady określeń, którymi posługiwały się one przy opisywaniu studentyfikacji (np. „inwazja studentów” i „getta studenckie”). Trzeba jednak wspomnieć, że nie we wszystkich brytyjskich ośrodkach akademickich dyskusja nad zmianami uruchamianymi w wyniku napływu studentów była równie ożywiona, ponieważ wiele z nich bezkonfliktowo „zaabsorbowało” rosnącą populację młodzieży akademickiej.

W istocie, koncentracja przestrzenna studentów w danym obszarze miasta może nieść ze sobą pozytywne efekty, w tym prowadzić do szerzej rozumianej rewitalizacji zdegradowanych obszarów miast poprzez zwiększanie siły nabywczej, intensyfikację połączeń transportu publicznego czy ożywienie przestrzeni publicznych (Sage et al., 2012). Według Allinsona (2006) studentyfikacja może być zatem elementem przywracania życia miastu i jego fragmentom oraz zapoczątkowaniem etapu reurbanizacji. Perspektywę tę podzielają badacze węgierscy, którzy raportują o pozytywnych przemianach budapesztańskiej dzielnicy Józsefváros zachodzących pod wpływem osadnictwa studenckiego (Fabula et al., 2017).

Brytyjskie doświadczenia studentyfikacji oraz prowadzone nad nimi badania relatywnie szybko stały się punktem odniesienia do analiz podejmowanych w innych częściach świata. Przykładowo, Kenna (2011) posłużyła się nimi do analizy obiektów typu PBSA w irlandzkim Cork. Jak wskazuje, PBSA stanowiły przedmiot aktywności tamtejszych władz lokalnych i krajowych – poniekąd pod wpływem nacisków organizacji studenckich – poprzez które zachęcano sektor prywatny do tego rodzaju inwestycji. W rezultacie krajobraz Cork wzbogacił się w krótkim czasie o nowe, „prywatne” akademiki, które odizolowały studentów od pozostałych użytkowników miasta i zaczęły budzić skojarzenia z tzw. osiedlami grodzonymi.

Z kolei Garmendia et al. (2012), którzy przeanalizowali rynek najmu studenckiego w hiszpańskim Ciudad Real, sugerują, że kompaktowa forma przestrzenna tego miasta uwarunkowała zamieszkiwanie studentów w budynkach wielorodzinnych. Koncentracja mieszkań studenckich w Ciudad Real miała miejsce także w obrębie poszczególnych kondygnacji budynków, co było powodem, dla którego autorzy ci określili hiszpański wariant studentyfikacji mianem „wertikalnej”, odróżniając ją od przypadków brytyjskich o naturze „horyzontalnej”. Stąd znamiona studentyfikacji, które w warunkach brytyjskich były dostrzegalne w krajobrazie ulicznym, w przypadku Ciudad Real były częściej domeną przestrzeni klatek schodowych.

Natomiast jednym z pozaeuropejskich badań wykorzystujących koncepcję studentyfikacji jest analiza He (2015) napływu studentów do tzw. wiosek w mieście w chińskim Guangzhou, czyli do rejonów powstających w obrębie granic administracyjnych miast, jednak niepodlegających przepisom planowania przestrzennego, zabudowywanych spontanicznie. Jedno z ciekawych spostrzeżeń He dotyczy źródeł popularności wiosek wśród studentów – przebywanie w nich pozwala im unikać ścisłej kontroli ze strony władz uczelnianych, na którą byliby narażeni w obrębie kampusu akademickiego. Ponadto w przeciwieństwie do rynku zakwaterowania studenckiego znanego z miast europejskich, na terenie wiosek oferowane jest nie tylko zakwaterowanie długoterminowe, ale także takie mieszkania, które można wynająć na kilka godzin. Stają się one dla chińskich studentów tymczasowymi oazami prywatności – dla jednych przestrzeniami wytężonej nauki przed egzaminami, dla drugich – przestrzeniami schadzek.

Ukute na kanwie umasowienia szkolnictwa wyższego pojęcie studentyfikacji nie uwzględniało scenariusza odwrócenia trendu w zakresie przyrostu liczby studentów. Stąd, kiedy liczba studentów w wybranych rejonach miast akademickich zaczęła maleć, niezbędne okazało się stworzenie nowych ram konceptualnych, które zdołałyby nazwać i scharakteryzować nowe zjawiska obserwowane w przestrzeni miejskiej. Z początkiem drugiej dekady XX wieku w literaturze naukowej zaczęto się zatem posługiwać pojęciem destudentyfikacji (*destudentification*) (np. Sage et al., 2011; Holton & Riley, 2013). W obu przypadkach pojęcie destudentyfikacji zastosowano w celu nazwania malejącego popytu na zakwaterowanie studenckie typu HMO.

Obecnie za destudentyfikację uznaje się proces przemian dotyczący obszary miast – będące niegdyś popularnymi miejscami zamieszkania wśród młodzieży akademickiej – które dokonują się za sprawą odpływu studentów-najemców. Pierwsza z hipotez wyjaśniających źródło destudentyfikacji wskazuje, że zostaje ona wywołana przez znaczne zwiększenie podaży miejsc oferowanych w ramach obiektów typu PBSA. Stąd, w obliczu rosnącej konkurencji ze strony nowo budowanych obiektów oferujących lepszy standard zamieszkania, zasób mieszkaniowy użytkowany uprzednio przez studentów traci na atrakcyjności i stopniowo przestaje być przez nich wykorzystywany. Według drugiej hipotezy destudentyfikacja stanowi bezpośrednie następstwo zmniejszenia się liczby studentów w systemie szkolnictwa wyższego. Z kolei trzecia hipoteza mówi, że studenci zaczęli przesiedlać się w obszary miast niepopularnych dotąd wśród młodzieży akademickiej (Kinton et al., 2016).

Destudentyfikacja nie prowadzi do przywrócenia stanu, jaki panował w danym obszarze miasta przed doświadczeniem studentyfikacji, lecz zapoczątkowuje kolejne przeobrażenia. Należy zauważyć, że do tej pory badacze odnotowują głównie negatywne następstwa destudentyfikacji, wyrażające się przejściem poszczególnych rejonów miejskich w stan kryzysu oraz ich depopulację. Trzeba jednak pamiętać, że w literaturze akademickiej zjawisku destudentyfikacji nie poświęcono dotąd wiele uwagi, dlatego jego obiektywna ocena możliwa będzie dopiero po przeprowadzeniu większej liczby badań.

1.4. Wymiar czasowy zachowań konsumenckich studentów

Rozkład czasowy zachowań konsumenckich studentów czyni z nich odrębną grupę użytkowników miast, gdyż jest on silnie determinowany czasowymi ramami funkcjonowania uczelni. Rytm wyznaczający aktywność studentów w mieście – także konsumencką – silnie kontrastuje zatem na tle podziałów czasu, którymi posługują się mieszkańcy niestudenci (tj. urlop wypoczynkowy – reszta roku; weekendy – dni robocze; wolne wieczory – godziny pracy). W społeczności studenckiej granice między czasem na obowiązki a czasem na rozrywkę oraz między porą dzienną a porą nocną wydają się rozmyte (Chatterton, 1999), co przekłada się na rytm funkcjonowania miasta akademickiego.

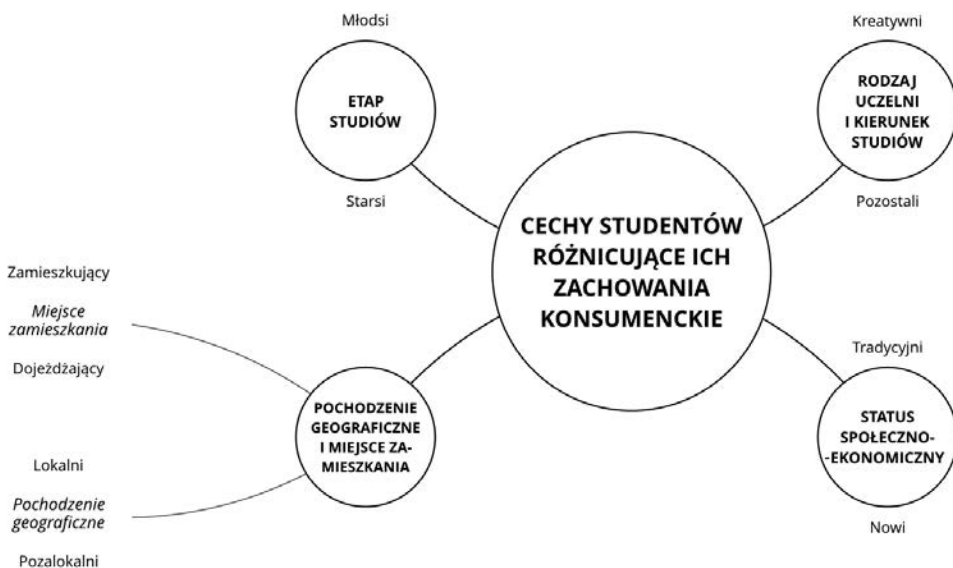
Dzielenie roku kalendarzowego przez instytucje szkolnictwa wyższego na semestry lub trymestry, a także wyznaczanie okresów wolnych od zajęć akademickich, stwarza ramy czasowe obecności studentów w mieście akademickim, a przynajmniej dużej ich części (tamże) i przekłada się na zróżnicowanie wielkości

wydatków ponoszonych lokalnie przez studentów w poszczególnych miesiącach. Jest to zauważalne przede wszystkim w ośrodkach akademickich, które goszczą dużą liczbę studentów przyjezdnych, jako że w okresie przerw wakacyjnych na ogół opuszczają oni miasto akademickie i wracają w strony rodzinne. Zaobserwować można wtedy swoiste „[...] wyludnianie [się] miasta, spotęgowane dodatkowo okresem urlopowym [...]” (Gaczek & Kaczmarek, 2015). Stąd niektórzy badacze określają studentów mianem „populacji sezonowej”. Opuszczenie miasta akademickiego przez studentów na okres wakacji może nieść ze sobą pewne korzyści dla pozostałych jego użytkowników, czego przykładem jest zmniejszenie poziomu kongestii w pojazdach transportu publicznego. Częściej zwraca się jednak uwagę na problemy i wyzwania dla funkcjonowania miasta, jakie rodzi fluktuacja obecności studentów w ujęciu rocznym. Niektórzy obserwatorzy wskazują na „zamieranie” lub „pustoszenie” wybranych przestrzeni publicznych (Allinson, 2006), a nawet poszczególnych dzielnic mieszkaniowych w okresach wolnych od zajęć akademickich, inni zwracają zaś uwagę na pojawiające się trudności w prowadzeniu działalności gospodarczej podczas nieobecności tej grupy konsumentów (Ackermann & Visser, 2016).

Ponadto skala i częstotliwość zachowań konsumenckich studentów w mieście akademickim może różnicować się w ujęciu tygodniowym. W tym przypadku obserwuje się częstszą aktywność studentów na rynku usług czasu wolnego w wybrane dni robocze, co ilustrują Garmendia et al. (2012) na przykładzie hiszpańskiego miasta Ciudad Real. Ponieważ większość tamtejszych studentów pochodzi z bezpośredniej okolicy miasta, w trakcie weekendów decydują się oni na powroty w strony rodzinne. Organizują zatem spotkania z rówieśnikami w wieczór poprzedzający wyjazd – czwartkowy – co skutkuje wówczas nasileniem popytu na usługi tzw. gospodarki nocnej. W Wenecji lokale studenckie w trakcie weekendowych nieobecności młodzieży akademickiej są wykorzystywane przez wybrane grupy turystów, co umożliwia zachowanie ciągłości funkcjonowania placówek handlowych, gastronomicznych i rozrywkowych (Russo & Sans, 2009). Z kolei w angielskim Bristolu rozrywki studenckie są domeną przede wszystkim wieczorów wtorkowych i środowych (Chatterton, 1999). W Wielkiej Brytanii studenckie noce (*student nights*) w środku tygodnia mogą być jednak wynikiem działań reklamowych świadomie prowadzonych przez tamtejsze podmioty gospodarcze (Chatterton & Hollands, 2002). Na rytm tygodniowego funkcjonowania miasta akademickiego można spoglądać także z perspektywy zachowań konsumenckich studentów na rynku usług gastronomicznych. Jak zauważa Gołąbek (2013): „O ile w ciągu zajęć tygodniowych [...] studenci rzadko korzystają z restauracji czy barów mlecznych, tak w wolnym czasie, w ramach weekendowego odpoczynku chętnie wybierają właśnie tego typu ofertę”.

1.5. Cechy studentów różnicujące ich zachowania konsumenckie

Studenci zwykli być postrzegani jako relatywnie jednorodna grupa użytkowników miast za sprawą podobieństw w wieku, stylu życia, a także miejsc obecności w przestrzeni miejskiej (Ewertowski & Sowada, 2015). Zauważalną konsekwencją umasowienia kształcenia na poziomie wyższym jest jednak rosnące różnicowanie się społeczności studenckiej (Nakazawa, 2017), co znajduje odzwierciedlenie w dyskusji nad zachowaniami studentów we współczesnych miastach. Jak komentują bowiem van den Berg i Russo (2004), obecnie „różni studenci korzystają z miasta na różne sposoby”. Przegląd literatury przedmiotu dostarcza z kolei przesłanek ku temu, by uznać, że zachowania konsumenckie studentów różnicują następujące cechy – etap studiów, rodzaj uczelni i kierunek studiów, pochodzenie geograficzne, miejsce zamieszkania oraz status społeczno-ekonomiczny (rysunek 3).

Rysunek 3. Cechy studentów różnicujące ich zachowania konsumenckie

Źródło: opracowanie własne.

Podstawową cechą różnicującą zachowania konsumenckie studentów na wielu rynkach gospodarek miejskich jest etap studiów. W analizach, które posiłkują się tą cechą dla wyjaśniania różnic w zachowaniach studentów, najczęściej używa się dychotomicznego podziału studentów na „młodszych” (na niższych latach studiów) i „starszych” (na wyższych latach studiów). Chociaż ustanawiane przedziały czasowe różnią się między poszczególnymi badaniami, celem stosowania obu

kategori jest odróżnienie etapu studiów, na którym badani studenci się znajdują. W zależności od tego, czy studenci dopiero rozpoczynają studia, czy też je kontynuują, różny jest zakres ich wiedzy o funkcjonowaniu poszczególnych rynków gospodarki miejskiej oraz zasób doświadczeń w poruszaniu się po nich. Badacze wskazują, że można wyodrębnić etap „wejścia do miasta”, kiedy wybory dokonywane przez studentów w zakresie miejsc zamieszkania lub miejsc spędzania czasu wolnego niekoniecznie odzwierciedlają ich rzeczywiste preferencje. Dzieje się tak, ponieważ studenci (głównie przyjezdni) na pierwszych latach studiów dopiero poznają miasto akademickie i jego ofertę. Co więcej, pośredni wpływ na ich ówczesne decyzje mają członkowie rodziny, przyjaciele i znajomi oraz szerzej rozumiane otoczenie instytucjonalne. Gaczek & Kaczmarek (2015) zauważają ponadto, że wraz z przechodzeniem na kolejne etapy nauki studenci częściej zamieszkują w mieście akademickim na stałe, zmniejsza się zaś odsetek studentów decydujących się na zamieszkiwanie w jego otoczeniu i regularne dojazdy. Stąd intensywność z jaką studenci „konsumują” miasto akademickie zwiększa się wraz z przechodzeniem na kolejne lata (etapy) studiów. Omówione czynniki skłaniają zatem do uwzględniania w badaniach nad zachowaniami studentów jako użytkowników miast perspektywy dynamicznej (Kotus et al., 2015).

Różnice w zachowaniach konsumenckich studentów będące pochodną etapu studiów uwidaczniają się zwłaszcza na rynku mieszkaniowym. Wskazuje się, że studenci początkowych lat studiów częściej decydują się na korzystanie z zakwaterowania dostarczanego przez uczelnie w postaci akademików (Smith, 2005). Obiekty te zlokalizowane są na ogół w pobliżu infrastruktury dydaktycznej, co ułatwia studentom przemieszczanie się między miejscem zakwaterowania a miejscem pobierania nauki. Akademiki pełnią także ważną rolę w procesie budowania tożsamości studenckiej – umożliwiają poznanie rówieśników i przebywanie w ich towarzystwie – co może być istotną zaletą z perspektywy osób dopiero rozpoczynających studia (Hubbard, 2009). Ponadto, w obliczu umasowienia szkolnictwa wyższego, uczelnie rzadko zapewniają zakwaterowanie wszystkim potrzebującym go studentom. Część uczelni może zatem uprzywilejowywać studentów początkowych lat studiów, oferując im zakwaterowanie w pierwszej kolejności (Sage et al., 2011). Obserwuje się więc, że wraz z upływem czasu studenci częściej korzystają z zakwaterowania pozauczelnianego, niejednokrotnie decydując się na najem prywatnego zasobu mieszkaniowego, co pozwala im „uniezależnić się” od uczelnianych ram instytucjonalnych i dysponować większym zakresem prywatności. Po drugie, studenci późniejszych etapów studiów często preferują zamieszkiwanie w zasobie mieszkaniowym o wyższym standardzie (Hubbard, 2009) lub bliżej szerokiej oferty udogodnień konsumenckich (np. pubów, kawiarni, restauracji, klubów muzycznych, sklepów etc.), które nie zawsze są dostępne w obrębie kampusu akademickiego (Smith & Holt, 2007). Stąd mogą oni dążyć do przeprowadzki w centra miast akademickich lub obszary studentyfikowane, oferujące pożądaną wiązkę udogodnień.

Kolejnymi rynkami gospodarki miasta, na których uwidaczniają się różnice w zachowaniach konsumenckich studentów na tle etapu studiów, są rynek usług czasu wolnego oraz rynek usług gastronomicznych. Uogólniając, w początkowych latach studiów studenci korzystają z oferty i miejsc, które są do nich adresowane. Z jednej strony jest to wynikiem ich mniejszej wiedzy o lokalnej ofercie usługowej na początkowym etapie przebywania w mieście, z drugiej – rezultatem działań instytucjonalnych. Przykładowo, w miastach brytyjskich organizuje się tzw. targi świeżaków (*freshers fair*), podczas których przedsiębiorstwa operujące w danym mieście prezentują swą ofertę studentom pierwszego roku studiów i niejako wyznaczają ramy ich późniejszych wyborów konsumenckich. Chatterton (1999) zauważa natomiast, że studenci w kolejnych latach nauki zaczynają dystansować się od wydarzeń i miejsc kojarzonych z młodszymi koleżankami i kolegami. Dzieje się tak zarówno ze względu na chęć podkreślenia własnej „dorosłości”, jak i ze względu na rodzące się odmienne gusty i preferencje spędzania czasu wolnego. Do podobnych wniosków doszli także badacze francuscy (Dubet, 2006). Stąd z biegiem lat zachowania konsumenckie studentów upodabniają się niejako do zachowań pozostałych użytkowników miast, niestudentów (Bajerski, 2015). Innymi słowy, wraz z przechodzeniem na kolejne etapy nauki młodzież akademicka coraz rzadziej przebywa w swoistej „bańce studenckiej” (*student bubble*), na którą składają się kampusy akademickie oraz obszary koncentrujące zasób mieszkaniowy i miejsca spędzania czasu wolnego adresowane do studentów.

Uważa się, że studenci różnią się w swych zachowaniach konsumenckich ze względu na rodzaj obranej uczelni i kierunku studiów. Część badaczy twierdzi, że młodzież studiująca na kierunkach humanistycznych cechuje się częstszymi praktykami konsumenckimi w zakresie spędzania czasu wolnego w porównaniu ze studentami kierunków technicznych. Studenci kierunków humanistycznych i społecznych są bardziej skłonni do przebywania w gwarnych centrach miast – nie tylko z powodu oferty rozrywkowej, ale mając także na względzie stymulację rozwoju intelektualnego (van den Berg & Russo, 2004).

Jednym z badań, w którym szukano różnic między studentami na tle obranych kierunków studiów, była analiza czynników wyboru lokalizacji miejsc zamieszkania przeprowadzana przez Woldoff et al. (2011). Badacze podzielili respondentów na dwie kategorie, tj. studentów kierunków „kreatywnych” (kształcących się w dyscyplinach odpowiadających profesjom klasy kreatywnej) oraz studentów kierunków pozostałych. Na podstawie uzyskanych wyników stwierdzili, że „kreatywni” studenci większą rolę w wyborze miejsca zamieszkania przypisują bliskości tzw. udogodnień bohemicznych (*bohemian amenities*, m.in. kawiarni, antykwariatów, sklepów z odzieżą *vintage*). Innymi słowy, preferują zamieszkiwanie w środowisku stwarzającym im warunki do prowadzenia miejskiego stylu życia oraz stymulacji ich kreatywności. Jak przekonują badacze, respondenci najpewniej nabyli „kreatywne” preferencje w trakcie studiów, za sprawą przebywania w towarzystwie osób wpisujących się w profil klasy kreatywnej. Z drugiej strony, polscy badacze

ankietujący studentów kierunków artystycznych w Krakowie i Katowicach nie zidentyfikowali podobnych wzorców zachowań – artystyczna atmosfera dzielnicy lub bliskość przedstawicieli kreatywnych profesji nie stanowiły dla nich kryteriów wyboru miejsc zamieszkania (Działek & Murzyn-Kupisz, 2015).

Pochodzenie geograficzne silnie różnicuje zakres, w jakim studenci korzystają z oferty usługowej miasta akademickiego oraz lokalnego rynku nieruchomości. Badania nad zachowaniami konsumenckimi studentów na ogół dzielą ich na „lokalnych” (*local*), czyli tych, którzy zamieszkiwali miasto akademickie jeszcze przed podjęciem w nim studiów, oraz na studentów „pozalokalnych” (*non-local students*), którzy stali się jego użytkownikami wraz z rozpoczęciem nauki. Do celów analitycznych wykorzystywany jest również podział młodzieży akademickiej ze względu na miejsce zamieszkania, dzielący ją na studentów „zamieszkujących” miasto akademickie (stałe lub tymczasowo) oraz na studentów „dojeżdżających” (*commuters*) na zajęcia dydaktyczne spoza miasta akademickiego (Steinacker, 2005).

Siła szeroko rozumianej atrakcyjności miasta warunkuje liczbę absolwentów szkół średnich skłonnych do podjęcia w nim nauki, stąd nie wszystkie miasta akademickie cechują się wysokim odsetkiem studentów pozalokalnych. W świetle koncepcji bazy ekonomicznej odsetek ten determinuje zasadniczą część korzyści gospodarczych, które miasto akademickie uzyskuje z tytułu obsługi studentów. Przykładowo, to właśnie studenci pozalokalni w pierwszej kolejności odpowiadają za generowanie popytu na zakwaterowanie w mieście akademickim. W przeciwieństwie do nich, studenci lokalni nie stoją przed koniecznością poszukiwania zakwaterowania, jako że w trakcie studiów mogą kontynuować zamieszkiwanie z rodzicami/opiekunami. Studenci lokalni na ogół nie stają się zatem aktywnymi uczestnikami lokalnego rynku nieruchomości mieszkaniowych aż do ukończenia studiów, co pozwala im zaoszczędzić środki finansowe i wydatkować je na inne cele (np. spędzanie czasu wolnego).

Ciekawym obszarem analiz zachowań konsumenckich studentów pozalokalnych jest częstotliwość ich powrotów w strony rodzinne. Jak wnioskuje badacze hiszpańscy, niewielka odległość dzieląca miasto akademickie od rodzinnej miejscowości studentów sprawia, iż stosunkowo często opuszczają oni miasto w weekendy w trakcie roku akademickiego (Garmendia et al., 2012). Jeżeli miasto akademickie gości wielu studentów pozalokalnych, fakt ten może warunkować tygodniowy rytm funkcjonowania miasta, a w konsekwencji rytm funkcjonowania w nim poszczególnych branż gospodarczych. Ostatecznie na funkcjonowanie miasta akademickiego wpływa także wielkość odsetka studentów regularnie dojeżdżających na zajęcia akademickie z innych miejscowości. W przeciwieństwie do studentów zamieszkujących w mieście akademickim stałe lub tymczasowo, dojeżdżający cechują się niższą intensywnością korzystania z oferty usługowej miasta, co dostrzeżono m.in. w Lublinie (Lipowski, 2014). Według badania z francuskiego Dijon, aż 73% tamtejszych studentów wraca w strony rodzinne co tydzień, zaś kolejne 13% co dwa tygodnie. Stąd Dubet (2006) do celów analitycznych proponuje

stosowanie dychotomicznego podziału studentów na „zasiedziały” (*sedentary*) w mieście akademickim oraz „emigrantów” (*emigrants*), powracających cyklicznie w strony rodzinne.

Odrębną kategorią studentów pozalokalnych, której poświęca się uwagę w literaturze przedmiotu, są studenci zagraniczni, różniący się od studentów krajowych m.in. okolicznościami „wejścia” w system miasta akademickiego, wysokością środków finansowych do dyspozycji oraz wzorcami zamieszkiwania i spędzania czasu wolnego. Przykładowo, w Lublinie studenci pochodzący z zagranicy wydają przeciętnie ponad dwukrotnie więcej pieniędzy niż studenci polscy (Lipowski, 2014). Ponadto studenci zagraniczni częściej decydują się także na samodzielny najem mieszkania lub domu. Za silniejszych ekonomicznie od studentów rodzimych uznają również studentów zagranicznych Calvo et al. (2017), analizując wzorce spędzania czasu wolnego przez studentów zagranicznych na stypendium programu Erasmus w Lizbonie. Z kolei według badaczy z Australii i Oceanii studenci zagraniczni użytkują tamtejsze miasta, będąc niejako odseparowani – instytucjonalnie i przestrzennie – od pozostałych studentów (Collins, 2010; Fincher & Shaw, 2008).

W debacie nad zmiennymi różnicującymi zachowania konsumenckie studentów duże zainteresowanie badaczy koncentruje się wokół ich statusu społeczno-ekonomicznego, który utożsamia się na ogół z wielkością środków finansowych w dyspozycji studentów oraz z przynależnością młodzieży (i ich rodzin) do poszczególnych klas społecznych. Ten kontekst dyskusji akademickiej dominuje przede wszystkim w brytyjskim środowisku akademickim, w którym korzysta się z dychotomicznego podziału studentów na „tradycyjnych” (*traditional*) oraz „nowych” (*new*), nazywanych także studentami „nietradycyjnymi” (*non-traditional*), mając na względzie realia zarysowujące się po przeprowadzeniu reform systemu szkolnictwa wyższego w ostatnich trzech dekadach (Hauschildt et al., 2015; Holton & Riley, 2013).

W świetle tego podziału studenci tradycyjni to młodzież wywodząca się z klas średniej, średniej wyższej lub wyższej, mająca rodziców/opiekunów legitymujących się wykształceniem akademickim oraz mogąca liczyć na ich wsparcie finansowe w trakcie studiów. Młodzież wpisująca się w profil studenta tradycyjnego na ogół podąża utrwalonym w brytyjskiej kulturze wzorcem, polegającym na podejmowaniu studiów w mieście innym niż rodzinne oraz na studiowaniu na prestiżowych uczelniach o długich tradycjach akademickich (Chatterton, 2010). Ich przeciwieństwem są nowi studenci, czyli młodzież wywodząca się z niższych klas społecznych, będąca grupą, której liczba zaczęła istotnie rosnąć w latach 90. XX wieku. Przed podjęciem nauki w innym ośrodku powstrzymuje ich bariera finansowa, zatem na ogół nadal mieszkają z rodzicami/opiekunami (Nakazawa, 2017), a także są słuchaczami studiów na mniej prestiżowych uczelniach¹⁰. Wyniki brytyjskich badań pozwalają

10 Uczelnie te określa się często „nowymi” uniwersytetami, ponieważ były one wcześniej akademiami lub politechnikami, a nazwę „uniwersytet” zyskały w wyniku reform systemu brytyjskiego szkolnictwa wyższego.

stwierdzić, że studenci tradycyjni oraz studenci nowi cechują się nie tylko odmiennymi miejscami i warunkami zamieszkania, ale także spędzania wolnego czasu – stereotypowo postrzegany „studencki” styl życia lepiej odzwierciedla sposoby zachowania studentów tradycyjnych niż studentów nowych.

Wskazany podział opiera się zatem w dużym stopniu na uzależnieniu sytuacji finansowej studentów – a zatem zdolności do zaspokajania potrzeb konsumpcyjnych – od zamożności rodziców/opiekunów, co obserwuje się także w Polsce. Na podstawie badań przeprowadzonych w ostatnich latach wiadomo, że zarówno studenci łódzcy (Jakóbczyk-Gryszkiewicz et al., 2014), jak i poznańscy (Gaczek & Kaczmarek, 2015) czy opolscy (Płatje et al., 2016) największą część środków finansowych – którymi rozporządzają – czerpią właśnie od rodziców. Jest to zjawisko powszechne w całej Europie (Hauschildt et al., 2015). W obliczu dysponowania środkami finansowymi o ograniczonej wielkości studenci przyjmują strategie maksymalizowania uzyskiwanych efektów w stosunku do ponoszonych nakładów finansowych. Przykład mogą tu stanowić obserwacje przeprowadzone w Gdańsku, zgodnie z którymi studenci częściej organizują spotkania z przyjaciółmi i znajomymi w domach lub w mieszkaniach – zaopatrując się w artykuły spożywcze w sklepach – niż decydują się na wspólne spędzenie czasu wolnego w pubach, kawiarniach lub klubach, co pozwala im ograniczać wydatki (Grabkowska & Frankowski, 2016).

Umasowieniu szkolnictwa wyższego w ostatnich dekadach nie zawsze towarzyszył proporcjonalny do rosnącej liczby studentów wzrost nakładów budżetowych na stypendia publiczne. Christie et al. (2001) komentują, że reformy edukacyjne w Wielkiej Brytanii przeniosły ciężar finansowania nauki na studentów oraz ich rodziców/opiekunów. Jest to jednym z powodów, który tłumaczy tamtejszy wzrost popularności kredytów studenckich oraz częstsze podejmowanie przez młodzież akademicką pracy zarobkowej. Malejący odsetek studentów korzystających z pomocy finansowej w formie stypendiów, a jednocześnie wzrost udziału studentów aktywnych na rynku pracy, jest obserwowany w ostatnich latach także w Polsce – czego dowodzą badania przeprowadzone wśród studentów uczelni poznańskich (Gaczek & Kaczmarek, 2015). Można zatem powiedzieć, że większość studentów cechuje się dziś zróżnicowanymi źródłami środków wydatkowanych na swoje utrzymanie, zaś między pełnym uzależnieniem finansowym od rodziców/opiekunów a pełną niezależnością finansową istnieje wiele dodatkowych wariantów finansowania wydatków studenckich (Dubet, 2006).

Rozdział 2

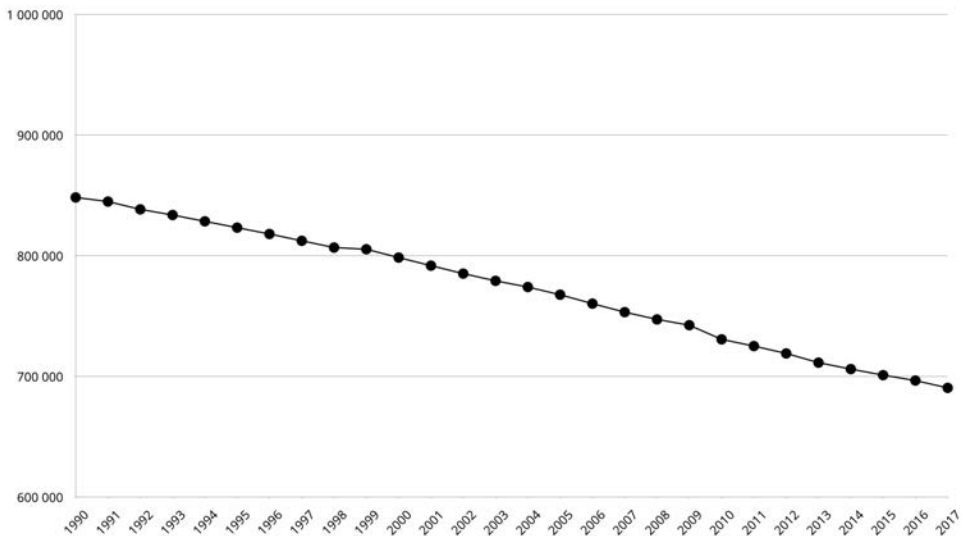
Zachowania konsumenckie studentów w gospodarce i przestrzeni Łodzi

2.1. Specyfika Łodzi jako przemysłowego miasta akademickiego

Łódź – stolica województwa łódzkiego – jest dziś trzecim najludniejszym miastem Polski, po Warszawie i Krakowie. W roku 2017 zamieszkiwało ją 690 422 osób. Od końca lat 80. XX wieku populacja Łodzi cechuje się nieprzerwaną tendencją spadkową (wykres 1), a skala ubytku ludności jest jedną z największych spośród dużych miast Polski. Od roku 1988 – w którym odnotowano historyczny szczyt populacji Łodzi (854 003 osoby; Dzieciuchowicz, 2009a) – ubyło jej 157 500 mieszkańców (22,61%).

Historia Łodzi sięga czasów średniowiecza, jednak wkroczenie na ścieżkę szybkiego rozwoju zawdzięcza Łódź polityce gospodarczej Królestwa Polskiego z I połowy XIX wieku (Jewtuchowicz & Suliborski, 2009a). W II połowie XIX wieku rozwój miasta przyspieszył. Coraz powszechniejsze w jego krajobrazie stawały się duże lub wielkie zakłady przemysłowe. Silna specjalizacja gospodarcza Łodzi w produkcji tekstyliów i odzieży została utrzymana przez cały XX wiek. Wprowadzenie gospodarki wolnorynkowej w Polsce w roku 1989 pociągnęło za sobą głęboką restrukturyzację Łodzi, a przede wszystkim jej gwałtowną deindustrializację (Jewtuchowicz & Suliborski, 2009b). Jej przyczyn najczęściej doszukuje się w trudnościach, jakie tutejsze wielkie, państwowe zakłady przemysłowe napotkały w obliczu nowych realiów gospodarczych oraz w niesprzyjających uwarunkowaniach zewnętrznych (Walker, 1993; Pobłocki, 2017).

Samorząd miejski Łodzi w latach 90. XX wieku dysponował ograniczonymi możliwościami kształtowania rozwoju społeczno-gospodarczego, a jedną z najpoważniejszych bolączek tamtych czasów był skąpy budżet miasta, utrudniający prowadzenie inwestycji komunalnych (Walker, 1993). Zarazem rząd centralny nie zdołał opracować i wdrożyć polityki ukierunkowanej na problemy branży włókienniczej w okresie

Wykres 1. Łódź: populacja w latach 1990–2017

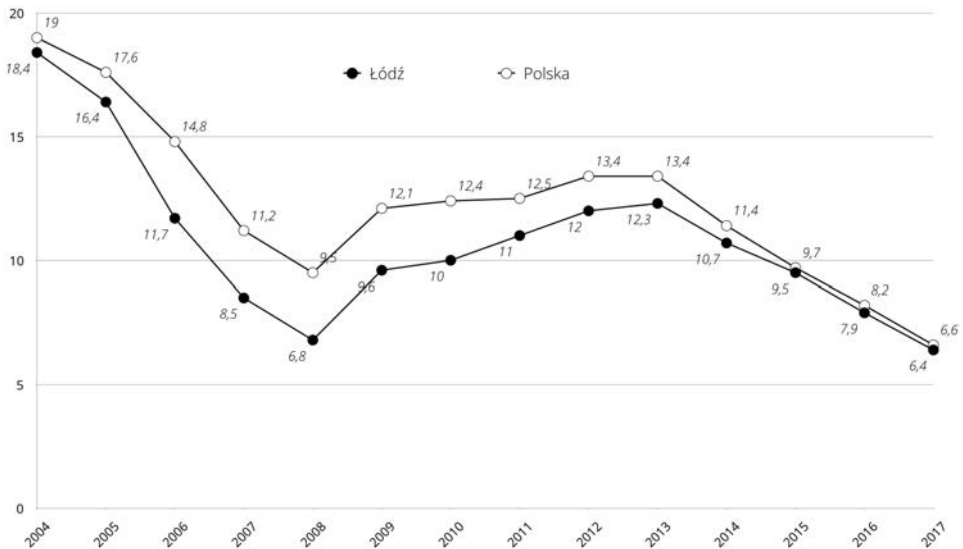
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego (2018).

transformacji kraju. Restrukturyzacja gospodarcza Łodzi postępowała zatem organicznie. Upadek wielkich, państwowych zakładów przemysłu włókienniczego postępował równoległe do „rojenia się” małych i średnich przedsiębiorstw z tej samej branży (Jewtuchowicz, 2013). W początkowym etapie transformacji Łódź przyciągała głównie inwestycje tworzące miejsca pracy na stanowiskach niewymagających wysokich kwalifikacji. Profil inwestycji zaczął ulegać zmianie w kierunku tworzenia miejsc pracy wiedzy- i kreatywnochłonnych dopiero pod koniec I dekady XXI wieku. Obecnie gospodarka Łodzi jest zdominowana przez zatrudnienie w usługach, na które składa się 74,08% wszystkich miejsc pracy (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2017).

Przebieg transformacji gospodarczej Łodzi odzwierciedlają statystyki stopy bezrobocia. Jak zauważono wcześniej, w początku lat 90. XX wieku – kiedy następował upadek wielkich zakładów przemysłu włókienniczego – stopa bezrobocia rejestrowanego w Łodzi kształtowała się na poziomie przekraczającym nawet 25%, co było wynikiem zdecydowanie wyższym od odnotowywanych w pozostałych dużych miastach Polski¹. Sytuacja na rynku pracy w Łodzi zaczęła wykazywać zdecydowaną poprawę po akcesji kraju do struktur Unii Europejskiej

1 Koszty społeczne transformacji politycznej i gospodarczej kraju znalazły w Łodzi swój wyraz nie tylko w wysokim poziomie bezrobocia, ale także w szeregu innych, pochodnych zjawisk. W początkowym okresie znacznie spadł odsetek mieszkańców miasta posiadających własne źródło utrzymania, zarazem zwiększył się odsetek osób utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych (Dzieciuchowicz, 2009b), zaś w strukturze przestrzennej miasta zaczęły uwidaczniać się tzw. enklawy biedy.

w roku 2004. Mimo iż stopa bezrobocia w Łodzi wzrosła w trakcie ostatniego światowego kryzysu gospodarczego, to ostatecznie zaczęło ono maleć i osiągnęło poziom 6,4% w roku 2017 (wykres 2).

Wykres 2. Łódź: stopa bezrobocia rejestrowanego w latach 2004–2017 [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego (2018).

Krajobraz współczesnej Łodzi ukształtowany został przede wszystkim przez XIX-wieczną industrializację oraz rozległy program przebudowy miasta z II połowy XX wieku. Rdzeń urbanistyczny obecnej Łodzi jest wynikiem planowania przestrzennego z I połowy XIX wieku, kiedy skryształizowano jej szkielet urbanistyczny w relacji Północ-Południe wzdłuż ulicy Piotrkowskiej. Opiera się on na kwartałowym układzie zabudowy o stosunkowo rzadkiej sieci ulic. Zwarty charakter XIX-wiecznej struktury przestrzennej Łodzi uległ jednak przeobrażeniu w wyniku powojennych inwestycji realizowanych w duchu modernistycznego projektowania urbanistycznego.

Deindustrializacja Łodzi w sposób wyraźny zapisała się w krajobrazie miasta. Upadek wielkoskalowych zakładów przemysłowych – rozsianych w strukturze przestrzennej Łodzi, zwłaszcza w jej śródmiejskich rejonach (Marczyńska-Witczak & Starzyńska, 2002; Kusiński et al., 2009), nierzadko w formie rozległych, zamkniętych obszarów w dzielnicach śródmiejskich – prowadził do ich pustoszenia i przeistaczania się w swoiste „pustki miejskie” (*urban voids*) (Delladio et al., 2018). W początkowym etapie restrukturyzacji Łodzi zabudowania pofabryczne były w sposób spontaniczny przeobrażane na potrzeby nowych funkcji użytkowych. Niegdyś fabryki stawały się m.in. sklepami, hurtowniami, magazynami (Riley, 1997). Niemniej od początku XXI w. tereny i obiekty poprzemysłowe

w Łodzi zaczęły stawać się przedmiotem dużych inwestycji komercyjnych. Obecnie poprzemysłowe zabudowania w Łodzi funkcjonują jako lofty, biura, hotele, butik, obiekty gastronomiczne, uczelnie czy muzea.

Transformacja Łodzi wyrażająca się rosnącym znaczeniem tzw. przemysłów czasu wolnego zapisała się wyraźnie w krajobrazie miasta, a ich symbolem jest przede wszystkim ulica Piotrkowska. Z początkiem przemian gospodarczych przeobraziła się ona w reprezentacyjną ulicę handlową. Niemniej wraz z otwieraniem dużych centrów i galerii handlowych w jej bezpośrednim otoczeniu funkcja handlowa ulicy uległa osłabieniu. Zaczęła ona raz jeszcze zmieniać swoje oblicze – tym razem z handlowego w gastronomiczne i klubowe.

Fotografia 4. Łódź: kontrasty stanu technicznego i wizualnego zabudowy śródmiejskiej
Źródło: archiwum autora (2017).

Zjawiskiem trafnie opisującym poprzemysłowy krajobraz Łodzi jest ponadto niski stan techniczny i wizualny zabudowy kamienicznej. Jest on jednym z powodów ograniczonej atrakcyjności mieszkaniowej rejonów śródmiejskich Łodzi. Rejony te charakteryzują się dużymi kontrastami (fotografia 4), tak pod względem stanu zabudowy, jak i sytuacji społeczno-ekonomicznej ludności². Stąd samorząd

² Geografowie posługują się w przypadku Łodzi pojęciem tzw. kieszonkowej gentryfikacji (Marciniak & Sagan, 2011).

miejski rozpoczął w ostatnich latach program rewitalizacji obszarowej, w ramach którego inwestycjom w materialną tkankę urbanistyczną towarzyszyć będą działania społeczne i gospodarcze.

Niegdyś przemysłowy, a dziś poprzemysłowy charakter Łodzi, rzutuje na jej oblicze jako ośrodka akademickiego. Rozwój szkolnictwa wyższego w Łodzi w okresie transformacji gospodarczej i ustrojowej kraju miał charakter organiczny, wynikający w większym stopniu z chęci sprostania przez poszczególne uczelnie rosnącemu popytowi na edukację wyższą niż ze strategicznego planowania rozwoju miasta (Zasina et al., 2020). Trudno nie zauważyć jednak roli, jaką szkolnictwo wyższe odgrywa dziś w gospodarce i przestrzeni Łodzi. Dostęp do dużej liczby studentów i absolwentów lokalnych uczelni wyższych jest argumentem przywoływanym przez zdecydowaną większość przedsiębiorstw decydujących się na inwestycje w mieście. Uniwersytet Łódzki okazał się być największym pojedynczym pracodawcą miasta po upadku dużych zakładów przemysłowych w latach 90. XX wieku (Buchner-Jeziorska & Kulpińska, 1996). W okresie transformacji Łodzi lokalne uczelnie stanowiły ponadto jedno z największych podmiotów prowadzących inwestycje infrastrukturalne na obszarze miasta.

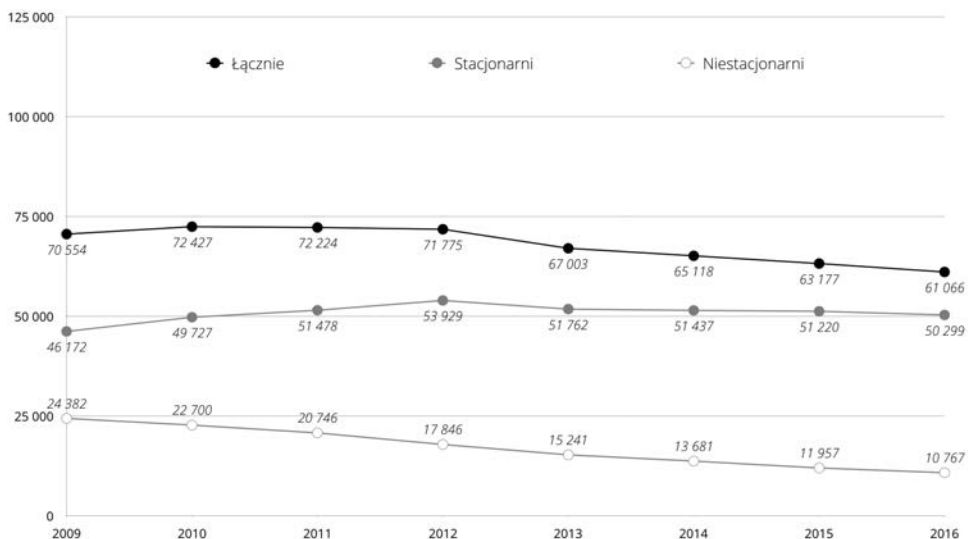
Na system szkolnictwa wyższego w Łodzi składa się obecnie 18 instytucji, z których 6 stanowią uczelnie publiczne, a 12 uczelnie prywatne (Główny Urząd Statystyczny, 2017). Największą uczelnią publiczną Łodzi, a zarazem piątą w skali kraju pod względem liczby słuchaczy jest Uniwersytet Łódzki (UŁ). Kolejne lokaty według tego kryterium przypadają w mieście Politechnice Łódzkiej (PŁ), Uniwersytetowi Medycznemu (UM), Akademii Sztuk Pięknych im. Władysława Strzemińskiego (ASP), Państwowej Wyższej Szkole Filmowej, Telewizyjnej i Teatralnej im. Leona Schillera (PWSFTviT) oraz Akademii Muzycznej im. Grażyny i Kiejstuta Bacewiczów (AM). Jednoczesne funkcjonowanie aż trzech publicznych uczelni artystycznych wyróżnia Łódź na tle pozostałych dużych ośrodków akademickich kraju, podobnie jak brak odrębnych uczelni ekonomicznej, przyrodniczej (rolniczej) czy wychowania fizycznego. Każda z sześciu wymienionych publicznych uczelni w Łodzi została założona w II połowie lat 40. XX wieku³ w ramach socjalistycznego programu modernizacyjnego miasta (Zysiak, 2016). Okres ten należy uznać za właściwy moment uruchomienia funkcji akademickiej w Łodzi⁴.

Liczba studentów uczelni publicznych w Łodzi w ostatnich latach zmniejsza się – w roku 2010 kształciło się na nich 72 427 studentów, a do roku 2016 liczba ta

3 Jedynie UM funkcjonuje jako instytucja szkolnictwa wyższego od roku 2002. Powstała ona jednak w wyniku fuzji wcześniejszych instytucji – tj. Akademii Medycznej oraz Wojskowej Akademii Medycznej – prowadzących swoją działalność odpowiednio od lat 40. i 50. XX wieku.

4 Nie oznacza to, że prób uruchomienia szkolnictwa wyższego w Łodzi nie podejmowano wcześniej, gdyż już w II połowie XIX wieku magistrat łódzki dążył do ustanowienia lokalnej politechniki kształcącej kadry na potrzeby rozwijającego się przemysłu włókienniczego (Stefański, 2001; Muszyńska et al., 2008), zaś w okresie międzywojennym funkcjonowały w Łodzi filie instytucji szkolnictwa wyższego z innych ośrodków akademickich kraju.

skurczyła się o 15,76% do poziomu 61 066 osób. Niemniej ubytek liczby słuchaczy dotyczy w głównej mierze studentów niestacjonarnych – w przeciwieństwie do nich liczba studentów stacjonarnych po roku 2011 ustabilizowała się na poziomie zbliżonym do 51 000 osób (wykres 3). Liczba studentów uczelni publicznych w Łodzi jest jednak jedną z tych miar, które w sposób najbardziej przekonująco świadczą o dokonującej się transformacji gospodarczej miasta. Warto bowiem zauważyć, że pod koniec lat 80. XX wieku szacowano, że instytucje szkolnictwa wyższego w Łodzi były w stanie kształcić jedynie około 20 000 studentów (Walker, 1993). Pod względem liczby studentów stacjonarnych na uczelniach publicznych współczesna Łódź plasuje się na wysokiej, piątej pozycji wśród ośrodków akademickich w Polsce: po Warszawie, Krakowie, Wrocławiu i Poznaniu (Zasina, 2017), posiadających dłuższe tradycje uniwersyteckie. Badania wskazują jednak, że łódzkie uczelnie cechują się na ogół regionalnym zasięgiem przyciągania kandydatów na studia (Sokołowicz et al., 2010; Herbst, 2009).

Wykres 3. Łódź: liczba studentów uczelni publicznych w latach 2009–2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego (2018).

Ponieważ instytucje szkolnictwa wyższego w Łodzi rozpoczęły swoją działalność w momencie, w którym ukształtowana była już jej śródmiejska struktura przestrzenna, trudno doszukiwać się na jej obszarze historycznych obiektów akademickich. „Mimo że miasto nie poniosło zbyt dużych strat zabudowy w czasie II wojny światowej, to nie dysponowało obiektami, które spełniałyby wymogi szkoły uniwersyteckiej [...]” (Wolaniuk, 2010). Stąd rozwój Łodzi akademickiej w wymiarze infrastrukturalnym rozpoczął się od adaptowania dawnych pałaców i willi fabrykanckich oraz wielkomiejskich kamienic (w mniejszym stopniu

gmachów użyteczności publicznej, których w przedwojennej Łodzi było względnie niewiele) pod obiekty dydaktyczne, badawcze i administracyjne nowo powstałych uczelni. Odrębny przypadek stanowiły natomiast początki infrastruktury PŁ, której tworzenie rozpoczęto od adaptacji zabudowań pofabrycznych stanowiących wcześniej własność kilku rodzin fabrykanckich (Muszyńska et al., 2008; Nowakowska & Boryczka, 2008).

Mapa 1. Łódź: lokalizacja infrastruktury akademickiej

Mapa przedstawia lokalizację głównych siedzib podstawowych jednostek organizacyjnych uczelni (wydziałów) w przypadku ASP, PŁ, UM i UŁ oraz siedzib głównych AM i PWSFTviT, a także Sali Koncertowej AM i Centrum Kliniczno-Dydaktycznego UM.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych adresowych pochodzących z oficjalnych stron internetowych jednostek organizacyjnych uczelni.

Infrastruktura publicznych instytucji szkolnictwa wyższego koncentruje się dziś w kilku obszarach Łodzi (mapa 1). Obiekty UŁ pozostają zlokalizowane przede wszystkim w północno-wschodnim fragmencie Śródmieścia oraz przyległym do niego kampusie. Ostatnie dekady upłynęły pod znakiem znacznej rozbudowy infrastruktury uniwersyteckiej oraz przenoszenia poszczególnych wydziałów uczelni w obszar kampusu, którego pierwsze elementy zaczęto wznosić jeszcze w latach 50. i 60. XX wieku. Wyższym poziomem koncentracji przestrzennej infrastruktury cechuje się infrastruktura PŁ, której kampus – utworzony na terenach

pofabrycznych – stanowi południowo-zachodnią krawędź strefy wielkowiejskiej Łodzi. Duża część obiektów dydaktycznych tej uczelni jest obiektami poprzemysłowymi (fotografia 5), a za ich sprawą działalność akademicka była jedną z pierwszych nowych funkcji użytkowych nadawanych łódzkim fabrykom. W ostatnich dekadach kampus politechniczny doświadczył dogęszczenia zabudowy za sprawą szeregu inwestycji w nowe obiekty dydaktyczno-badawcze. Cechą wspólną kampusów obu wymienionych uczelni jest zlokalizowanie w ich obszarze także obiektów zakwaterowania studenckiego – akademików prowadzonych przez uczelnie. Ponadto w obu przypadkach kampusy w znacznej mierze otoczone są terenami ekstensywnie zagospodarowanymi – w przypadku Politechniki są nimi tereny poprzemysłowe (często nadal opustoszałe), zaś w przypadku kampusu uniwersyteckiego są nimi tereny wolne od zabudowy, tereny ogrodów działkowych oraz tereny zabudowane budynkami mieszkalnymi o niskiej intensywności.

Fotografia 5. Łódź: zabudowania pofabryczne wchodzące w skład kampusu PŁ

Źródło: archiwum autora (2018).

Trzecia uczelnia Łodzi – UM – dysponuje infrastrukturą rozproszoną w przestrzeni miasta. Składają się na nią zarówno historyczne budynki szpitalne w XIX-wiecznych rejonach Łodzi, obiekty składające się na kampus akademicki współdzielony z UŁ, jak i wielkoskalowe Centrum Kliniczno-Dydaktyczne

powstające od lat 70. XX wieku, stopniowo przejmujące funkcje śródmiejskich obiektów uczelni. Infrastruktura trzech szkół artystycznych – ASP, PWSFTviT oraz AM – cechuje się natomiast zdecydowanie mniejszą skalą i w kilku przypadkach składa się z zabudowań historycznych łódzkiego śródmieścia (fotografia 6). Także ona została zmodernizowana i rozbudowana w latach następujących po akcesji Polski do struktur unijnych.

Fotografia 6. Łódź: Rektorat AM w dawnym pałacu Karola Poznańskiego
Źródło: archiwum autora (2017).

W planowaniu strategicznym rozwoju miasta trudno doszukiwać się odrębnych instrumentów skupiających się na sektorze szkolnictwa wyższego. Szkolnictwo wyższe jest jednak obecne w Strategii Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+. Wedle jej zapisów cel strategiczny pn. „Łódź przedsiębiorcza, kreatywna i innowacyjna” powinien być realizowany poprzez m.in. „współdziałanie w staraniach łódzkich uczelni i przedsiębiorstw o przekształcenie Łodzi w centrum wydarzeń naukowych i edukacji wyższej o znaczeniu międzynarodowym” oraz „zwiększenie skali działań uczelni i przedsiębiorców zmierzających do budowy centrów badań i rozwoju oraz specjalistycznych inkubatorów nowoczesnych technologii związanych z gospodarczą specyfiką miasta i regionu [...] w ramach budowy Łodzi akademickiej”; zaś cel strategiczny pn. „Łódź ucząca się” powinien być realizowany poprzez m.in. „wszechstronną

„pomoc w integrowaniu się” łódzkiego szkolnictwa wyższego”, „wspieranie rozwoju strategicznych dla Łodzi i konkurencyjnych w skali kraju kierunków kształcenia na łódzkich uczelniach” oraz „zapewnienie studentom i absolwentom łódzkich szkół i uczelni szeroko rozumianej wysokiej jakości życia poprzez konsekwentny rozwój programu »Młodzi w Łodzi« [...]” (Urząd Miasta Łodzi, 2012).

Istnieją dodatkowe przesłanki, by sądzić, iż rola szkolnictwa wyższego dla rozwoju Łodzi jest dostrzegana przez władze miasta. W wymiarze symbolicznym świadczą o tym „witacze”, które zamontowano przy drogach prowadzących do Łodzi, komunikujące przyjezdnym, iż Łódź to „Miasto akademickie”. Sugerują one, iż funkcja akademicka jest jedną z płaszczyzn określenia wizerunku i tożsamości Łodzi po ich zachwianiu w wyniku deindustrializacji. Dostrzeganie roli szkolnictwa wyższego dla rozwoju miasta potwierdza także uruchomiony z inicjatywy Urzędu Miasta Łodzi w roku 2008 program „Młodzi w Łodzi” składający się z działań zachęcających młodzież do podjęcia studiów w Łodzi, a także do pozostania w mieście i podjęcia w nim pracy zawodowej.

2.2. Charakterystyka próby badawczej

Badanie ankietowe, którego wyniki prezentowane są w niniejszym rozdziale, wykonano na próbie 1059 studentów łódzkich uczelni publicznych. Pod względem przynależności studentów do poszczególnych instytucji szkolnictwa wyższego największą grupę badanych stanowili słuchacze UŁ (54,4%, n=576), w następnej kolejności byli nimi studenci PŁ (24,4%, n=258), UM (16,2%, n=172), ASP (1,9%, n=20), AM (1,7%, n=18) oraz PWSFTviT (1,4%, n=15). Ponadto respondentami badania były osoby kształcące się na studiach I stopnia (45,9%, n=486), II stopnia (37,7%, n=399) oraz na jednolitych studiach magisterskich (16,4%, n=174). Struktura badanych składa się w 64,1% z kobiet (n=679) oraz w 35,9% z mężczyzn (n=380).

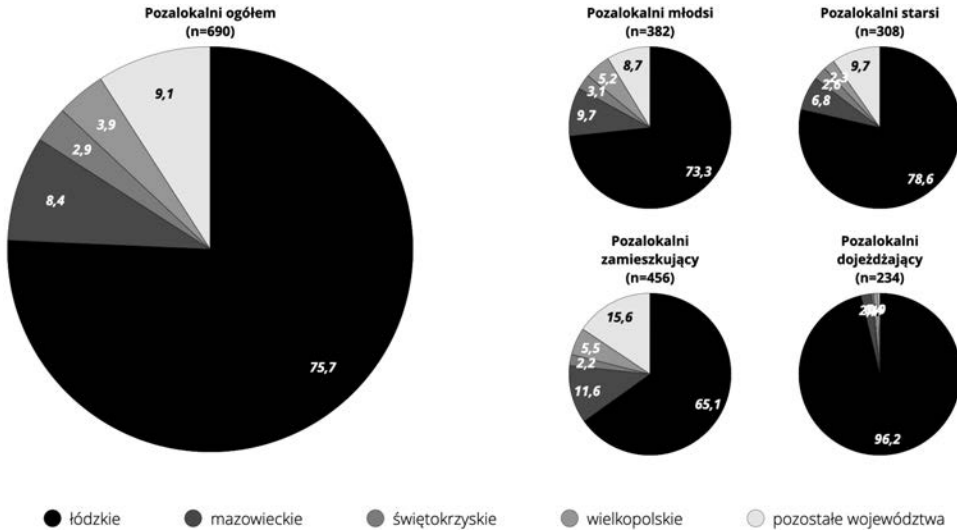
Tabela 2. Łódź: struktura próby badawczej wg kategorii analitycznych

	Ogółem	Lokalni	Pozalokalni	Zamieszkujący	Dojeżdżający	Młodszy	Starszy
n	1059	358	701	813	246	589	470
%	100,0	33,8	66,2	76,8	23,2	55,6	44,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Podział próby badawczej według dychotomicznych kategorii studentów – ustanowionych do potrzeb analitycznych – prezentuje tabela 2. 66,2% młodzieży akademickiej biorącej udział w badaniu stanowiła kategoria studentów pozalokalnych,

tn. niezamieszkujących miasta przed podjęciem w nim edukacji wyższej. Z kolei 33,8% próby należy określić mianem młodzieży lokalnej – zamieszkującej w mieście jeszcze przed rozpoczęciem nauki w murach uczelni.

Wykres 4. Łódź: pochodzenie geograficzne studentów pozalokalnych [%]
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

W świetle wyników badania zdecydowana większość napływowej młodzieży studiującej w Łodzi – 75,7% – pochodzi z województwa łódzkiego (wykres 4). Relatywnie duży odsetek przybyszów stanowią także studenci z województwa mazowieckiego (8,4%), a w mniejszym stopniu z wielkopolskiego (3,9%) i świętokrzyskiego (2,9%). Studenci zamieszkujący w pozostałych 12 województwach Polski przed rozpoczęciem studiów w Łodzi stanowią w niej jedynie 9,1% studentów pozalokalnych. Łódź należy zatem uznać za ośrodek akademicki, którego oferta dydaktyczna przede wszystkim przyciąga do miasta młodzież z regionu oraz zatrzymuje w nim młodzież lokalną.

Studenci regularnie dojeżdżający do Łodzi na zajęcia pochodzą przede wszystkim z województwa łódzkiego, co najpewniej zdeterminowane jest uciążliwością codziennego pokonywania dystansu z odleglejszych lokalizacji. Mimo iż etap nauki w niewielkim stopniu różnicuje strukturę studentów pozalokalnych – spośród młodszych studentów napływających do Łodzi 73,3% stanowią osoby zamieszkujące województwo łódzkie, zaś wśród starszych studentów odsetek ten rośnie do 78,6% – jest to niepokojąca obserwacja z punktu widzenia atrakcyjności Łodzi jako miasta akademickiego. Może to bowiem oznaczać, że część studentów przyjezdnych pochodzących spoza województwa łódzkiego opuszcza Łódź po ukończeniu pierwszego etapu studiów i kontynuuje naukę na studiach magisterskich w innych ośrodkach.

Kluczowym zagadnieniem jest jednak stopień, w jakim obecność studentów w Łodzi zdeterminowana została podjęciem w tym mieście edukacji. Innymi słowy, czy studiowałiby dziś w innym ośrodku akademickim, gdyby nie podjęli studiów w Łodzi. Aż 68,2% (n=772) respondentów zadeklarowało, iż w tym hipotetycznym scenariuszu uczyłoby się w innym mieście. Jedynie 31,8% (n=336) pozostałoby w Łodzi mimo niepodjęcia edukacji na tutejszych uczelniach. Konsekwencją byłoby znaczne skurczenie się liczby młodych konsumentów w gospodarce i przestrzeni miasta.

Wedle hipotetycznego scenariusza podjęcia nauki poza Łodzią, wśród ośrodków akademickich zasilanych studentami łódzkimi znalazłyby się przede wszystkim Warszawa (31,4%, n=229), Wrocław (26,0%, n=190), Poznań (11,8%, n=86), Kraków (10,3%, n=75) oraz Gdańsk (8,5%, n=62), a zatem prężnie rozwijające się miasta metropolitalne o ugruntowanych tradycjach akademickich. Wyższą gotowością do rozpoczęcia studiów w innym mieście akademickim w sytuacji niepodjęcia ich w Łodzi wykazują się studenci pozalokalni (73,3%, n=513) niż studenci lokalni (58,4%, n=209).

2.3. Wielkość, struktura i źródła finansowania wydatków konsumenckich studentów w Łodzi

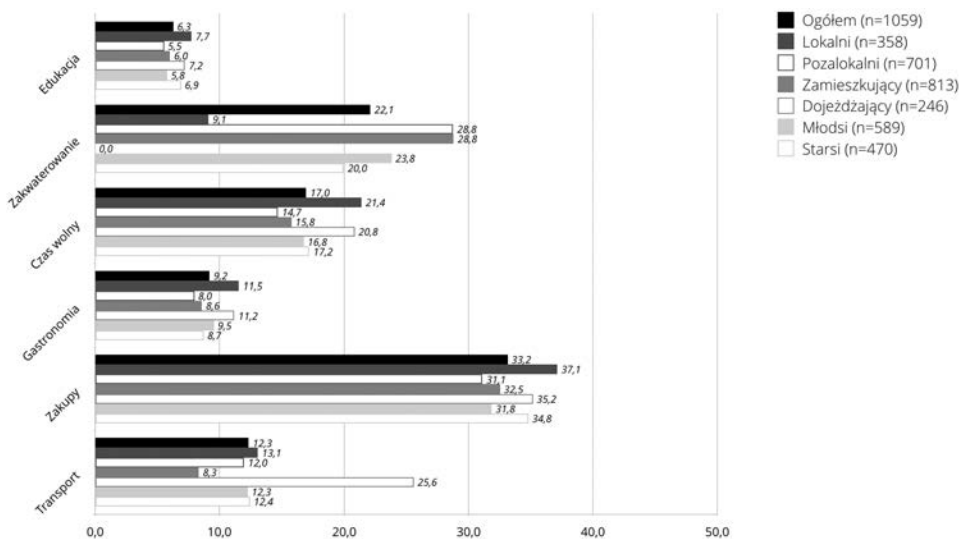
Studenci wydatkują w Łodzi średnio przynajmniej 1121,11 zł w skali miesiąca. Wartość mediany kształtuje się na niższym poziomie, tj. 996,00 zł. Na te wielkości składają się wydatki studentów ponoszone łącznie na zakwaterowanie, spędzanie czasu wolnego, gastronomię, zakupy, edukację oraz transport. Średnia wielkość wydatkowanych w Łodzi środków różni się w sposób znaczny między poszczególnymi kategoriami studentów (tabela 3). Kategorią wydatkującą przeciętnie najwięcej pieniędzy na cele konsumenckie są studenci zamieszkujący w mieście. Średnia ich miesięcznych wydatków kształtuje się na poziomie 1228,25 zł. Na ich tle studenci decydujący się na regularne dojazdy na zajęcia dydaktyczne spoza Łodzi zasilają miesięcznie jej gospodarkę kwotą średnio aż o 461,22 zł niższą – tj. 767,03 zł. Z punktu widzenia gospodarki miasta jest zatem pożądane, aby udział zamieszkujących w nim studentów był wysoki. Różnice – na mniejszą skalę – występują także między studentami lokalnymi i pozalokalnymi. Ci pierwsi wydatkują miesięcznie na cele konsumenckie w Łodzi średnio 1011,05 zł, zaś drudzy 1177,32 zł. Ponadto zaobserwować można wzrost miesięcznych wydatków konsumenckich młodzieży akademickiej wraz z przecho-
dzeniem na kolejne etapy studiów – studenci młodszych lat studiów wydatkują średnio 1079,21 zł w skali miesiąca, zaś starszych – 1173,63 zł.

Tabela 3. Łódź: miesięczne wydatki konsumenckie studentów

	Ogółem	Lokalni	Pozalokalni	Zamieszkujący	Dojeżdżający	Młodszy	Starszy
Średnia arytmetyczna	1121,11 zł	1011,05 zł	1177,32 zł	1228,25 zł	767,03 zł	1079,21 zł	1173,63 zł
Mediana	996,00 zł	825,00 zł	1055,00 zł	1095,00 zł	692,50 zł	970,00 zł	1030,00 zł
n	1059	358	701	813	246	589	470

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Łódzka młodzież akademicka wydatkuje średnio najwięcej środków (33,2%) na zakupy (wykres 5) – na wartość tę składają się zarówno zakupy spożywcze, jak i pozaspożywcze (np. odzież, elektronika). Mniej (22,1%) pochłaniają przeciętnie wydatki na zakwaterowanie. Trzecią lokatę w strukturze miesięcznych wydatków konsumenckich studentów zajmują aktywności czasu wolnego (17,0%). Na strukturę miesięcznych wydatków łódzkich studentów w dalszej kolejności składają się wydatki na transport (12,3%), gastronomię (9,2%) oraz edukację (6,3%).

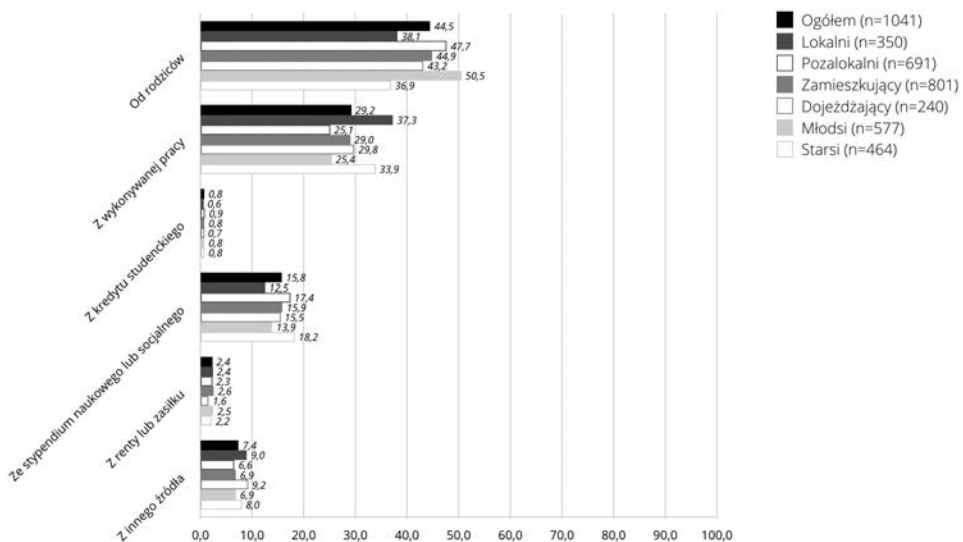
Wykres 5. Łódź: struktura miesięcznych wydatków konsumenckich studentów [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Proporcje pomiędzy poszczególnymi rodzajami wydatków zachowują względną stałość w rozbiciu na poszczególne kategorie młodzieży akademickiej. We wszystkich przypadkach największy udział w strukturze średnich miesięcznych wydatków łódzkich studentów mają te ponoszone z tytułu szeroko

rozumianych zakupów. Mimo wysokiego udziału kosztów ponoszonych na zakwaterowanie w średnich miesięcznych wydatkach studentów ogółem, udział ten wykazuje duże zróżnicowanie w podziale na poszczególne kategorie młodzieży. Wynika ono z tego, czy oraz w jakim stopniu poszczególne kategorie studentów korzystają z odpłatnego zakwaterowania na terenie miasta. Na uwagę zasługują tutaj przede wszystkim dwie kategorie młodzieży akademickiej. Członkowie pierwszej z nich – studenci dojeżdżający do Łodzi na zajęcia – nie wydatkują w mieście środków na zakwaterowanie, jednak istotną część ich miesięcznych wydatków pochłaniają koszty transportu wynikające z konieczności regularnych dojazdów do Łodzi. Członkowie drugiej z nich – studenci lokalni – którzy nie zawsze są zmuszeni korzystać z odpłatnego zakwaterowania, przeznaczają większy udział swoich miesięcznych budżetów na inne wydatki (np. zakupy, czas wolny).

Z punktu widzenia funkcjonowania miasta akademickiego kluczową rolę odgrywa struktura źródeł finansowania wydatków konsumenckich studentów (wykres 6), tłumaczy ona bowiem sposób zasilania gospodarki miejskiej z tego tytułu. Na pieniądze, którymi łódzka młodzież akademicka dysponuje w skali miesiąca, składają się głównie środki otrzymywane od rodziców (44,5%), a także środki uzyskiwane z tytułu wykonywanej pracy (29,2%). Ważne źródło stanowią również stypendia naukowe i socjalne (15,8%), mniejsze znaczenie przypada rentom i zasiłkom (2,4%) oraz kredytom studenckim (0,8%). Średnio 7,4% środków pozostających w dyspozycji studentów w skali miesiąca pochodzi z innych źródeł, nieidentyfikowanych w badaniu.

Wykres 6. Łódź: struktura źródeł finansowania wydatków konsumenckich studentów [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Mimo iż w omawianej strukturze dominują środki przekazywane studentom przez rodziców, uwagę zwraca wysoki odsetek środków otrzymywanych przez studentów z tytułu wykonywanej pracy zarobkowej. Źródła tej sytuacji mogą być różne – począwszy od niewystarczającego wsparcia finansowego ze strony rodziców lub opiekunów, skończywszy na względnej łatwości znalezienia zatrudnienia na rynku pracy przy obserwowanym wysokim popycie na pracę. Konsekwencje tej sytuacji dla Łodzi wydają się jednak klarowne – jest ona w znacznej części samofinansującym się miastem studenckim, w którym zarobkowane przez młodzież akademicką środki są przez nią następnie wydatkowane lokalnie na cele konsumenckie.

Źródłami, których udział jest relatywnie stały pomiędzy różnymi kategoriami studentów, są stypendia, renty i zasiłki oraz kredyty. W przypadku środków pochodzących od rodziców oraz z wykonywanej pracy ich proporcje różnicują się między poszczególnymi kategoriami młodzieży akademickiej. Zjawisko to występuje m.in. w podziale na studentów młodszych i starszych. Pierwsi z nich w większym stopniu finansują swój pobyt w Łodzi ze środków otrzymywanych od rodziców (50,5%), a w mniejszym z własnych zarobków (25,4%). W przeciwieństwie do nich, studenci starsi są bardziej niezależni finansowo, jako że udział środków pochodzących od rodziców maleje w ich przypadku do poziomu 43,2%, zaś środków wynikających z pracy zarobkowej rośnie do poziomu 33,9%. Sugeruje to zbliżanie się stylów życia studentów starszych roczników do stylów życia niestudentów i większej w nich roli pracy zarobkowej. Grupą studentów, których niezależność finansowa od rodziców jest najwyższa, są studenci lokalni – 37,3% miesięcznych środków do dyspozycji uzyskują oni z tytułu wykonywanej pracy. Odsetek ten jest zarazem zdecydowanie niższy (25,1%) wśród studentów pozalokalnych.

2.4. Wymiar gospodarczy, przestrzenny i czasowy zachowań konsumenckich studentów w Łodzi

2.4.1. Studenci jako uczestnicy rynku edukacyjnego

Zasadniczym powodem obecności studentów w Łodzi jako mieście akademickim jest ich zamiar kształcenia się. Ponieważ badaną populacją byli studenci podejmujący naukę w uczelniach publicznych, analizie nie poddano wysokości uiszczanych przez nich opłat na rzecz uczelni, jako że nie są one obligatoryjne, a jeśli obowiązek ich uiszczenia się pojawia, ma on incydentalną naturę. Stąd uczestnictwo tej kategorii studentów w miejskim „ryнку” edukacyjnym wyraża się przede wszystkim korzystaniem przez nich z przestrzeni akademickich, jakimi są obiekty instytucji szkolnictwa wyższego wraz z ich bezpośrednim otoczeniem.

w tym przypadku dwoma biegunami koncentracji przestrzennej. Silniejszy z nich znajduje się w rejonie ulicy Matejki na odcinku między ulicami Pomorską i Narutowicza (wzdłuż której zlokalizowanych jest wiele wydziałów tej uczelni w ramach kampusu uniwersyteckiego), nieco słabszy zaś – w rejonie ulicy Rewolucji 1905 r., co stanowi konsekwencję usytuowania przy niej obiektów największego z wydziałów UŁ – Ekonomiczno-Socjologicznego – oraz pobliskiej lokalizacji Wydziału Nauk o Wychowaniu przy ulicy Pomorskiej. Oba bieguny łączy ulica Narutowicza – stanowiąca krawędź Nowego Centrum – przy której zlokalizowane są zabudowania trzech kolejnych wydziałów UŁ: Filozoficzno-Historycznego, Nauk Geograficznych oraz Studiów Międzynarodowych i Politologicznych. W zachodnim fragmencie omawianego obszaru infrastruktura dydaktyczna UŁ stanowi części gęsto zabudowanych kwartałów tworzonych głównie przez budynki z przełomu XIX i XX wieku. W środkowym fragmencie omawianego obszaru dominuje z kolei zabudowa kwartałowa o niższym poziomie intensywności, pochodząca z okresu międzywojennego. W części wschodniej na omawiany obszar składa się niemal wyłącznie infrastruktura uczelni, tworząca kampus UŁ.

Wschodnią krawędź omawianego wyżej obszaru stanowi kompleks zabudowań Centrum Kliniczno-Dydaktycznego UM. Studentów tej uczelni należy także wiązać z widocznym na mapie obszarem koncentracji w rejonie Starego Polesia, ze względu na odbywanie przez nich zajęć w obiektach przy ul. Żeligowskiego. Z uwagi zaś na niewielki odsetek studentów uczelni artystycznych (AM, ASP, PWSFTviT) w populacji łódzkich studentów, miejsca odbywania przez nich zajęć dydaktycznych (z wyjątkiem AM na Starym Polesiu) nie uwidaczniają się na omawianej mapie.

Mimo iż studenci podejmujący naukę w Łodzi na uczelniach publicznych nie zasilają z tego tytułu jej gospodarki w sposób regularny, mogą to czynić poprzez wydatki na dodatkowe usługi edukacyjne, które nie wchodzą w skład ich podstawowych obowiązków uczelnianych. Skala korzystania z dodatkowych kursów lub szkoleń (np. kursów językowych, szkoleń tematycznych czy korepetycji) jest jednak wśród łódzkiej młodzieży akademickiej względnie mała, bowiem aż 83,6% (n=885) studentów nie wydatkuje w ogóle pieniędzy na ten cel. Fakt odpłatnego korzystania na terenie Łodzi z dodatkowych kursów lub szkoleń różnicuje się w podziale na poszczególne kategorie studentów. Przede wszystkim różnice uwidaczniają się pomiędzy młodzieżą z młodszych i starszych roczników studiów – o ile na dodatkowe kursy i szkolenia w Łodzi środki wydatkuje 18,9% studentów starszych, to wśród studentów młodszych odsetek ten kurczy się do poziomu 14,4%. Ponadto z dodatkowej, odpłatnej oferty edukacyjnej korzysta 18,7% młodzieży lokalnej w stosunku do 15,2% pozalokalnej. Omawiane różnice niemal nie uwidaczniają się wśród studentów zamieszkujących w Łodzi i dojeżdżających do niej na zajęcia.

Niewielka skala korzystania przez młodzież akademicką w Łodzi z odpłatnych, dodatkowych kursów i szkoleń może być wynikiem ich wysokich cen. Dla osób, które podejmują ten rodzaj aktywności, wiąże się to ze średnim wydatkiem aż 222,59 zł (tabela 4). W Łodzi więcej na ten cel wydatkują miesięcznie studenci

pozalokalni (średnio 231,42 zł) niż studenci lokalni (208,49 zł), a także studenci zamieszkujący (225,20 zł) niż dojeżdżający (214,38 zł). Różnica między poszczególnymi kategoriami studentów zarysowuje się natomiast najsilniej w rozbiciu na młodzież z wcześniejszych etapów kształcenia (średnio 186,39 zł) oraz ze starszych roczników studiów (średnio 257,17 zł) – potwierdzają to także wartości mediany. Sytuację tę można tłumaczyć chęcią podnoszenia własnych umiejętności i wiedzy przez starszych studentów przed „finalnym” wkroczeniem na rynek pracy.

Tabela 4. Łódź: miesięczne wydatki studentów na opłaty za dodatkowe kursy lub szkolenia

	Ogółem	Lokalni	Pozalokalni	Zamieszkujący	Dojeżdżający	Młodszy	Starszy
Średnia arytmetyczna	222,59 zł	208,49 zł	231,42 zł	225,20 zł	214,38 zł	186,39 zł	257,17 zł
Mediana	145,00 zł	160,00 zł	100,00 zł	150,00 zł	110,00 zł	100,00 zł	175,00 zł
n	174	67	107	132	42	85	89

Statystyki dotyczą jedynie studentów deklarujących wydatkowanie środków na dodatkowe kursy lub szkolenia.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

W przeciwieństwie do względnie niepopularnego podejmowania nauki w formie dodatkowych szkoleń i kursów większość studentów (64,5%) wydatkuje miesięcznie część swoich budżetów na zakup różnego rodzaju materiałów edukacyjnych (takich jak książki, kserokopie i artykuły papiernicze), kreując tym samym popyt w placówkach handlowych i usługowych. W większym stopniu jest to cechą studentów pozalokalnych (66,2%) niż lokalnych (61,2%), zamieszkujących (65,7%) niż dojeżdżających (60,6%) oraz starszych (65,7%) niż młodszych (63,3%), choć różnice te nie są duże.

Tabela 5. Łódź: miesięczne wydatki studentów na zakup materiałów edukacyjnych

	Ogółem	Lokalni	Pozalokalni	Zamieszkujący	Dojeżdżający	Młodszy	Starszy
Średnia arytmetyczna	56,98 zł	66,07 zł	52,69 zł	60,01 zł	46,11 zł	55,63 zł	58,61 zł
Mediana	40,00 zł	50,00 zł	30,00 zł	50,00 zł	30,00 zł	40,00 zł	40,00 zł
n	683	219	464	534	149	373	310

Statystyki dotyczą jedynie studentów deklarujących wydatkowanie środków na zakup materiałów edukacyjnych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Młodzież akademicka, która deklaruje wydatkowanie w Łodzi środków pieniężnych na książki, kserokopie i artykuły papiernicze, przeznacza w tym celu średnio 56,98 zł w skali miesiąca (tabela 5). Można także zauważyć, że studenci dojeżdżający na zajęcia do Łodzi wydatkują w jej granicach na ten cel przeciętnie niższą kwotę (46,11 zł) niż młodzież zamieszkująca miasto (60,01 zł). Wyjaśnienia tej różnicy należy upatrywać w łatwości nabywania tej kategorii dóbr w miejscowościach zamieszkiwanych przez dojeżdżających studentów.

2.4.2. Studenci jako uczestnicy rynku mieszkaniowego

Przedmiot analizy w niniejszym podrozdziale stanowią zachowania 51,8% (n=549) łódzkich studentów, deklarujących, iż mieszkają stale lub tymczasowo w Łodzi oraz nie korzystają z tego samego zakwaterowania co ich rodzice lub opiekunowie. Zdecydowaną większość stanowią wśród nich studenci pozalokalni (83,2%), mniejszością zaś są studenci lokalni (16,8%)⁵.

Tabela 6. Łódź: miesięczne wydatki studentów na zakwaterowanie

	Ogółem	Lokalni	Pozalokalni	Młodszy	Starszy
Średnia arytmetyczna	575,34 zł	540,40 zł	582,37 zł	591,62 zł	553,90 zł
Mediana	500,00 zł	500,00 zł	500,00 zł	500,00 zł	500,00 zł
n	549	92	457	312	237

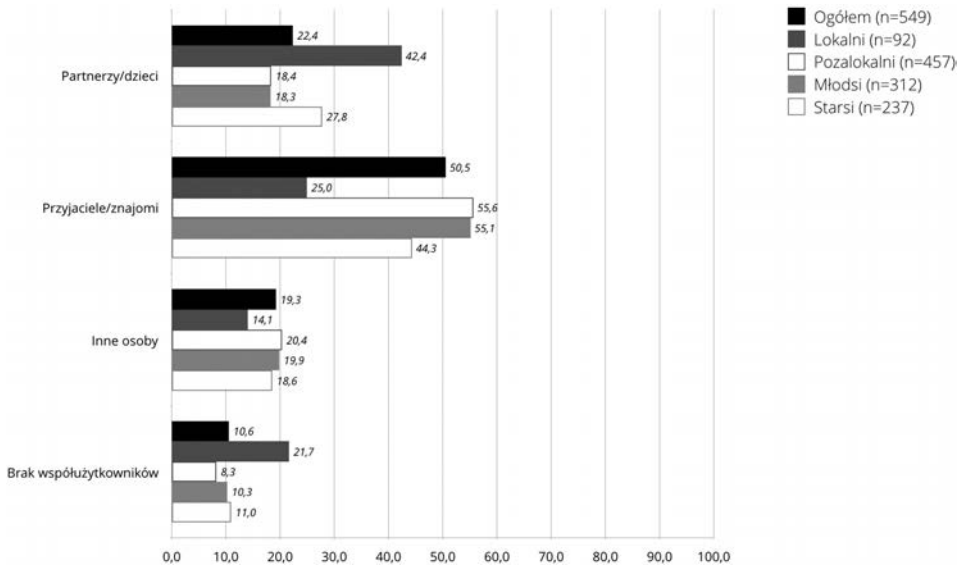
Statystyki dotyczą jedynie studentów zamieszkujących w Łodzi stale lub tymczasowo bez rodziców lub opiekunów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Młodzież akademicka zamieszkująca w Łodzi bez rodziców lub opiekunów wydatkuje na zakwaterowanie średnio 575,34 zł w skali miesiąca (tabela 6). Większą kwotę na zakwaterowanie przeznaczają miesięcznie studenci pozalokalni (582,37 zł) niż studenci lokalni (540,40 zł). W rozróżnieniu studentów ze względu na etap nauki młodsi wydatkują na zakwaterowanie więcej (591,62 zł) niż starsi (553,90 zł). Może to sugerować, iż studenci przebywający w mieście dłużej (lokalni, starsi) dysponują pełniejszą wiedzą o lokalnym rynku mieszkaniowym lub dzięki bardziej rozbudowanej sieci kontaktów w środowisku lokalnym mogą wynajmować zakwaterowanie na preferencyjnych warunkach, zmniejszając ilość środków wydatkowanych na ten cel. Mediana miesięcznej wielkości wydatków na zakwaterowanie w każdej z omawianych kategorii studentów wynosi 500,00 zł.

⁵ Oznacza to, że spośród wszystkich studentów lokalnych trzy czwarte (74,3%, n=266) zamieszkuje na co dzień z rodzicami lub opiekunami i nie wynajmuje innego zakwaterowania w Łodzi.

Zgodnie z oczekiwaniami, zdecydowana większość spośród studentów zamieszkujących w Łodzi bez rodziców/opiekunów współużytkuje zajmowane zakwaterowanie z innymi osobami (wykres 7). Dla największego odsetka studentów (50,5%) współlokatorami są ich przyjaciele lub znajomi. Niemal jedna czwarta studentów korzysta z zakwaterowania ze swoimi partnerami lub dziećmi (22,4%) lub z osobami, które nie są ani ich rodziną, ani przyjaciółmi/znajomymi (19,3%). 10,6% studentów zamieszkujących w Łodzi bez rodziców lub opiekunów korzysta z zakwaterowania samodzielnie.

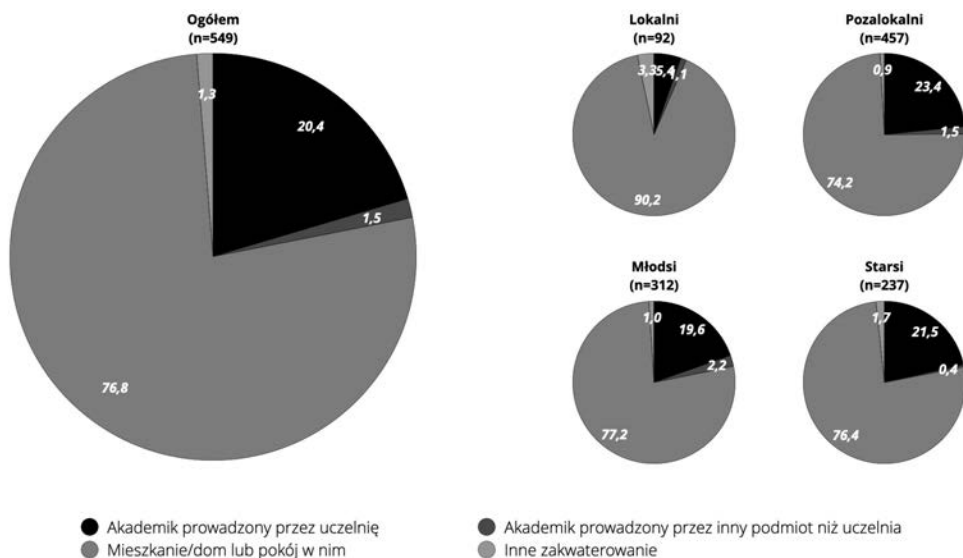
Wykres 7. Łódź: współużytkownicy zakwaterowania studentów [%]

Statystyki dotyczą jedynie studentów zamieszkujących w Łodzi stale lub tymczasowo bez rodziców lub opiekunów. Odsetki nie sumują się do 100, ponieważ respondenci mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Struktura współużytkowników zakwaterowania studenckiego różnicuje się przede wszystkim w podziale na młodzież lokalną i pozalokalną. Studenci lokalni na ogół decydują się na zamieszkiwanie wspólnie ze swoimi partnerami lub dziećmi (42,4%) oraz na zamieszkiwanie samodzielnie (21,7%). Z kolei studenci pozalokalni najczęściej zamieszkują ze swoimi przyjaciółmi lub znajomymi (55,6%). Stąd tzw. studenckie gospodarstwa domowe – znane z literatury przedmiotu dotyczącej zjawiska studentyfikacji – są tworzone w Łodzi przede wszystkim przez studentów pozalokalnych. Można również dostrzec, iż wraz z przechodzeniem na wyższe etapy studiów popularność zamieszkiwania studentów z przyjaciółmi lub znajomymi maleje na korzyść zamieszkiwania z partnerami lub dziećmi, co wpisuje się w obserwacje o zmianach stylów życia młodzieży akademickiej zachodzących w trakcie studiów.

Jedynie 20,4% młodzieży akademickiej mieszkającej w Łodzi bez rodziców lub opiekunów korzysta z domów studenckich prowadzonych przez uczelnie (utożsamianych z pojęciem zakwaterowania instytucjonalnego; wykres 8), co świadczy o dużej roli studentów dla rynku nieruchomości w Łodzi. Pozostałe 79,6% korzysta bowiem z innych nieruchomości, które można utożsamiać z sektorem prywatnym (zakwaterowaniem pozainstytucjonalnym). Obserwacja ta potwierdza na gruncie łódzkim wnioski płynące z literatury przedmiotu, iż w obliczu umasowienia kształcenia wyższego podaż zakwaterowania instytucjonalnego w miastach akademickich tylko w niewielkim stopniu zaspokaja potrzeby mieszkaniowe studentów. Choć z punktu widzenia studentów omawiane zjawisko może nie być korzystne, to w obliczu postępującego kurczenia się populacji miasta najem studencki zakwaterowania pozainstytucjonalnego może się w dłuższym okresie przyczynić do stabilizowania lokalnego rynku nieruchomości.

Wykres 8. Łódź: zakwaterowanie studentów wg typów [%]
 Statystyki dotyczą jedynie studentów zamieszkujących w Łodzi stale lub tymczasowo bez rodziców lub opiekunów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Najpopularniejszy wśród studentów mieszkających w Łodzi stale lub tymczasowo bez rodziców lub opiekunów jest najem mieszkania/domu lub pokoju (76,8%). Na obecnym etapie rozwoju rynku zakwaterowania studenckiego w Łodzi szczytowym udziałem cechują się akademiki prowadzone przez inne podmioty niż uczelnie – korzysta z nich jedynie 1,5% tutejszych studentów, mimo iż ostatnie lata przyniosły znaczne inwestycje w tym obszarze. Największą z nich był w momencie przygotowywania niniejszej rozprawy prywatny akademik „Basecamp”;

powstały w bezpośrednim sąsiedztwie Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego UŁ w wyniku adaptacji zabudowań przemysłowych Łódzkiej Drukarni Dziełowej (fotografia 7). Może to oznaczać, że oferta prywatnych akademików skierowana jest do młodzieży zagranicznej przybywającej do Łodzi na studia. Pozostałe 1,3% studentów w Łodzi deklaruje korzystanie z innego zakwaterowania, nieprzewidzianego kwestionariuszem badania.

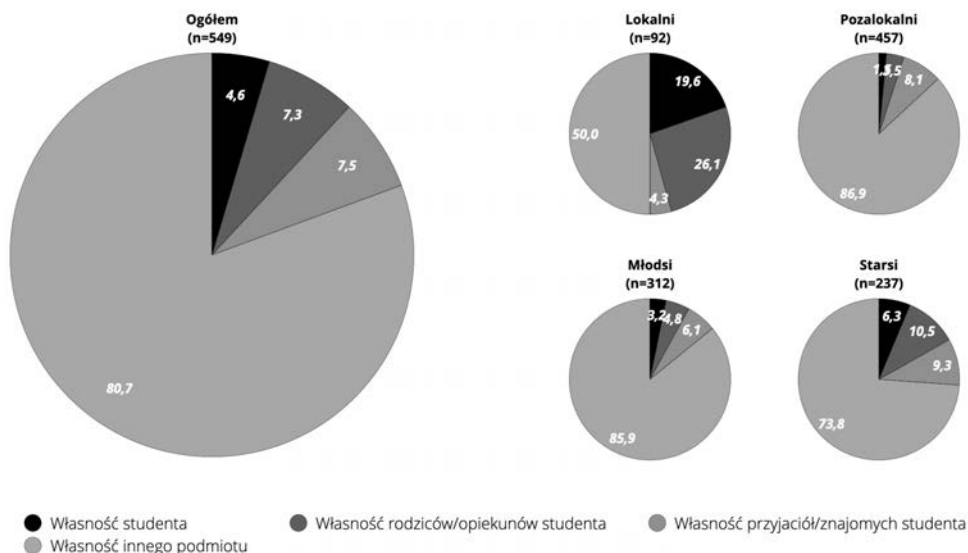
Fotografia 7. Łódź: prywatny akademik „Basecamp” w dawnym oblicie przemysłowym Łódzkiej Drukarni Dziełowej

Źródło: archiwum autora (2018).

Proporcje między typami zakwaterowania zajmowanymi przez studentów cechują się podobieństwami w rozbiciu na analityczne kategorie młodzieży akademickiej. Warto jedynie zwrócić uwagę, iż studenci lokalni niemal nie korzystają z uczelnianych akademików, co uwarunkowane jest kryteriami przydziału miejsc w zakwaterowaniu instytucjonalnym. Przykładowo, regulamin przydzielania i korzystania z miejsc w domu studenta UŁ stanowi, iż: „Pierwszeństwo w uzyskaniu miejsca w DS przysługuje studentowi studiów stacjonarnych, któremu codzienny dojazd do uczelni uniemożliwiłby lub w znacznym stopniu utrudniał studiowanie” (Uniwersytet Łódzki, 2017).

Potwierdzeniem znacznego oddziaływania studentów na lokalny rynek nieruchomości w Łodzi jest obserwacja, iż 80,6% młodzieży akademickiej zamieszkującej w niej bez rodziców użytkuje zakwaterowanie niebędące ani ich własnością, ani własnością ich rodziców/opiekunów czy też ich przyjaciół/znajomych (wykres 9). Osoby te wynajmują zatem zakwaterowanie stanowiące własność innych podmiotów (osób fizycznych lub prawnych). Jedynie 4,6% studentów zamieszkujących w Łodzi bez rodziców jest właścicielami zajmowanego przez siebie zakwaterowania. Zbliżone udziały stanowią domenę zakwaterowania będącego własnością przyjaciół/znajomych studentów (7,5%) oraz ich rodziców/opiekunów (7,3%).

Z zakwaterowania będącego własnością innych podmiotów korzystają głównie studenci pozalokalni, których związki z miastem – zwłaszcza w początkach pobierania nauki – są na ogół najsłabsze. W przeciwieństwie do nich połowa studentów lokalnych albo już posiada zajmowaną nieruchomość na własność, albo korzysta z nieruchomości pozostającej własnością ich rodziców/opiekunów lub przyjaciół/znajomych. Ponadto częstości trzech omawianych rodzajów własności rosną wraz z przechodzeniem na dalsze etapy studiów.

Wykres 9. Łódź: zakwaterowanie studentów wg stanu własności [%]
Statystyki dotyczą jedynie studentów zamieszkujących w Łodzi stale lub tymczasowo bez rodziców lub opiekunów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Największe znaczenie w wyborze zakwaterowania studenci zamieszkujący w Łodzi bez rodziców lub opiekunów (tabela 7) przypisują przystępności cenowej (4,26). Przywiązują również wagę do dostępności połączeń komunikacji miejskiej (4,01) oraz bliskości uczelni (3,96). Obraz ten pokrywa się z obserwacjami

czynionymi przez badaczy zajmujących się zjawiskiem studentyfikacji. Warto jednak podkreślić, że duże znaczenie w wyborze zakwaterowania łódzcy studenci przypisują ponadto wybranym cechom okolicy, w której zlokalizowane jest zakwaterowanie: poczuciu bezpieczeństwa (3,93), bliskości miejsc, w których mogą zrobić codzienne zakupy (3,74; np. małych sklepów spożywczych, dyskontów/supermarketów/hipermarketów czy targowisk) oraz ogólnemu wyglądowi danej okolicy (3,49). Bliskość obiektów i miejsc składających się na szerszą kategorię tzw. udogodnień konsumenckich (m.in. klubów muzycznych/dyskotek, pubów/kawiarni, obiektów kulturalnych lub sportowych) ma dla nich drugoplanowe znaczenie (średnia ich ocen nie przekracza wartości 3,0).

Tabela 7. Łódź: czynniki wyboru zakwaterowania przez studentów

	Ogółem	Lokalni	Pozalokalni	Młodszy	Starszy
	1	2	3	4	5
Przystępność cenowa	4,26	3,90	4,33	4,29	4,22
Wygląd budynku	3,11	3,18	3,10	3,17	3,04
Bliskość uczelni	3,96	3,52	4,05	4,07	3,81
Dostępność połączeń komunikacji miejskiej	4,01	3,77	4,05	4,03	3,98
Bliskość dworca kolejowego/autobusowego	2,97	2,53	3,05	3,05	2,86
Bliskość miejsca pracy	2,49	2,75	2,43	2,41	2,59
Bliskość centrum miasta	3,11	3,19	3,10	3,07	3,17
Bliskość klubów muzycznych/dyskotek	2,23	2,14	2,25	2,26	2,19
Bliskość pubów/kawiarni	2,39	2,38	2,39	2,40	2,36
Bliskość punktów gastronomicznych (np. barów, restauracji)	2,59	2,85	2,54	2,61	2,56
Bliskość obiektów kulturalnych (np. kin, teatrów, muzeów, galerii sztuki)	2,44	2,36	2,45	2,40	2,48
Bliskość obiektów sportowych (np. basenów, siłowni, klubów fitness)	2,61	2,69	2,60	2,59	2,64

	1	2	3	4	5
Bliskość terenów zielonych/ rekreacyjnych (np. parków, ogrodów, terenów nadrzecznych)	2,98	3,34	2,91	2,94	3,03
Bliskość miejsc na codzienne zakupy (np. małych sklepów spożywczych, dyskontów/ supermarketów/ hipermarketów, targowisk)	3,74	3,66	3,75	3,77	3,70
Bliskość centrów/ galerii handlowych	2,86	2,71	2,89	2,84	2,88
Bliskość przyjaciół/ znajomych	3,09	3,18	3,07	3,02	3,17
Studencka atmosfera okolicy	2,58	2,26	2,65	2,56	2,61
Poczucie bezpieczeństwa w okolicy	3,93	3,89	3,94	3,94	3,92
Wygląd okolicy	3,49	3,55	3,48	3,47	3,52

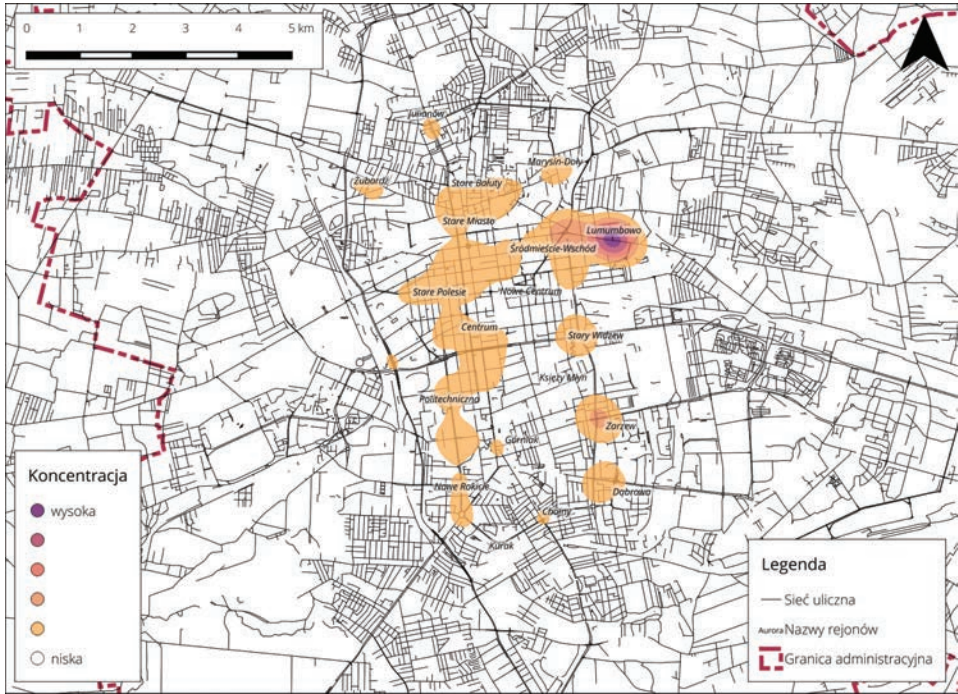
*Średnie arytmetyczne. Skala: 1 – zupełnie nieistotne, 2 – nieistotne, 3 – obojętne, 4 – istotne, 5 – bardzo istotne.
Statystyki dotyczą jedynie studentów zamieszkujących w Łodzi stale lub tymczasowo bez rodziców
lub opiekunów.*

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Mimo iż zarówno studenci lokalni, jak i pozalocalni w wyborze zakwaterowania kierują się głównie jego przystępnością cenową, to średnie znaczenie tego czynnika jest wyższe wśród studentów pozalocalnych (4,33) niż lokalnych (3,90). Ponadto w grupie studentów lokalnych bliskość uczelni plasuje się niżej w hierarchii czynników uwzględnianych w wyborze zakwaterowania (6. lokata i średnia 3,52 wśród studentów lokalnych wobec 3. lokaty i średniej 4,05 wśród studentów pozalocalnych). Obserwacja ta dotyczy również podziału studentów na młodszych i starszych – pierwsi z nich przypisują bliskości uczelni nieco większą wagę (4,07) niż drudzy (3,81).

Nieco zaskakująca jest natomiast waga przypisywana poczuciu bezpieczeństwa w okolicy – kształtująca się niemal na identycznym poziomie (od 3,89 do 3,93) bez względu na podział studentów na poszczególne kategorie. Można byłoby oczekiwać, iż wartości te będą wyższe wśród studentów młodszych i pozalocalnych ze względu na mniejszą znajomość miasta. Niemniej, ogólny obraz hierarchii czynników, którymi kierują się studenci w Łodzi przy wyborze miejsca zamieszkania, wskazuje, iż preferują oni tańsze zakwaterowanie, względnie blisko uczelni lub

dobrze skomunikowane miejskim transportem zbiorowym, ponad bliskość miejsc do atrakcyjnego spędzania czasu wolnego. Uzyskany obraz jest zatem zbliżony z rezultatami badań nad popytem mieszkaniowym studentów w miastach Polski prowadzonych przez innych badaczy.

Mapa 3. Łódź: rejonów zamieszkania studentów

n=526. Obserwacje dotyczą jedynie studentów zamieszkujących w Łodzi stale lub tymczasowo bez rodziców lub opiekunów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Mając na uwadze rozkład przestrzenny miejsc zamieszkania ogółu studentów kształcących się w Łodzi i zamieszkujących w niej bez rodziców lub opiekunów, największym ich skupiskiem jest osiedle akademickie Lumumbowo oraz otaczające je fragmenty Śródmieścia-Wschodu (mapa 3). Skupiska miejsc zamieszkania studentów obecne są również w innych obszarach Łodzi. Znaczna ich część decyduje się na zamieszkiwanie w północnych oraz zachodnich fragmentach historycznego rdzenia miasta, w tym w obrębie Starego Polesia. Skupiskami są ponadto Stare Miasto i Stare Bałuty, okolice kampusu PŁ oraz północna część Rokicia. Wyraźnie zarysowują się one na Dąbrowie i Zarzewie wzdłuż alei Śmigłego-Rydza. Zarazem studenci zamieszkujący w Łodzi bez rodziców lub opiekunów niemal nie wybierają peryferyjnie położonych dużych osiedli mieszkaniowych z okresu powojennego – takich jak Retkinia, Teofilów, Widzew – oraz obszarów zabudowanych domami jednorodziennymi.

Mapa 4. Łódź: rejony zamieszkania studentów w zakwaterowaniu instytucjonalnym $n=108$. Obserwacje dotyczą jedynie studentów zamieszkujących w Łodzi stale lub tymczasowo bez rodziców lub opiekunów w zakwaterowaniu oferowanym przez instytucje szkolnictwa wyższego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Zakres decyzji lokalizacyjnych studentów dotyczący się miejsc zamieszkania pozostaje jednak uzależniony od typu użytkowanego zakwaterowania. Znajduje to odzwierciedlenie w odmiennych rejonach zamieszkania studentów w podziale na zakwaterowanie instytucjonalne i pozainstytucjonalne.

W przypadku zakwaterowania instytucjonalnego – czyli zapewnianego przez instytucje szkolnictwa wyższego w formie domów studenckich – ich lokalizacja wykazuje stałość w długim okresie i ulega zmianie jedynie w wyniku działań inwestycyjnych uczelni. W Łodzi dwoma silnymi i niemal jedynymi obszarami koncentracji instytucjonalnego zakwaterowania studenckiego są kampusy dwóch największych uczelni publicznych – UŁ i PŁ (mapa 4). Większym z nich jest osiedle akademickie Lumumbowo, domykające od strony północnej kampus UŁ i UM. Choć dominują w nim domy studenckie prowadzone przez UŁ, to pojedyncze akademiki posiadają tam także UM i PŁ. Mniejsze – ale wciąż duże – skupisko miejsc zamieszkania łódzkiej młodzieży akademickiej w zakwaterowaniu instytucjonalnym stanowią domy studenckie PŁ zlokalizowane wzdłuż alei Politechniki, będące jednocześnie zachodnią krawędzią kampusu tejże uczelni (fotografia 19).

Mapa 5. Łódź: rejony zamieszkania studentów w zakwaterowaniu pozainstytucjonalnym $n=418$. Obserwacje dotyczą jedynie studentów zamieszkujących w Łodzi stale lub tymczasowo bez rodziców lub opiekunów w zakwaterowaniu oferowanym przez inne podmioty niż instytucje szkolnictwa wyższego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

W przeciwieństwie do podaży zakwaterowania oferowanego przez uczelnie, podaż zakwaterowania pozainstytucjonalnego na wynajem może w sposób bardziej elastyczny reagować na bieżące zapotrzebowanie zgłaszane przez młodzież akademicką. W miarę zmieniających się preferencji lokalizacyjnych i mieszkaniowych studentów różne rodzaje zakwaterowania w różnych częściach miasta mogą być przez nich wynajmowane na okres studiów. Ograniczenie zatem omawianych obserwacji jedynie do miejsc zamieszkania studentów korzystających z zakwaterowania pozainstytucjonalnego pozwala uzyskać precyzyjniejszy rozkład przestrzenny lokalizacji preferowanych przez studentów do zamieszkiwania. W przypadku Łodzi zauważamy, że studenci zamieszkujący bez rodziców i opiekunów w zakwaterowaniu pozainstytucjonalnym lokalizują się przede wszystkim w strefie wielkomiejskiej oraz wzdłuż ważnych tras komunikacyjnych na osiedlach o bardziej peryferyjnym charakterze (mapa 5).

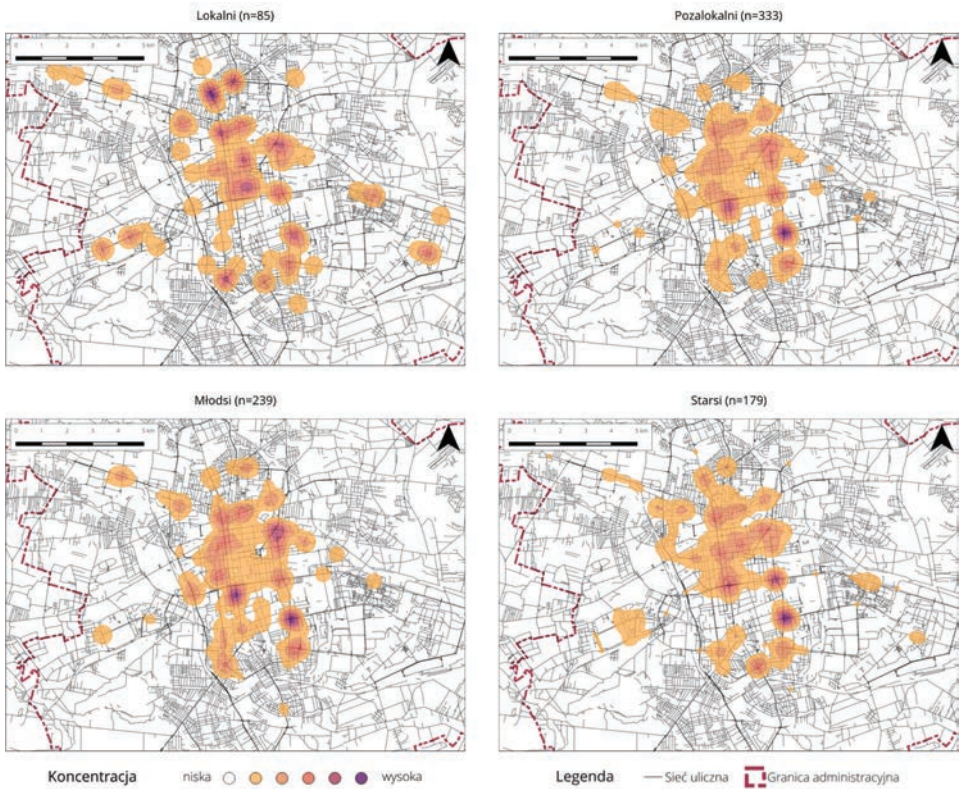
Wśród największych skupisk miejsc zamieszkania studentów w zakwaterowaniu pozainstytucjonalnym możemy wyróżnić trzy grupy. Pierwszą z nich stanowią bezpośrednie okolice obiektów dydaktycznych uczelni wyższych. Są nimi przede

wszystkim Śródmieście-Wschód oferujące bliskość przestrzenną infrastruktury UŁ, następnie południowa krawędź Centrum, Górniak i Politechniczna w pobliżu infrastruktury PŁ, a także Stare Polesie, w którym znajduje się część obiektów AM i UM, oraz Marysin-Doły, oferujące bliskość ASP. Za drugą grupę uznać można obszary położone bardziej peryferyjnie, jednak oferujące dogodnie połączenia transportowe z obiektami uczelnianymi. Dotyczy to przede wszystkim dużych skupisk miejsc zamieszkania studentów na Starym Widzewie, Zarzewie i Dąbrowie, wzdłuż alei Śmigłego-Rydza (wokół skrzyżowań z aleją Piłsudskiego/ ulicą Kopcińskiego oraz ulicami Dąbrowskiego i Przybyszewskiego), a w nieco mniejszym stopniu także obszaru Starego Miasta, Starych Bałut, Julianowa i Żubardzia oraz Chojen i Nowego Rokicia (z punktem koncentracji wokół ronda Lotników Lwowskich). Trzecią grupę stanowią zaś najbardziej centralne obszary Łodzi – w tym ulica Piotrkowska i przyległe do niej kwartały – najpełniej wyposażone w szereg udogodnień konsumenckich, takich jak puby, kawiarnie, kluby.

Choć w podziale na poszczególne kategorie analityczne studentów rozkład przestrzenny ich miejsc zamieszkania w zakwaterowaniu pozainstytucjonalnym pozostaje zbliżony do omawianego powyżej, uwidaczniają się w nim jednak dwa zjawiska (mapa 6). Po pierwsze, studenci pozalokalni częściej zamieszkują lokalizacje centralne lub peryferyjne, ale oferujące wygodne połączenia komunikacyjne z obiektami dydaktycznymi uczelni, podczas gdy studentów lokalnych cechuje większe rozproszenie miejsc zamieszkania (są obecni także na Retkini, Teofilowie czy Widzewie). Po drugie, wraz z przechodzeniem na wyższe etapy kształcenia rozproszenie miejsc zamieszkania studentów w skali całego miasta zmniejsza się i wykazuje wyższy poziom koncentracji w bardziej centralnych obszarach Łodzi (w tym wzdłuż ulicy Piotrkowskiej oraz w Śródmieściu-Wschodzie), a poza centrum także przy ważnych szlakach i punktach komunikacyjnych.

Podsumowując, obecność populacji studentów w Łodzi ma kluczowe znaczenie dla rozwoju gospodarczego i przestrzennego miasta z punktu widzenia lokalnego rynku nieruchomości. Mimo iż w mieście dostępna jest podaż zakwaterowania instytucjonalnego (dostarczanego przez uczelnie), jej wielkość pozostaje ograniczona. Sprawia to, że zdecydowana większość studentów zamieszkujących w Łodzi bez rodziców lub opiekunów – stale lub tymczasowo – decyduje się na najem zakwaterowania na rynku prywatnym. Studenci swoim popytem dynamizują zatem (a przynajmniej stabilizują) rynek mieszkaniowy w mieście, którego populacja się kurczy.

Obszary skupień zakwaterowania wynajmowanego przez studentów na rynku zidentyfikowano przede wszystkim w rejonach Łodzi o przewadze zabudowy wielorodzinnej. Co istotne, uwidacznia się zarazem ich ograniczona koncentracja w bezpośrednim otoczeniu obiektów dydaktycznych uczelni. Mimo iż łódzcy studenci deklarują bliskość zabudowań akademickich jako kluczową determinantę wyboru zakwaterowania w mieście, w praktyce mogą napotykać trudności w realizacji zamierzenia o zamieszkiwaniu w ich pobliżu. Wynika to z typu struktur przestrzennych i sposobu zagospodarowania bezpośrednich okolic dwóch

Mapa 6. Łódź: rejony zamieszkania studentów w zakwaterowaniu pozainstytucjonalnym. Obserwacje dotyczą jedynie studentów zamieszkujących w Łodzi stale lub tymczasowo bez rodziców lub opiekunów w zakwaterowaniu oferowanym przez inne podmioty niż instytucje szkolnictwa wyższego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

największych skupisk obiektów akademickich w Łodzi. Kampus dzielony przez UŁ i UM oraz przyległe osiedle studenckie Lumumbowo otoczony jest m.in. terenami zagospodarowanymi ekstensywnie (np. pod ogródki działkowe), terenami wyłączonymi z zabudowy oraz osiedlem Radiostacja o rezydencjalnym charakterze i cechującym się względnie wysokimi cenami najmu nieruchomości. Stąd większe skupisko miejsc zamieszkania studentów obserwowane jest dopiero w rejonie Śródmieścia-Wschodu. Podobną sytuację obserwujemy w przypadku kampusu politechnicznego. W jego bezpośrednim otoczeniu znajduje się wiele poprzemysłowych *brownfields* (np. wzdłuż alei Politechniki oraz ulicy Wróblewskiego), które dopiero oczekują na ponowne zagospodarowanie.

Z opisywanej sytuacji korzystają zatem dziś rejony Łodzi, które mimo pewnego oddalenia od obiektów dydaktycznych oferują przystępne zakwaterowanie oraz dogodne skomunikowanie transportem publicznym z miejscami nauki – które

to cechy zidentyfikowano jako istotne dla studentów w wyborze zakwaterowania. Dotyczy to w pierwszej kolejności wielkoskalowych osiedli mieszkaniowych w zabudowie blokowej wzdłuż alei Rydza-Śmigłego czy w południowym biegu alei Politechniki, a w drugiej kolejności także wybranych rejonów śródmiejskich Łodzi o przewadze zabudowy kamienicznej, niejednokrotnie o niższym poziomie technicznym lub estetycznym, np. Starego Miasta, Starych Bałut czy fragmentów Starego Polesia. Wart uwagi jest drugi z omawianych przypadków. Oznacza on bowiem, iż część łódzkich studentów, poszukując zakwaterowania, wkracza w te rejony miasta, które cieszą się mniejszą atrakcyjnością jako miejsca zamieszkania tradycyjnych gospodarstw domowych. W tym kontekście aktywność studentów na rynku zakwaterowania wydaje się najistotniejsza, cechuje ją bowiem potencjał zasiedlania i ożywiania zdegradowanych fragmentów śródmiejskich Łodzi.

Fotografia 8. Łódź: nowe budynki mieszkalne powstające na terenach przemysłowych w pobliżu infrastruktury PŁ

Źródło: archiwum autora (2018).

Sytuacja ta może jednak ulec zmianie w najbliższych latach ze względu na szereg inwestycji mieszkaniowych (osiedli deweloperskich) realizowanych obecnie w sąsiedztwie obu kampusów (fotografia 8). Pobieżna analiza wskazuje,

że w otoczeniu kampusu UŁ na rynek zostanie dostarczonych tylko w latach 2019–2020 aż 1350 mieszkań⁶, zaś w pobliżu kampusu PŁ kolejnych 572⁷. W drugim z omawianych przypadków przyczynią się one do zagospodarowania części z opustoszałych terenów przemysłowych. Nowe budynki mieszkalne najprawdopodobniej zostaną przynajmniej w części zasiedlone przez młodzież akademicką, co może skutkować odpływem tej kategorii najemców z pozostałych rejonów miasta. W rezultacie, w kolejnych latach geografia miejsc zamieszkania studentów w Łodzi – a w konsekwencji generowanych przez nich efektów gospodarczych w skali wewnątrzmięskiej – może cechować się wysoką dynamiką.

2.4.3. Studenci jako uczestnicy rynku usług czasu wolnego

Najbardziej powszechnym sposobem spędzania czasu wolnego wśród młodzieży akademickiej w Łodzi są spotkania towarzyskie z przyjaciółmi i znajomymi w miejscach zamieszkania. 89,2% (n=945) łódzkich studentów deklaruje, że skutecznie tę aktywność raz w miesiącu lub częściej. Wiąże się to ze średnimi wydatkami na poziomie 54,41 zł w skali miesiąca⁸. Obserwacja ta jest zgodna z wynikami innych badań prowadzonych w polskich ośrodkach akademickich, według których popularność spotkań studenckich w miejscach zamieszkania wynika m.in. z możliwości zaoszczędzenia środków finansowych.

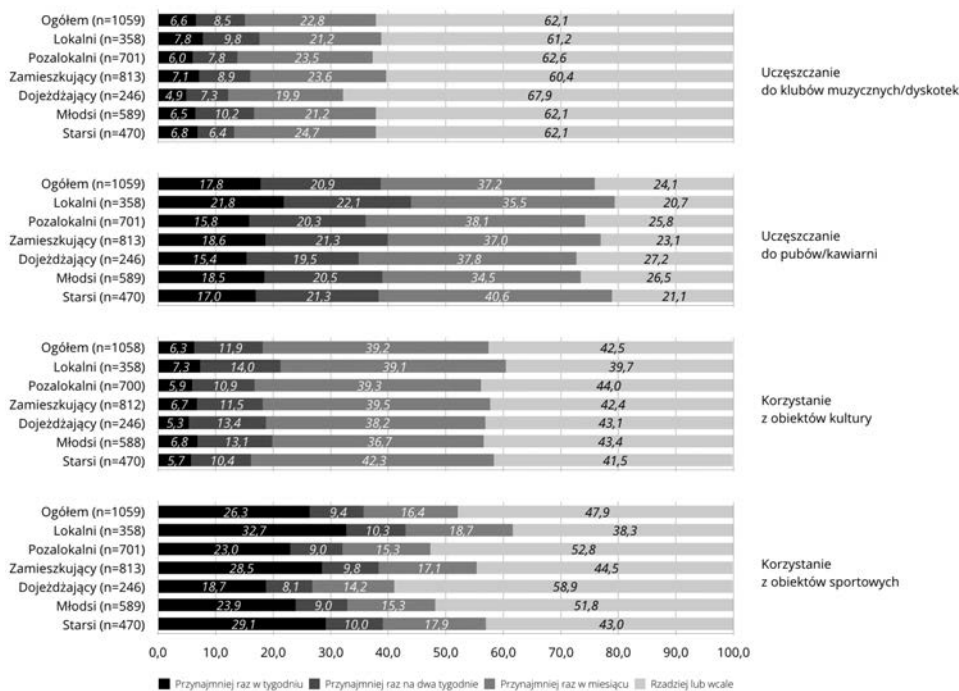
Wśród regularnych aktywności studenckich w czasie wolnym podejmowanych poza miejscem zamieszkania lub zakwaterowania największą popularnością wśród łódzkich studentów cieszą się „wyjścia” do pubów lub kawiarni (wykres 10). W trakcie miesiąca odwiedza je 75,9% z nich, wydając na ten cel średnio 62,38 zł (tabela 8). Ponieważ odsetek studentów ogółem korzystających z pubów/kawiarni jest tylko nieznacznie mniejszy od odsetka spędzających towarzysko czas wolny u siebie lub u znajomych, może on sygnalizować zmiany

6 Przedstawiona liczba jest sumą liczby lokali mieszkalnych deklarowanych do oddania do użytku przez przedsiębiorstwa deweloperskie w ramach następujących inwestycji: 183 mieszkania w inwestycji Matejki II (Arche), 123 mieszkania w inwestycji Narutowicza Residence 2 (Tree Development Group), 323 mieszkania w inwestycji Neopolis (Real Development) oraz 721 mieszkań w ramach inwestycji Pomorska Park (Atal). Źródło: opracowanie własne na podstawie stron internetowych ww. inwestycji lub przedsiębiorstw.

7 Przedstawiona liczba jest sumą liczby lokali mieszkalnych deklarowanych do oddania do użytku przez przedsiębiorstwa deweloperskie w ramach następujących inwestycji: 73 mieszkania w inwestycji Art Modern (OPG), 90 mieszkań w inwestycji Central Park Apartments (Tree Development Group), 207 mieszkań w inwestycji Gdańska 141A (Profit Development) oraz 202 mieszkania w inwestycji Nowa Przędzalnia (Murapol). Źródło: opracowanie własne na podstawie stron internetowych ww. inwestycji lub przedsiębiorstw.

8 Prawdopodobnie są one wydatkowane m.in. na usługi gastronomiczne (w formie posiłków zamawianych na wynos lub z dowozem) oraz na zakup produktów spożywczych w placówkach handlowych.

w studenckim stylu życia, polegające na coraz częstszym podejmowaniu aktywności czasu wolnego poza miejscem zamieszkania. Byłoby to zjawisko sygnalizujące wzrost siły nabywczej studentów i dynamizujące rozwój miejskiego sektora usług. Warto także zauważyć, że wyjścia do pubów i kawiarni nie tylko cieszą się ogólną popularnością wśród łódzkiej młodzieży akademickiej, ale charakteryzuje je również wysoka częstotliwość. Przynajmniej raz w tygodniu aktywność tę podejmuje 17,8% z nich, kolejne 20,9% deklaruje korzystanie z usług pubów lub kawiarni przynajmniej raz na dwa tygodnie, a 37,2% odwiedza je przynajmniej raz w miesiącu.

Wykres 10. Łódź: częstotliwość korzystania przez studentów z usług czasu wolnego [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Mimo iż popularność pubowej i kawiarnianej formy spędzania wolnego czasu jest wysoka bez względu na przynależność studentów do jednej z sześciu kategorii analitycznych, to pewne różnice między nimi uwidaczniają się w częstotliwości odwiedzin tego rodzaju obiektów. Studenci lokalni i zamieszkujący w większym stopniu niż pozalokalni i dojeżdżający stanowią regularnych użytkowników pubów i kawiarni, a dotyczy to przede wszystkim odwiedzin o najwyższym poziomie częstotliwości, tj. przynajmniej raz w tygodniu. Z kolei popularność pubów i kawiarni wśród studentów starszych jest wyższa niż młodszych. Omawiane

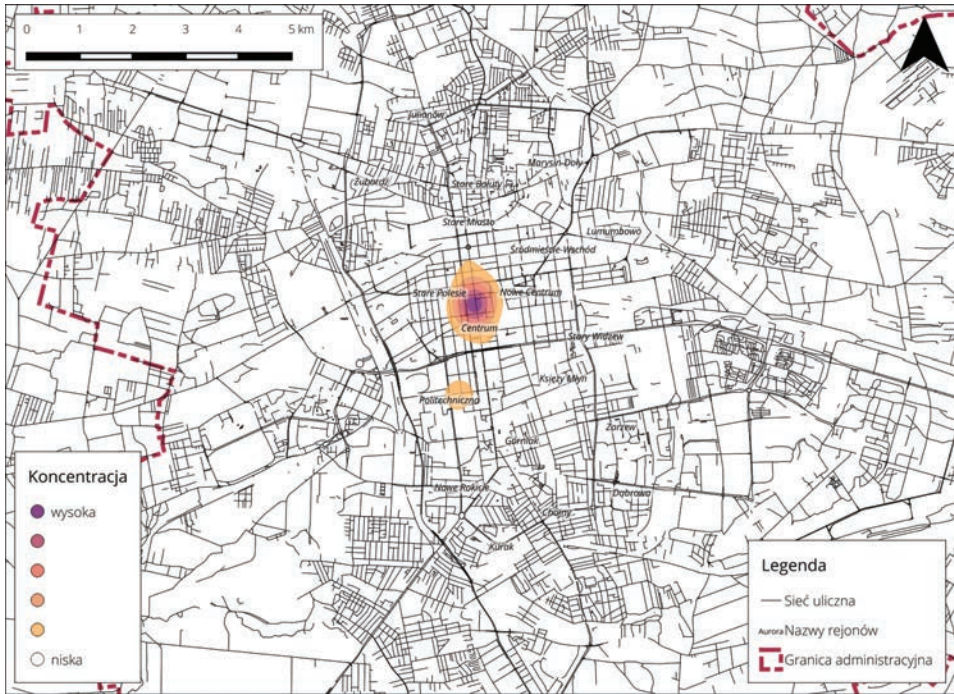
różnice znajdują odzwierciedlenie w wysokości wydatkowanych kwot w pubach i kawiarniach w skali miesiąca – te kategorie studentów, które odwiedzają je częściej, pozostawiają w nich przeciętnie wyższe kwoty pieniężne. Najczytelniejsze różnice zarysowują się w podziale studentów na zamieszkujących w Łodzi oraz dojeżdżających do niej – pierwsi z nich, korzystając z pubów lub kawiarni, wydają w miesiącu średnio 72,86 zł, drudzy zaś – 56,69 zł. Trzeba jednak wspomnieć, że choć obserwuje się zróżnicowanie poziomu wydatków w podziale na sześc kategori młodzieży akademickiej z użyciem średniej arytmetycznej, to wartość mediany jest stała i wynosi dla każdej z nich 50,00 zł.

Tabela 8. Łódź: miesięczne wydatki studentów na korzystanie z usług czasu wolnego

	Ogółem	Lokalni	Pozalokalni	Zamieszkujący	Dojeżdżający	Młodzi	Starsi
Kluby muzyczne/dyskoteki							
Średnia arytmetyczna	70,86 zł	80,91 zł	65,61 zł	71,31 zł	69,05 zł	71,66 zł	69,85 zł
Mediana	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł
n	399	137	262	320	79	222	177
Puby/kawiarnie							
Średnia arytmetyczna	62,38 zł	72,86 zł	56,69 zł	63,51 zł	58,49 zł	60,78 zł	64,25 zł
Mediana	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł
n	801	282	519	622	179	431	370
Obiekty kultury							
Średnia arytmetyczna	41,92 zł	43,34 zł	41,15 zł	41,31 zł	43,99 zł	40,27 zł	43,91 zł
Mediana	30,00 zł	30,00 zł	40,00 zł	30,00 zł	40,00 zł	30,00 zł	40,00 zł
n	605	213	392	466	139	331	274
Obiekty sportowe							
Średnia arytmetyczna	59,70 zł	69,67 zł	53,03 zł	60,68 zł	55,28 zł	55,98 zł	63,65 zł
Mediana	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł
n	549	220	329	449	100	283	266

Statystyki dotyczą jedynie studentów korzystających z ww. obiektów raz w miesiącu lub częściej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

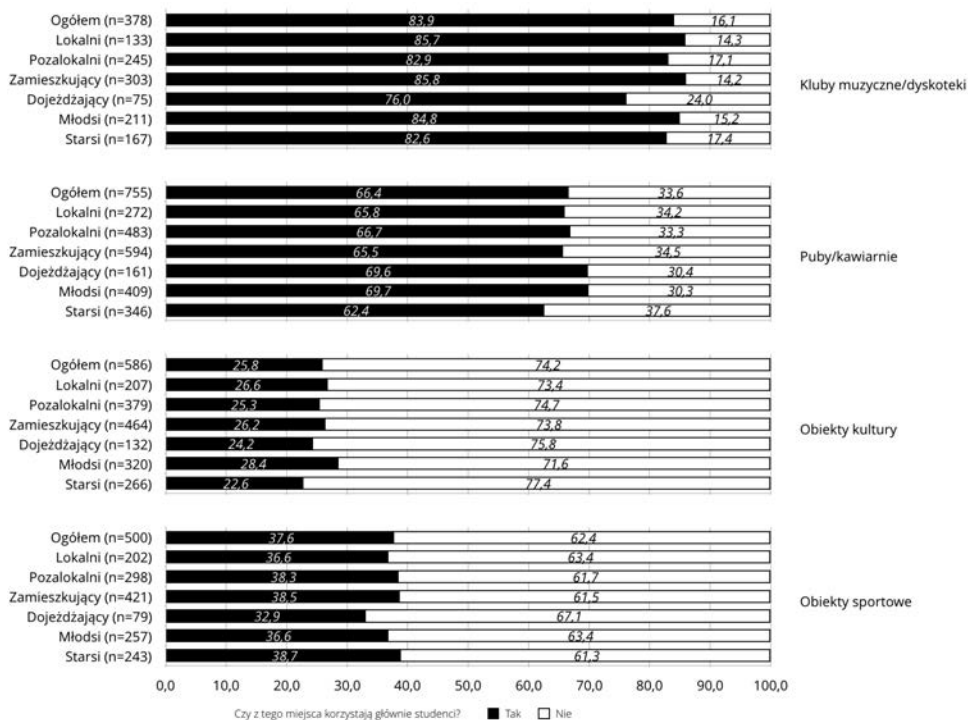

Mapa 7. Łódź: rejonny korzystania przez studentów z pubów i kawiarni $n=627$. Obserwacje dotyczą jedynie studentów korzystających z pubów lub kawiarni raz w miesiącu lub częściej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Miejsca, w których studenci korzystają z usług pubów i kawiarni, cechują się wyraźną koncentracją w północnej części ulicy Piotrkowskiej i przyległych do niej kwartałach (mapa 7). W świetle wyników przeprowadzonego badania dwoma wiodącymi pubami w tym obszarze pod względem popularności wśród studentów są lokale Biblioteka oraz Pijalnia Wódki i Piwa. Najczęściej zaś wymieniana przez respondentów klubokawiarnia – Niebostan – stanowi północny kraniec omawianego skupiska. Drugie, mniejsze skupisko pubów i kawiarni odwiedzanych przez społeczność studencką w Łodzi, zarysowuje się przy skrzyżowaniu alei Politechniki z ulicą Radwańską – w bezpośrednim sąsiedztwie zabudowań kampusu PŁ – gdzie popularne z nich zlokalizowane są także w obiektach pofabrycznych.

Uzyskany rozkład przestrzenny dla ogółu studentów w Łodzi korzystających regularnie z oferty pubów i kawiarni – co warto podkreślić – prawie nie ulega zmianom w podziale na poszczególne kategorie analityczne (mapa 8). Zatem puby i kawiarnie odwiedzane przez studentów funkcjonują w Łodzi niemal wyłącznie przy ulicy Piotrkowskiej (na północnym jej biegu). Ponadto, choć ten fragment miasta jest dziś ponownie uznawany za popularne miejsce spotkań także wśród

Wykres 11. Łódź: struktura użytkowników obiektów usług czasu wolnego odwiedzanych przez studentów [%]

Obserwacje dotyczą jedynie studentów korzystających z ww. obiektów raz w miesiącu lub częściej, którzy wskazali nazwy najczęściej odwiedzanych obiektów w poszczególnych kategoriach, oraz dokonali oceny struktury ich użytkowników.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Drugim typem obiektów pod względem ogólnej popularności korzystania z usług czasu wolnego są wśród łódzkiej młodzieży akademickiej szeroko pojmowane obiekty kultury, przez które w badaniu rozumiano kina, teatry, muzea czy galerie sztuki. 57,5% studentów kształcących się w Łodzi deklaruje, że korzysta z ich usług (wykres 10), wydając przy tym średnio 41,92 zł miesięcznie (tabela 8). Zarówno ogólna popularność tej kategorii spędzania czasu wolnego, jak i wielkość wydatków ponoszonych z tego tytułu niemal nie różnią się między studentami w podziale na sześć kategorii analitycznych – są one zatem typowe dla ogółu społeczności studenckiej w Łodzi. Można tu odnotować, że nieco częstsze korzystanie z obiektów kultury deklarują studenci lokalni niż pozalocalni, zaś wraz z przechodzeniem na wyższe etapy kształcenia akademickiego nieznacznie maleje częstotliwość korzystania z nich przez studentów.

Uzyskany rozkład przestrzenny miejsc spędzania czasu wolnego przez społeczność studencką w Łodzi w odniesieniu do obiektów kultury wskazuje, że najsilniej

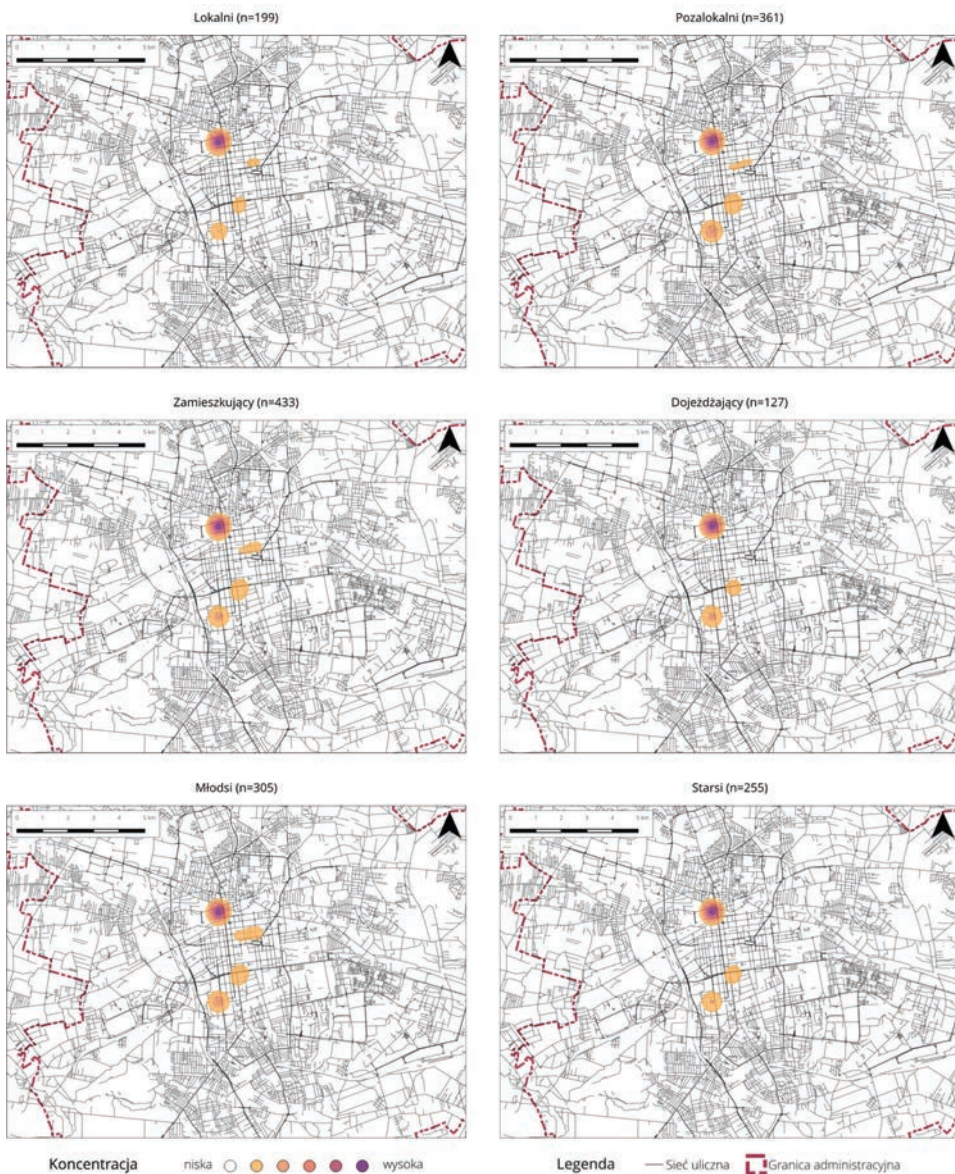

Mapa 9. Łódź: rejonów korzystania przez studentów z obiektów kultury $n=560$. Obserwacje dotyczą jedynie studentów korzystających z obiektów kultury raz w miesiącu lub częściej.
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

zarysowującym się ich skupiskiem jest centrum handlowo-rozrywkowe Manufaktura utworzone w dawnych zakładach włókienniczych Poznańskiego przy ulicy Ogrodowej – na zachód od Starego Miasta (mapa 9). Popularność tej lokalizacji wśród studentów wynika przede wszystkim z korzystania w niej z multiplexu – kina sieci Cinema City. Wśród respondentów badania było ono najpowszechniej wskazywanym obiektem kultury ($n=248$), z którego oferty korzystają raz w miesiącu lub częściej.

Popularność dwóch kolejnych obszarów koncentracji – okolic kampusu politechnicznego oraz centralnego punktu łódzkiego Śródmieścia (skrzyżowania ulicy Piotrkowskiej z alejami Mickiewicza i Piłsudskiego) – również wynika z lokalizacji dużych obiektów kinowych. Są nimi kino Helios – prowadzone w centrum handlowo-usługowym Sukcesja – oraz kino Multikino. W rozkładzie przestrzennym obiektów kultury, z których najczęściej korzystają studenci, uwidacznia się także pas wzdłuż ulicy Narutowicza, łączący dwie instytucje kultury województwa łódzkiego, tj. Teatr Wielki oraz Filharmonię Łódzką.

Uzyskany rozkład przestrzenny obiektów kultury odwiedzanych najczęściej przez młodzież akademicką w Łodzi niemal nie ulega zmianom w podziale na analityczne kategorie tej młodzieży (mapa 10). Zauważalna zmiana dotyczy jedynie

skupiska obiektów kultury wzdłuż ulicy Narutowicza w Śródmieściu – uwidacznia się ono wśród odpowiedzi udzielonych przez studentów zamieszkujących Łódź, w przeciwieństwie do tych dojeżdżających do niej na zajęcia, a także wśród

odpowiedzi studentów młodszych, różniących się pod tym względem od swoich starszych koleżanek i kolegów.

Obiekty kultury w Łodzi odwiedzane przez studentów nie mają jednak na ogół typowo „studenckiego” charakteru, który wynikałby ze struktury ich użytkowników. Jak bowiem ocenili respondenci, tylko w jednej czwartej z tych obiektów struktura ich klientów jest zdominowana przez młodzież akademicką (wykres 11). Studenci „mieszają się” w nich zatem z innymi użytkownikami miasta. Obraz ten jest zbliżony w podziale studentów według każdego z trzech stosowanych kryteriów, jednak pewne odstępstwo zarysowuje się między studentami młodszymi i starszymi – obiekty kultury odwiedzane przez studentów na wcześniejszych latach studiów cechują się bardziej „studenckim” profilem klientów. Może to sygnalizować stopniowe odchodzenie od obiektów kultury kojarzonych ze studenckim stylem życia wraz ze „wspinaniem się” na kolejne szczeble kształcenia akademickiego.

Ponad połowa badanych deklaruje korzystanie w ciągu miesiąca z obiektów sportowych (wykres 10), takich jak siłownie, kluby fitness czy infrastruktura klubów sportowych. Wydatkuje z tego tytułu średnio 59,70 zł (tabela 8). Względnie wysoka popularność tej kategorii spędzania czasu wolnego może być wynikiem upowszechniania w ostatnich latach modelu zdrowego trybu życia oraz dbałości o formę fizyczną. Niemniej, ogólny stopień korzystania z obiektów sportowych w czasie wolnym znacznie różnicuje się w podziale żaków na dychotomiczne kategorie. W ciągu miesiąca korzysta z nich aż 61,7% młodzieży lokalnej oraz 47,2% młodzieży pozalokalnej, a zarazem 55,5% studentów zamieszkujących w Łodzi oraz 41,1% studentów dojeżdżających do niej na zajęcia. Różnice uwiadcniają się także na tle etapu kształcenia – z obiektów sportowych regularnie korzysta większy odsetek studentów starszych roczników studiów (57,0%) niż młodszych (48,2%). Podziały te znajdują swoje odzwierciedlenie w wielkości wydatków ponoszonych na tę formę aktywności. Bez względu jednak na podział studentów według trzech kryteriów, w każdym przypadku korzystanie z obiektów sportowych jest najczęstszą formą spędzania czasu wolnego, podejmowaną przynajmniej raz w tygodniu. Od 1/5 do 1/3 studentów (w zależności od przynależności do kategorii analitycznej) często korzysta z obiektów sportowych albo nie korzysta z nich w ogóle.

Obiekty sportowe popularne wśród studentów – takie jak centra i kluby sportowe, siłownie, kluby fitness oraz pływalnie – cechują się także największą liczbą skupisk w przestrzeni Łodzi (mapa 11). Najwyższa ich koncentracja ma miejsce w centralnym punkcie miasta – skrzyżowaniu ulic Piotrkowskiej z alejami Mickiewicza i Piłsudskiego. Funkcjonują tam przede wszystkim popularne wśród respondentów siłownie i kluby fitness – McFit, Sportera oraz I'm fit. Drugi pod względem koncentracji obszarem Łodzi, w którym studenci korzystają z obiektów sportowych, zlokalizowany jest w zachodniej części miasta wzdłuż ulicy Konstytucyjnej, gdzie popularnością wśród adeptów łódzkich uczelni cieszą się aquapark Fala

obiektów sportowych. Wartość ta jest zbliżona w podziale na poszczególne kategorie studentów, jednak w przypadku młodzieży dojeżdżającej jest niższa o kilka p.p. Może mieć to związek z opisaną wcześniej, wyższą wśród nich popularnością obiektów cechujących się ponadlokalną ofertą, a zatem przyciągającą także inne grupy klientów.

Mimo częstego utożsamiania studenckiego stylu życia z zabawą w lokalach muzycznych, pogląd ten nie znajduje potwierdzenia w wynikach przeprowadzonego badania. Korzystanie z oferty klubów muzycznych i dyskotek okazuje się być najrzadziej podejmowaną aktywnością czasu wolnego spośród objętych analizą (wykres 10). W ciągu miesiąca z oferty tych obiektów korzysta jedynie około jednej trzeciej (37,9%) młodzieży akademickiej w Łodzi. Jest to zarazem aktywność dość sporadyczna – 22,8% respondentów deklaruje, że kluby i dyskoteki odwiedza „przynajmniej raz z miesiącu”, a jedynie 6,6% z nich częstotliwość tę zwiększa do „przynajmniej raz w tygodniu”. Odwiedzanie klubów muzycznych i dyskotek wiąże się z przeznaczaniem stosunkowo wysokiej kwoty, tj. 70,86 zł średnio w skali miesiąca (tabela 8). Wizyty w tej kategorii obiektów należą zatem do mniej regularnych aktywności czasu wolnego, wymagających względnie wysokich nakładów finansowych.

Nie zaobserwowano większych różnic w ogólnej popularności klubów muzycznych i dyskotek oraz częstotliwości korzystania z nich między studentami w podziale na lokalnych i pozalokalnych oraz młodszych i starszych. W Łodzi korzysta z nich jednak regularnie nieco wyższy odsetek młodzieży zamieszkującej miasto (39,6%) niż dojeżdżającej do niego na zajęcia (32,1%). Przyczyną tego zróżnicowania może być trudność z powrotem w miejsce zamieszkania w godzinach nocnych, w których funkcjonują przedsiębiorstwa z tej branży. Różnice między opisywanymi odsetkami nie znajdują jednak przełożenia na różnice w wielkości średnio wydatkowanej kwoty na zabawę w klubach i dyskotekach. Ujawniają się one w podziale studentów na lokalnych i pozalokalnych, z których pierwsi wydatkują średnią kwotę wyższą o 15,30 zł.

Kluby muzyczne i dyskoteki popularne wśród studentów łódzkich uczelni tworzą w przestrzeni miasta trzy obszary skupień (mapa 13). Największym z nich jest północny fragment ulicy Piotrkowskiej na odcinku pomiędzy jej skrzyżowaniami z ulicami Próchnika i Rewolucji 1905 r. (od północy) oraz alejami Mickiewicza i Piłsudskiego (od południa). Działalność prowadzą tam dwa najczęściej wskazywane przez studentów tego typu obiekty – kluby Czekolada i Lordi's – a także wymieniane przez nich kluby Kokoo i New York. Drugim obszarem koncentracji klubów muzycznych i dyskotek, do których regularnie uczęszczają łódzcy studenci, są okolice kampusu PŁ, a przede wszystkim przecinające je ulica Radwańska na odcinku między aleją Politechniki i ulicą Stefanowskiego, oraz aleja Politechniki na wysokości ulicy Skorupki. Widocznym na mapie skupieniem jest ponadto osiedle studenckie Lumumbowo, choć jego skala jest zdecydowanie mniejsza od wcześniej wymienionych. Popularność tej lokalizacji wynika przede wszystkim z działalności klubu Medyk, wymienianego przez respondentów badania.

Mapa 13. Łódź: rejony korzystania przez studentów z klubów muzycznych i dyskotek $n=373$. Obserwacje dotyczą jedynie studentów korzystających z klubów muzycznych lub dyskotek raz w miesiącu lub częściej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Rozkład przestrzenny klubów muzycznych i dyskotek odwiedzanych w Łodzi regularnie przez młodzież akademicką niemal nie wykazuje zróżnicowania w podziale na poszczególne kategorie analityczne studentów. W każdej z przyjętych kategorii największym skupiskiem tych obiektów jest północny odcinek ulicy Piotrkowskiej, a następnie kampus politechniczny. Warto jednak zauważyć, że w rozkładzie przestrzennym klubów muzycznych i dyskotek w podziale na dychotomiczne kategorie studentów różnicuje się znaczenie trzeciego z omawianych skupisk – osiedla Lumumbowo (mapa 14). Oferta tamtejszych lokali ma większe znaczenie dla kategorii studentów pozalokalnych, zamieszkujących oraz młodszych, mniejsze odpowiednio dla młodzieży lokalnej, dojeżdżającej oraz starszej.

Kluby muzyczne i dyskoteki popularne wśród łódzkiej młodzieży akademickiej są zarazem tą kategorią obiektów spędzania przez nich wolnego czasu, która wydaje się w największym stopniu opierać swoją działalność na studenckiej klienteli (wykres 11). W opinii respondentów struktura użytkowników aż 83,9% odwiedzanych przez nich regularnie klubów i dyskotek zdominowana jest przez młodzież akademicką. Wśród odpowiedzi studentów dojeżdżających wartość tego odsetka kształtuje się na niższym poziomie (76,0%).

cel środków. W ciągu miesiąca korzystanie raz lub częściej z tej formy rekreacji zadeklarowało 68,9% (n=730) młodzieży akademickiej kształcącej się na łódzkich uczelniach. Ze względu na fakt, że dostęp do zdecydowanej większości tego typu miejsc pozostaje w Łodzi bezpłatny, studenci niemal nie wydatkują środków na ten cel – średnia arytmetyczna dla odpowiedzi 723 osób wyniosła 3,84 zł.

Podsumowując, mimo iż najpopularniejszy sposób spędzania czasu wolnego wśród młodzieży akademickiej w Łodzi stanowią spotkania towarzyskie z przyjaciółmi i znajomymi w miejscach zamieszkania, czas ten spędzają także regularnie na korzystaniu z szeregu placówek składających się na sektor usługowy. Najpowszechniej odwiedzanymi przez nich obiektami z tej branży są w Łodzi puby i kawiarnie, zaś najrzadziej kluby muzyczne i dyskoteki – mimo iż koncentrują się w tych samych lokalizacjach. W świetle wyników przeprowadzonego badania należy stwierdzić, że wysoką popularnością cieszy się korzystanie z obiektów kultury. W warunkach łódzkich sprowadza się ono jednak zazwyczaj do wyjścia na seans kinowy do jednego z dużych multipleksów funkcjonujących w mieście, a wśród najczęściej odwiedzanych przez studentów obiektów kultury trudno doszukiwać się niszowych kin, muzeów, galerii sztuki czy teatrów. Zarazem odrębną specyfiką cechują się obiekty sportowe – mają one ponadprzeciętne znaczenie, ale tylko dla połowy populacji studentów w Łodzi – którzy albo korzystają z nich bardzo regularnie, albo nie korzystają z nich wcale.

Uzyskane obserwacje sugerują, że w Łodzi wytworzyły się przestrzenie bliskie pojęciu „studenckich krain” lub „krajobrazów rozrywki” – dotyczy to jednak wyłącznie miejsca spędzania przez studentów czasu wolnego, w szczególności w porze wieczornej i nocnej. Uznać należy za nie ulicę Piotrowską – na odcinku między skrzyżowaniami z ulicami Próchnika/Rewolucji 1905 r. oraz Żwirki/Wigury – wraz z jej charakterystycznymi, długimi podwórzami (w niektórych przypadkach składających się z obiektów przemysłowych) i odchodzącymi od niej ulicami. Skupiają się tam niemal wszystkie popularne wśród łódzkiej młodzieży akademickiej puby, kawiarnie, kluby muzyczne i dyskoteki. Ponadto w pobliżu krzyżowania się ulicy Piotrkowskiej z alejami Mickiewicza i Piłsudskiego uwidacznia się koncentracja popularnych wśród studentów siłowni i klubów fitness oraz kin. Nie wydaje się jednak, by była to „kraina” przynależna jedynie studentom, ponieważ wskazany obszar tworzą najbardziej centralne rejony Łodzi, z których powszechnie korzystają najpewniej także pozostałe grupy użytkowników miasta (stali mieszkańcy, turyści). W skali *mezo* Piotrkowska i jej okolice funkcjonują zatem jako przestrzenie wykorzystywane przez wiele kategorii użytkowników, jednak w jej obrębie w skali *mikro* funkcjonują także lokale odwiedzane niemal wyłącznie przez studentów⁹. Popyt studencki na usługi czasu wolnego współuczestniczy zatem w odradzaniu się i przeobrażaniu funkcji ulicy

9 Skalę *makro* utożsamiam tu z miastem jako całością, skalę *mezo* z rejonami (większymi częściami miasta), zaś skalę *mikro* z pojedynczymi budynkami lub funkcjonującymi w nich lokalami.

Piotrkowskiej i przyległych do niej kwartałów, gdzie od połowy I dekady XX wieku obserwuje się odpływ działalności handlowej (m.in. do galerii handlowych), z którą ulica była utożsamiana.

Fotografia 9. Łódź: tereny poprzemysłowe wykorzystywane przez studentów do spędzania czasu wolnego na przykładzie kompleksu OFF Piotrkowska

Źródło: archiwum autora (2017).

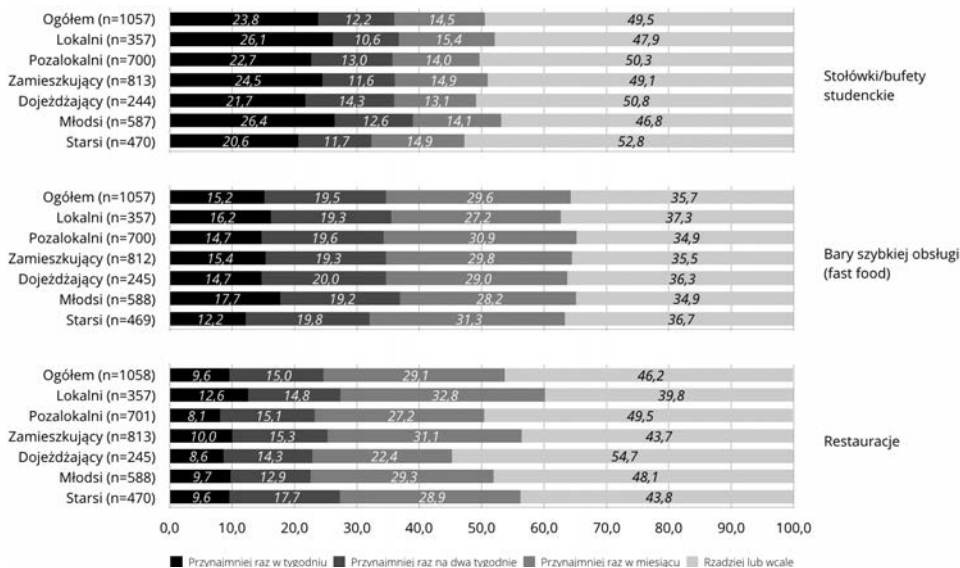
Poza ulicą Piotrkowską możliwe jest wskazanie także innych, choć mniej popularnych obszarów miasta, koncentrujących w sobie miejsca spędzania przez studentów czasu wolnego. Należą do nich centrum handlowo-rozrywkowe Manufaktura, do którego studenci udają się w celu skorzystania z kina lub siłowni, a także fragmenty kampusów akademickich, w których funkcjonuje kilka popularnych wśród łódzkiej młodzieży akademickiej obiektów sportowych i klubów muzycznych/dyskotek. W przypadku kampusu politechnicznego istotną rolę przypada centrum Sukcesja, w którym studenci korzystają z kina, siłowni oraz kawiarni.

2.4.4. Studenci jako uczestnicy rynku gastronomicznego

Spośród różnych placówek gastronomicznych, z których łódzcy studenci korzystają w ciągu miesiąca, największy ich odsetek (64,3%) jada w barach szybkiej obsługi, określanych także mianem *fast foods* (wykres 12), wydając w nich średnio

44,03 zł (tabela 9). Przynajmniej raz w tygodniu korzysta z tego rodzaju obiektów gastronomicznych 15,2% ogółu łódzkich studentów. Większy ich odsetek deklaruje korzystanie z takich usług przynajmniej raz na dwa tygodnie (19,5%), a jeszcze większa część przynajmniej raz w miesiącu (29,6%). Popularne wśród łódzkich studentów bary szybkiej obsługi najczęściej zlokalizowane są w centrum miasta (wykres 13), rozumianym jako ulica Piotrkowska oraz jej bezpośrednia okolica (osiągalna dzięki 10-minutowemu spacerowi). W tym obszarze z barów szybkiej obsługi korzysta 45,1% młodzieży akademickiej w Łodzi. Kolejne 25,9% posiłki typu *fast food* spożywa w pobliżu uczelni, a 19,2% w zamieszkiwanej przez siebie okolicy. Udziały te wykazują względną stabilność w podziale respondentów na sześć kategorii analitycznych.

Odsetek studentów ogółem korzystających z barów szybkiej obsługi jest niezależny od analizowanych cech – odwiedzanie placówek tego rodzaju deklarują niemal identyczne odsetki zarówno studentów lokalnych i ponadlokalnych, zamieszkujących i dojeżdżających, a także młodszych i starszych. Uzasadnione jest zatem wiązanie w Łodzi obiektów typu *fast foods* ze „studentkim” stylem życia. Niemniej, pewne różnice w częstotliwości korzystania z barów szybkiej obsługi zarysowują się na tle etapu kształcenia. Studenci młodszy odwiedzają je bardziej regularnie – 17,7% z nich jada w nich posiłek przynajmniej raz w tygodniu, podczas gdy wartość tego odsetka u studentów starszych kształtuje się na poziomie 12,2%. Z kolei studenci pozalokalni (28,9%) częściej niż studenci lokalni (20,1%) korzystają z barów *fast foods* w okolicach uczelni.

Wykres 12. Łódź: częstotliwość korzystania przez studentów z usług gastronomicznych [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Nieco zaskakująca wydaje się druga lokata restauracji pod względem ogólnej popularności obiektów gastronomicznych wśród młodzieży akademickiej w Łodzi (wykres 12). Deklarację korzystania z ich usług złożyło bowiem aż 53,8% respondentów przy średnich wydatkach na poziomie aż 73,03 zł w skali miesiąca (tabela 9). Odwiedzanie restauracji przez młodzież akademicką ma jednak charakter bardziej okazjonalny. Ogółem 9,6% studentów łódzkich uczelni korzysta z restauracji raz w tygodniu lub częściej, kolejne 15,0% obniża tę częstotliwość o połowę, z kolei dla 29,1% społeczności studenckiej w Łodzi spożywanie posiłków w restauracjach ogranicza się do jednej wizyty w miesiącu. Największy odsetek studentów uczęszczających regularnie do łódzkich restauracji (w 69,9%) korzysta z ich usług w centrum miasta – przy ulicy Piotrkowskiej oraz w jej bezpośredniej okolicy (wykres 13). 12,6% deklaruje korzystanie z usług gastronomicznych świadczonych przeważnie przez restauracje zlokalizowane w zamieszkiwanej przez nich okolicy, zaś 8,4% w sąsiedztwie budynków uczelni.

Tabela 9. Łódź: miesięczne wydatki studentów na usługi gastronomiczne

	Ogółem	Lokalni	Pozalokalni	Zamieszkujący	Dojeżdżający	Młodszy	Starszy
Stołówki studenckie/bufety studenckie							
Średnia arytmetyczna	51,77 zł	47,77 zł	53,91 zł	51,05 zł	54,26 zł	54,71 zł	47,63 zł
Mediana	30,00 zł	30,00 zł	30,00 zł	30,00 zł	30,00 zł	30,00 zł	30,00 zł
n	535	186	349	414	121	313	222
Bary szybkiej obsługi (fast food)							
Średnia arytmetyczna	44,03 zł	45,45 zł	43,33 zł	44,93 zł	40,99 zł	43,09 zł	45,23 zł
Mediana	30,00 zł	30,00 zł	30,00 zł	30,00 zł	30,00 zł	30,00 zł	30,00 zł
n	681	224	457	525	156	383	298
Restauracje							
Średnia arytmetyczna	73,03 zł	79,41 zł	69,15 zł	73,15 zł	72,54 zł	70,24 zł	76,26 zł
Mediana	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł
n	569	215	354	458	111	305	264

Statystyki dotyczą jedynie studentów korzystających z ww. obiektów raz w miesiącu lub częściej.

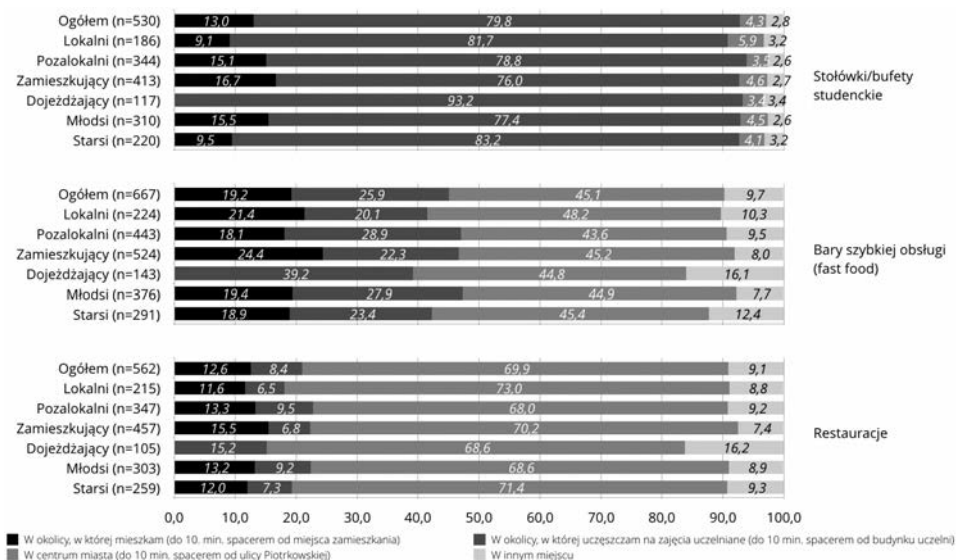
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

W przypadku restauracji czytelnie zarysowują się różnice między dychotomicznymi kategoriami analitycznymi młodzieży akademickiej. Z usług restauracji częściej korzystają studenci lokalni (60,2%) niż studenci pozalokalni (50,5%). Znajduje to odzwierciedlenie w średniej wielkości wydatków na usługi restauracyjne – studenci lokalni wydają w nich miesięcznie 10 zł więcej niż studenci pozalocalni. Choć studenci zamieszkujący w Łodzi częściej (56,3%) niż młodzież dojeżdżająca do niej na zajęcia dydaktyczne (45,3%) korzysta z tutejszych restauracji, nie znajduje to przełożenia w średnio wydatkowanej w tym celu kwocie przez obie te grupy. Z kolei na wyższych latach studiów popyt na usługi restauracyjne nieznacznie się zwiększa – odsetek studentów młodszych deklarujących ich nabywanie kształtuje się bowiem na poziomie 51,9%, zaś wśród studentów starszych jest on wyższy o blisko 4 p.p. Analogicznie, wraz z przejściem na wyższe lata nauki, rośnie kwota, którą studenci wydatkują na usługi restauracyjne.

Z obiektów gastronomicznych, których oferta jest adresowana bezpośrednio do młodzieży akademickiej i dopasowana do wielkości ich budżetów – tj. ze stołówek i bufetów studenckich – korzysta w trakcie miesiąca niewiele ponad połowa (50,5%) łódzkich studentów (wykres 12). Wiąże się to w ich przypadku z wydatkowaniem średnio 51,77 zł w skali miesiąca (tabela 9). Stołówki i bufety studenckie stanowią tę kategorię obiektów gastronomicznych, w których największy odsetek studentów żywi się przynajmniej raz w tygodniu (23,8%). Kolejne 12,2% deklaruje korzystanie z usług stołówek lub bufetów studenckich przynajmniej raz na dwa tygodnie, natomiast kolejne 14,5% jada w nich co najmniej raz w miesiącu. Stołówki i bufety studenckie, z których usług młodzież akademicka w Łodzi korzysta raz w miesiącu lub częściej, zlokalizowane są przede wszystkim w bezpośrednich okolicach infrastruktury dydaktycznej uczelni (wykres 13). Zdecydowana większość (79,8%) respondentów badania deklaruje bowiem, że korzysta z usług tej kategorii obiektów w odległości nie większej niż 10 minut spacerem od budynków, w których odbywają się zajęcia akademickie.

Popularność studenckich stołówek i bufetów oraz wielkość pozostawianych w nich środków pieniężnych różnicuje się wśród młodzieży akademickiej przede wszystkim pod względem kryterium etapu studiów, gdyż korzystanie z nich deklaruje 53,2% studentów młodszych wobec 47,2% studentów starszych. Jedna czwarta młodszych żaków w Łodzi (26,4%) jada w stołówkach lub bufetach przynajmniej raz na tydzień. To wynik blisko o 6 p.p. większy niż w przypadku ich starszych koleżanek i kolegów. Nieco zaskakujący jest fakt, iż w podziale studentów na lokalnych i pozalocalnych to pierwsza grupa częściej żywi się w stołówkach i bufetach studenckich, mimo – wydawałoby się – możliwości spożywania głównego posiłku w domach rodzinnych.

Podsumowując, każdy z trzech omówionych typów obiektów gastronomicznych pełni w gospodarce i przestrzeni Łodzi nieco inną rolę pod względem zaspokajania potrzeb konsumenckich młodzieży akademickiej. Studenckie stołówki i bufety służą młodzieży akademickiej przede wszystkim do spożywania w nich głównego posiłku dnia, co wynika z ich bliskości przestrzennej względem budynków uczelnianych,

Wykres 13. Łódź: rejony korzystania przez studentów z usług gastronomicznych [%]
 Obserwacje dotyczą jedynie studentów korzystających z ww. obiektów gastronomicznych raz w miesiącu lub częściej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

w których studenci podejmują naukę. Mimo to, typem obiektu gastronomicznego, z którego w Łodzi korzysta największy odsetek studentów, są bary szybkiej obsługi. Wydaje się jednak, że względu na ich lokalizację w przestrzeni miasta – zazwyczaj przy ulicy Piotrkowskiej oraz w jej bezpośredniej okolicy – oraz uzyskany obraz częstotliwości korzystania z ich usług, że w mniejszym stopniu stanowią one miejsca spożywania głównego posiłku, częściej zaś są miejscami spotkań lub zaspokajania głodu pomiędzy nocnymi rozrywkami. Tym samym, popularne wśród studentów w Łodzi bary *fast food* stanowią jeden z podzbiorów tzw. gospodarki nocnej.

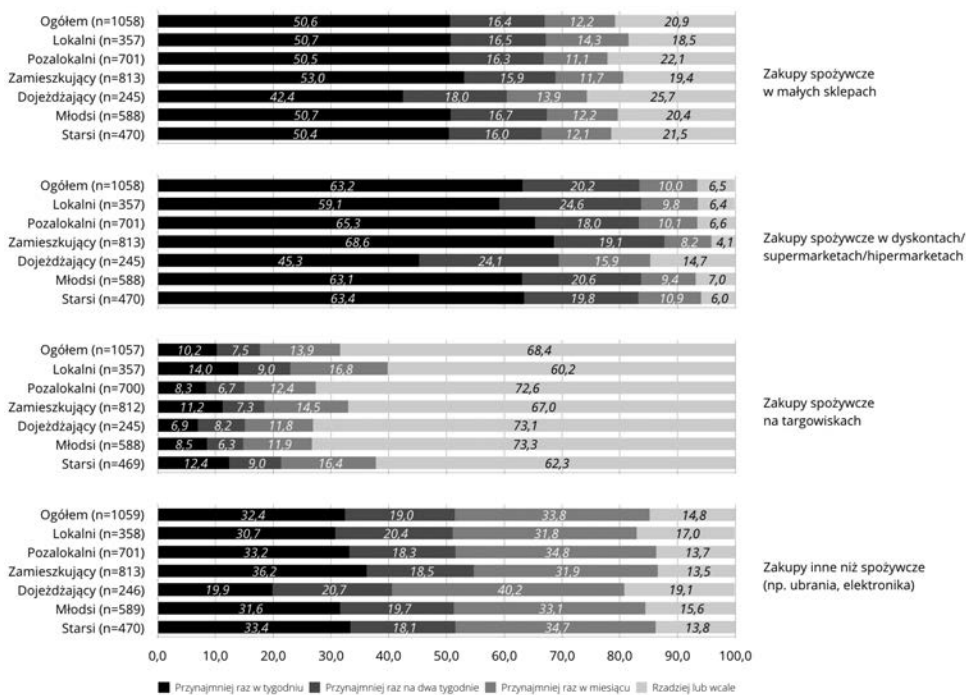
Z perspektywy rozwoju Łodzi na jego przemysłowym etapie uwagę zwraca przede wszystkim duża popularność restauracji wśród tutejszej młodzieży akademickiej, korzystanie z ich usług w ciągu miesiąca deklaruje bowiem ponad połowa respondentów. Częstotliwość odwiedzin restauracji wskazuje, że nie są one obiektami codziennego żywienia się. Niemniej, średnia kwota pozostawiana w nich miesięcznie przez młodzież akademicką jest wyższa na tle pozostałych typów obiektów gastronomicznych. Oznacza to, że obecność studentów w Łodzi przyczynia się nie tylko do funkcjonowania w mieście lokali gastronomicznych nastawionych na zaspokajanie podstawowych potrzeb żywieniowych, ale również lokali o bardziej wyszukanym menu. Tym samym, popyt studencki współuczestniczy w rozwijaniu kulinarnej „mapy” Łodzi i współtworzy paletę miejskich udogodnień czasu wolnego, głównie w centrum miasta (wzdłuż ulicy Piotrkowskiej i w jej bezpośredniej okolicy).

2.4.5. Studenci jako uczestnicy rynku handlowego

Najwięcej łódzkich studentów (93,5%), robiąc zakupy spożywcze na terenie miasta, korzysta w ciągu miesiąca z dyskontów, supermarketów i hipermarketów (wykres 14). Placówki te uzyskują także największą średnią kwotę miesięcznie – 52,10 zł *per capita* – z tytułu nabywania w nich produktów spożywczych przez młodzież akademicką w Łodzi (tabela 10) w porównaniu z małymi sklepami oraz targowiskami. Dyskonty, super- oraz hipermarkety nie tylko cechują się największą ogólną popularnością wśród łódzkich studentów oraz największą wydawaną w nich średnio kwotą na ten cel, ale również największą regularnością odwiedzin studentów. Jak bowiem wynika z przeprowadzonego badania, przynajmniej raz w tygodniu korzysta z nich 63,2% łódzkiej młodzieży akademickiej. Kolejne 20,2% deklaruje, że robi w nich zakupy o połowę rzadziej – przynajmniej raz na dwa tygodnie, zaś 10,0% nabywa w nich produkty przynajmniej raz w miesiącu. Jedynie 6,5% łódzkich studentów deklaruje, że w ogóle nie kupuje żywności w dyskontach, super- czy hipermarketach lub robi je rzadziej niż raz na miesiąc. Jeśli zatem można utożsamiać dany rodzaj placówki handlowej przeznaczonej do robienia codziennych zakupów z konsumpcją studencką, to w Łodzi są nimi bezsprzecznie dyskonty, supermarkety i hipermarkety. Są one także na ogół zlokalizowane w pobliżu miejsc zamieszkania młodzieży akademickiej (wykres 15).

Popularność oraz regularność korzystania z omawianej kategorii obiektów handlowych w Łodzi w celu zakupu artykułów żywnościowych wykazuje zróżnicowanie przede wszystkim przy zastosowaniu podziału studentów wg kryterium bieżącego miejsca zamieszkania. Jest to obserwacja spodziewana, ponieważ studenci dojeżdżający do Łodzi na zajęcia mogą nabywać produkty spożywcze także w zamieszkiwanych przez siebie miejscowościach. Nie zaskakuje zatem zdecydowanie niższa średnia kwota wydatkowana w marketach przez studentów dojeżdżających w porównaniu z zamieszkującymi (112,88 zł vs 162,59 zł). Warto także odnotować, że choć ogólna popularność dyskontów, super- i hipermarketów jest niemal identyczna wśród studentów lokalnych i pozalokalnych, to jednak ci drudzy odwiedzają je bardziej regularnie. Nie obserwuje się natomiast różnic tak w popularności, jak i regularności robienia zakupów spożywczych w dużych placówkach handlowych w podziale studentów wg kryterium etapu studiów.

Nieco mniejszą – choć wciąż wysoką – popularnością wśród miejsc nabywania codziennych produktów cieszą się wśród łódzkich studentów małe sklepy spożywcze, z których w ciągu miesiąca korzysta 79,1% młodzieży akademickiej (wykres 14). Wielkość pozostawianej w nich z tego tytułu kwoty jest jednak blisko o połowę mniejsza (77,30 zł) w porównaniu z dyskontami, super- i hipermarketami (tabela 10). Dla połowy studentów kształcących się w Łodzi (50,6%) małe sklepy stanowią miejsce nabywania produktów spożywczych przynajmniej raz w tygodniu. Są one ponadto tymi obiektami handlowymi, które dla zdecydowanej

Wykres 14. Łódź: częstotliwość aktywności handlowych studentów [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

większości studentów dostępne są w bezpośrednim sąsiedztwie miejsca zamieszkania na terenie Łodzi – robienie zakupów w takiej lokalizacji deklaruje aż 78,1% respondentów (wykres 15).

W przypadku tej kategorii placówek handlowych ich ogólna popularność oraz rozkład częstotliwości korzystania z ich oferty niemal nie różnicują się w podziale studentów według pochodzenia geograficznego na lokalnych i pozalokalnych, a także według kryterium etapu kształcenia na młodszych i starszych. Niemniej, pewne różnice uwidaczniają się w wielkości przeciętnie wydatkowanych w nich środków – większe kwoty przypadają studentom pozalokalnym niż lokalnym oraz starszym niż młodszym. Ponownie kontrastują ze sobą studenci zamieszkujący w Łodzi oraz dojeżdżający. Pierwsza grupa (53,0%) robi zakupy w małych sklepach spożywczych przynajmniej raz w tygodniu, zaś druga to jedynie 42,4%. Zarazem studenci dojeżdżający w większym stopniu niż zamieszkujący deklarują korzystanie z tych placówek raz na dwa tygodnie lub raz na miesiąc. Znajduje to także przełożenie na wielkość średnio wydatkowanej w nich kwoty przez obie kategorie młodzieży akademickiej – studenci zamieszkujący pozostawiają w małych sklepach miesięcznie nieco ponad 12,00 zł więcej od dojeżdżających. Z obiektywnej przyczyny – zamieszkiwania poza Łodzią – studenci dojeżdżający w większej mierze korzystają z małych sklepów spożywczych w sąsiedztwie uczelni.

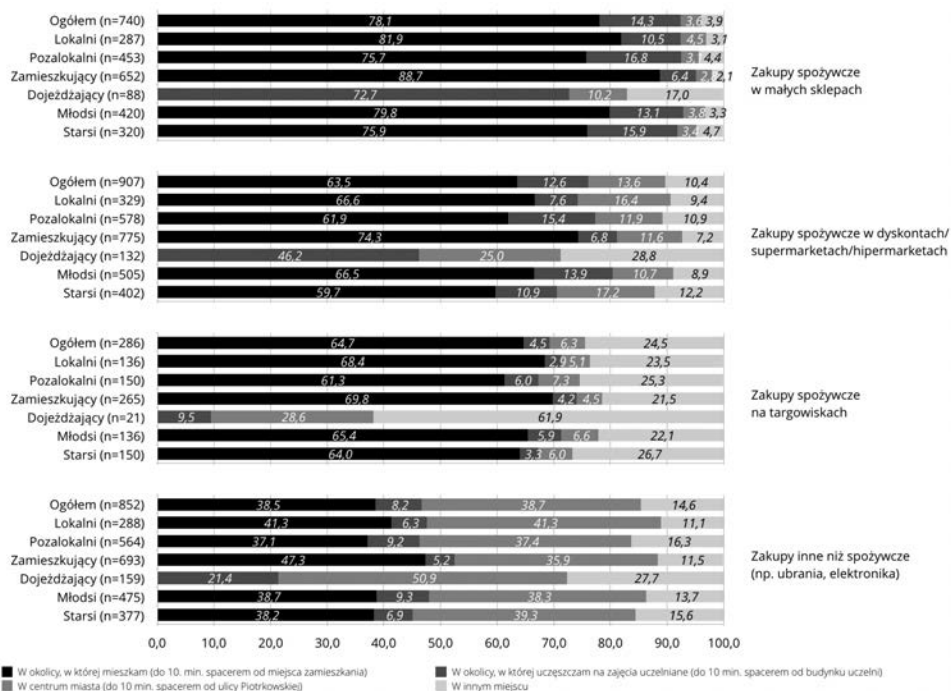
Tabela 10. Łódź: miesięczne wydatki studentów na zakupy

	Ogółem	Lokalni	Pozalo- kalni	Zamiesz- kujący	Dojeź- dzający	Młodszy	Starszy
Zakupy spożywcze w małych sklepach							
Średnia arytmetyczna	77,30 zł	72,54 zł	79,81 zł	79,98 zł	67,65 zł	74,15 zł	81,03 zł
Mediana	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł
n	833	288	545	652	181	465	368
Zakupy spożywcze w dyskotekach/supermarketach/hipermarketach							
Średnia arytmetyczna	152,10 zł	143,63 zł	156,40 zł	162,59 zł	112,88 zł	145,37 zł	160,41 zł
Mediana	100,00 zł	100,00 zł	100,00 zł	100,00 zł	80,00 zł	100,00 zł	100,00 zł
n	986	332	654	778	200	545	441
Zakupy spożywcze na targowiskach							
Średnia arytmetyczna	59,59 zł	56,90 zł	61,57 zł	61,04 zł	53,51 zł	52,48 zł	65,88 zł
Mediana	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	50,00 zł	40,00 zł	50,00 zł
n	330	140	190	266	64	155	175
Zakupy inne niż spożywcze (np. ubrań, elektroniki)							
Średnia arytmetyczna	169,49 zł	176,91 zł	165,88 zł	174,10 zł	153,19 zł	159,31 zł	181,93 zł
Mediana	100,00 zł	100,00 zł	100,00 zł	100,00 zł	100,00 zł	100,00 zł	100,00 zł
n	898	294	604	700	198	494	404

Statystyki dotyczą jedynie studentów podejmujących ww. aktywności raz w miesiącu lub częściej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

W trakcie miesiąca jedynie 31,6% łódzkich studentów nabywa żywność na targowiskach (wykres 14). Na tle omówionych wyżej placówek handlowych niższa jest także pozostawiana w nich przez studentów średnia kwota w miesiącu. W przypadku targowisk wynosi ona 59,59 zł (tabela 10). Ponadto targowiska są miejscami odwiedzanymi sporadycznie, gdyż 13,9% młodzieży akademickiej w Łodzi deklaruje korzystanie z nich przynajmniej raz w miesiącu, 7,5% przynajmniej raz na dwa tygodnie, a jedynie co dziesiąty łódzki student nabywa na nich żywność raz w tygodniu lub częściej.

Wykres 15. Łódź: rejony korzystania przez studentów z obiektów handlowych [%]
Obserwacje dotyczą jedynie studentów korzystających z ww. obiektów handlowych raz w miesiącu lub częściej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Targowiska stanowią ten typ obiektów handlowych, z których korzystanie różnicuje się najsilniej w podziale społeczności studenckiej na poszczególne kategorie analityczne. Zauważalnie częściej i bardziej regularnie robią na nich zakupy spożywcze studenci lokalni niż pozalokalni, zamieszkujący niż dojeżdżający, a także starsi niż młodzi, co znajduje także przełożenie w wielkości średnich pozostawianych tam przez nich kwot pieniężnych. Jedno jest jednak niezmiennie – bez względu na przynależność studentów do omawianych kategorii analitycznych – wszyscy korzystający z targowisk odwiedzają je przede wszystkim w miejscu zamieszkania (wykres 15), z wyłączeniem studentów dojeżdżających, którzy z obiektywnych przyczyn nie mogli wskazać tej odpowiedzi w odniesieniu do Łodzi.

Uwagę zwraca wysoka popularność korzystania z obiektów handlowych, w których studenci dokonują zakupów innych niż spożywcze, np. odzieży lub elektroniki. Aż 85,2% studentów łódzkiej uczelni deklaruje, że robi w nich zakupy raz w miesiącu lub częściej (wykres 14). Popularność tej formy aktywności zakupowych wśród łódzkich studentów koreluje z wydatkowaniem względnie dużej kwoty na ten cel – jeśli brać pod uwagę całość wydatków konsumenckich studentów. Studenci regularnie robiący zakupy inne niż codzienne (spożywcze)

wydatkują na nie średnio 169,49 zł miesięcznie (tabela 10). Wydaje się nieco zaskakujące, że zakupy tego rodzaju przynajmniej raz w tygodniu deklaruje aż jedna trzecia (32,4%) łódzkiej młodzieży akademickiej. Kolejne 19,0% podejmuje je przynajmniej raz na dwa tygodnie, 33,8% – przynajmniej raz w miesiącu, a jedynie 14,8% deklaruje, że spędza w ten sposób czas rzadziej lub wcale. Najczęstszą lokalizacją nabywania produktów innych niż spożywcze przez młodzież akademicką w Łodzi jest centrum miasta (38,7%), jednak niemal w równym stopniu są nimi zamieszkiwane przez tę młodzież okolice (38,5%; wykres 15). Trzeba jednak podkreślić, że w zasięgu 10 minut pieszego spaceru od osi ulicy Piotrkowskiej – z którą w badaniu utożsamiano centrum Łodzi – znajdują się nie tylko tradycyjne śródmiejskie sklepy, ale także wielkie galerie handlowe i to w nich studenci nabywają omawiane produkty inne niż spożywcze. Wniosek ten płynie z analizy nazw miejsc wskazanych przez respondentów badania jako najczęstszych lokalizacji robienia tej kategorii zakupów – dominują centrum handlowo-rozrywkowe Manufaktura (442 wskazania), Galeria Łódzka (127 wskazań) oraz centrum Sukcesja (69 wskazań).

Wysoka popularność nie-codziennych (nie-spożywczych) zakupów jest domeną wszystkich analizowanych kategorii studentów. Cechą, według której dochodzi do nieznacznego jej zróżnicowania, jest bieżące miejsce zamieszkania młodzieży akademickiej. Nabywanie produktów innych niż codzienne (spożywcze) raz w miesiącu lub częściej deklaruje bowiem 86,5% osób zamieszkujących w Łodzi oraz 80,9% dojeżdżających do niej na zajęcia. Różnice na tym tle dotyczą także częstotliwości – przynajmniej raz w tygodniu aktywności handlowe tego rodzaju deklaruje 19,9% studentów dojeżdżających, podczas gdy odsetek studentów zamieszkujących Łódź stale lub tymczasowo kształtuje się w tym przypadku na poziomie 36,2%. Ponadto, większą średnią kwotę wydatkują w tym celu studenci zamieszkujący (174,10 zł) niż dojeżdżający (153,19 zł), starsi (181,93 zł) niż młodszy (159,31 zł) oraz lokalni (176,91 zł) niż pozalokalni (165,88 zł). Mediana miesięcznych wydatków na ten cel kształtuje się jednak na poziomie 100,00 zł dla każdej z analitycznych kategorii studentów.

Podsumowując, zakupy stanowią najbardziej powszechną aktywność konsumencką studentów w trakcie ich pobytu w Łodzi jako mieście akademickim. Wyłaniający się z przeprowadzonej analizy obraz ich zachowań konsumenckich na rynku handlowym pozwala stwierdzić, że zgłaszany przez nich popyt na produkty żywnościowe jest najpełniej zagospodarowywany przez duże placówki handlowe. Robienie zakupów w małych sklepach spożywczych – choć wśród studentów powszechne – wydaje się mieć dla nich funkcję uzupełniającą. Obiektami handlowymi, z których studenci niemal nie korzystają w Łodzi, są z kolei targowiska. Z perspektywy rozwoju gospodarczego miasta zidentyfikowane wzorce mogą budzić obawę, czy preferowanie dużych obiektów handlowych (stanowiących nieraz części większych, ogólnokrajowych sieci) nie ogranicza skali pozytywnych efektów wynikających z wydatkowania przez łódzkich studentów środków pieniężnych, ze

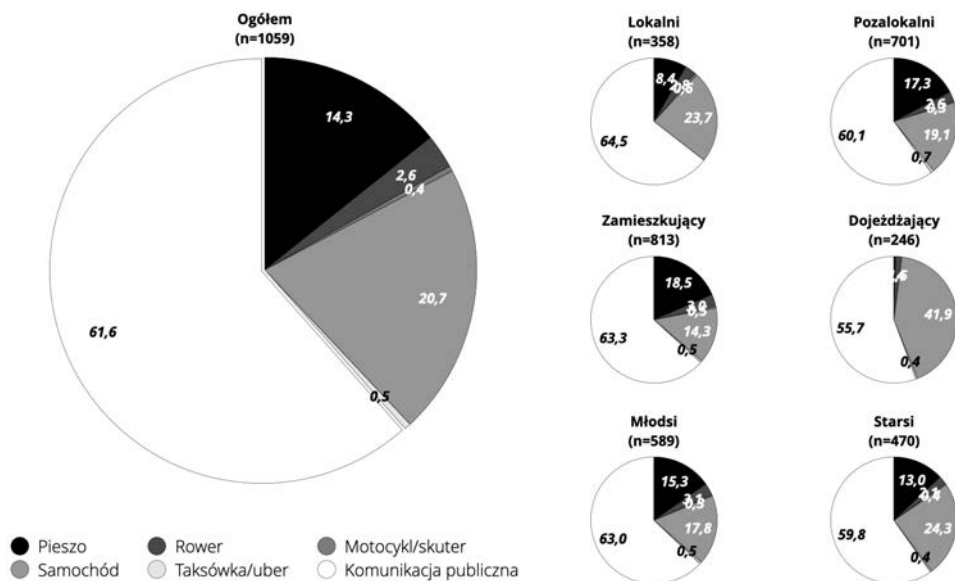
względu na ryzyko szybkiego ich „wyciekania” poza lokalną gospodarkę. Wśród łódzkich studentów cechą wspólną popytu na artykuły żywnościowe jest jego zaspokajanie przede wszystkim w pobliżu miejsc zamieszkania, bez względu na typ obiektu handlowego.

Mimo obiegowej opinii o studenckim stylu życia – wiążącej studentów z ograniczonymi środkami finansowymi – łódzka młodzież akademicka często udaje się na zakupy inne niż spożywcze (takie jak odzież lub elektronika), wydając na ten cel relatywnie wysokie kwoty. Częstotliwość podejmowania tego rodzaju aktywności handlowych jest wśród nich zdecydowanie wyższa w porównaniu z większością analizowanych w badaniu aktywności spędzania czasu wolnego – w tym korzystania z pubów/kawiarni, obiektów kultury, obiektów sportowych czy klubów muzycznych/dyskotek – a ponadto wiąże się z ponoszeniem większych średnich wydatków. Obserwacje te sugerują, że nabywanie takich produktów jak odzież czy elektronika jest formą spędzania czasu wolnego przez łódzką młodzież akademicką, zaś funkcjonujące w mieście obiekty handlowe są ważnymi „arenami” ich zachowań konsumenckich. Korzyści z tego zjawiska uzyskują jednak wielkie galerie handlowe, koncentrujące w sobie popularne i globalne marki.

2.4.6. Studenci jako uczestnicy rynku transportowego

Studenci dokonują przemieszczeń w strukturze przestrzennej miasta akademickiego z różnych powodów, jednak podstawowym źródłem ich codziennych podróży jest obowiązek uczestnictwa w zajęciach uczelnianych. Wiąże się to bądź z samodzielną organizacją przemieszczeń, bądź z korzystaniem z usług transportowych. W świetle wyników przeprowadzonego badania największy odsetek studentów łódzkich uczelni (61,5%) dociera na zajęcia, korzystając z usług miejskiego transportu zbiorowego (wykres 16), na który w Łodzi składają się przewozy realizowane autobusami, tramwajami, a od niedawna także pociągami (w ramach połączeń Łódzkiej Kolei Aglomeracyjnej). Względnie dużą popularnością wśród łódzkiej młodzieży akademickiej cieszy się docieranie na uczelnie indywidualnymi środkami transportu – dotyczy to jednak głównie samochodu (20,7%), w mniejszym zaś stopniu roweru (2,6%) oraz motocykla/skutera (0,4%)¹⁰. 14,3% łódzkich studentów deklaruje z kolei, iż na uczelnie przychodzi przede wszystkim pieszo. Jako najczęstszy sposób docierania na zajęcia akademickie taksówkę lub Ubera wskazuje jedynie 0,5% młodzieży akademickiej w Łodzi.

¹⁰ W momencie przeprowadzania badania w Łodzi funkcjonował system tzw. roweru publicznego, nie były natomiast obecne podobnie działające systemy umożliwiające wypożyczenie hulajnóg, skuterów czy samochodów – zostały one wprowadzone kilka lub kilkanaście miesięcy później.

Wykres 16. Łódź: najczęstsze sposoby docierania przez studentów na uczelnie [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Wyniki badania pozwalają na identyfikację różnic w najczęściej wybieranych sposobach docierania na uczelnie w podziale studentów na dychotomiczne kategorie. Uwidaczniają się one przede wszystkim między studentami zamieszkującymi w Łodzi oraz regularnie dojeżdżającymi do niej na zajęcia. Ci drudzy zdecydowanie częściej decydują się na korzystanie z samochodu (41,9%) w porównaniu z ich koleżankami i kolegami zamieszkującymi miasto stale lub tymczasowo (14,3%). Wyniki wskazują ponadto, że wraz z przechodzeniem na kolejne etapy studiów większy odsetek studentów wybiera samochód kosztem korzystania z transportu zbiorowego czy poruszania się pieszo – na zajęcia dociera autem 24,3% starszych studentów oraz 17,8% studentów młodszych. Z kolei studenci pozalokalni zdecydowanie częściej (17,3%) od lokalnych (8,4%) docierają na zajęcia akademickie pieszo.

Interesująco przedstawia się również korzystanie przez studentów w ciągu miesiąca z poszczególnych środków transportu w ogóle, nie tylko w kontekście docierania na zajęcia akademickie. Spośród form przemieszczeń wiążących się z wydatkowaniem środków pieniężnych największą popularnością cieszy się korzystanie z usług miejskiego transportu zbiorowego – deklaruje je 78,7% młodzieży akademickiej w Łodzi (tabela 11). Druga lokata przypada samochodowi, z którego w ciągu miesiąca korzysta 29,6% łódzkich studentów. Nieco zaskakujący jest jednak fakt, iż wyższy odsetek studentów deklaruje w Łodzi korzystanie w trakcie miesiąca z usług korporacji taksówkarskich lub Ubera (9,1%) niż roweru (6,1%).

Niezmienna jest niska popularność motocykli/skuterów, z których korzysta jedynie 0,6% respondentów.

Największej ilości środków pieniężnych w skali miesiąca wymaga od studentów poruszanie się samochodem (tabela 11). Wśród osób, które deklarują wydatkowanie pieniędzy na ten cel, miesięczna średnia kształtuje się na poziomie 222,74 zł. Wartość średniej różnicuje się przede wszystkim w podziale na studentów dojeżdżających (263,27 zł) i zamieszkujących (197,89 zł), w mniejszym stopniu na starszych i młodszych. Korzystanie z najpopularniejszego środka transportu wśród łódzkiej młodzieży akademickiej – szeroko rozumianej komunikacji publicznej – wiąże się w skali miesiąca z wydatkowaniem średniej kwoty (48,09 zł) ponad 4-krotnie niższej od tej potrzebnej do przemieszczania się autem. Wartość mediany (40,00 zł) jest tu zbliżona do ceny jednego z biletów okresowych spółki MPK Łódź¹¹. Wartości obu statystyk – tj. średniej i mediany – także w tym przypadku różnicują się przede wszystkim według kryterium bieżącego miejsca zamieszkania studentów – więcej środków na ten cel wydatkują studenci dojeżdżający, mniej zaś zamieszkujący w Łodzi. Jest to konsekwencją konieczności regularnego przemieszczania się na większe odległości przez członków pierwszej z wymienionych grup studentów.

Tabela 11. Łódź: miesięczne wydatki studentów na przemieszczanie się

	Ogółem	Lokalni	Pozalokalni	Zamieszkujący	Dojeżdżający	Młodszy	Starszy
	1	2	3	4	5	6	7
Rower							
Średnia arytmetyczna	17,86 zł	20,68 zł	16,10 zł	18,28 zł	11,50 zł	15,78 zł	21,42 zł
Mediana	10,00 zł	10,00 zł	10,00 zł	10,00 zł	10,50 zł	10,00 zł	10,00 zł
n	65	25	40	61	4	41	24
Samochód							
Średnia arytmetyczna	222,74 zł	222,54 zł	222,86 zł	197,89 zł	263,27 zł	213,97 zł	230,82 zł
Mediana	200,00 zł	200,00 zł	200,00 zł	200,00 zł	230,00 zł	200,00 zł	200,00 zł
n	313	116	197	194	119	150	163

11 Według taryfy biletów okresowych w momencie przeprowadzania badania cena ulgowego biletu 90-dniowego kształtowała się na poziomie 112,50 zł (37,50 zł w przeliczeniu na 30 dni), uprawniając do nieograniczonego korzystania z usług MPK Łódź w granicach miasta na wszystkich liniach.

Tabela 11 (cd.)

	1	2	3	4	5	6	7
Taksówka/uber							
Średnia arytmetyczna	69,48 zł	60,59 zł	76,39 zł	71,59 zł	46,25 zł	72,26 zł	66,05 zł
Mediana	40,00 zł	50,00 zł	30,00 zł	40,00 zł	27,50 zł	30,00 zł	50,00 zł
n	96	42	54	88	8	53	43
Komunikacja publiczna							
Średnia arytmetyczna	48,09 zł	48,15 zł	48,06 zł	42,29 zł	72,10 zł	50,17 zł	45,41 zł
Mediana	40,00 zł	40,00 zł	39,00 zł	35,00 zł	50,00 zł	40,00 zł	40,00 zł
n	833	277	556	671	162	469	364

Statystyki dotyczą jedynie studentów deklarujących wydatkowanie środków na korzystanie z ww. środków transportu.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Mimo iż taksówki i pojazdy Ubera nie stanowią wśród łódzkiej młodzieży akademickiej popularnego środka transportu pozwalającego dotrzeć na zajęcia uczelniane, to jednak aż 9,1% deklaruje wydatkowanie środków na poruszanie się nimi po Łodzi w trakcie miesiąca. Może się to wiązać z powrotami do miejsc zamieszkania po wieczorach spędzanych w klubach muzycznych, dyskotekach czy pubach, które – jak wynika z badania – funkcjonują w innych rejonach Łodzi niż popularne miejsca zamieszkania młodzieży akademickiej. Studenci korzystający w trakcie miesiąca z usług korporacji taksówkarskich lub Ubera przeznaczają na ten cel średnio 69,48 zł. Mniej popularne jest wśród nich wydatkowanie środków na poruszanie się rowerami. W przypadku posiadania roweru na własność koszty jego eksploatacji są bowiem niskie, zaś w przypadku korzystania z wypożyczalni rowerów publicznych wydatki na przemieszczanie się można znacznie ograniczyć¹². Ze względu zaś na niską popularność poruszania się motocyklem lub skutermem – wydatkowanie środków z tego tytułu zadeklarowało jedynie 6 respondentów – nie podjęto analizy wiążących się z nim wydatków.

Uzyskane wyniki umożliwiają uzupełnienie wcześniejszych obserwacji, iż ograniczony odsetek łódzkich studentów zamieszkuje w pobliżu miejsc uczęszczania na zajęcia akademickie. Dystans konieczny przez nich do pokonania między

12 Należy podkreślić, że system Łódzkiego Roweru Publicznego w roku przeprowadzania badania umożliwiał poruszanie się rowerami bezpłatnie, jeśli podróż nimi nie była dłuższa niż 20 minut. Osoby korzystające z systemu – w tym studenci – mogli zatem być użytkownikami rowerów publicznych, nie ponosząc z tego tytułu większych wydatków.

miejszem zamieszkania a miejscem nauki jest prawdopodobnie większy niż byliby skłonni przejść pieszo, gdyż jedynie co siódmy student w Łodzi wskazuje taką formę docierania na zajęcia uczelniane jako najczęstszą. Młodzież akademicka w Łodzi dokonuje zatem większych przemieszczeń w strukturze przestrzennej miasta, a dominującą rolę odgrywają usługi komunikacji zbiorowej. Nie zmienia to jednak faktu, że dla blisko jednej piątej społeczności łódzkich studentów samochód pozostaje podstawowym środkiem docierania na zajęcia akademickie. Potwierdza to wzrost znaczenia indywidualnego transportu samochodowego w codziennym przemieszczaniu się studentów, co od pewnego czasu jest identyfikowane przez innych badaczy. Zjawisko to dotyczy przede wszystkim studentów dojeżdżających do Łodzi na zajęcia z innych miejscowości i rodzi pytania o skalę jego negatywnych konsekwencji (negatywnych efektów zewnętrznych), np. kongestii ruchu ulicznego, zatłoczenia miejsc parkingowych, zanieczyszczenia powietrza lub hałasu.

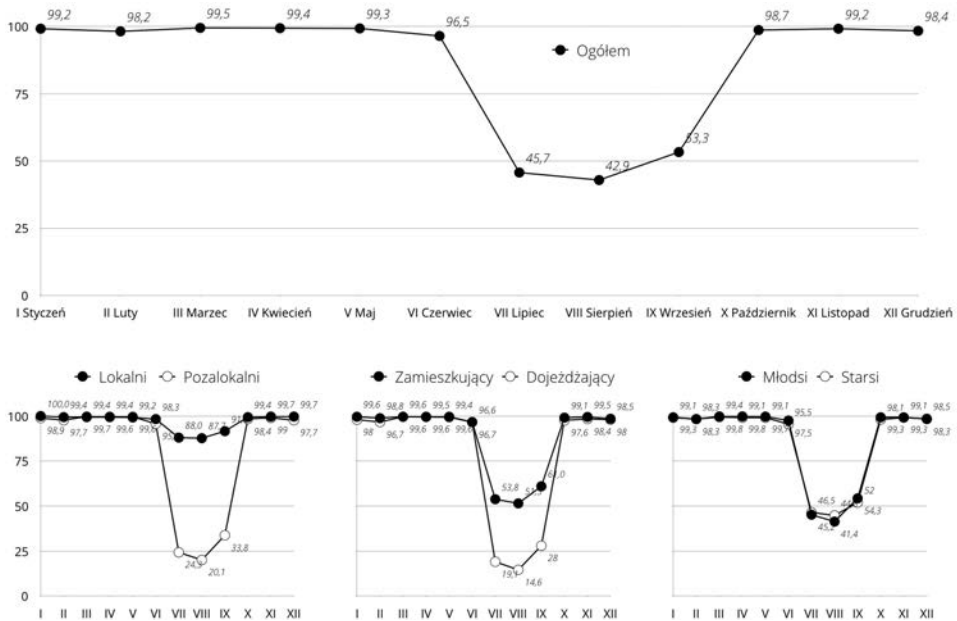
2.5. Ramy czasowe pobytu studentów w Łodzi

2.5.1. Pobyt studentów w mieście w trakcie kształcenia akademickiego

Łódzcy studenci cechują się wysokim odsetkiem przebywających na terenie miasta¹³ w trakcie kolejnych miesięcy roku akademickiego. Ponad 98,2% lub więcej respondentów badania zadeklarowało, iż przebywają w Łodzi między październikiem a majem (wykres 17). Odsetek ten nieznacznie maleje w czerwcu (do poziomu 96,5%), po czym kurczy się niemal o połowę do poziomu 45,7, 42,9 i 53,3% odpowiednio w lipcu, sierpniu i wrześniu. Można na tej podstawie wnioskować, iż organizacja roku akademickiego w sposób zasadniczy determinuje obecność studentów w Łodzi, jako że obserwowany spadek dotyczy miesięcy wolnych od zajęć dydaktycznych, przeznaczonych na letnią sesję egzaminacyjną oraz przerwę wakacyjną. Nie obserwuje się natomiast tymczasowego ubytku studentów w Łodzi w trakcie krótszej przerwy zimowej, przypadającej na wybrane tygodnie stycznia i lutego.

Wyodrębnienie poszczególnych kategorii studentów unaocznia występujące między nimi różnice pod względem odsetka studentów przebywających w Łodzi w kolejnych miesiącach. Chociaż ubytek studentów w okresie wakacyjnym dotyczy każdej kategorii studentów, jest on zauważalny przede wszystkim wśród młodzieży dojeżdżającej do Łodzi na studia – kiedy obowiązek uczęszczania na zajęcia

¹³ Przez przebywanie na terenie miasta rozumiano w tym przypadku albo zamieszkiwanie w nim (również tymczasowo), albo regularne dojeżdżanie do niego na zajęcia z innego miejsca zamieszkania.

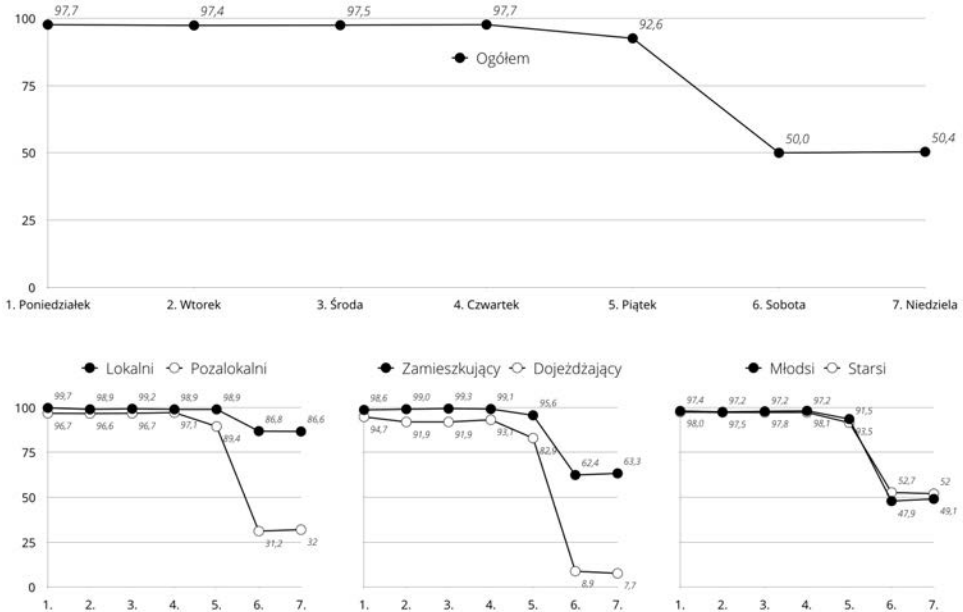
Wykres 17. Łódź: studenci przebywający w mieście wg miesięcy [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

w lipcu, sierpniu i wrześniu znika, jedynie 19,1, 14,6 i 28,0% z nich pozostaje w mieście. W przeciwieństwie do dojeżdżających, odsetek studentów zamieszkujących w Łodzi (także tymczasowo) kształtuje się w omawianych miesiącach na poziomie 51,5% lub wyższym. Odpływ w okresie wakacyjnym dotyczy w podobnym stopniu studentów pozalokalnych – w sierpniu ich odsetek spada do zaledwie 20,1%. W tym samym miesiącu przebywa w Łodzi 87,7% studentów lokalnych. Zarazem podział na studentów młodszych i starszych niemal nie różnicuje poziomu ich frekwencji w miesiącach letnich.

Zagadnieniem wartym uwagi jest ponadto obecność studentów w Łodzi w kolejnych dniach tygodnia. Według deklaracji respondentów, przynajmniej 97,4% z nich przebywa w Łodzi w poniedziałki, wtorki, środy i czwartki. Odsetek studentów przebywających w mieście w piątki nieznacznie maleje – do poziomu 92,6% – zaś w soboty i niedziele zdecydowanie spada, osiągając poziom zbliżony do 50,0% (wykres 18). Także i w tym przypadku uwidacznia się wpływ ram czasowych organizacji zajęć dydaktycznych uczelni, a w szczególności stacjonarny tryb studiów respondentów badania, niewymuszający od nich obecności w dni weekendowe.

Przebywanie studentów w Łodzi w weekendy różnicuje się jednak ze względu na ich miejsce zamieszkania. Młodzież dojeżdżająca na zajęcia do Łodzi w dni robocze nie znajduje powodu, aby pojawić się w niej w soboty lub niedziele, jako że tylko 8,9 i 7,7% z nich deklaruje przebywanie w mieście w omawiane dni. Niemal

Wykres 18. Łódź: studenci przebywający w mieście wg dni tygodnia [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

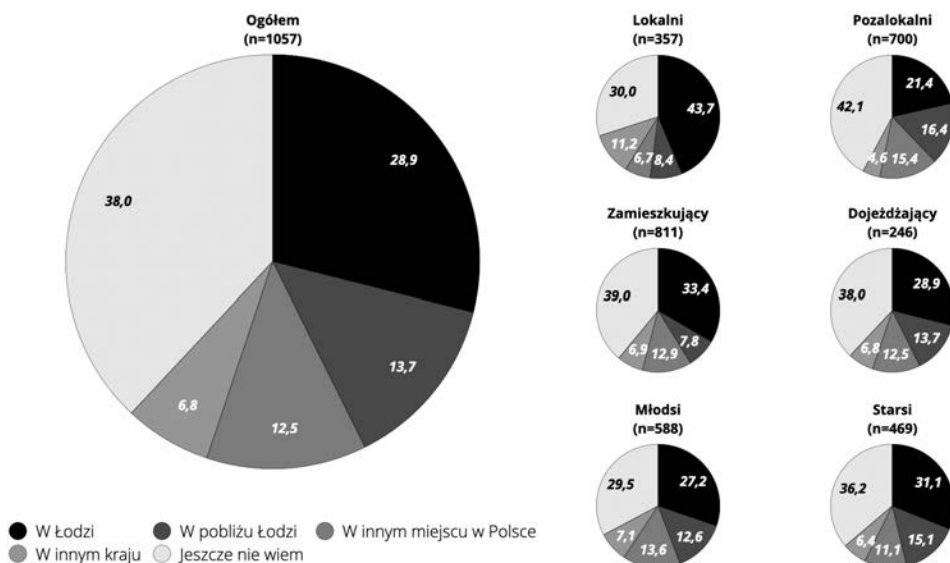
sześciokrotnie wyższa obecność w weekendy dotyczy studentów zamieszkujących w Łodzi stale lub tymczasowo. Równie duże zróżnicowanie frekwencji studentów w Łodzi w trakcie weekendów zaobserwować można w podziale młodzieży akademickiej na studentów lokalnych i pozalokalnych. Większość – ponad 86,6% – spośród studentów lokalnych na ogół przebywa w Łodzi w dni weekendowe, z kolei odsetek studentów pozalokalnych, deklarujących pozostawanie wtedy w mieście, okazuje się niższy o ponad 50 p.p. Analogicznie do obecności studentów w ujęciu rocznym, nie wykazano większych różnic między studentami młodszymi a studentami starszymi pod względem przebywania w Łodzi w kolejnych dniach tygodnia.

Podsumowując, organizacja zajęć akademickich w instytucjach szkolnictwa wyższego istotnie determinuje ramy czasowe pobytu studentów w Łodzi, gdyż w dni lub miesiące wolne od obowiązków uczelnianych o połowę uszczupla się odsetek studentów przebywających w mieście. Obserwacja ta dotyczy przede wszystkim studentów dojeżdżających do Łodzi na zajęcia z innych miejscowości. Zjawisko to może nieść określone konsekwencje dla funkcjonowania Łodzi i wyrażać się w jej tymczasowym – kilkudniowym lub kilkumiesięcznym – pustoszeniu, zwłaszcza w okolicach infrastruktury dydaktycznej uczelni oraz w rejonach popularnych wśród studentów jako miejsca tymczasowego zamieszkania. Najpewniej znajduje także odzwierciedlenie w obniżeniu wielkości popytu na usługi lokalnych przedsiębiorstw.

2.5.2. Związki studentów z miastem po ukończeniu kształcenia akademickiego

Jednym z częstszych dylematów funkcjonowania miast akademickich jest trwałość korzyści uzyskiwanych z tytułu goszczenia w nim studentów w długim horyzoncie czasowym, jako że pewna część absolwentów uczelni po ukończeniu nauki migruje w inne regiony kraju lub świata. W tym kontekście 28,9% łódzkiej młodzieży akademickiej deklaruje, że zamierza pozostać w Łodzi po ukończeniu studiów (wykres 19), co oznacza, że będzie nadal zasilać wydatkami konsumenckimi lokalną gospodarkę. Gospodarka Łodzi będzie również uzyskiwać pewne korzyści z tytułu konsumpcji kolejnych 13,7% studentów, deklarujących osiedlenie się w pobliżu Łodzi. 12,5% studentów wskazuje natomiast, że wraz z ukończeniem studiów na łódzkich uczelniach wyjedzie z miasta w inne miejsce w Polsce, a kolejne 6,8% zamierza udać się poza granice kraju. Niemniej, ostateczny obraz decyzji lokalizacyjnych absolwentów łódzkich uczelni może ulec zmianie, ponieważ w momencie przeprowadzania badania 38,0% respondentów nie było pewnych swoich planów na przyszłość.

Jest nieco zaskakujące, iż studenci późniejszych lat studiów niemal nie różnią się swoimi deklaracjami od młodszych koleżanek i kolegów, których związki z Łodzią są krótsze. Cechą, która w sposób zasadniczy odróżnia plany studentów na przyszłość, jest natomiast miejsce zamieszkania przed podjęciem studiów. Młodzież lokalna jest silnie zdeterminowana, aby po zakończeniu kształcenia pozostać

Wykres 19. Łódź: deklarowane miejsca zamieszkania studentów po ukończeniu nauki [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

w Łodzi – deklarację tę składa 43,7% z nich oraz jedynie 21,4% studentów pozalokalnych. Odwrotne proporcje tyczą się opcji zamieszkania po ukończeniu nauki w pobliżu Łodzi lub w zupełnie innym miejscu w Polsce – studenci pozalokalni (16,4 i 15,4%) deklarują je dwukrotnie częściej niż lokalni (8,4 i 6,7%). Zarazem młodzież lokalna chętniej niż napływowa planuje osiedlenie się po studiach poza granicami kraju. Zgodnie z oczekiwaniami, studenci dojeżdżający do Łodzi na zajęcia – częściej niż młodzież ją zamieszkująca – deklarują chęć zamieszkania w pobliżu Łodzi (13,7 vs 7,8%).

Biorcami absolwentów łódzkich uczelni, opuszczającymi miasto na rzecz innych miejsc w kraju – zgodnie z deklaracjami wyrażonymi przez respondentów – byłyby przede wszystkim Warszawa oraz Wrocław, zaś w mniejszym stopniu także Trójmiasto, Kraków i Poznań, a zatem silne ośrodki metropolitalne. Absolwenci planujący wyjazd poza granice Polski zamierzają się udać głównie do Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii oraz Niemiec.

Rozdział 3

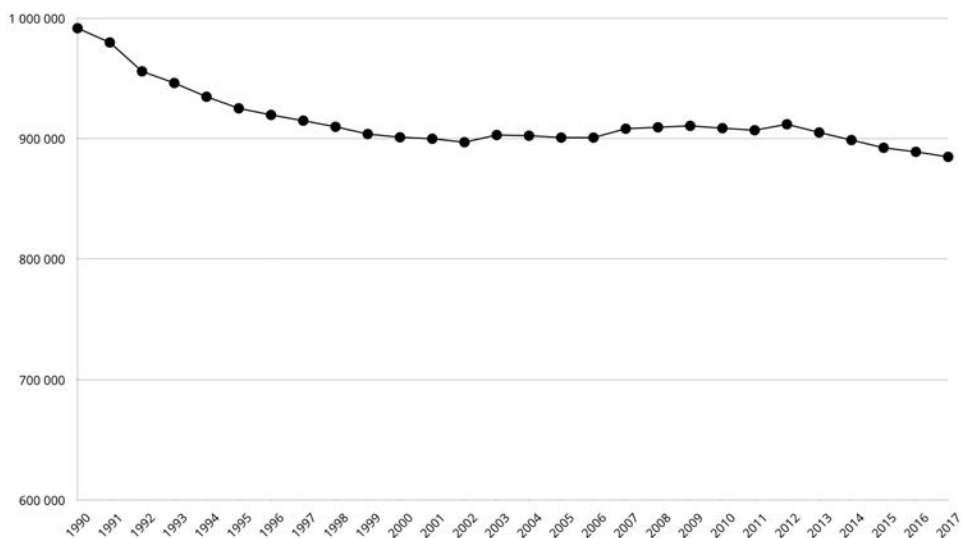
Zachowania konsumenckie studentów w gospodarce i przestrzeni Turynu

3.1. Specyfika Turynu jako przemysłowego miasta akademickiego

Turyn – stolica włoskiego regionu Piemont – położony jest w północno-zachodniej części kraju, 125 km na zachód od najbardziej produktywnego obszaru Włoch, tj. metropolii mediolańskiej. Turyn jest obecnie czwartym najludniejszym miastem kraju – po Rzymie, Mediolanie i Neapolu. W roku 2017 miasto w granicach administracyjnych zamieszkiwane było przez 884 733 osób. Populacja Turynu w ostatnich dwóch dekadach wykazuje tendencję spadkową. Od roku 1990 skurczyła się ona o 106 937 mieszkańców, czyli o 10,78% (wykres 20), zaś szczyt demograficzny miasto osiągnęło w roku 1975, kiedy zamieszkiwane było przez ponad 1 200 000 osób (Winkler, 2007).

Mimo iż Turyn stanowi włoski archetyp ośrodka przemysłowego, historia jego rozwoju rozpoczęła się na długo przed okresem industrializacji. Rdzeniem współczesnego miasta jest osada rzymska w formie obozu wojskowego założona około roku 38 p.n.e. (Power & Katz, 2016). Na początku XI wieku miasto znalazło się we władaniu Sabaudów, pod rządami których Turyn rozwijał się przez zasadniczą część II tysiąclecia n.e. Przełomowy moment w dziejach miasta nastąpił w roku 1563, kiedy Emanuel Filibert ustanowił je nową stolicą dynastii. Za sprawą tej decyzji Turyn nie tylko nabrał znaczenia politycznego, ale dzięki stałej obecności dworu rozkwitł również pod względem życia gospodarczego i kulturalnego (Prat & Mangili, 2016). Miasto pozostało stolicą Księstwa Sabaudii aż do utworzenia Zjednoczonego Królestwa Włoch w II połowie XIX wieku. Turyn utrzymał wówczas funkcję stołeczną, stając się pierwszą stolicą nowego państwa włoskiego (Power et al., 2010).

Środek ciężkości w turyńskiej gospodarce zaczął się przesuwac w kierunku przemysłu dopiero pod koniec XIX wieku, w czym wiodącą rolę odegrały politechnika

Wykres 20. Turyn: populacja w latach 1990–2017

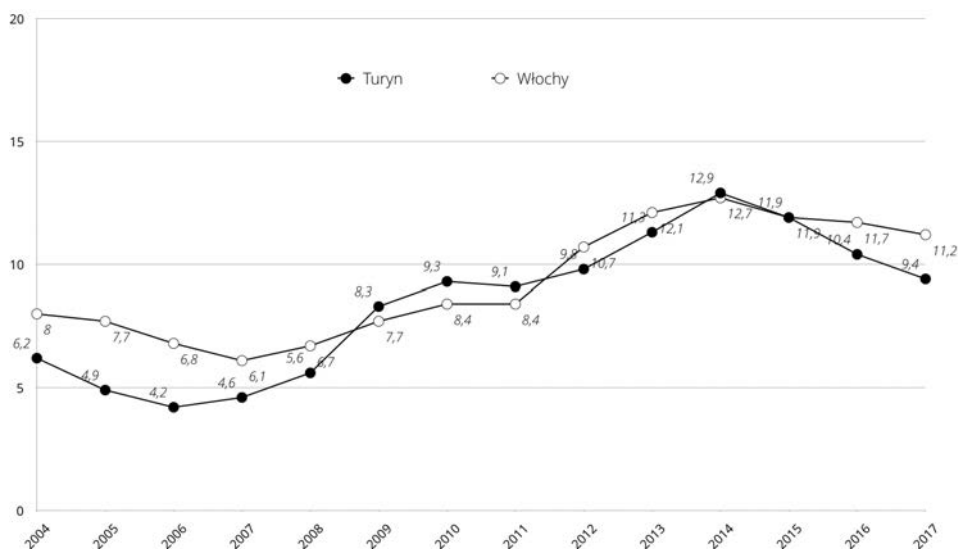
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Città di Torino (2020).

oraz nowo powstające szkoły techniczne zapewniające miastu odpowiednio wykwalifikowane kadry. Momentem zwrotnym w rozwoju miasta okazało się powołanie do życia w roku 1899 firmy FIAT. Skalę rozwoju przedsiębiorstwa i jego znaczenia dla gospodarki miasta oddaje kilka statystyk – już w roku 1960 FIAT odpowiadał za 80% produkcji przemysłowej miasta, zaś liczba zatrudnionych w nim pracowników fizycznych wzrosła z 45 000 w roku 1951 do 115 000 dwadzieścia lat później, do których należało wówczas dodać kolejne 30 000 osób zatrudnionych na stanowiskach umysłowych (Prat & Mangili, 2016). Za sprawą FIAT-a gospodarka miasta przystoczyła się jednak z wysoce zróżnicowanej w monokulturę przemysłową zorientowaną wokół branży motoryzacyjnej. Dominująca rola FIAT-a w większości sfer życia społeczno-gospodarczego Turynu stała się powodem, dla którego zaczęto mu przypisywać etykietę „miasta jednego przedsiębiorstwa” (*one-company town*) oraz porównywać go z amerykańskim Detroit (Caruso et al., 2019).

Kondycję gospodarczą Turynu zachwiało kilka kryzysów, których FIAT doświadczył w ostatnich dekadach. Pierwszy z nich zbiegł się w czasie ze zmierzchem fordowskiego modelu gospodarki w latach 70. i 80. XX wieku, kiedy wskutek kryzysu paliwowego oraz postępującej globalizacji FIAT zaczął odczuwać konkurencję ze strony zagranicznych producentów aut. Kolejny kryzys – będący następstwem szybko zwiększającego się zadłużenia przedsiębiorstwa oraz jego malejącego udziału w rynku motoryzacyjnym – nastąpił w latach 90. XX wieku (Whitford & Enrietti, 2005). Na okres niedawnego, światowego kryzysu ekonomicznego przypadło z kolei wydarzenie, które zaważyło na najnowszej historii tak FIAT-a, jak i Turynu. W roku 2011 FIAT został głównym udziałowcem amerykańskiego

Chryslera. Doszło do fuzji, w wyniku której powstał nowy podmiot gospodarczy – Fiat-Chrysler Automobiles (FCA) (Berta & Casalino, 2012). Siedzibą nowo powołanego podmiotu stały się jednak Londyn oraz Amsterdam. Dla Turynu oznaczało to zerwanie ścisłego związku z FIAT-em, który przez ponad stulecie nadawał bieg społeczno-gospodarczemu życiu miasta. Mimo iż FCA nadal utrzymuje swoje centra badawczo-rozwojowe w Turynie i Piemencie, miasto i region niemal nie stanowią już miejsc wytwarzania samochodów (Vanolo, 2015a; 2015b). W konsekwencji, zatrudnienie w sektorze przemysłowym uległo wyraźnemu zmniejszeniu.

Od końca lat 90. XX wieku w polityce rozwojowej miasta zaczęły zyskiwać na znaczeniu branże nowej gospodarki, tj. B+,R, ICT, a w późniejszym okresie również branża kreatywna. Bieżący etap rozwoju Turynu charakteryzuje się swoistym zwrotem w kierunku działalności, które nadawały rytm miastu we wcześniejszych etapach jego historii, m.in. kinematografii, bankowości, a także branży spożywczej (Vanolo, 2015a; 2015b). Dla niektórych obserwatorów najbardziej nieoczekiwanym aspektem transformacji gospodarczej Turynu jest istotny wzrost sektora turystycznego (Power & Katz, 2016).

Wykres 21. Turyn: stopa bezrobocia rejestrowanego w latach 2004–2017 [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ISTAT.

Mijająca dekada była okresem najpierw regresu, a następnie stagnacji gospodarczej miasta, zapoczątkowanych wskutek ogólnoswiatowego kryzysu gospodarczego. Wielu badaczy jest zdania, iż skala negatywnych następstw tegoż kryzysu w Turynie okazała się silniejsza na tle porównywalnych ośrodków Włoch (Caruso et al., 2016; Vanolo, 2015b). Turyn, tak jak pozostałe ośrodki północy kraju, musiał się zmierzyć z rosnącym poziomem bezrobocia (wykres 21), wzrostem

nierówności społecznych czy wstrzymaniem inwestycji publicznych. Jednakże to w tym mieście odnotowano jeden z najwyższych wskaźników bezrobocia wśród ludzi młodych (43% w roku 2013; Power & Katz, 2016).

Zasadniczy charakter strukturze przestrzennej Turynu nadano w okresie baroku, kiedy dynastia sabaudzka prowadziła inwestycje polegające na wznoszeniu reprezentacyjnych pałaców i świątyń, ale także na harmonijnym zagospodarowaniu ich otoczenia. Dzięki nim tkanka miejska współczesnego Centro cechuje się wysoką kulturą urbanistyczną (fotografia 10). Centralna, historyczna część Turynu otoczona jest w sposób koncentryczny dzielnicami XIX- i XX-wiecznymi, kontynuującymi wcześniejszą strukturę urbanistyczną miasta. Ponieważ uprzemysłowienie Turynu nabrało rozpędu dopiero w II połowie XIX wieku, śródmiejska tkanka urbanistyczna nosi jedynie szczątkowe jej znamiona (Davico et al., 2018). Fakt istnienia zwartego, historycznego centrum miasta wymusił na przemyśle turyńskim lokowanie obiektów fabrycznych w dzielnicach (ówcześnie) podmiejskich (np. Lingotto, Mirafiori). Etap rozwoju przestrzennego Turynu następujący po II wojnie światowej wiązał się z ekspansją dzielnic mieszkaniowych na ówczesne peryferia miasta. Nowo powstająca zabudowa charakteryzowała się kwartałowym układem i wysokim poziomem intensywności.

Fotografia 10. Turyn: Piazza Carignano
Źródło: archiwum autora (2017).

Przestrzenny wymiar deindustrializacji wiązał się zasadniczo z pogorszeniem kondycji głównego pracodawcy miasta – FIAT-a. W wyniku zmniejszającej się skali produkcji przemysłowej i opuszczania kolejnych terenów służących tejże produkcji, struktura urbanistyczna Turynu zaczęła nabierać „porowatego” charakteru za sprawą coraz większej ilości *brownfields*. Degradacji zaczęły ulegać nie tylko tereny przemysłowe, ale również rejonry mieszkalne, jednak już w początku lat 90. XX wieku (Governà et al., 2009; Ponzini & Santangelo, 2018) rewitalizacja stała się centralnym zagadnieniem polityki miejskiej w Turynie. Wdrażano szerokie plany rewitalizacji podupadłych rejonów miejskich oraz licznych obszarów i obiektów poprzemysłowych. Swoistym lustrem przeobrażeń przestrzennych i gospodarczych Turynu w początkach epoki poprzemysłowej były zmiany zachodzące w dzielnicy Lingotto. W kilka lat po tym, jak FIAT zamknął w niej swą ikoniczną fabrykę, jej gmach przeobrażono w obiekt handlowo-kulturalno-rozrywkowy (Colombino & Vanolo, 2016). Ponadto, rosnące znaczenie konsumpcji epoki poprzemysłowej znalazło w Turynie odzwierciedlenie także w przemianach funkcjonalnych dzielnic centralnych, spośród których część przeobraziła się w „zagłębna” aktywności czasu wolnego, a w szczególności gospodarki nocnej (Crivello, 2011; Vanolo, 2008).

System szkolnictwa wyższego, począwszy od połowy lat 90. XX wieku, uznawano za jeden z filarów poprzemysłowego rozwoju miasta, czego potwierdzeniem były zapisy kolejno przyjmowanych miejskich dokumentów strategicznych¹. Podkreślały one nie tylko rozwój edukacji i badań jako zasobów strategicznych miasta, ale także akcentowały konieczność umiędzynarodawiania szkolnictwa wyższego w Turynie na płaszczyźnie naukowej i dydaktycznej (Pinson, 2002). Należy ponadto pamiętać, że środowisko akademickie, poprzez współtworzenie planów strategicznych oraz sieci decyzyjnych (Rota et al., 2012), było jednym z najsilniej angażujących się w kreowanie polityki miejskiej Turynu na przełomie XX i XXI wieku.

Współczesny system szkolnictwa wyższego w Turynie składa się z trzech głównych instytucji publicznych, założonych jeszcze przed właściwym etapem industrializacji miasta. Najstarszą z nich jest tutejszy Uniwersytet (UT, Università degli Studi

1 Mangione (2018) scharakteryzowała ewolucję myślenia o funkcji akademickiej Turynu poprzez analizę zapisów trzech kolejnych planów strategicznych miasta. W jej świetle, w pierwszym z planów, z roku 1999, adresowano potrzebę wzmocnienia ośrodka akademickiego oraz zwiększenie jego umiędzynarodowienia i poziomu atrakcyjności w skali światowej. W drugim planie strategicznym, z roku 2006, silniej podkreślono z kolei konieczność przyciągania talentów z innych regionów kraju oraz zza granicy, a ponadto powiązano to zagadnienie z polityką mieszkaniową i rewitalizacyjną. W trzecim – najnowszym – planie strategicznym, z roku 2011, akcent przesunięty został z kolei na potrzebę budowy powiązań w skali miejskiej między sektorami szkolnictwa wyższego, publicznym i przedsiębiorstw. Trzeci plan strategiczny zobowiązał także miasto do opracowania odrębnego dokumentu ukierunkowanego na rozwój systemu szkolnictwa wyższego – tj. Torino Città Universitaria – który opublikowano w roku 2012. Co więcej, plany strategiczne Turynu wskazywały kolejne tereny poprzemysłowe za przeznaczaniem na adaptację pod funkcję akademicką (m.in. tereny kampusów Citadella i CLE).

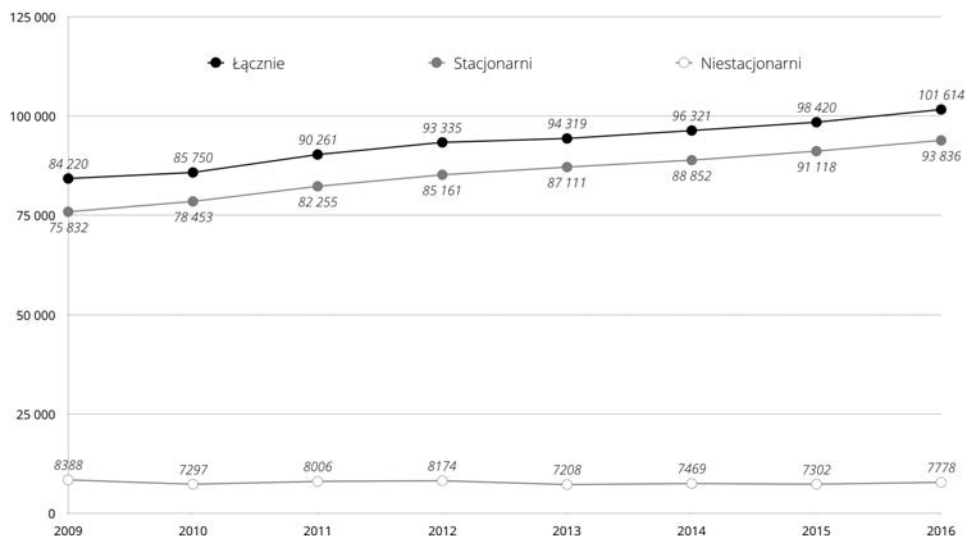
di Torino), założony w roku 1404 u schyłku średniowiecza (Power & Katz, 2016). Kolejną jest turyńska Akademia Sztuk Pięknych (AA, Accademia Albertina di Belle Arti) datująca swoje początki na II połowę wieku XVII. Z kolei analogicznie do trendów obserwowanych w Wielkiej Brytanii oraz w zachodniej części Europy kontynentalnej, kształcenie techniczne na poziomie wyższym pojawiło się w Turynie jeszcze w XIX wieku, za sprawą uruchomienia w roku 1859 Szkoły Inżynierskiej, stanowiącej protoplastkę dzisiejszej Politechniki Turyńskiej (PT, Politecnico di Torino, pod tą nazwą uczelnia funkcjonuje od roku 1906) (Politecnico di Torino, 2016). Ponadto w Turynie działalność edukacyjną na poziomie wyższym prowadzą m.in. publiczne Konwersatorium Muzyczne im. Giuseppe Verdiego (Conservatorio Statale di Musica Giuseppe Verdi) oraz uczelnie prywatne: Instytut Sztuki Stosowanej i Wzornictwa (IAAD, Istituto d'Arte Applicata e Design), Europejski Instytut Wzornictwa (IED, Istituto Europeo di Design) i Wyższa Szkoła Językowa Vittoria (SSML, Scuola Universitario di Mediazione Linguistica Vittoria) (Mangione, 2018). W trakcie najnowszej transformacji gospodarczej Turynu, system akademicki miasta uzupełniły ponadto liczne inkubatory przedsiębiorczości, parki naukowo-technologiczne oraz centra badawcze (Prat & Mangili, 2016).

Instytucje szkolnictwa wyższego w Turynie kształcą obecnie 101 614 osób, a 92,32% z nich (93 836) stanowią studenci na studiach stacjonarnych². Czyni to Turyn trzecim pod względem populacji studentów największym ośrodkiem akademickim Włoch, po Rzymie i Mediolanie (Mangione, 2018). W ostatnich latach obserwuje się tendencję wzrostową, tak w przypadku łącznej liczby studentów, jak i tych kształcących się w trybie stacjonarnym (wykres 22). Zarazem turyński system szkolnictwa wyższego jest mocno zasilany kandydatami na studia spoza miasta i jego bezpośredniego, regionalnego zaplecza. Jest to zasługą przede wszystkim Politechniki, która dzięki swej renomie (Power & Katz, 2016)³ od lat przyciąga na studia młodzież z południowych regionów kraju – Apulii oraz Sycylii – oraz zza granicy (Mangione, 2018). Aż 15% jej studentów stanowią bowiem obcokrajowcy ze 120 krajów. W przypadku Uniwersytetu odsetek ten kształtuje się na poziomie 6% (Prat & Mangili, 2016; Politecnico di Torino, 2016) – uczelnię tę cechuje zdecydowanie bardziej lokalny i regionalny zasięg przyciągania kandydatów na studia. Studia na uczelniach publicznych we Włoszech pozostają na ogół odpłatne – także dla obywateli kraju⁴.

2 Jest to uproszczony obraz rzeczywistości, ponieważ w przypadku Turynu dane statystyczne gromadzone w tym obszarze tematycznym przez OSSREG dotyczą wyłącznie dwóch uczelni publicznych – UT oraz PT. Należy jednak mieć na uwadze, że liczba osób kształcących się w pozostałych instytucjach szkolnictwa wyższego w Turynie jest relatywnie niewielka.

3 O wysokiej jakości kształcenia politechnicznego w Turynie świadczą m.in. lokaty poszczególnych kierunków studiów w rankingach międzynarodowych – niektóre kierunki kształcenia oferowane przez PT są klasyfikowane w pierwszej 40 na świecie oraz w pierwszej 10 w Europie (Politecnico di Torino, 2016).

4 Aczkolwiek system opłat za studia jest skonstruowany tak, aby ich wysokość różnicować ze względu na sytuację materialną studenta.

Wykres 22. Turyn: liczba studentów uczelni publicznych w latach 2009–2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OSSREG (2017).

Przestrzenne rozmieszczenie infrastruktury akademickiej w Turynie uległo znacznym przeobrażeniom w ostatnich dekadach, czego źródeł można upatrywać tak w działaniach inwestycyjnych instytucji szkolnictwa wyższego, jak i w polityce przestrzennej miasta. Najstarszy obiekt uniwersytecki w Turynie – obecny rektorat UT – zlokalizowany jest w ścisłym centrum miasta przy via Po, zaś w jego pobliżu znajduje się również siedziba AA (przy via Albertina). Natomiast najstarszy obiekt w dyspozycji PT – Castello del Valentino – zlokalizowany jest nad rzeką Pad, na wschodniej krawędzi dzielnicy San Salvario. Znaczna część historycznych zabudowań instytucji szkolnictwa wyższego w Turynie pozostaje zatem rozmieszczona w rejonach śródmiejskich (mapa 15). Lokalizacje centralne były również preferowane w okresie powojennym, o czym świadczą m.in. ówczesne obiekty politechniczne przy Corso Duca degli Abruzzi oraz uniwersyteckie, np. Palazzo Nuovo. Poza śródmieściem Turynu zlokalizowane są zaś przede wszystkim wydziały i szpitale uniwersyteckie kształcące młodzież akademicką na kierunkach medycznych.

Rozległe inwestycje z przełomu XX i XXI wieku doprowadziły do przestrzennego rozproszenia infrastruktury akademickiej w obrębie współczesnego miasta, w niektórych przypadkach wykraczając poza granice administracyjne Turynu⁵. PT skupiła się przede wszystkim na adaptacji do celów edukacyjnych przemysłowych *brownfields* (Politecnico di Torino, 2016). W pierwszej kolejności należy tutaj wspomnieć o nowym kampusie PT Cittadella (fotografia 11) zrealizowanym w ramach

⁵ Obiekty dydaktyczne zlokalizowane poza granicami administracyjnymi Turynu służą przede wszystkim nauczaniu kierunków weterynaryjnych (Urban Center Metropolitan, 2012).

wdrażania osi Spina Centrale na terenach pokolejowych. Politechnika utworzyła ponadto pomieszczenia dydaktyczne w gmachu dawnej fabryki FIAT-a, w dzielnicy Lingotto. PT deklaruje chęć rozbudowy swojej infrastruktury w dzielnicy San Salvario (przy parco del Valentino). W okresie poprzemysłowego rozwoju miasta Uniwersytet zainwestował z kolei znaczne środki finansowe w nowy kampus⁶ im. Luigiego Einaudi (określany skrótem CLE) w północnej części śródmieścia, na terenach zajmowanych wcześniej przez przedsiębiorstwo gazownicze Italgas (fotografia 12). W dokumentach planistycznych miasta przewiduje się dalszą rozbudowę infrastruktury akademickiej. Sugerowanymi obszarami jej „ekspansji” są m.in. okolice CLE, obszary poprzemysłowe (np. w dzielnicy Mirafiori) oraz tereny poolimpijskie.

Mapa 15. Turyn: lokalizacja infrastruktury akademickiej

Mapa przedstawia lokalizację głównych siedzib podstawowych jednostek organizacyjnych uczelni (wydziałów) w przypadku PT i UT oraz głównej siedziby AA, a także infrastruktury dydaktycznej PT w rejonie Lingotto.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych adresowych pochodzących z oficjalnych stron internetowych jednostek organizacyjnych uczelni.

6 Należy jednak zwrócić uwagę, iż kampusy Citadella oraz CLE odbiegają od wzorca kampusu amerykańskiego – przede wszystkim są zlokalizowane w niedalekiej odległości od ścisłego centrum miasta, cechuje je mniejsza skala, a także są otoczone gęsto zabudowanymi rejonami o przemieszanych funkcjach.

Fotografia 11. Turyn: nowy kampus politechniczny Citadella
Źródło: archiwum autora (2017).

Znaczenie systemu szkolnictwa wyższego dla transformacji miasta z przemysłowego w poprzemysłowe wykracza daleko poza zagospodarowanie terenów i obiektów pofabrycznych pod funkcje naukowo-dydaktyczne. Za sprawą działalności tychże instytucji zwiększył się odsetek mieszkańców cechujący się wykształceniem wyższym, a w ślad za tym przeobrażeniu uległ lokalny rynek pracy. O ile w roku 1971 odsetek miejsc pracy wymagających wysokich kwalifikacji wynosił jedynie 23,7%, to w roku 2001 kształtował się on już na poziomie niemal dwukrotnie wyższym – 42,2% (Prat & Mangili, 2016)⁷. Miastu udało się również przeobrazić swoją gospodarkę w kierunku wiodącym, o czym świadczyła trzecia nota Turynu wśród miast włoskich pod względem liczby start-upów z branż innowacyjnych w roku 2013 (tamże).

⁷ Ze względu na przemysłowy charakter gospodarki Turynu, miasto od dawna cechowało się przeciętnie niższym wykształceniem mieszkańców na tle innych ośrodków regionalnych Włoch. Mimo znacznego rozwoju szkolnictwa wyższego i jego umasowienia, nadal jedynie 13,7% populacji miasta cechuje się wykształceniem wyższym (Prat & Mangili, 2016).

Fotografia 12. Turyn: nowy kampus uniwersytecki im. Luigiho Einaudi (CLE)

Źródło: archiwum autora (2017).

3.2. Charakterystyka próby badawczej

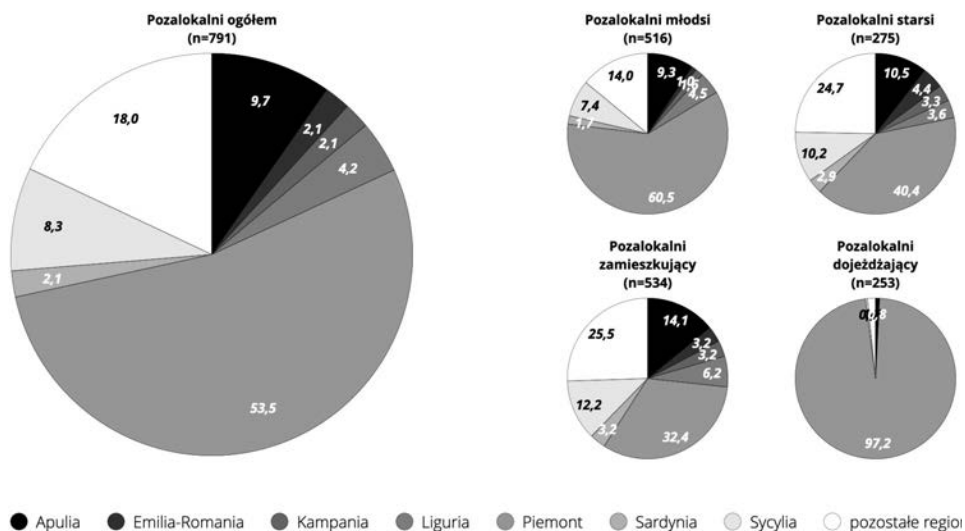
Prezentowane w niniejszym rozdziale wyniki odnoszą się do badania ankietowego przeprowadzonego na próbie 1042 studentów uczelni publicznych w Turynie. Biorąc pod uwagę przynależność studentów do poszczególnych uczelni, największą grupę respondentów stanowili studenci UT (61,1%, n=637), w następnej kolejności – studenci PT (37,5%, n=390) oraz AA (1,4%, n=15). Uczestnikami badania byli słuchacze studiów I stopnia (59,9%, n=624), II stopnia (27,8%, n=290) oraz jednolitych studiów magisterskich (12,3%, n=128). Ponadto struktura respondentów składa się w 55,3% z kobiet (n=576) oraz w 44,7% z mężczyzn (n=465).

Podział próby badawczej według dychotomicznych kategorii studentów – na podstawie których prowadzone są analizy w dalszej części rozdziału – prezentuje tabela 12. Spośród młodzieży akademickiej będącej respondentami badania aż 76,0% stanowiło kategorię studentów „pozalokalnych” – czyli zamieszkujących poza Turynem przed rozpoczęciem studiów – z kolei 24,0% stanowiło kategorię studentów „lokalnych”.

Tabela 12. Turyn: struktura próby badawczej wg kategorii analitycznych

	Ogółem	Lokalni	Pozalokalni	Zamieszkujący	Dojeżdżający	Młodszy	Starszy
n	1042	249	787	757	281	697	345
%	100,0	24,0	76,0	72,9	27,1	66,9	33,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Wykres 23. Turyn: pochodzenie geograficzne studentów pozalokalnych [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Najwięcej – 53,5% – spośród studentów napływowych przybywa do Turynu z regionu administracyjnego Piemont, którego miasto jest stolicą (wykres 23). Warto jednak podkreślić, że względnie wysokie odsetki studentów pozalokalnych stanowi młodzież przybywająca do Turynu z południowych regionów kraju – Apulii (9,7%) i Sycylii (8,3%). Odsetek studentów pozalokalnych przekraczający wartość 2,0% dotyczy także Kampanii, Emilii-Romanii, Ligurii oraz Sardynii. Charakterystyczną cechą Turynu jako ośrodka akademickiego jest zatem jego względnie wysoka atrakcyjność dla młodzieży z odleglejszych i słabiej rozwiniętych obszarów kraju, a zarazem niższa wśród osób pochodzących z regionów bezpośrednio otaczających Piemont, w tym silnie rozwiniętej Lombardii.

Studenci pozalokalni dojeżdżający regularnie na zajęcia dydaktyczne na uczelnie turyńskie pochodzą niemal wyłącznie z Piemontu. Warto jednak odnotować, że wśród studentów pozalokalnych pochodzenie geograficzne silnie różnicuje się

pod względem etapu studiów. O ile wśród młodszych studentów pozalokalnych aż 60,5% pochodzi z Piemontu, o tyle ten odsetek kurczy się do 40,4% wśród starszych studentów pozalokalnych na korzyść młodzieży z pozostałych regionów Włoch. Może to świadczyć o zwiększonej atrakcyjności Turynu wśród absolwentów studiów I stopnia z pozostałych ośrodków kraju, w szczególności z regionów południowych.

Istotnym zagadnieniem jest jednak stopień, w którym obecność studentów w Turynie wynika w sposób bezpośredni z faktu podjęcia przez nich edukacji w murach lokalnych uczelni. Według deklaracji studentów 55,1% (n=571) z nich, w hipotetycznym scenariuszu niepodjęcia studiów w Turynie, kształciłoby się w innym mieście, a 44,9% (n=465) pozostałoby w stolicy Piemontu. Obraz ten unaocznia, iż w przypadku braku obecności uczelni wyższych Turyn doświadczałby znacznego ubytku populacji młodych konsumentów.

Wedle hipotetycznego scenariusza podjęcia nauki w innym mieście zamiast w Turynie tamtejsi studenci udaliby się przede wszystkim do Mediolanu (25,6%), Bolonii (9,0%), Rzymu (6,2%), Pawii (4,3%), Genui (4,2%) oraz Florencji (4,0%), a zatem do ważnych ośrodków miejskich o długich tradycjach akademickich na północy kraju. Zarazem w sytuacji niepodjęcia nauki w Turynie nie zidentyfikowano istotnych różnic w gotowości do jej podjęcia w innym mieście akademickim między studentami młodszymi (55,7% podjęłoby studia w innym mieście, n=386) a starszymi (53,9%, n=185) oraz – co jest nieco zaskakujące – między młodzieżą lokalną (50,6%, n=125) a napływową (56,3%, n=441).

3.3. Wielkość, struktura i źródła finansowania wydatków konsumenckich studentów w Turynie

Studenci w Turynie wydatkują na cele konsumenckie – tj. na zakwaterowanie, spędzanie czasu wolnego, gastronomię, zakupy, edukację i transport – średnio 437,32 € w skali miesiąca. Wartość mediany kształtuje się na niższym poziomie, tj. 399,00 €.

Różnice w średniej wysokości wydatkowanych przez studentów środków uwiadcniają się w każdej parze kategorii studentów (tabela 13). Przeciętnie najwięcej pieniędzy na cele konsumenckie w Turynie wydatkuje młodzież zamieszkująca miasto. Średnia jej wydatków w skali miesiąca wynosi 503,12 €. Niemal dwukrotnie mniejsza jest średnia kwota wydatkowana w Turynie przez studentów dojeżdżających tu na zajęcia dydaktyczne z innych miejscowości. Stąd, mając na uwadze jedynie gospodarkę miasta, korzystne jest zwiększanie odsetka studentów stale lub

tymczasowo w nim zamieszkujących. Mniejsze – choć wciąż znaczne – różnice występują między studentami starszymi (wydatkującymi w Turynie miesięcznie średnio 503,12 €) oraz studentami młodszymi (404,76 €), a także pomiędzy studentami pozalokalnymi (461,51 €) i lokalnymi (359,80 €).

Tabela 13. Turyn: miesięczne wydatki konsumenckie studentów

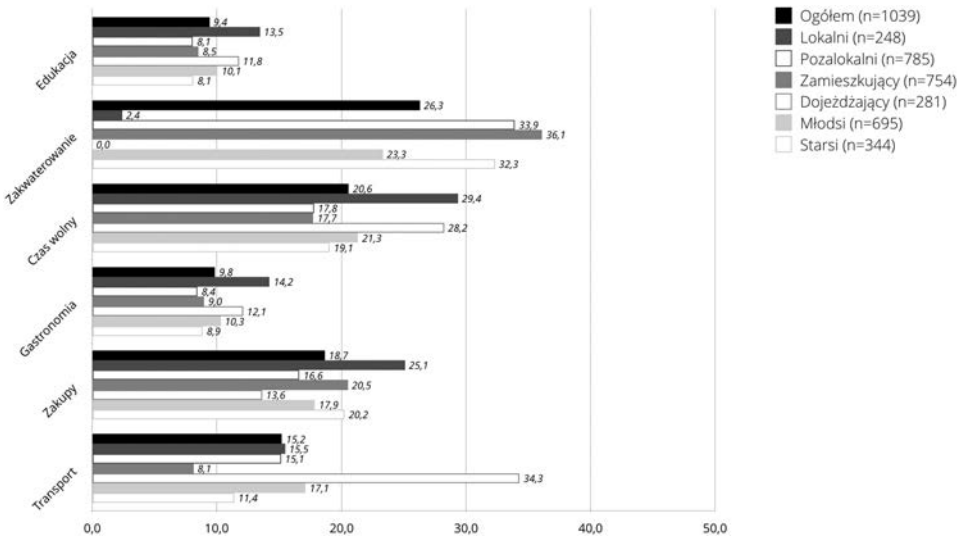
	Ogółem	Lokalni	Pozalokalni	Zamieszkujący	Dojeżdżający	Młodszy	Starszy
Średnia arytmetyczna	437,32 €	359,80 €	461,51 €	503,82 €	259,26 €	404,76 €	503,12 €
Mediana	399,00 €	266,00 €	435,51 €	480,00 €	217,00 €	344,00 €	491,25 €
n	1039	248	785	754	281	695	344

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Studenci uczelni turyńskich najwięcej środków w skali miesiąca (26,3%) przeznaczają na zakwaterowanie, a następnie (20,6%) na szereg aktywności zagospodarowujących czas wolny (wykres 24). W dalszej kolejności na miesięczną strukturę wydatków studentów w Turynie składają się wydatki na zakupy (18,7%), usługi transportowe (15,2%), gastronomiczne (9,8%) oraz edukację (9,4%).

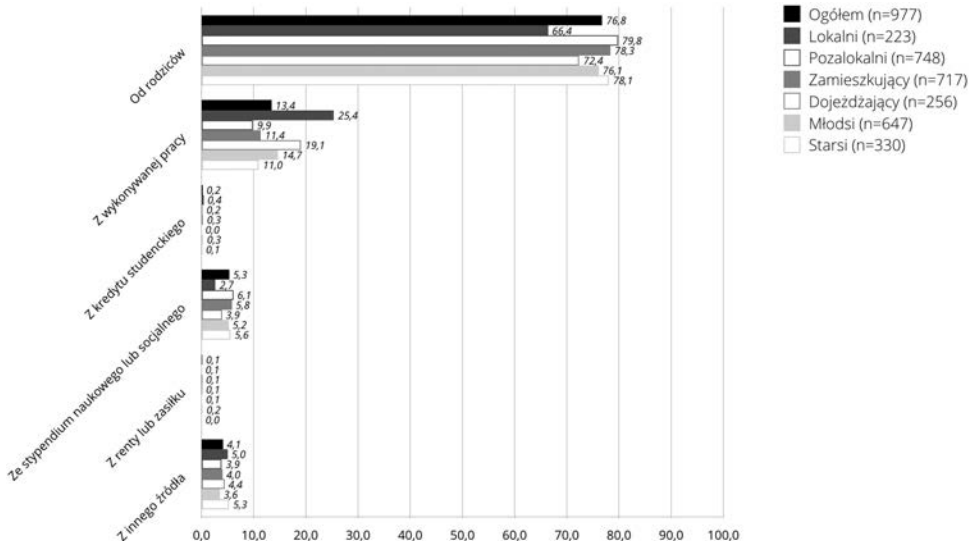
Proporcje poszczególnych rodzajów wydatków różnicują się między sześcioma kategoriami studentów. Wydatki na zakwaterowanie z przyczyn obiektywnych nie są ponoszone przez studentów dojeżdżających na zajęcia w Turynie z innych miejscowości. Jednak w ich miejsce aż 34,3% miesięcznych wydatków ponoszą oni na szeroko rozumiany transport. Wyniki wskazują, że również studenci lokalni niemal nie wydatkują pieniędzy na zakwaterowanie, gdyż odpowiadają one jedynie za 2,4% sumy ich miesięcznych wydatków. Oznacza to, iż z tytułu obecności studentów turyński rynek nieruchomości jest zasilany niemal wyłącznie środkami wnoszonymi przez studentów pozalokalnych (stanowiącymi średnio 33,9% całości ich wydatków w skali miesiąca). Studenci dojeżdżający i lokalni zaoszczędzone na zakwaterowaniu środki mogą zatem spożytkować na inne rodzaje aktywności. Przykładowo, wydatki na spędzanie czasu wolnego stanowią w ich przypadku odpowiednio 28,2 i 29,4% całości środków ponoszonych na pobyt w Turynie w skali miesiąca.

Mniejsze różnice uwidaczniają się w analizie struktury wydatków studentów w podziale na młodszymi i starszymi. Wyjątek stanowią tu wydatki ponoszone z tytułu zakwaterowania – ich proporcja w wydatkach studentów starszych jest o ponad 10 p.p. wyższa niż u studentów młodszymi.

Wykres 24. Turyn: struktura miesięcznych wydatków konsumencieckich studentów [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Wykres 25. Turyn: struktura źródeł finansowania wydatków konsumencieckich studentów [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Na środki finansowe, które młodzież akademicka przeznacza na pobyt w Turynie, składają się niemal wyłącznie pieniądze otrzymywane od rodziców (76,8%; wykres 25). Zdecydowanie mniejsze znaczenie (13,4%) odgrywają środki uzyskiwane przez studentów z wykonywanej przez nich pracy zarobkowej (pewien

wyjątek stanowią studenci lokalni, wśród których odsetek ten rośnie do 25,4%, a także studenci dojeżdżający – 19,1%). Z jednej strony może to wynikać z utrwalonej w kulturze włoskiej zależności finansowej dzieci – ale już będących tzw. młodymi dorosłymi (*young adults*) – od rodziców, a z drugiej może być warunkowane niekorzystnymi trendami turyńskiego rynku pracy, na którym brakuje zatrudnienia dla ludzi młodych.

Udział stypendiów naukowych i socjalnych w strukturze środków pozostających w dyspozycji studentów w skali miesiąca wynosi średnio jedynie 5,3%. Niemal nieobecne są w niej kredyty studenckie oraz renty i zasiłki (odpowiednio 0,2 i 0,1%). Pozostałe środki – 4,1% – turyńscy studenci uzyskują z innych źródeł, nieidentyfikowanych w badaniu. Stąd Turyn jako miasto studenckie funkcjonuje głównie dzięki środkom transferowanym do gospodarki miejskiej z gospodarstw domowych (od rodziców lub opiekunów młodzieży akademickiej) przy jednoczesnej niewielkiej skali zasilania środkami zarobkowymi przez studentów samodzielnie oraz przy ograniczonym wsparciu sektora publicznego (kiedy mowa o stypendiach, rentach i zasiłkach).

3.4. Wymiary gospodarczy, przestrzenny i czasowy zachowań konsumenckich studentów w Turynie

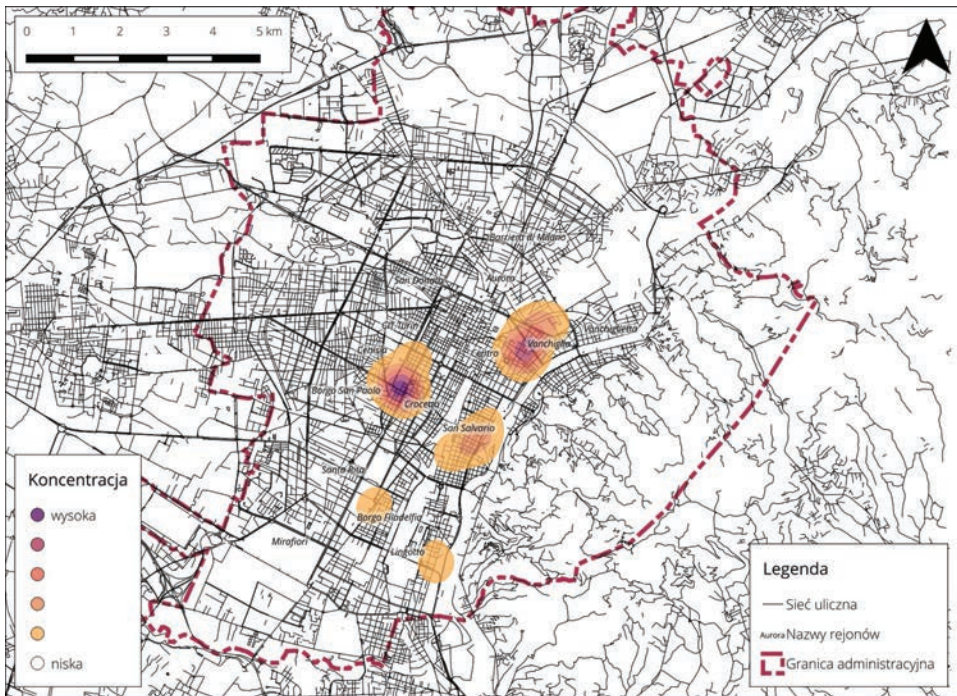
3.4.1. Studenci jako uczestnicy rynku edukacyjnego

Podstawowa aktywność młodzieży akademickiej w Turynie jako mieście studiów – edukacja – wiąże się z użytkowaniem konkretnych jego przestrzeni i w świetle literatury przedmiotu powinna stanowić podstawowy punkt odniesienia dla późniejszych analiz zachowań konsumenckich. W tym kontekście należy zauważyć, że rozkład przestrzenny miejsc odbywania zajęć dydaktycznych przez turyńskich studentów jest w znacznej mierze pochodną lokalizacji infrastruktury tamtejszych instytucji szkolnictwa wyższego (mapy 15 i 16).

W świetle uzyskanych obserwacji należy stwierdzić, że w Turynie istnieje pięć obszarów koncentracji przestrzennej aktywności edukacyjnych studentów. Są nimi: 1) pogranicze rejonów Cenisia, Centro i Crocetta; 2) pogranicze rejonów Centro i Vanchiglia; 3) rejon San Salvario; 4) rejon Borgo Filadelfia; 5) rejon Lingotto.

Obecność studentów w strukturze przestrzennej Turynu z tytułu uczestnictwa w zajęciach akademickich wykazuje najwyższy poziom koncentracji w zachodniej krawędzi historycznego centrum miasta – w obszarze rozległego kampusu politechnicznego Cittadella (fotografia 11) położonego na granicy rejonów Cenisia,

Centro i Crocetta – w którym naukę podejmują przede wszystkim studenci kierunków technicznych. W jego skład wchodzi zarówno pierwotne zabudowania badawczo-dydaktyczne z okresu powojennego, a także nowsze – wzniesione od podstaw lub powstałe w wyniku adaptacji dawnych obiektów przemysłowych – które uzupełniły i zagęściły kampus w ciągu ostatnich dwóch dekad. Kampus otoczony jest w większości zwartą, pochodzącą z różnych okresów historycznych zabudową kamieniczną w układzie kwartałowym, a w mniejszym stopniu także zabudową rezydencjonalną (XIX-wiecznymi reprezentacyjnymi domami i willami).

Mapa 16. Turyn: rejony odbywania zajęć akademickich przez studentów $n=964$.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Drugim obszarem o wysokim poziomie koncentracji studentów ze względu na ich aktywność edukacyjną w Turynie jest północno-wschodnia część dzielnicy Centro wraz z dzielnicą Vanchiglia, gdzie naukę podejmują głównie studenci kierunków społecznych i humanistycznych. Dzieje się tak za sprawą punktowej lokalizacji w tej części miasta infrastruktury UT – począwszy od najstarszych, zabytkowych zabudowań akademickich miasta wzdłuż *via Po*, przez powojenne obiekty dydaktyczne (m.in. Palazzo Nuovo; fotografia 18), skończywszy na nowym, otwartym zaledwie kilka lat temu kompleksie zabudowań kampusu CLE.

Należy zauważyć, że w dzielnicy Centro studiują również adepci AA w jej historycznych zabudowaniach przy via Accademia Albertina. Infrastruktura akademicka w tej części miasta wpisuje się w tradycyjne, historyczne struktury urbanistyczne, tworzone przez intensywnie zabudowane, regularnej wielkości kwartały oraz gęstą sieć przestrzeni publicznych, tj. ulic i placów miejskich.

Trzecim obszarem koncentracji studentów w Turynie jest centralna część dzielnicy San Salvario i okolice parco del Valentino. Znajdują się tutaj punktowo rozmieszczone obiekty dydaktycznie tak PT – służące m.in. studentom architektury, designu, planowania przestrzennego, jak i UT – z których korzystają m.in. adepci chemii oraz biotechnologii. Obiekty te pochodzą z różnych okresów historycznych i na ogół uzupełniają kwartały składające się z XIX- i XX-wiecznej zabudowy kamienicznej. W przyszłości można spodziewać się wzrostu liczby studiujących tu osób, ponieważ Politechnika planuje w kolejnych latach rozbudować swoją infrastrukturę w tej części miasta poprzez wzniesienie nowych obiektów oraz ponowne wykorzystanie pustostanów (m.in. hali Torino Esposizioni).

W południowych, bardziej peryferyjnych rejonach Turynu obecność młodzieży akademickiej z tytułu uczestnictwa w zajęciach akademickich uwidacznia się przy Corso Unione Sovietica w rejonie Borgo Filadelfia za sprawą studentów zarządzania i kierunków ekonomicznych UT, a także przy via Nizza w rejonie Lingotto, gdzie w murach dawnej fabryki FIAT-a studiują słuchacze kilku kierunków politechnicznych. Są to obszary Turynu zabudowane w XX wieku, jednak kontynuujące wzorce wysokiej intensywności i układu kwartałowego.

Poza aktywnościami edukacyjnymi wynikającymi z obowiązków uczelnianych studenci w Turynie mogą korzystać także z dodatkowych kursów i szkoleń, takich jak kursy językowe, szkolenia tematyczne czy korepetycje, aczkolwiek aż 90,4% studentów w Turynie deklaruje, iż w skali miesiąca w ogóle nie wydatkuje pieniędzy na ten cel. Popularność podejmowania odpłatnych, dodatkowych szkoleń na terenie miasta różnicuje się przede wszystkim w podziale studentów na lokalnych i pozalokalnych – pierwsi podejmują te aktywności ponad dwukrotnie częściej (16,9%) niż drudzy (7,2%). Linia podziału niemal nie uwidacznia się w przypadku grupowania studentów na zamieszkujących (10,2%) i dojeżdżających (8,2%) oraz młodszych (10,0%) i starszych (9,0%).

Niewielka popularność dodatkowych usług edukacyjnych może wynikać z ich wysokich cen. Jak wynika bowiem z przeprowadzonego badania, podejmowanie pozauczelnianej edukacji w Turynie wymaga od studentów średnich wydatków na poziomie 155,63 € miesięcznie (tabela 14). Różnica w skali wydatków na ten cel zarysowuje się przede wszystkim między studentami lokalnymi (wydatkującymi miesięcznie średnio 204,09 €) oraz studentami pozalokalnymi (111,95 €). W mniejszym stopniu jest ona widoczna między studentami starszych (169,48 €) i młodszych (149,40 €) roczników, a także w podziale na studentów zamieszkujących Turyn (157,98 €) i regularnie dojeżdżających na zajęcia akademickie (147,74 €). Wartość mediany w większości przypadków kształtuje się na poziomie 100,00 € lub 80,00 €.

Tabela 14. Turyn: miesięczne wydatki studentów na opłaty za dodatkowe kursy lub szkolenia

	Ogółem	Lokalni	Pozalokalni	Zamieszkujący	Dojeżdżający	Młodszy	Starszy
Średnia arytmetyczna	155,63 €	204,09 €	111,95 €	157,98 €	147,74 €	149,40 €	169,48 €
Mediana	100,00 €	80,00 €	100,00 €	80,00 €	100,00 €	100,00 €	100,00 €
n	100	42	57	77	23	69	31

Statystyki dotyczą jedynie studentów deklarujących wydatkowanie środków na dodatkowe kursy lub szkolenia.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Tabela 15. Turyn: miesięczne wydatki studentów na zakup materiałów edukacyjnych

	Ogółem	Lokalni	Pozalokalni	Zamieszkujący	Dojeżdżający	Młodszy	Starszy
Średnia arytmetyczna	31,40 €	33,98 €	30,61 €	32,03 €	29,37 €	31,18 €	31,82 €
Mediana	20,00 €	20,00 €	20,00 €	20,00 €	20,00 €	20,00 €	20,00 €
n	839	194	640	632	203	551	288

Statystyki dotyczą jedynie studentów deklarujących wydatkowanie środków na zakup materiałów edukacyjnych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

O ile korzystanie z dodatkowych usług edukacyjnych nie cechuje się dużą popularnością wśród młodzieży akademickiej w Turynie, o tyle zdecydowana większość (80,5%) przeznaczają część swojego miesięcznego budżetu na zakup materiałów edukacyjnych, takich jak książki, kserokopie czy artykuły biurowe. Częściej nabywają je w Turynie studenci zamieszkujący miasto (83,5%) niż do niego dojeżdżający (72,2%), którzy najprawdopodobniej dokonują ich zakupu w zamieszkiwanych miejscowościach. Różnice między studentami lokalnymi i pozalokalnymi oraz młodszymi i dojeżdżającymi nie przekraczają 3,5 p.p., co świadczy o małym zróżnicowaniu analizowanego zjawiska w podziale studentów wg pochodzenia geograficznego.

Wśród studentów nabywających materiały edukacyjne w Turynie średnia wydatkowana miesięcznie kwota na ten cel kształtuje się na poziomie 31,40 € (tabela 15). Wartości średniej uzyskane w rozbiciu na poszczególne kategorie studentów w niewielkim stopniu odchylają się od średniej dla ogółu respondentów, zaś mediana utrzymuje się na stałym poziomie 20,00 €. Obraz zachowań konsumenckich studentów w tym zakresie jest zatem mało zróżnicowany.

Fotografia 13. Turyn: antykwiariaty w podcieniach historycznych zabudowań UT przy via Po
Źródło: archiwum autora (2018).

Podsumowując, aktywność młodzieży akademickiej w Turynie w zakresie usług edukacyjnych tylko w niewielkim stopniu wykracza poza korzystanie przez nią z obowiązkowych zajęć dydaktycznych na uczelniach, co wyraża się ograniczonym rozmiarem popytu na dodatkowe kursy lub szkolenia. Powszechne jest natomiast nabywanie przez turyńskich studentów różnego rodzaju pomocy edukacyjnych – w tym książek – z czego korzysta w mieście sektor handlowy. Popularność tego rodzaju zachowań konsumenckich studentów znajduje swoje odzwierciedlenie w krajobrazie ulicznym miasta. Z łatwością można w nim bowiem odnaleźć mniejsze księgarnie i antykwiariaty zlokalizowane w pobliżu niektórych obiektów dydaktycznych uczelni, uzyskujące tym samym dostęp do ich klientów – studentów i pracowników akademickich (fotografia 13).

3.4.2. Studenci jako uczestnicy rynku mieszkaniowego

50,6% studentów kształcących się w Turynie deklaruje, iż mieszka stale lub tymczasowo w mieście studiów oraz nie korzysta z tego samego zakwaterowania co ich rodzice lub opiekunowie. Stanowią oni zatem uczestników lokalnego rynku

mieszkaniowego. Warto zauważyć, iż w tej grupie niemal wszyscy studenci są osobami pozalokalnymi (96,8%). Niewielka liczba studentów lokalnych korzystająca w Turynie z zakwaterowania bez rodziców lub opiekunów (3,2%) sprawia, iż ze statystycznego punktu widzenia porównywanie ich odpowiedzi z odpowiedziami studentów pozalokalnych nie jest wskazane.

Tabela 16. Turyn: miesięczne wydatki studentów na zakwaterowanie

	Ogółem	Lokalni	Pozalokalni	Młodszy	Starszy
Średnia arytmetyczna	312,03 €	304,28 €	312,91 €	306,13 €	320,69 €
Mediana	300,00 €	300,00 €	300,00 €	300,00 €	320,00 €
n	530	14	513	315	215

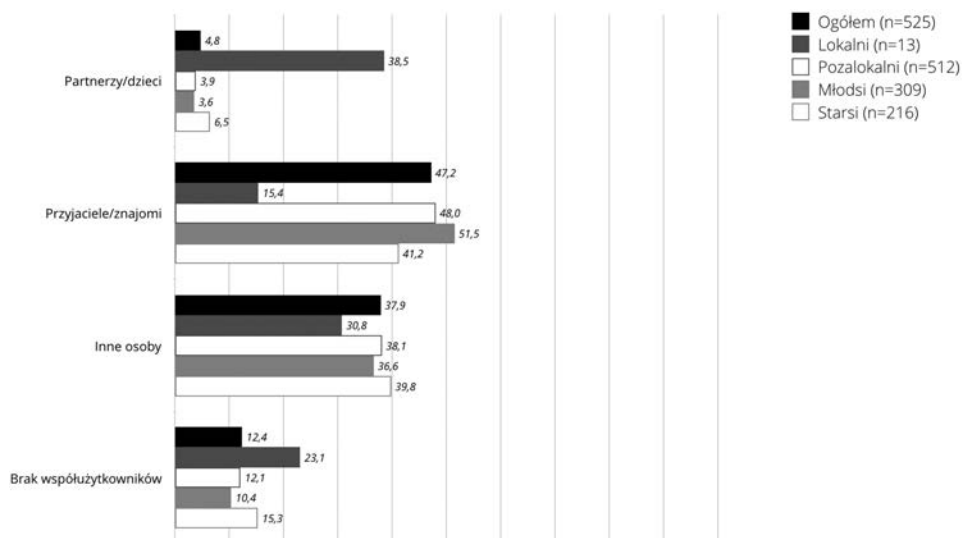
Statystyki dotyczą jedynie studentów zamieszkujących w Turynie stale lub tymczasowo bez rodziców lub opiekunów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Młodzież akademicka zamieszkująca w Turynie bez rodziców lub opiekunów przeznaczają na zakwaterowanie w mieście średnio 312,03 € miesięcznie (tabela 16). Wartości średnich arytmetycznych studenckich wydatków na zakwaterowanie w Turynie w skali miesiąca nie różnią się znacznie od wartości mediany. Studenci znajdujący się na dalszych etapach kształcenia wydatkują nieznacznie wyższą kwotę (320,69 €) na zakwaterowanie w porównaniu z ich koleżankami i kolegami na młodszym etapie studiów (306,13 €). Może to sugerować, iż wraz z przechodzeniem na wyższe lata studiów wśród turyńskich studentów rosną oczekiwania względem zajmowanego zakwaterowania (jego standardu lub lokalizacji) i znajduje to odzwierciedlenie w wydatkowanej na ten cel kwocie.

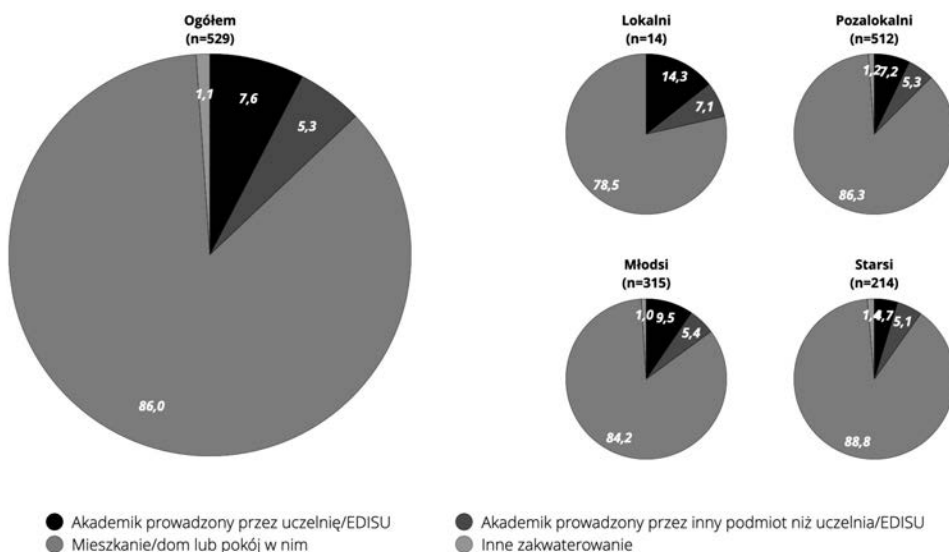
Większość (47,2%) studentów deklarujących zamieszkiwanie w Turynie bez rodziców lub opiekunów współdzieli zakwaterowanie ze swoimi przyjaciółmi lub znajomymi (wykres 26). Znaczny odsetek studentów (37,9%) korzysta także z zakwaterowania z innymi osobami, co wskazuje na popularność w Turynie tzw. flat-sharing⁸. Jedynie 4,8% studentów zamieszkujących w stolicy Piemontu bez rodziców lub opiekunów decyduje się na zamieszkiwanie ze swoimi partnerami lub dziećmi, zaś trzykrotnie częściej (12,4%) młodzież akademicka w Turynie korzysta z zakwaterowania samodzielnie.

⁸ Flatsharing – wspólne użytkowanie lokalu mieszkalnego przez obce sobie osoby, często przynależne do grupy „młodych dorosłych” i zamieszkujące w dużych ośrodkach miejskich (Buzar et al., 2007; Steinführer & Haase, 2009).

Wykres 26. Turyn: współużytkownicy zakwaterowania studentów [%]
 Statystyki dotyczą jedynie studentów zamieszkujących w Turynie stale lub tymczasowo bez rodziców lub opiekunów. Odsetki nie sumują się do 100, ponieważ respondenci mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Wykres 27. Turyn: zakwaterowanie studentów wg typów [%]
 Statystyki dotyczą jedynie studentów zamieszkujących w Turynie stale lub tymczasowo bez rodziców lub opiekunów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

W toku kształcenia i przechodzenia na kolejne etapy studiów warunki mieszkaniowe studentów turyńskich ulegają nieznacznym zmianom. Studenci starszych roczników rzadziej współdzielą zakwaterowanie ze swoimi przyjaciółmi/znajomymi (41,2%) niż ich młodsze koleżanki i koledzy (51,5%), nieco częściej zaś zamieszkują z innymi osobami, partnerami/dziećmi, a przede wszystkim decydują się na samodzielne zamieszkiwanie w mieście. Tym samym częściowo zrywają z tradycyjnie postrzeganym studenckim stylem życia.

Fotografia 14. Turyn: prywatny akademik „Campus Sanpaolo”

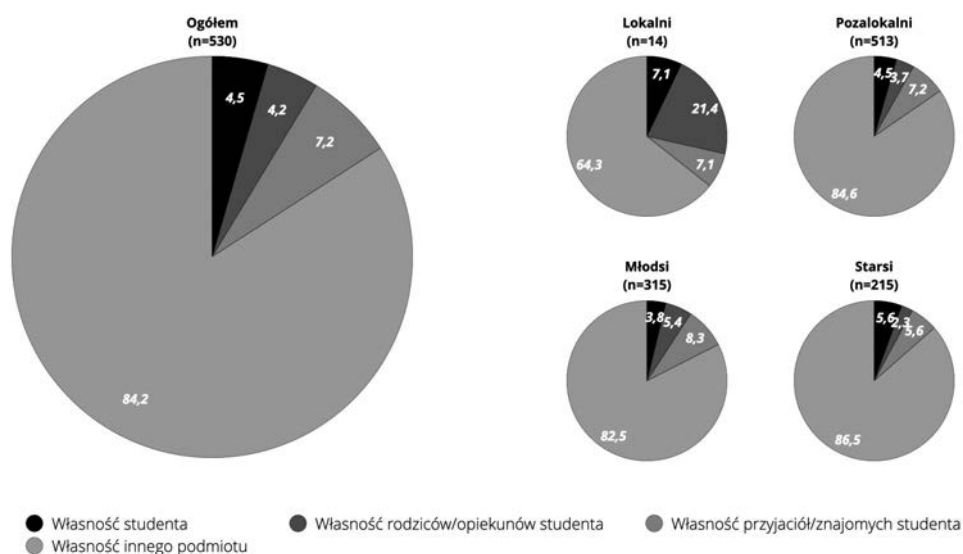
Źródło: archiwum autora (2017).

Wśród młodzieży akademickiej w Turynie najpopularniejszą formą zamieszkiwania bez rodziców/opiekunów jest użytkowanie mieszkań/domów lub pokoiów – korzysta z niej 86,0% omawianej grupy studentów (wykres 27). Jedynie 7,6% korzysta w Turynie z akademików prowadzonych przez uczelnie lub organizację EDISU⁹. Na tym tle względnie popularne jest korzystanie z zakwaterowania oferowanego przez akademiki prowadzone przez inne podmioty funkcjonujące

9 EDISU (Ente Regionale per il diritto allo Studio Universitario del Piemonte) jest jednostką publiczną regionu Piemont mającą na celu niwelowanie nierówności społeczno-ekonomicznych wśród młodzieży akademickiej. Jednostka prowadzi m.in. domy studenckie (akademiki) w Turynie oraz organizuje programy wsparcia w zakresie żywienia i czasu wolnego.

w Turynie (5,3%), które w ostatnich latach zaczęły pojawiać się w krajobrazie miasta (fotografia 14). 1,1% studentów zamieszkujących w Turynie bez rodziców lub opiekunów deklaruje korzystanie z innego rodzaju zakwaterowania, nieuwzględnionego w ankiecie.

Studenci młodsi nieco częściej korzystają z zakwaterowania instytucjonalnego – czyli oferty akademików prowadzonych przez uczelnie lub EDISU (9,5%) – niż osoby ze starszych roczników (4,7%). Obserwacja ta wpisuje się we wnioski płynące z literatury przedmiotu o stopniowym „filtrowaniu” studentów na rynek zakwaterowania pozainstytucjonalnego wraz z przechodzeniem na wyższe etapy kształcenia akademickiego.

Wykres 28. Turyn: zakwaterowanie studentów wg stanu własności [%]
Statystyki dotyczą jedynie studentów zamieszkujących w Turynie stale lub tymczasowo bez rodziców lub opiekunów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Studenci zamieszkujący w Turynie bez rodziców lub opiekunów korzystają przede wszystkim z zakwaterowania stanowiącego własność innych podmiotów (84,1%) niż ich bliskich (wykres 28). Jedynie 7,2% tutejszej młodzieży akademickiej korzysta z zakwaterowania będącego własnością ich przyjaciół lub znajomych, zaś 4,2% – z zakwaterowania użyczanego im przez rodziców lub opiekunów. Obserwacje te były spodziewane, ponieważ – jak wskazano wcześniej – mieszkania na rynku turyńskim wynajmują przede wszystkim studenci przyjezdni. Z kolei 4,5% studentów zamieszkujących w Turynie bez rodziców lub opiekunów jest już właścicielami użytkowanych nieruchomości. Omawiane proporcje nie wykazują większych zmian wraz z przechodzeniem studentów na dalsze etapy kształcenia.

Spośród szeregu czynników decydujących o wyborze użytkowanego zakwaterowania (tabela 17) studenci zamieszkujący w Turynie bez rodziców lub opiekunów kluczowe znaczenie przypisują przystępności cenowej (4,42). Przy podejmowaniu decyzji o wyborze zakwaterowania istotnymi determinantami są dla nich również bliskość uczelni (4,07) oraz dostępność połączeń komunikacji miejskiej (4,01). W dalszej kolejności przywiązują oni wagę do wybranych cech okolicy, w której znajduje się ich zakwaterowanie – dotyczy to przede wszystkim poczucia bezpieczeństwa (3,98), bliskości miejsc na codzienne zakupy (3,8) oraz ogólnego wyglądu okolicy (3,51).

Tabela 17. Turyn: czynniki wyboru zakwaterowania przez studentów

	Ogółem	Lokalni	Pozalokalni	Młodszy	Starszy
	1	2	3	4	5
Przystępność cenowa	4,42	4,45	4,42	4,44	4,39
Wygląd budynku	3,20	2,91	3,22	3,19	3,22
Bliskość uczelni	4,07	3,27	4,08	4,09	4,03
Dostępność połączeń komunikacji miejskiej	4,01	4,27	4,01	4,00	4,01
Bliskość dworca kolejowego/autobusowego	3,24	3,18	3,24	3,28	3,18
Bliskość miejsca pracy	2,75	3,13	2,74	2,72	2,79
Bliskość centrum miasta	3,10	3,18	3,09	3,05	3,18
Bliskość klubów muzycznych/dyskotek	1,93	2,00	1,92	1,95	1,89
Bliskość pubów/kawiarni	2,12	2,27	2,11	2,12	2,12
Bliskość punktów gastronomicznych (np. barów, restauracji)	2,06	2,09	2,05	2,06	2,05
Bliskość obiektów kulturalnych (np. kin, teatrów, muzeów, galerii sztuki)	2,37	2,82	2,35	2,38	2,34
Bliskość obiektów sportowych (np. basenów, siłowni, klubów fitness)	2,34	2,45	2,34	2,28	2,42
Bliskość terenów zielonych/rekreacyjnych (np. parków, ogrodów, terenów nadrzecznych)	2,69	3,00	2,69	2,70	2,67
Bliskość miejsc na codzienne zakupy (np. małych sklepów spożywczych, dyskontów/supermarketów/hipermarketów, targowisk)	3,80	3,82	3,80	3,80	3,80

	1	2	3	4	5
Bliskość centrów/galerii handlowych	2,10	2,64	2,09	2,14	2,04
Bliskość przyjaciół/znajomych	2,50	2,45	2,50	2,55	2,43
Studencka atmosfera okolicy	2,82	2,55	2,82	2,84	2,79
Poczucie bezpieczeństwa w okolicy	3,98	3,36	3,99	4,02	3,91
Wygląd okolicy	3,51	3,27	3,52	3,48	3,56

Średnie arytmetyczne. Skala: 1 – zupełnie nieistotne, 2 – nieistotne, 3 – obojętne, 4 – istotne, 5 – bardzo istotne. Statystyki dotyczą jedynie studentów zamieszkujących w Turynie stale lub tymczasowo bez rodziców lub opiekunów.

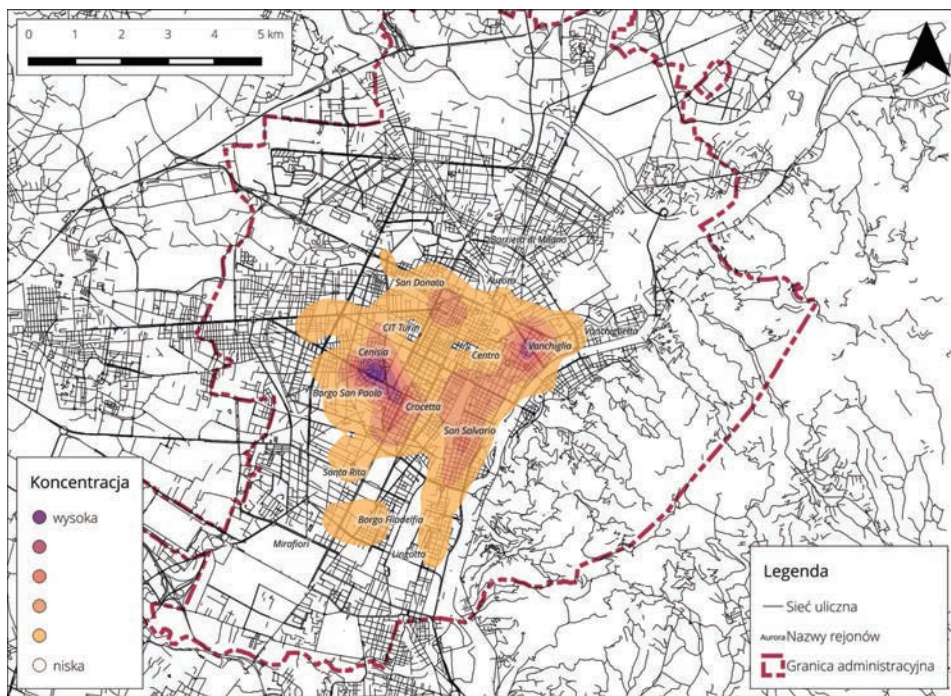
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Zarazem studenci turyńscy, dokonując wyboru zakwaterowania, zdecydowanie mniejszą wagę przywiązują do bliskości różnych tzw. udogodnień konsumenckich – począwszy od terenów zielonych i rekreacyjnych, a na klubach muzycznych i dyskotekach skończywszy. Ich istotność w podejmowaniu decyzji o wyborze zakwaterowania oceniono średnio nie wyżej niż 2,69 w skali od 1 do 5. Niewielkie znaczenie przypisywano również bliskości do przyjaciół lub znajomych (2,50) oraz studenckiej atmosferze okolicy (2,82).

Mimo że średnie wartości odzwierciedlające istotność poszczególnych czynników wyboru zakwaterowania nieznacznie różnią się między studentami ze względu na etap studiów – młodszych oraz starszych – to ich hierarchia pozostaje niemal identyczna. Studenci zamieszkujący w Turynie bez rodziców lub opiekunów są zatem skłonni pokonywać większe odległości od miejsca zakwaterowania do miejsc spędzania czasu wolnego, lecz w zamian preferują bardziej przystępne cenowo zakwaterowanie, możliwie dogodnie zlokalizowane względem infrastruktury akademickiej.

Na obecności studentów w Turynie korzysta śródmiejski rynek nieruchomości mieszkaniowych. Rozkład przestrzenny miejsc zamieszkania studentów wynajmujących kwatery instytucjonalne i pozainstytucjonalne wskazuje bowiem, że wybierają oni do zamieszkania lokalizacje w szeroko rozumianym śródmieściu Turynu (mapa 17). Obejmuje ono swym zasięgiem geograficznym znacznie większy obszar niż jego historyczne centrum – Centro. Największe skupisko miejsc zamieszkania studentów znajduje się w zachodniej części strefy centralnej Turynu – rozciąga się ono między rejonami Cenisia, Crocetta i Borgo San Paolo – w bezpośrednim lub bliskim sąsiedztwie kampusu politechnicznego Cittadella. Drugie silne skupisko miejsc zamieszkania studentów w Turynie znajduje się w północno-wschodniej części śródmieścia, na pograniczu rejonów Centro oraz Vanchiglia, gdzie zlokalizowanych jest wiele obiektów UT. Dużą popularnością wśród młodzieży akademickiej w Turynie pod względem wyborów miejsca zamieszkania cieszy się także dzielnica San Salvario w zachodniej części śródmieścia, ograniczona przestrzennie przez parco del Valentino oraz linię kolejową. Ponadto turyńscy studenci zamieszkują w pobliżu piazza

Statuto – stanowiącego zachodnią krawędź historycznego Centro – który choć położony relatywnie daleko od zabudowań akademickich, stanowi ważny punkt komunikacyjny umożliwiający przemieszczanie się komunikacją miejską w wielu kierunkach.

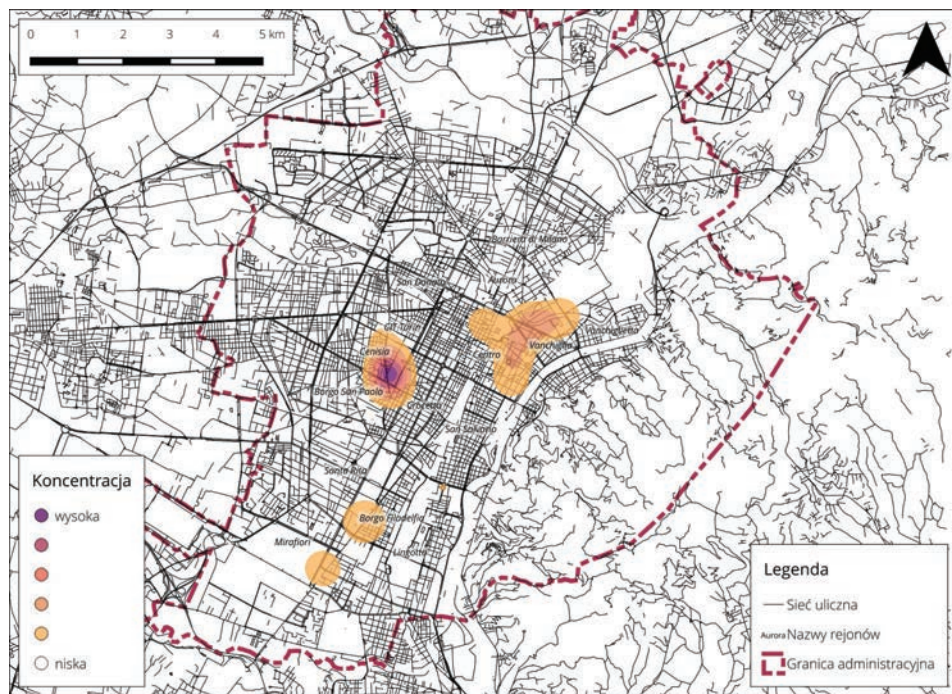
Mapa 17. Turyn: rejony zamieszkania studentów $n=462$. Obserwacje dotyczą jedynie studentów zamieszkujących w Turynie stale lub tymczasowo bez rodziców lub opiekunów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Cechą charakterystyczną Turynu jako miasta akademickiego jest niewielki odsetek studentów korzystających w nim z zakwaterowania instytucjonalnego. Niemniej, na podstawie informacji zebranych od respondentów, można wskazać obszary Turynu, w których zlokalizowane są domy studenckie prowadzone przez EDISU. Znajdują się one przede wszystkim w bezpośrednim sąsiedztwie kampusu politechnicznego Citadella, a także kampusu uniwersyteckiego CLE i historycznych zabudowań UT na pograniczu Centro i Vanchiglii (mapa 18). Pojedyncze akademiki zlokalizowano także w południowej części miasta w rejonach Borgo Filadelfia i Mirafiori. Mimo niewielkiej liczby obserwacji ($n=33$) uzyskany rozkład przestrzenny odzwierciedla lokalizację większości z 14 obiektów zakwaterowania studenckiego prowadzonych przez EDISU w Turynie (EDISU, 2018).

Ze względu na niewielkie znaczenie zakwaterowania instytucjonalnego zawężenie obserwacji jedynie do miejsc zamieszkania studentów korzystających w Turynie

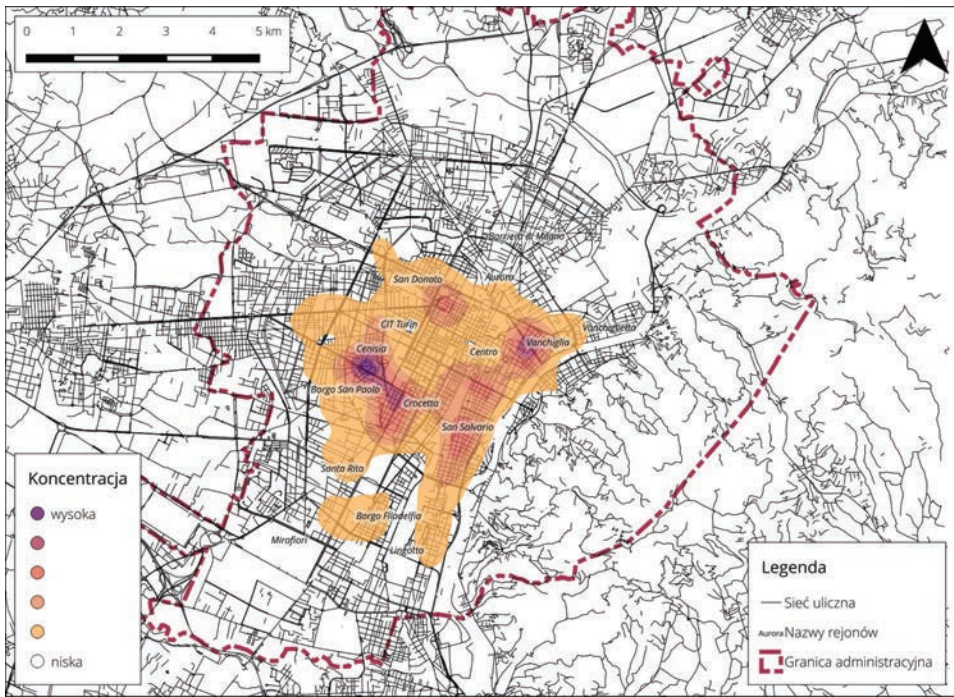
z zakwaterowania pozainstytucjonalnego (mapa 19) nie wykazuje większych różnic względem rozkładu przestrzennego miejsc zamieszkania studentów ogółem.

Mapa 18. Turyn: rejony zamieszkania studentów w zakwaterowaniu instytucjonalnym $n=33$. Obserwacje dotyczą jedynie studentów zamieszkujących w Turynie stale lub tymczasowo bez rodziców lub opiekunów w zakwaterowaniu oferowanym przez instytucje szkolnictwa wyższego i EDISU.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Wśród rejonów zamieszkania studentów turyńskich w zakwaterowaniu pozainstytucjonalnym wskazać można dwa wzorce przestrzenne. Po pierwsze, są nimi lokalizacje w bezpośrednim sąsiedztwie obiektów dydaktycznych uczelni. Dotyczy to rejonów Cenisia, Crocetta i Borgo San Paolo (otaczających główny kompleks zabudowań PT), rejonów Centro i Vanchiglia (gdzie zlokalizowanych jest wiele obiektów UT oraz historyczne zabudowania AA), a także rejonu San Salvario (w którym funkcjonują wybrane wydziały PT i UT). W mniejszym stopniu skupiska te zarysowują się w rejonach Borgo Filadelfia i Lingotto po obu stronach przebiegającej tam linii kolejowej – w jednej z nich znajduje się infrastruktura UT, w drugiej zaś PT. Po drugie, wyróżnić należy otoczenie piazza Statuto, które swoją popularność zawdzięcza najpewniej dogodnym połączeniom miejskim transportem zbiorowym z wieloma częściami miasta, w których studenci uczęszczają na zajęcia akademickie.

Mapa 19. Turyn: rejony zamieszkania studentów w zakwaterowaniu pozainstytucjonalnym $n=429$. Obserwacje dotyczą jedynie studentów zamieszkujących w Turynie stale lub tymczasowo bez rodziców lub opiekunów w zakwaterowaniu oferowanym przez inne podmioty niż instytucje szkolnictwa wyższego i EDISU.
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Należy podkreślić, że wiele spośród wymienionych wyżej obszarów miasta to gęsto zabudowane dzielnice mieszkaniowe z II połowy XIX wieku i początku wieku XX otaczające historyczny rdzeń miasta (Cenisia, Crocetta, San Salvario, Vanchiglia), cechujące się względnie wysokimi cenami nieruchomości. Spośród wymienionych dzielnic, dwie ostatnie są rejonami popularnymi wśród tzw. klasy kreatywnej, turystów tymczasowo wynajmujących zakwaterowanie oraz wieloetnicznych społeczności imigranckich (Caruso et al., 2015; Davico et al., 2018), które w ostatnich latach napłynęły do miasta. Z kolei San Salvario i Cenisia stały się przedmiotem działań rewitalizacyjnych podejmowanych przez władze miejskie w ostatnich dekadach (Winkler, 2007).

Miejsca zamieszkania starszych studentów korzystających z zakwaterowania pozainstytucjonalnego – na tle ich młodszych koleżanek i kolegów – w mniejszym (choć nadal wysokim) stopniu skupiają się w okolicach kampusów Cittadella i CLE (mapa 20). Z kolei poziom koncentracji przestrzennej wśród starszych studentów wzrasta w rejonie San Salvario. Może to sugerować rozluźniające się z wiekiem więzi przestrzenne między miejscem zamieszkania i miejscem nauki oraz wyższą chęć zamieszkiwania w otoczeniu bogatszej oferty usług spędzania czasu wolnego.

badania wskazują, że popyt na zakwaterowanie ze strony włoskich studentów pozwoli zaczyna wpływać na powstawanie w mieście obiektów typu PBSA.

Deklarowane przez turyńskich studentów kryteria wyboru zakwaterowania w obrębie miasta pokazują, iż największe znaczenie ma dla nich przystępność cenowa, bliskość miejsc nauki oraz dogodnie powiązania komunikacją zbiorową. Uzyskany w badaniu rozkład przestrzenny miejsc zamieszkania turyńskiej młodzieży akademickiej potwierdza, że jej członkowie dążą do korzystania z zakwaterowania w pobliżu obiektów akademickich. Natura struktur urbanistycznych Turynu umożliwia im natomiast osiedlanie się w bliskim sąsiedztwie budynków uczelni, ponieważ te są na ogół otoczone intensywną zabudową mieszkaniową (kamieniczną).

Na obecności studentów w Turynie korzystają właściciele nieruchomości śródmiejskich. Uzyskany rozkład przestrzenny miejsc zamieszkania sugeruje bowiem, że studenci-najemcy wkraczają w rejony Turynu wyposażone w infrastrukturę dydaktyczną uczelni, nawet jeśli są one tymi rejonami miasta, które cieszą się dużą atrakcyjnością mieszkaniową i turystyczną, a zatem cechują się także wyższymi cenami najmu. Zarazem niemal nie widać, by studenci zamieszkiwali w biedniejszych dzielnicach miasta, takich Beriera di Milano lub fragmenty Aurory, mimo iż otaczają one turyńskie śródmieście od strony północnej i są położone względnie blisko wybranej infrastruktury dydaktycznej UT. Z jednej strony sprawia to, że popyt na mieszkania ze strony studentów ożywia centralne części miasta, z drugiej – może rodzić obawy o powstawanie presji cenowej względem zamieszkujących tam „tradycyjnych”, „niestudenckich” gospodarstw domowych.

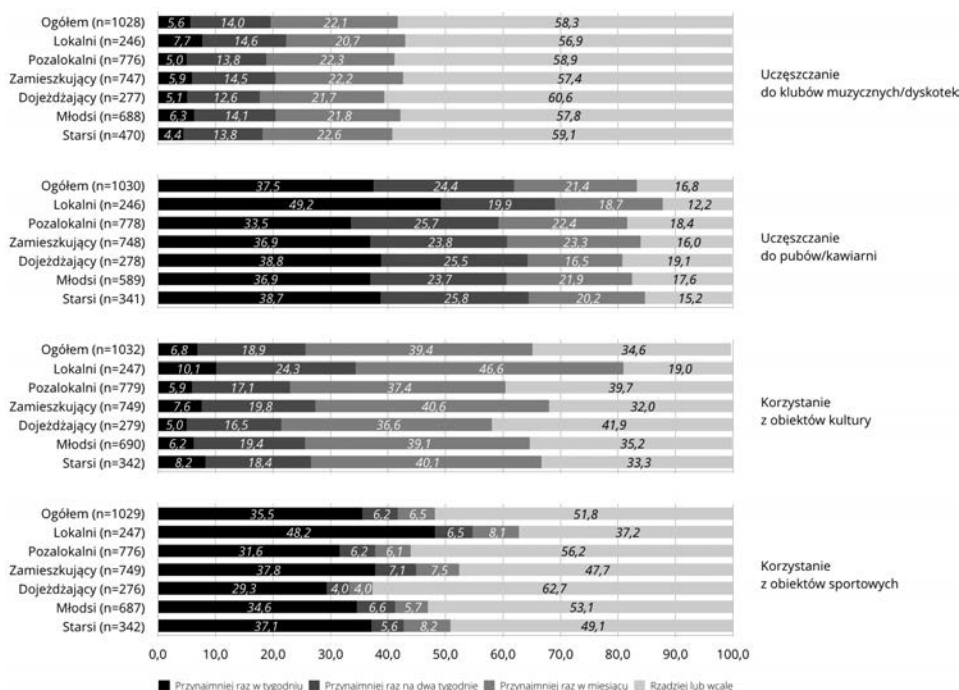
3.4.3. Studenci jako uczestnicy rynku usług czasu wolnego

Najpowszechniejszą spośród analizowanych w badaniu form spędzania czasu wolnego przez studentów turyńskich okazały się spotkania towarzyskie z przyjaciółmi i znajomymi w miejscu zamieszkania (albo jako gospodarz spotkania, albo jako gość). 85,6% (n=881) studentów kształcących się na uczelniach w Turynie deklaruje, że skutecznie tę formę spędzania czasu wolnego w trakcie miesiąca, wydając na ten cel średnio 9,76 €, co jest niewielką kwotą¹⁰.

Najpowszechniejszą u turyńskich studentów aktywnością czasu wolnego, której praktykowanie pociąga ze sobą zgłaszanie popytu na ofertę przedsiębiorstw usługowych, jest uczęszczanie do pubów lub kawiarni (wykres 29). W ciągu miesiąca odwiedza je 83,2% młodzieży akademickiej kształcącej się w Turynie. Jest to zatem aktywność niemal równie popularna jak wspólne spędzanie czasu w miejscu

10 Prawdopodobnie są one wydatkowane m.in. na usługi gastronomiczne (w formie posiłków zamawianych na wynos lub z dowozem) oraz na zakup produktów spożywczych w placówkach handlowych.

zamieszkania. Wiąże się jednak z przeznaczaniem większych średnich kwot w skali miesiąca – tj. 23,33 € (tabela 18). Uczęszczanie do pubów lub kawiarni jest nie tylko najpowszechniej podejmowaną aktywnością czasu wolnego poza miejscem zamieszkania, ale również podejmowaną najbardziej regularnie, bowiem aż 37,5% turyńskich studentów pojawia się w nich przynajmniej raz w tygodniu. Kolejne 24,4% odwiedza puby i kawiarnie przynajmniej raz na dwa tygodnie, a 21,4% przynajmniej raz w miesiącu.

Wykres 29. Turyn: częstotliwość korzystania przez studentów z usług czasu wolnego [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Wysoka wartość odsetka studentów korzystających w trakcie miesiąca z oferty pubów i kawiarni jest typową cechą każdej z analizowanych kategorii studentów i zawsze przekracza poziom 80,00%. Jednak zdecydowanie najczęstszymi bywalcami pubów lub kawiarni są w Turynie studenci lokalni – aż 49,2% z nich deklaruje, że korzysta z takich usług raz w tygodniu lub częściej. Odsetek młodzieży dojeżdżającej do Turynu i korzystającej w nim z pubów lub kawiarni z podobną częstotliwością jest niższy o 15,7 p.p. Należy odnotować, że średnia wydatkowanych na ten cel kwot pieniężnych jest wyższa wśród studentów starszych niż młodszych, mimo że ogólna popularność i częstotliwość korzystania z takich usług nie wykazują większych różnic.

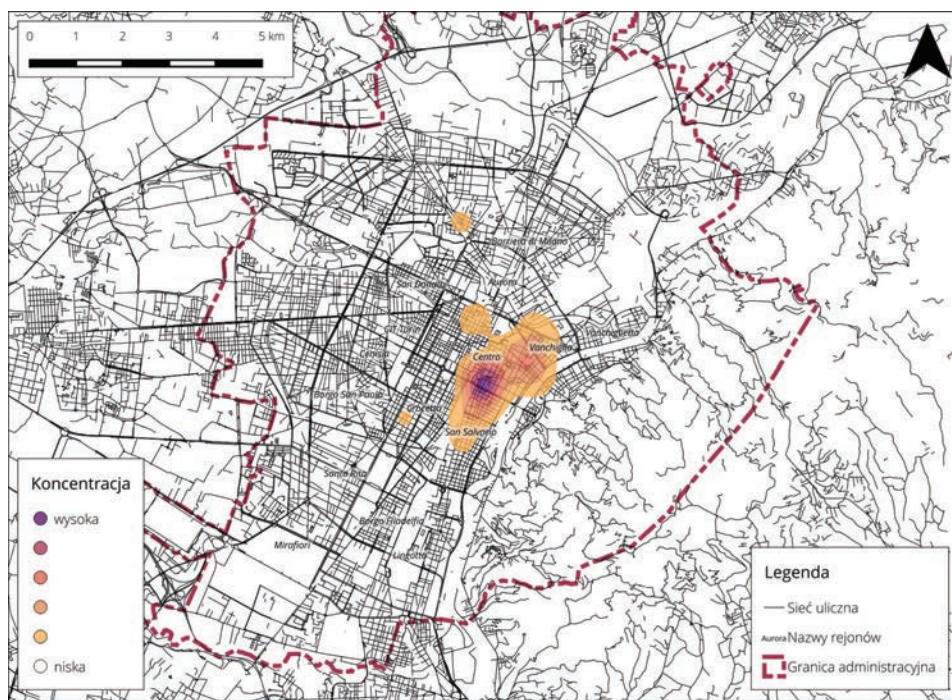
Tabela 18. Turyn: miesięczne wydatki studentów na korzystanie z usług czasu wolnego

	Ogółem	Lokalni	Pozalokalni	Zamieszkujący	Dojeżdżający	Młodszy	Starszy
Kluby muzyczne/dyskoteki							
Średnia arytmetyczna	19,89 €	21,85 €	19,15 €	18,89 €	22,75 €	20,10 €	19,49 €
Mediana	18,75 €	20,00 €	15,00 €	15,00 €	20,00 €	15,00 €	20,00 €
n	416	102	311	308	107	277	139
Puby/kawiarnie							
Średnia arytmetyczna	23,33 €	24,18 €	23,00 €	23,72 €	22,16 €	21,63 €	26,65 €
Mediana	20,00 €	20,00 €	20,00 €	20,00 €	20,00 €	20,00 €	20,00 €
n	834	209	620	610	221	551	283
Obiekty kultury							
Średnia arytmetyczna	12,97 €	12,76 €	13,07 €	13,02 €	12,77 €	12,88 €	13,14 €
Mediana	10,00 €	10,00 €	10,00 €	10,00 €	10,00 €	10,00 €	10,00 €
n	654	194	456	495	156	428	226
Obiekty sportowe							
Średnia arytmetyczna	28,58 €	32,58 €	26,76 €	27,75 €	31,49 €	29,51 €	26,09 €
Mediana	24,00 €	30,00 €	20,00 €	23,00 €	25,00 €	24,00 €	21,00 €
n	480	148	331	376	103	309	171

Statystyki dotyczą jedynie studentów korzystających z ww. obiektów raz w miesiącu lub częściej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Rozkład przestrzenny najczęściej odwiedzanych przez studentów pubów i kawiarni wskazuje, że koncentrują się one w trzech śródmiejskich rejonach Turynu (mapa 21). Największe ich skupisko stanowi corso Vittorio Emanuele II w pobliżu dworca kolejowego Torino Porta Nuova, a także pobliskie kwartały składające się na południową krawędź rejonu Centro oraz północną krawędź rejonu San Salvario, ze szczególnym znaczeniem placu Largo Saluzzo i odchodzących od niego ulic. Dzieje się tak, mimo iż nie funkcjonują tam instytucje szkolnictwa wyższego. Drugim uwidaczniającym się skupiskiem jest pogranicze rejonów Centro i Vanchiglia, w którym – jak wcześniej zauważono – koncentruje się infrastruktura akademicka UT oraz mieszka znaczna część turyńskich studentów. Mniejsze, choć zauważalne znaczenie ma także najstarsza,

Mapa 21. Turyn: rejonny korzystania przez studentów z pubów i kawiarni $n=643$. Obserwacje dotyczą jedynie studentów korzystających z pubów lub kawiarni raz w miesiącu lub częściej.

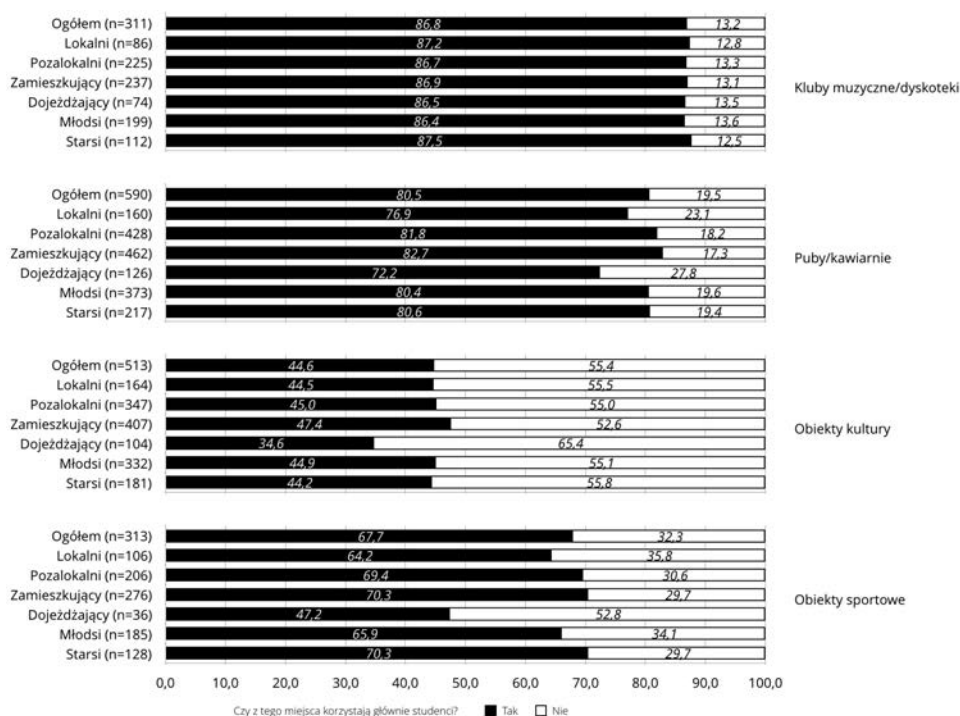
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

rozwijająca się od czasów rzymskich część miasta – Quadrilatero Romano – od której rozpoczęła się ekspansja przestrzeni życia nocnego w Turynie w epoce poprzemysłowej.

Na tle studentów pozalokalnych, lokalną młodzież akademicką w Turynie cechuje większa liczba skupisk regularnie odwiedzanych pubów i kawiarni oraz równomierniejsze ich występowanie w strukturze przestrzennej miasta (mapa 22). Podobne obserwacje można poczynić wśród studentów dojeżdżających względem studentów zamieszkujących w Turynie – skupiska pubów i kawiarni odwiedzanych przez młodzież dojeżdżającą uwidaczniają się także poza centrum miasta, m.in. w pobliżu dworca kolejowego Torino Dora, który dla części z nich może stanowić „bramę” Turynu, przekraczaną w podróży z oraz do zamieszkiwanej miejscowości. Z kolei wraz z przechodzeniem przez studentów na wyższe etapy nauki skupiska odwiedzanych przez nich pubów i kawiarni zawężają się geograficznie do śródmiejskich rejonów San Salvario, Centro i Vanchiglia.

Studenci wydają się dominować w strukturze klientów odwiedzanych przez nich pubów i kawiarni. W ocenie respondentów klientami tych placówek są w 80,5% studenci (wykres 30). Dominacja studentów wśród ogółu klientów jest

Powszechną formą spędzania czasu wolnego wśród osób kształcących się w Turynie jest także korzystanie z oferty obiektów kultury, takich jak kina, teatry, muzea czy galerie sztuki. W trakcie miesiąca ich odwiedzanie deklaruje aż dwie trzecie tu-tejszej młodzieży akademickiej (65,4%; wykres 29), przeznaczając na ten cel średnio 12,97 € (tabela 18). Zjawisko to można tłumaczyć bądź stroną popytową – dużym zainteresowaniem turyńskich studentów kulturą i konsumowaniem jej produktów, bądź stroną podażową – atrakcyjną ofertą kulturalną miasta. Może być też wynikiem obu z nich. Niewielki jest jednak odsetek studentów (6,8%), którzy odwiedzają obiekty kultury bardzo często, czyli przynajmniej raz w tygodniu. W większym stopniu młodzież akademicka korzysta z nich przynajmniej raz na dwa tygodnie (18,9%), zaś najpowszechniej ma ono miejsce przynajmniej raz w miesiącu (39,4%).

Wykres 30. Turyn: struktura użytkowników obiektów usług czasu wolnego odwiedzanych przez studentów [%]

Obserwacje dotyczą jedynie studentów korzystających z ww. obiektów raz w miesiącu lub częściej, którzy wskazali nazwy najczęściej odwiedzanych obiektów w poszczególnych kategoriach oraz dokonali oceny struktury ich użytkowników.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Niemniej, ogólna popularność obiektów kultury i częstotliwość korzystania z nich wykazują duże zróżnicowanie między poszczególnymi kategoriami studentów. Różnice te najpełniej zarysowują się przy zastosowaniu kryterium pochodzenia

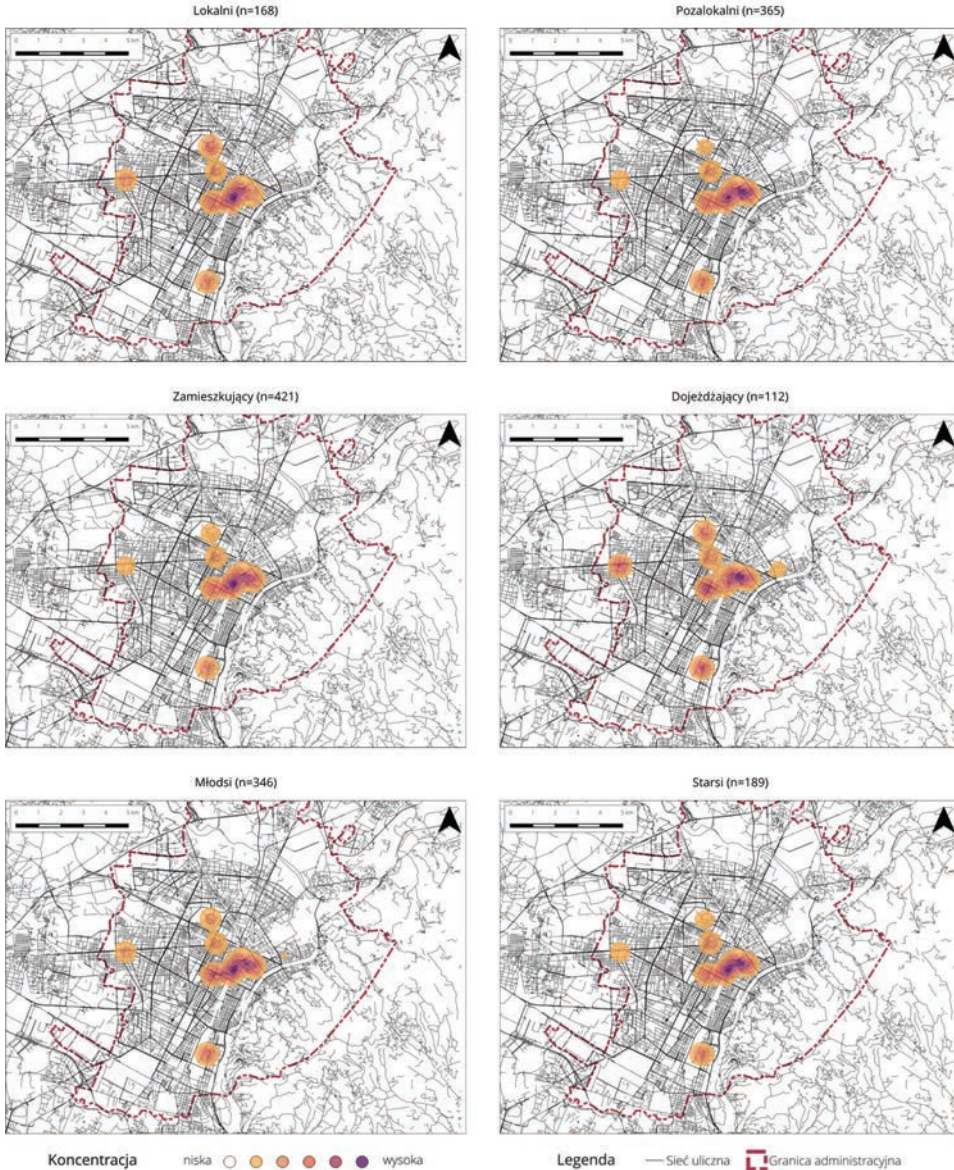
geograficznego. O ile aż 81,0% studentów lokalnych deklaruje korzystanie z oferty obiektów kultury w Turynie w trakcie miesiąca, to wartość tego odsetka spada do poziomu 60,3% w przypadku młodzieży pozalokalnej. Niemal 10 p.p. dzieli studentów zamieszkujących w mieście (68,0%) od tych dojeżdżających do niego na zajęcia (58,1%). Różnice nie uwidaczniają się natomiast przy podziale studentów na młodszych i starszych. Opisanie zróżnicowanie nie przekłada się jednak na skalę ponoszonych w ciągu miesiąca wydatków z tytułu korzystania z obiektów kultury w Turynie – wartości średniej arytmetycznej dla poszczególnych kategorii młodzieży nieznacznie odchylają się od średniej dla ogółu (12,97 €), zaś wartość mediany w każdej z kategorii analitycznych kształtuje się na identycznym poziomie (10,00 €).

Mapa 23. Turyn: rejony korzystania przez studentów z obiektów kultury $n=535$. Obserwacje dotyczą jedynie studentów korzystających z obiektów kultury raz w miesiącu lub częściej.
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Rozkład przestrzenny obiektów kultury – takich jak kina, teatry, muzea czy galerie sztuki – odwiedzanych przez turyńskich studentów wskazuje, że największym ich skupiskiem jest ściśle centrum miasta (mapa 23). Działalność prowadzą w nim liczne i najbardziej znane turyńskie placówki kultury, w tym najpopularniejszy obiekt wymieniany w tej kategorii przez studentów – Cinema Reposi ($n=64$). Skupiska widoczne poza ścisłym centrum miasta także koncentrują się na ogół

wokół popularnych multipleksów – UCI w rejonie Lingotto, Ideal Cinema przy piazza Statuto, Massaua na pograniczu rejonów Parella i Pozzo Strada czy The Space przy parco Dora. Wyjątek stanowi północna część rejonu Crocetta, którego

Mapa 24. Turyn: rejony korzystania przez studentów z obiektów kultury
Obserwacje dotyczą jedynie studentów korzystających z obiektów kultury raz w miesiącu lub częściej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

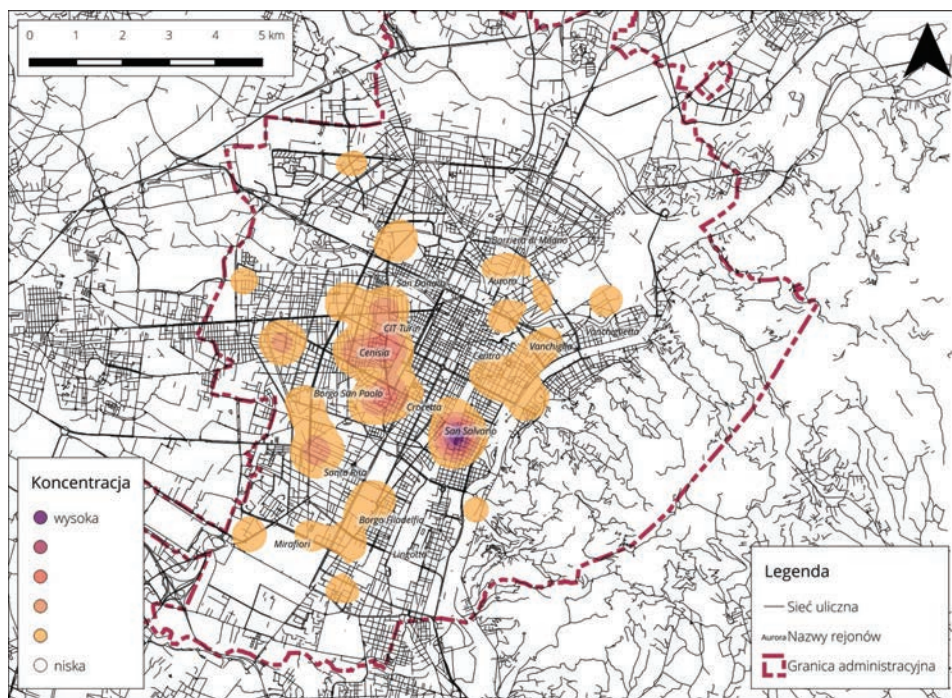
popularność wynika bezpośrednio z lokalizacji w nim miejskiej galerii sztuki nowoczesnej i współczesnej GAM (Galleria Civica d'Arte Moderna e Contemporanea) – drugiej (!) najczęściej wskazywanej przez respondentów (n=63) placówki kulturalnej w Turynie regularnie przez nich odwiedzanej. Zarazem rozkład przestrzenny obiektów kultury, z których korzystanie deklaruje młodzież akademicka w Turynie, niemal nie zmienia się przy zastosowaniu podziału respondentów na dychotomiczne kategorie analityczne (mapa 24).

Spośród wszystkich analizowanych kategorii obiektów spędzania czasu wolnego struktura użytkowników obiektów kultury okazała się być w najmniejszym stopniu zdominowana przez studentów. W ocenie respondentów studenci stanowią większą część klientów jedynie w 44,6% odwiedzanych obiektów kultury (wykres 30). Właściwość ta charakteryzuje odpowiedzi studentów przynależnych do każdej kategorii, jednak wyjątek stanowią studenci dojeżdżający. W przypadku obiektów kultury odwiedzanych przez tę część młodzieży akademickiej wartość omawianego odsetka kurczy się do 34,6%.

Niemal połowa studentów (48,2%) tworzy w Turynie popyt na rynku usług sportowych, korzystając raz w miesiącu lub częściej ze zlokalizowanych w mieście obiektów sportowych. Aktywność ta wiąże się z ponoszeniem średnio 28,58 € w skali miesiąca. Należy jednak podkreślić, że obiekty sportowe są tym rodzajem infrastruktury miejskiej, z której studenci albo korzystają bardzo często, albo nie korzystają z niej wcale. Świadczą o tym niskie wartości odsetków młodzieży korzystającej z nich przynajmniej raz na dwa tygodnie (6,2%) oraz przynajmniej raz w miesiącu (6,5%). Zjawisko to uwidacznia się w podziale studentów na każdą z par analitycznych.

Ogólna popularność korzystania z obiektów sportowych wykazuje duże zróżnicowanie w podziale studentów na dychotomiczne kategorie. W pierwszej kolejności dotyczy to podziału młodzieży akademickiej na lokalną i pozalokalną. Spośród studentów lokalnych 62,8% deklaruje korzystanie w trakcie miesiąca z obiektów sportowych zlokalizowanych w Turynie, zaś odsetek ten maleje do 43,8% wśród studentów pozalokalnych. W drugiej kolejności różnice zarysowują się między młodzieżą zamieszkującą miasto (52,3%) oraz do niego dojeżdżającą (37,3%) – ci drudzy mogą zapewne korzystać z infrastruktury sportowo-rekreacyjnej w zamieszkiwanych przez siebie miejscowościach. Znajduje to odzwierciedlenie w wielkości średnio wydatkowanych kwot na aktywności sportowe w skali miesiąca – studenci lokalni i zamieszkujący wydatkują odpowiednio wyższe kwoty niż studenci pozalocalni i dojeżdżający. Wyjątek stanowi podział studentów wg kryterium etapu studiów – choć studenci młodszy nieco rzadziej korzystają z obiektów sportowych, to wydają z tego tytułu przeciętnie wyższe kwoty.

Uzyskany rozkład przestrzenny popularnych wśród studentów obiektów sportowych w Turynie – takich jak pływalnie, kluby czy siłownie – wskazuje na brak ich skupisk w ścisłym centrum miasta. Duża ich liczba znajduje się natomiast w rejonach otaczających historyczny rdzeń struktury przestrzennej Turynu oraz

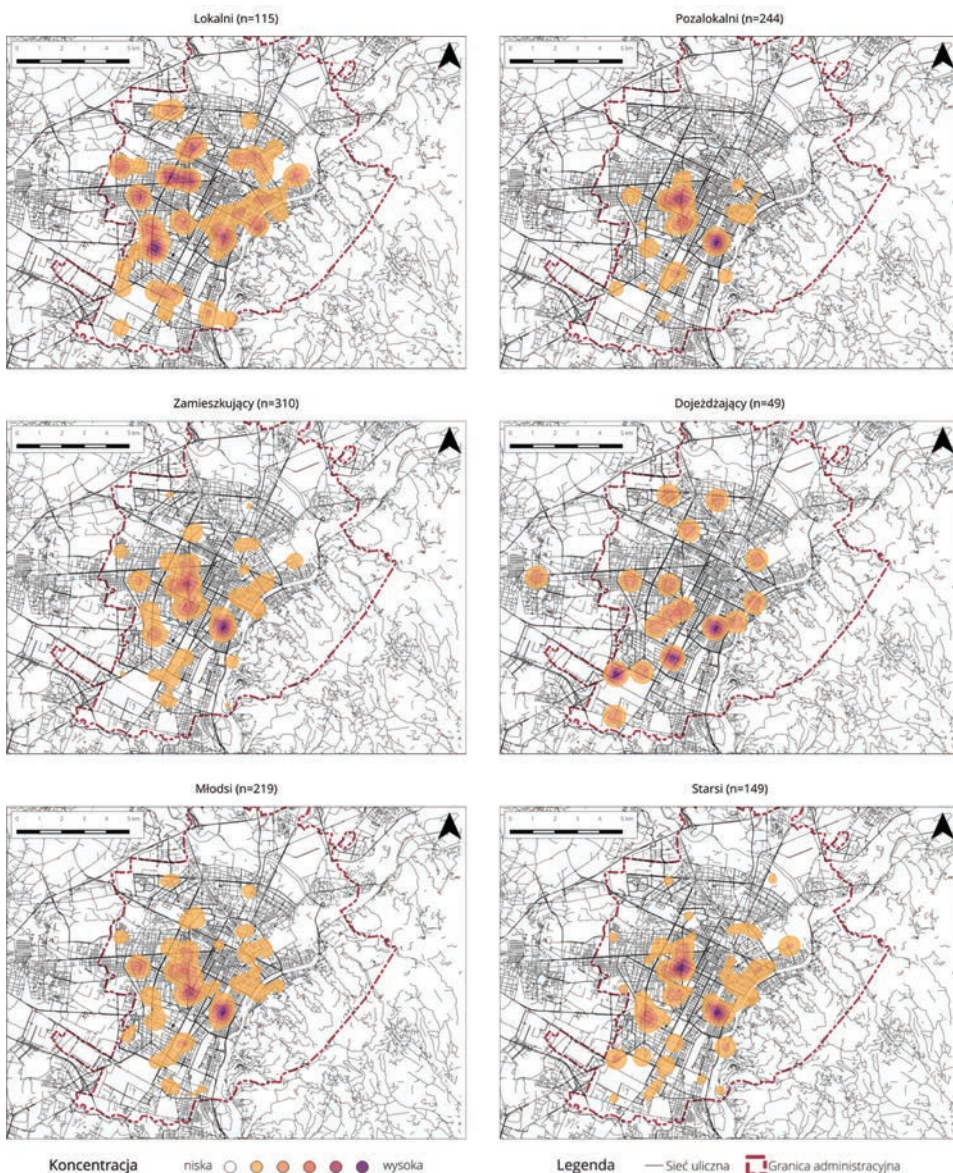
Mapa 25. Turyn: rejony korzystania przez studentów z obiektów sportowych $n=360$. Obserwacje dotyczą jedynie studentów korzystających z obiektów sportowych raz w miesiącu lub częściej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

w części rejonów wymienianych w poprzednim podrozdziale jako popularne lokalizacje wynajmu zakwaterowania studenckiego, m.in. Borgo San Paolo, Cenisia, San Salvario czy Vanchiglia (mapa 25). Odpowiedzi respondentów wskazują także, że poza klubami fitness i sieciowymi siłowniami, dużą popularnością cieszą się wśród studentów miejskie pływalnie (także przyszkolne), infrastruktura klubów sportowych (w tym akademickich i „dzielnicowych”). Cechą charakterystyczną Turynu są zaś skupiska obiektów sportowych wzdłuż rzeki Pad – tworzy je infrastruktura klubów wioślarskich. Wśród studentów lokalnych oraz zamieszkujących, skupiska obiektów sportowych są równomierniej rozmieszczone w strukturze przestrzennej miasta niż w przypadku studentów pozalokalnych oraz dojeżdżających (mapa 26). Mniej wyraźne różnice uwidaczniają się z kolei w podziale studentów na młodszych i starszych.

W ocenie studentów stanowią oni większą część użytkowników odwiedzanych przez siebie obiektów sportowych w 67,7% przypadków (wykres 30). Wysoka wartość tego odsetka charakteryzuje każdą kategorię analityczną młodzieży akademickiej, stanowią oni zatem ważny segment odbiorców dla podmiotów rynku usług

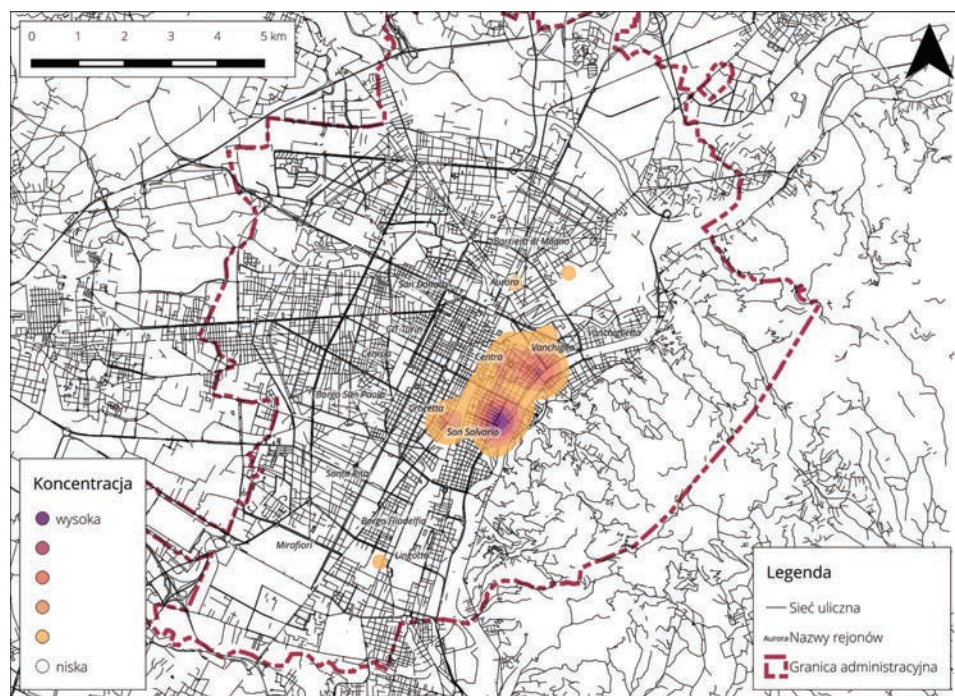
sportowych w Turynie. Mniejsze znaczenie mają dla niego studenci dojeżdżający – należy jednak zwrócić uwagę, że odpowiedzi na to pytanie udzieliło jedynie 36 studentów przynależnych do tej kategorii, co sugeruje ostrożną interpretację uzyskanego wyniku.

Mapa 26. Turyn: rejony korzystania przez studentów z obiektów sportowych
Obserwacje dotyczą jedynie studentów korzystających z obiektów sportowych raz w miesiącu lub częściej.
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Najmniej powszechną wśród turyńskiej młodzieży akademickiej aktywnością czasu wolnego – spośród analizowanych w badaniu – okazało się uczęszczanie do klubów muzycznych i dyskotek. Jedynie 41,7% studentów deklaruje korzystanie z oferty tych obiektów w trakcie miesiąca (wykres 29). Choć przy zastosowaniu dychotomicznych kategorii analitycznych istnieją pod tym względem różnice między studentami, to są one subtelne i nie przekraczają 3 p.p. Korzystanie z klubów i dyskotek jest aktywnością podejmowaną niezbyt regularnie – odsetek turyńskich studentów odwiedzających je przynajmniej raz w tygodniu wynosi 5,6%, rośnie do 18,9% w przypadku częstotliwości przynajmniej raz na dwa tygodnie oraz do 22,1% w przypadku odwiedzin przynajmniej raz w miesiącu. Osoby korzystające z klubów i dyskotek ponoszą z tego tytułu wydatki na poziomie średnio 19,89 € miesięcznie, a wartość ta niemal nie różnicuje się między kategoriami analitycznymi studentów (tabela 18).

Kluby muzyczne i dyskoteki, z których studenci korzystają w Turynie regularnie, tworzą dwa główne skupiska w strukturze przestrzennej miasta (mapa 27). Najwyższym poziomem ich koncentracji cechuje się rejon San Salvario, a zwłaszcza jego północno-wschodnia część. Studenci uczęszczają tam do licznych klubów

Mapa 27. Turyn: rejony korzystania przez studentów z klubów muzycznych i dyskotek $n=373$. Obserwacje dotyczą jedynie studentów korzystających z klubów muzycznych lub dyskotek raz w miesiącu lub częściej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

skupiskiem popularnych wśród studentów klubów i dyskotek jest centralna i wschodnia część rejonu Centro, a przede wszystkim piazza Vittorio Veneto i jego bezpośrednie otoczenie (fotografia 15). Warto podkreślić, że mniejsze skupiska popularnych wśród studentów klubów znajdują się także na terenach przemysłowych. Są nimi pogranicza rejonów Crocetta i San Salvario oraz obszar na wschód od via Bologna na północy miasta.

Uzyskane rozkłady przestrzenne lokalizacji klubów muzycznych i dyskotek cieszących się popularnością wśród młodzieży kształcącej się na turyńskich uczelniach różnicują się w podziale na dychotomiczne kategorie studentów (mapa 28). Rozkład przestrzenny klubów i dyskotek odwiedzanych przez studentów pozalokalnych wykazuje większą koncentrację w śródmiejskich rejonach San Salvario i Centro, podczas gdy w rozkładzie przestrzennym dla studentów lokalnych uwidaczniają się również bardziej peryferyjne lokalizacje. Z kolei wraz z przechodzeniem przez studentów na kolejne etapy kształcenia poziom koncentracji wybieranych klubów i dyskotek przesuwa się z rejonu San Salvario (utożsamianego w Turynie także z miejscem odwiedzanym przez młodzież w wieku licealnym) do rejonu Centro (głównie na piazza Vittorio Veneto).

Fotografia 15. Turyn: Piazza Vittorio Veneto – jeden z obszarów koncentracji klubów muzycznych, dyskotek, pubów i kawiarni popularnych wśród studentów
Źródło: archiwum autora (2017).

Jak wynika z ocen studentów, stanowią oni dominującą grupę użytkowników odwiedzanych przez siebie klubów muzycznych i dyskotek aż w 86,8% przypadków. Jest to cecha właściwa dla każdej grupy młodzieży akademickiej (wykres 30). Spośród analizowanych w badaniu kategorii obiektów spędzania czasu wolnego, kluby muzyczne i dyskoteki w Turynie wydają się zatem funkcjonować głównie dzięki popytowi zgłaszanemu przez młodzież akademicką.

Analizą objęto ponadto popularność spędzania czasu wolnego na terenach rekreacyjnych i zielonych – takich jak parki, ogrody czy tereny nadrzeczne – oraz skalę ponoszonych z tego tytułu wydatków. W skali miesiąca raz lub częściej z tej formy rekreacji korzysta 69,9% (n=721) tamtejszej młodzieży akademickiej. Ponieważ w Turynie dostęp do zdecydowanej większości tego typu miejsc pozostaje bezpłatny, a także nie funkcjonuje tutaj ogród zoologiczny, studenci niemal nie wydatkują środków na ten cel – średnia arytmetyczna dla odpowiedzi 673 osób wyniosła 0,30 €, zaś mediana ukształtowała się na poziomie 0,00 €.

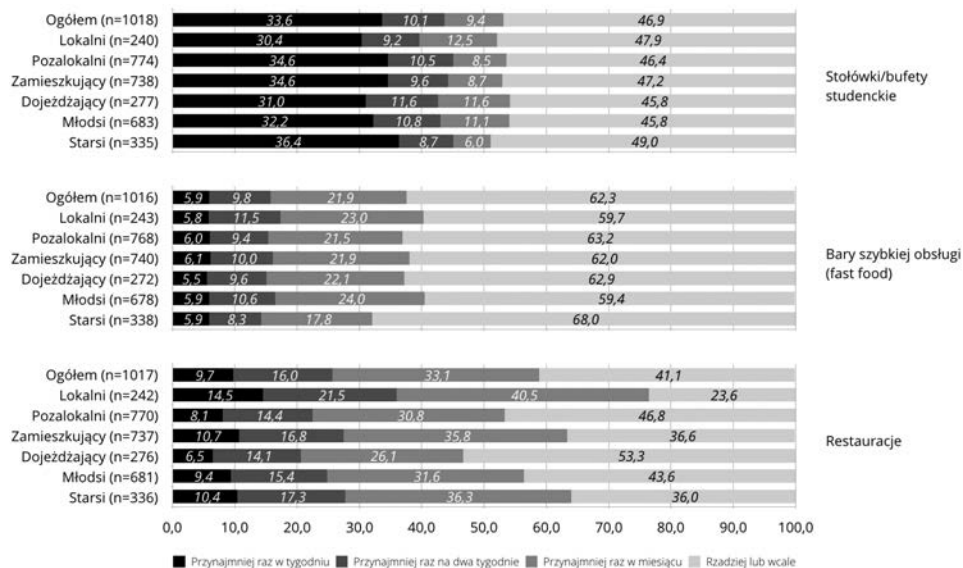
Podsumowując, aktywnościami czasu wolnego składającymi się na studencki styl życia – poza spotkaniami towarzyskimi w miejscach zamieszkania – są w Turynie korzystanie z pubów i kawiarni oraz z różnych obiektów kultury. To właśnie na tę drugą kategorię obiektów warto zwrócić szczególną uwagę. Choć składają się na nią w większości kina, nie są one jedynie peryferyjnie zlokalizowanymi multipleksami, ale także mniejszymi salami kinowymi wpisanymi w śródmiejską tkankę urbanistyczną. Poza tym, badanie ujawniło także popularność muzeów, wśród których szczególną rolę należy przypisać muzeum sztuki współczesnej. Czas wolny młodzieży akademickiej zagospodarowują w Turynie także obiekty sportowe, jednak studenci wyraźnie dzielą się na tych, którzy odwiedzają je bardzo często, albo na tych, którzy nie korzystają z nich wcale. Spośród analizowanych typów obiektów funkcjonujących w obrębie branży usług czasu wolnego najmniejszą popularnością i częstotliwością odwiedzin wśród turyńskich studentów cechują się kluby muzyczne i dyskoteki.

Na podstawie uzyskanych wyników można stwierdzić, że wśród przedsiębiorstw świadczących w Turynie usługi czasu wolnego wyłonił się – przywoływany w literaturze przedmiotu – tzw. sektor obsługi studentów. Świadczy o tym wyraźna dominacja studenckiej klienteli (w opinii respondentów) w odwiedzanych przez nią klubach muzycznych i dyskotekach oraz pubach i kawiarniach, a w mniejszym stopniu także w obiektach sportowych. Z wyłączeniem ostatniej kategorii, sektor ten koncentruje się przestrzennie w śródmiejskich rejonach Turynu. Orientacja oferty usługowej na potrzeby studentów nie dotyczy jednak ścisłego centrum miasta – utożsamianego tu z osią wytyczaną przez via Roma – ponieważ studenckie kluby, dyskoteki, puby i kawiarnie lokalizują się na krawędziach Centro – w miejscach, w których graniczy ono bądź z rejonem Vanchiglia (fotografie 15 i 18), bądź z rejonem San Salvario. W obu przypadkach stanowią one także rejony zamieszkania studentów i (częściowo) uczęszczania przez nich na zajęcia akademickie. Niemniej, trudno uznać, by w rejonach tych koncentrowały się aktywności czasu wolnego samych studentów. Pogranicze Centro i Vanchiglii jest popularne także wśród turystów za sprawą znajdujących

się tutaj licznych i ważnych atrakcji turystycznych miasta (Urban Center Metropolitan, 2016), z kolei rejon San Salvario jest miejscem częstych spotkań także starszej młodzieży szkolnej (Pettenati, 2016) oraz członków klasy kreatywnej (Caruso et al., 2015). Należy zatem przyjąć, że studenci swoimi zachowaniami konsumenckimi na rynku usług czasu wolnego odgrywają ważną rolę w ożywianiu śródmiejskich rejonów miasta (lub w utrzymywaniu ich gwarnymi), ale nie są jedynymi użytkownikami, których aktywności się do tego przyczyniają.

3.4.4. Studenci jako uczestnicy rynku gastronomicznego

Jeśli chodzi o obiekty gastronomiczne, to największy odsetek turyńskich studentów (58,9%) deklaruje, że w trakcie miesiąca korzysta z restauracji (wykres 31), przeznaczając na ten cel średnio 31,75 € (tabela 19). Należy mieć jednak na uwadze, że ogólna popularność odwiedzania obiektów restauracyjnych nie koreluje z wysoką częstotliwością korzystania z ich usług. Dla większości studentów-użytkowników restauracji spożywanie w nich posiłków jest bowiem dość sporadyczne – aż 33,1% tamtejszej młodzieży akademickiej deklaruje odwiedzanie ich przynajmniej raz w miesiącu. Kolejne 16,0% korzysta z restauracji przynajmniej raz na dwa tygodnie, zaś jedynie 9,7% turyńskich studentów pojawia się w nich przynajmniej raz w tygodniu. Popularne wśród studentów restauracje znajdują się przede wszystkim w centrum miasta (wykres 32). Przy via Roma oraz w jej otoczeniu spożywa posiłki niemal połowa

Wykres 31. Turyn: częstotliwość korzystania przez studentów z usług gastronomicznych [%]
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

(48,7%) żaków deklarujących korzystanie w mieście z tej kategorii obiektów. 20,1% z nich wybiera zazwyczaj obiekty zlokalizowane w pobliżu miejsca zamieszkania, a kolejne 7,3% w okolicach budynków uczelnianych. Z jeszcze innych restauracji niż we wspomnianych lokalizacjach korzysta 23,9% respondentów.

Restauracje stanowią tę kategorię obiektów gastronomicznych, której popularność jest najbardziej zróżnicowana w podziale na dychotomiczne kategorie studentów turyńskich. Korzystanie z ich usług w trakcie miesiąca deklaruje więcej studentów lokalnych (76,4%) niż pozalokalnych (53,2%), a ponadto zamieszkujących w Turynie (63,4%) niż do niego dojeżdżających (46,7%) oraz starszych (64,0%) niż młodszych (56,4%). Ogólna popularność obiektów restauracyjnych w podziale na sześć kategorii analitycznych idzie w parze z częstotliwością korzystania z nich. Różnice te nie znajdują jednak odzwierciedlenia w wysokości miesięcznie wydatkowanych środków na spożywanie posiłków w restauracjach – utrzymują się one na zbliżonym poziomie pomiędzy sześcioma kategoriami analitycznymi. W zauważalny sposób ulegają zmianom wzorce przestrzenne korzystania z restauracji wraz z przechodzeniem na wyższe lata studiów. O ile restauracje w pobliżu miejsca zamieszkania nie są zbyt popularne wśród studentów młodszych (16,2%), o tyle odsetek korzystających z nich studentów starszych jest niemal dwukrotnie wyższy (27,2%).

Tabela 19. Turyn: miesięczne wydatki studentów na usługi gastronomiczne

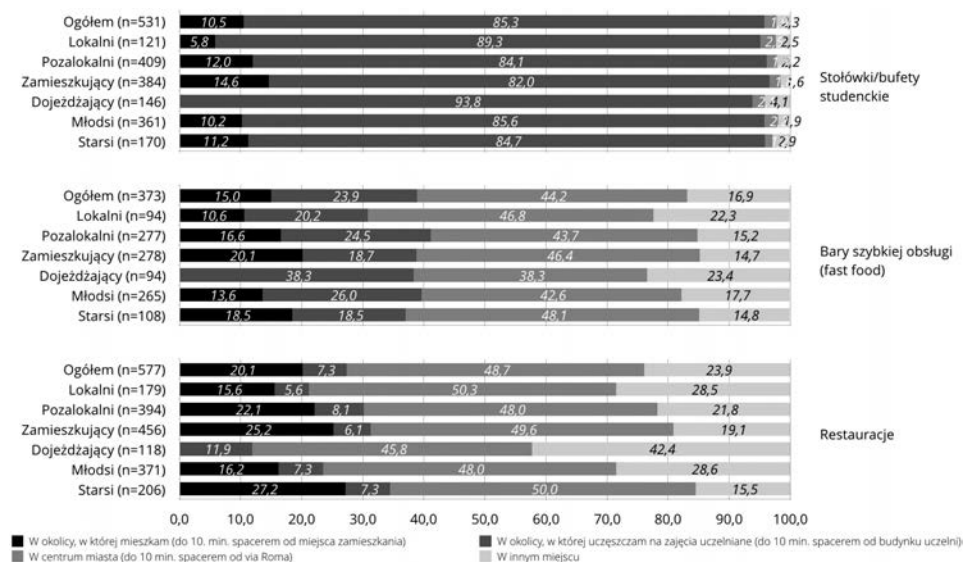
	Ogółem	Lokalni	Pozalokalni	Zamieszkujący	Dojeżdżający	Młodszy	Starszy
Stołówki studenckie/bufety studenckie							
Średnia arytmetyczna	23,56 €	19,77 €	24,69 €	24,28 €	21,68 €	20,81 €	29,49 €
Mediana	15,00 €	14,00 €	15,00 €	15,00 €	15,00 €	15,00 €	20,00 €
n	533	123	409	383	149	364	169
Bary szybkiej obsługi (fast food)							
Średnia arytmetyczna	15,98 €	15,55 €	16,16 €	15,95 €	16,04 €	15,68 €	16,75 €
Mediana	10,00 €	10,00 €	10,00 €	10,00 €	10,00 €	10,00 €	10,00 €
n	381	98	281	279	101	274	107
Restauracje							
Średnia arytmetyczna	31,75 €	33,75 €	30,83 €	31,73 €	31,67 €	32,32 €	30,75 €
Mediana	20,00 €	25,00 €	20,00 €	20,00 €	25,00 €	20,00 €	20,00 €
n	593	184	405	462	128	379	214

Statystyki dotyczą jedynie studentów korzystających z ww. obiektów raz w miesiącu lub częściej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Drugim pod względem ogólnej popularności typem obiektów gastronomicznych, które turyńska młodzież odwiedza w trakcie miesiąca, są stołówki i bufety studenckie. Z ich oferty w trakcie miesiąca korzysta 53,1% tamtejszych studentów (wykres 31), pozostawiając w nich średnio 23,56 € (tabela 19). To właśnie ta kategoria placówek jest przez turyńską młodzież odwiedzana najbardziej regularnie, ponieważ aż 33,6% z nich korzysta z takich usług przynajmniej raz w tygodniu. Sprzyja temu lokalizacja tych obiektów. Jak bowiem wynika z przeprowadzonego badania, stołówki i bufety popularne wśród studentów prowadzą swoją działalność w zasięgu wyznaczonym 10-minutowym spacerem od budynków dydaktycznych uczelni. W tej lokalizacji regularnie korzysta z ich usług aż 85,3% studentów stanowiących klientelę bufetów i stołówek (wykres 32). Kolejne 10,5% na ogół spożywa posiłek w stołówkach i bufetach studenckich w zamieszkiwanej przez siebie okolicy. Zarazem bufety i stołówki studenckie są niemal nieobecne w ścisłym centrum miasta.

Ogólny poziom popularności stołówek i bufetów wśród studentów turyńskich uczelni, a także częstotliwość korzystania z nich i lokalizacja, niemal nie różnicują się w podziale na sześć ustanowionych kategorii analitycznych. Występujące między nimi zróżnicowanie ujawnia się natomiast w przypadku wielkości wydatkowanych miesięcznie środków na korzystanie z usług stołówek i bufetów studenckich. Większą średnią kwotę wydatkuje w nich młodzież pozalokalna (24,69 €) niż

Wykres 32. Turyn: rejony korzystania przez studentów z usług gastronomicznych [%]
Obserwacje dotyczą jedynie studentów korzystających z ww. obiektów gastronomicznych raz w miesiącu lub częściej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

lokalna (19,77 €), a także studenci starszych roczników (29,49 €) niż młodszych (20,81 €). Pierwszy przypadek można tłumaczyć koniecznością nabycia posiłku na lub w pobliżu uczelni, ze względu na dystans dzielący studentów pozalokalnych od miejsca zamieszkania. Drugi przypadek jest zastanawiający, ponieważ sugeruje, iż wraz z „dorastaniem” młodzież akademicka częściej korzysta z obiektów im dedykowanych, co stoi w pewnej sprzeczności z obrazem wyłaniającym się z wcześniejszych badań nad konsumpcją studencką w miastach.

Studenci kształcący się w Turynie w najmniejszym stopniu (37,7%) stanowią w trakcie miesiąca klientelę barów szybkiej obsługi (wykres 31). Niski poziom ich popularności idzie w parze z niewielką ilością środków wydatkowanych średnio na korzystanie z ich usług – jest nią kwota 15,98 € (tabela 19). Z obiektów typu *fast foods* raz w tygodniu lub częściej korzysta jedynie 5,9% społeczności studenckiej, zaś kolejne 9,8% deklaruje spożywanie w nich posiłków przynajmniej raz na dwa tygodnie. Największy odsetek studentów turyńskich (21,9%) deklaruje korzystanie z ich usług przynajmniej raz w miesiącu. Popularne wśród studentów bary szybkiej obsługi znajdują się przede wszystkim w najbardziej centralnych częściach miasta (wykres 32). W większości przypadków (44,2%) zlokalizowane są w odległości 10-minutowego spaceru od głównej handlowej ulicy miasta – via Roma. Kolejne 23,9% tamtejszych studentów korzysta z *fast foods* w okolicach uczelni.

Fotografia 16. Turyn: stołówka studencka w obiekcie poprzemysłowym – kampus Citadella
Źródło: archiwum autora (2018).

Choć w ogólnej popularności oraz częstotliwości spożywania posiłków w barach szybkiej obsługi uwidaczniają się pewne różnice w podziale studentów według kryterium pochodzenia geograficznego, to jednak w sposób najbardziej wyrazisty różnicują się one z zastosowaniem kryterium etapu studiów. Studenci młodszych roczników częściej stanowią klientów barów szybkiej obsługi (40,6%) niż ich starsze koleżanki i koledzy (32,0%). Nie znajduje to jednak przełożenia na istotniejsze różnice w skali wydatkowanych środków na zakup *fast foods* – każda kategoria studentów cechuje się zbliżonymi do siebie wartościami średniej oraz mediany.

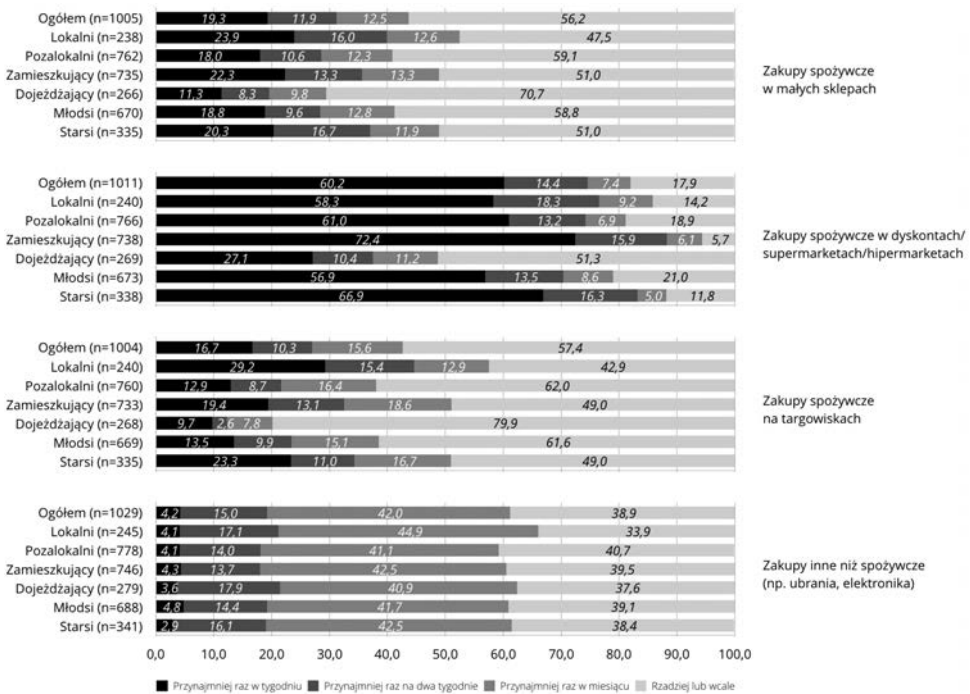
Podsumowując, uzyskany obraz zachowań konsumenckich studentów odbiega przynajmniej w jednym aspekcie od wniosków płynących z wcześniejszych badań w tym obszarze; w ciągu miesiąca największy odsetek studentów korzysta z restauracji i pozostawia w nich z tego tytułu najwyższe średnie kwoty – nie zaś w barach szybkiej obsługi utożsamianych z mniej wyszukaną i tańszą (a przez to wydawałoby się bardziej „studencką”) ofertą żywieniową. W warunkach turyńskich zjawisko to można próbować tłumaczyć zakorzenioną w mieście wysoką kulturą kulinarną oraz upowszechnianym od dawna modelem konsumpcji typu *slow food*, promującym zdrowe żywienie oraz nabywanie produktów spożywczych lokalnego/regionalnego pochodzenia. Nie zmienia to faktu, że restauracje – choć popularne wśród ogółu studentów – nie stanowią miejsc spożywania codziennych posiłków. Niemniej, cechą wspólną restauracji i barów szybkiej obsługi odwiedzanych przez społeczność studencką Turynu jest ich lokalizacja – w największej liczbie przypadków jest to ścisłe centrum miasta. Popyt studencki w tym zakresie przyczynia się zatem do jego ożywienia.

Niemal równie wysoką popularnością co restauracje cieszą się wśród turyńskiej młodzieży akademickiej stołówki i bufety studenckie. Służą im one jednak do bardziej regularnego żywienia, zaś ich działalność ogranicza się niemal wyłącznie do bezpośredniej okolicy obiektów dydaktycznych uczelni. Wysoki poziom częstotliwości korzystania z ich usług przez młodzież akademicką wynika najprawdopodobniej nie tylko z ich bliskości względem miejsc edukacji, ale także z faktu, że są one niejednokrotnie prowadzone przez EDISU. Studenci kształcący się w Turynie są uprawnieni do zniżek w placówkach gastronomicznych prowadzonych przez tę instytucję (EDISU, 2019), zaś na potrzeby części z zarządzanych przez nią stołówek studenckich zaadaptowano budynki przemysłowe lub wzniesiono nowe na terenach przemysłowych (fotografia 16). Pokazuje to możliwości tkwiące po stronie sektora publicznego w zagospodarowywaniu zdegradowanych fragmentów miasta przy okazji tworzenia dostępnej cenowo oferty gastronomicznej dla młodzieży akademickiej.

3.4.5. Studenci jako uczestnicy rynku handlowego

Spośród obiektów handlowych, w których turyńscy studenci robią zakupy spożywcze, największą popularnością cieszą się duże placówki handlowe, takie jak dyskonty, supermarkety i hipermarkety (wykres 33). 82,1% studentów korzysta

z nich w trakcie miesiąca, zaś popularność tej kategorii obiektów handlowych koreluje z wielkością średniej wydatkowanej w nich miesięcznie kwoty, wynoszącej 73,18 €, znacznie wyższej od wydatkowanej w małych sklepach spożywczych lub na targowiskach (tabela 20). Dyskonty, super- i hipermarkety są także placówkami handlowymi, które młodzież akademicka w Turynie odwiedza najbardziej regularnie. Ponad 3/5 studentów (60,2%) nabywa w nich produkty żywnościowe raz w tygodniu lub częściej, następne 14,4% przynajmniej raz na dwa tygodnie, zaś 7,4% deklaruje robienie w nich zakupów przynajmniej raz w miesiącu. Odwiedzane przez studentów duże placówki handlowe są zlokalizowane niemalże w 80% w zamieszkiwanej przez nich okolicy (wykres 34).

Wykres 33. Turyn: częstotliwość aktywności handlowych studentów [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Popularność dyskontów, super- i hipermarketów oraz częstotliwość robienia w nich zakupów najsilniej różnicują się wśród studentów ze względu na aktualne miejsce ich zamieszkania – aż 72,4% studentów zamieszkujących w Turynie korzysta z tej kategorii obiektów raz w tygodniu lub częściej, zaś studenci dojeżdżający deklarują tę częstotliwość jedynie w 27,1%. Mniejsze – choć nadal widoczne – różnice zarysowują się w podziale wg etapu kształcenia, w którym studenci starszych lat studiów powszechniej i częściej stanowią klientów tej kategorii placówek handlowych.

W obu przypadkach, wyższa częstotliwość robienia zakupów znajduje swoje odzwierciedlenie w wyższej średnio wydatkowanej kwocie. Związek ten nie uwidacznia się jednak w podziale studentów na zamieszkujących i dojeżdżających, których średnie wydatki w marketach są niemal identyczne (różnica uwidacznia się dopiero w medianie wydatków) mimo zupełnie odmiennej częstotliwości zakupów.

Tabela 20. Turyn: miesięczne wydatki studentów na zakupy

	Ogółem	Lokalni	Pozalo- kalni	Zamiesz- kujący	Dojeź- dający	Młodszy	Starszy
Zakupy spożywcze w małych sklepach							
Średnia arytmetyczna	28,18 €	34,33 €	25,87 €	29,08 €	24,58 €	25,15 €	33,17 €
Mediana	20,00 €	20,00 €	20,00 €	20,00 €	20,00 €	20,00 €	20,00 €
n	432	120	309	352	78	269	163
Zakupy spożywcze w dyskontach/supermarketach/hipermarketach							
Średnia arytmetyczna	73,18 €	84,25 €	69,59 €	73,08 €	73,45 €	68,14 €	82,15 €
Mediana	50,00 €	50,00 €	50,00 €	50,00 €	30,00 €	50,00 €	50,00 €
n	812	196	613	680	129	519	293
Zakupy spożywcze na targowiskach							
Średnia arytmetyczna	27,40 €	34,00 €	23,94 €	26,83 €	31,33 €	26,63 €	28,53 €
Mediana	20,00 €	27,50 €	20,00 €	20,00 €	20,00 €	20,00 €	20,00 €
n	420	132	287	367	53	251	169
Zakupy inne niż spożywcze (np. ubrań, elektroniki)							
Średnia arytmetyczna	41,92 €	42,94 €	41,29 €	41,44 €	43,21 €	43,32 €	39,22 €
Mediana	30,00 €	30,00 €	30,00 €	30,00 €	30,00 €	30,00 €	30,00 €
n	602	158	439	431	168	397	205

Statystyki dotyczą jedynie studentów podejmujących ww. aktywności raz w miesiącu lub częściej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Dwa kolejne typy obiektów służących nabywaniu artykułów żywnościowych – małe sklepy oraz targowiska – przyciągają raz w miesiącu lub częściej niemal identyczny odsetek turyńskich studentów (odpowiednio 43,8 oraz 42,6%; wykres 33). Podobieństwa między oboma typami obiektów handlowych na tym się nie kończą. Studenci wydatkują w nich zbliżone średnie kwoty w ujęciu miesięcznym

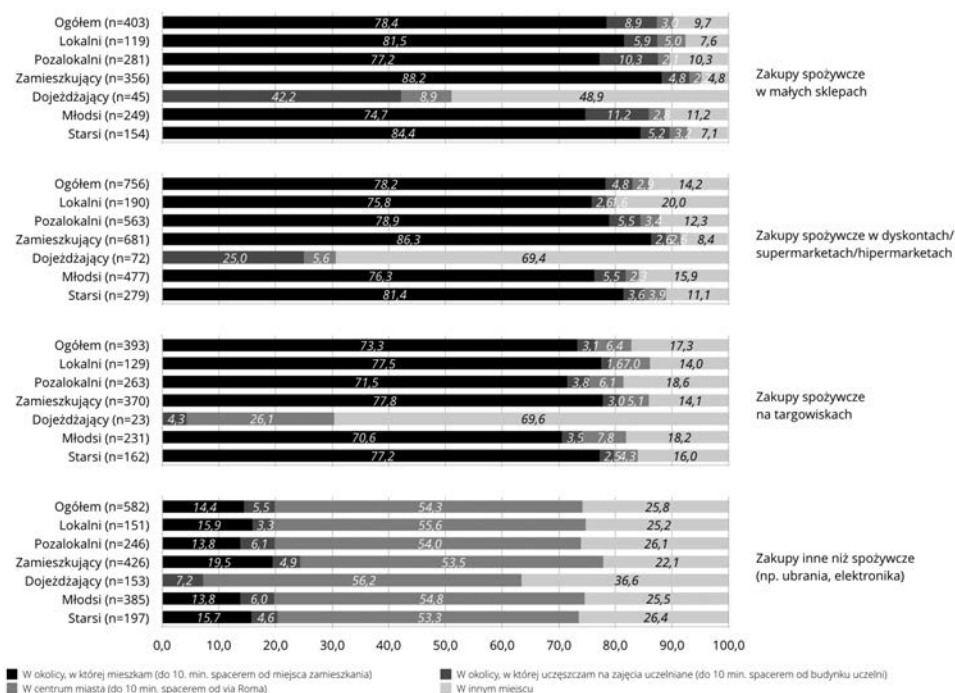
(28,18 € w małych sklepach oraz 27,40 € na targowiskach; tabela 20). Podobieństwa widać także w rozkładzie częstotliwości korzystania przez studentów z ich oferty. Przynajmniej raz w tygodniu zakupy spożywcze podejmuje w nich odpowiednio 19,3 i 16,7% turyńskiej młodzieży akademickiej, 19,9 i 10,3% przynajmniej raz na dwa tygodnie, oraz 17,5 i 15,6% przynajmniej raz w miesiącu. Małe sklepy spożywcze oraz targowiska łączy również fakt, że zdecydowana większość studentów, którzy korzystają z nich w trakcie miesiąca, odwiedza je w zamieszkiwanej przez siebie okolicy (odpowiednio 78,4 i 73,3%). Trzeba jednak zauważyć, że w przypadku targowisk większy odsetek studentów (o 7,6 p.p.) korzysta z nich w innych lokalizacjach niż zamieszkiwane okolice, otoczenie uczelni czy ściśle centrum miasta (wykres 34), co może wskazywać na podwyższoną gotowość do pokonywania większego dystansu w celu skorzystania z ich oferty.

Popularność i częstotliwość robienia zakupów spożywczych w małych sklepach oraz na targowiskach zarysowuje się w podziale studentów na poszczególne kategorie analityczne – częściej i bardziej regularnie korzystają z nich studenci lokalni niż pozalokalni, zamieszkujący niż dojeżdżający, a także starsi niż młodszy. Podziały te znajdują częściowe odzwierciedlenie w wielkości kwot wydatkowanych na zakupy spożywcze w obu typach obiektów.

Fotografia 17. Turyn: główna ulica handlowa – via Roma
Źródło: archiwum autora (2017).

Mimo iż 61,1% studentów kształcących się w Turynie w trakcie miesiąca na ogół wybiera się na zakupy inne niż spożywcze (wykres 33) – np. w celu nabycia ubrań lub elektroniki – to pozostają one dość sporadycznymi aktywnościami handlowymi. Ocena ta wynika z obserwacji, według której jedynie 4,2% studentów wychodzi na zakupy inne niż spożywcze przynajmniej raz w tygodniu, a kolejne 15,0% przynajmniej raz na dwa tygodnie. Większość respondentów (42,0%) zadeklarowała, że tę aktywność handlową podejmuje przynajmniej raz w miesiącu. Nabywanie produktów innych niż spożywcze – takich jak ubrania lub elektronika – wiąże się u turyńskiej młodzieży akademickiej ze średnimi wydatkami na poziomie 41,92 € miesięcznie (tabela 20). Najczęściej (w 54,3%) pozostawiane są one w sklepach funkcjonujących w ścisłym centrum miasta (wykres 34), co najpewniej wynika z faktu, iż wzdłuż ważnych ulic handlowych (m.in. via Garibaldi, via Po, via Roma) działa wiele „flagowych” sklepów przynależnych do włoskich i globalnych marek odzieżowych, popularnych wśród młodych konsumentów (fotografia 17). Względnie duży odsetek studentów deklarujących nabywanie w trakcie miesiąca produktów pozaspożywczych wskazuje, że dokonuje ich w innym miejscu niż centrum Turynu,

Wykres 34. Turyn: rejony korzystania przez studentów z obiektów handlowych [%]
Obserwacje dotyczą jedynie studentów korzystających z ww. obiektów handlowych raz w miesiącu lub częściej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

zamieszkiwana okolica lub otoczenie uczelni – mogą to zatem być także większe galerie handlowe, które zlokalizowane są w bardziej peryferyjnych częściach miasta.

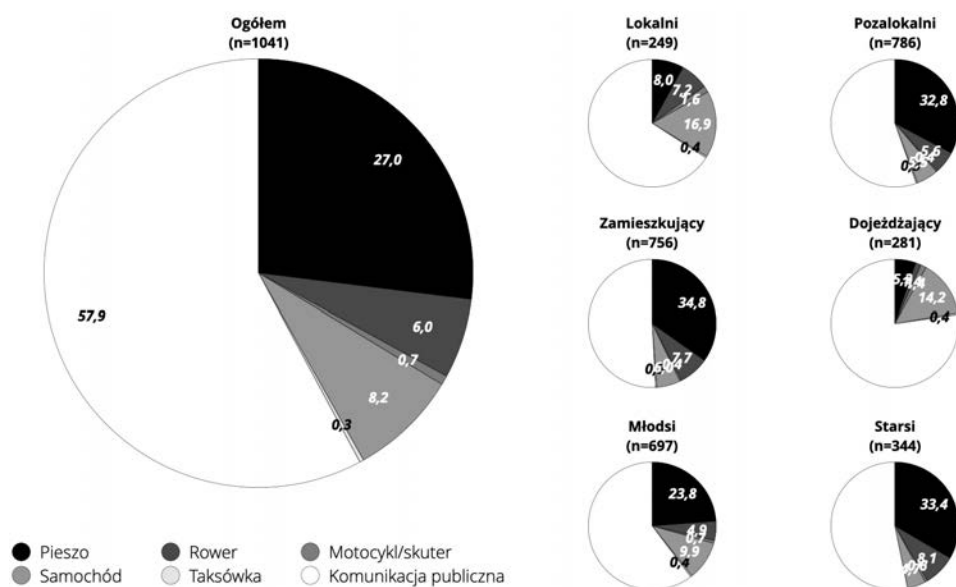
Poszczególne kategorie studentów niemal nie różnią się między sobą pod względem częstotliwości robienia zakupów innych niż spożywcze – jedynie studenci lokalni cechują się nieznacznie częstszą (66,1%) aktywnością w tym segmencie rynku handlowego w porównaniu z młodzieżą pozalokalną (59,3%). Także średnia wielkość wydatkowanych regularnie środków na zakupy pozaspożywcze nie wykazuje większego zróżnicowania w podziale na studentów lokalnych i pozalokalnych oraz zamieszkujących i dojeżdżających (tabela 20). Wartości średnich sugerują natomiast, iż większą kwotę środków finansowych na ten cel wydatkują miesięcznie studenci młodsi (43,32 €) niż starsi (39,22 €). Niemniej mediana dla każdej z sześciu analitycznych kategorii studentów utrzymuje się na niezmiennym poziomie 30,00 €.

Podsumowując, zakupy stanowią najbardziej powszechną aktywność konsumencką młodzieży akademickiej w Turynie. Studenci nabywają produkty żywnościowe w odległości możliwej do pokonania w trakcie maksymalnie 10-minutowego spaceru od ich miejsca zamieszkania. Przeprowadzona analiza nie pozostawia jednak wątpliwości, że placówkami handlowymi najpowszechniej i najczęściej odwiedzanymi przez tamtejszych studentów są dyskonty, super- i hipermarkety, które z tego tytułu uzyskują także największe zasilenie finansowe spośród wszystkich analizowanych typów obiektów handlowych. Z jednej strony ich popularność wynika prawdopodobnie z możliwości nabywania żywności w niższych cenach oraz o różnych porach dnia (ze względu na wydłużone godziny otwarcia). Z drugiej, popularność ta może pomniejszać skalę pozytywnych efektów gospodarczych generowanych przez studenckie wydatki w Turynie, jako że siedziby największych sieci spożywczych obecnych na włoskim rynku pozostają zlokalizowane głównie poza stolicą Piemontu. Obiekty te są zatem słabo powiązane kapitałowo z lokalną gospodarką. Uzupełniająca rola w sprzedaży produktów spożywczych studentom przypada w Turynie mniejszym sklepom oraz targowiskom. Warto w tym miejscu podkreślić, że obie te kategorie cechują się niemal identycznymi parametrami w zakresie częstotliwości odwiedzin adeptów uczelni oraz w skali wydatkowanych w nich środków.

Względną popularnością w trakcie miesiąca cieszy się także wśród turyńskiej młodzieży akademickiej dokonywanie zakupów innych niż spożywcze (np. odzieży lub elektroniki). W przeciwieństwie jednak do nabywania produktów spożywczych, aktywności te znajdują miejsce w zupełnie innej przestrzeni miasta – jego centrum. Ta część popytu studenckiego w Turynie przyczynia się zatem do utrzymania wysokiego nasycenia funkcją handlową śródmiejskich rejonów miasta. Dzieje się tak mimo funkcjonowania w Turynie kilku większych galerii handlowych w obszarach peryferyjnych.

3.4.6. Studenci jako uczestnicy rynku transportowego

Z punktu widzenia głównego powodu codziennych przemieszczeń studentów w strukturze przestrzennej Turynu – uczestnictwa w zajęciach akademickich – większość z nich (57,8%) deklaruje wybór komunikacji publicznej jako podstawowego środka transportu (wykres 35). Poza autobusami, tramwajami i pociągami, usługi transportu zbiorowego w Turynie świadczone są także przez metro (jedną linię). Drugą najczęściej wybieraną formą docierania na zajęcia akademickie jest wśród studentów turyńskich poruszanie się pieszo (27,0%). W dalszej kolejności młodzież akademicka w Turynie korzysta z indywidualnych środków transportu, takich jak samochód (8,2%), rower (6,0%)¹¹ lub motocykl/skuter (0,7%). Najrzadziej turyńscy studenci docierają na zajęcia uczelniane taksówkami (0,3%)¹².

Wykres 35. Turyn: najczęstsze sposoby docierania przez studentów na uczelnię [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Studenci lokalni trzykrotnie rzadziej (8,0%) od pozalokalnych (32,8%) przychodzą na uczelnię pieszo – większa ich część decyduje się natomiast na korzystanie z usług komunikacji publicznej (65,9 wobec 55,4% pozalokalnych) oraz przyjazd

11 W momencie przeprowadzania badania w Turynie funkcjonowały trzy systemy wypożyczalni rowerów (komunalny – TObike, oraz trzy prywatne – Gobe.e.bike, Mobike, oBike), a także dwa systemy wypożyczalni samochodów (Car to go, Eni Enjoy).

12 W kwestionariuszu posłużono się jedynie kategorią taksówki, ponieważ w przeciwieństwie do Łodzi usługa Uber nie była dostępna w Turynie w trakcie przeprowadzania badania.

samochodem (16,9 wobec 5,5%). Różnice uwidaczniają się ponadto w podziale młodzieży akademickiej na zamieszkującą miasto i do niego dojeżdżającą. Chociaż w obu kategoriach studentów najpopularniejszym sposobem docierania na zajęcia jest korzystanie z transportu publicznego, to kategorie te różnicuje jednak skala tej popularności (50,8% w przypadku studentów zamieszkujących oraz 77,3% w przypadku studentów dojeżdżających). Wraz z przechodzeniem na kolejne szczeble edukacji wyższej popularność korzystania z komunikacji publicznej lub samochodu wśród studentów turyńskich maleje na korzyść docierania na zajęcia akademickie pieszo lub rowerem.

Z punktu widzenia funkcjonowania miasta jako całości interesujące są również dane dotyczące ogólnej skali korzystania przez młodzież akademicką ze środków transportu, niezwiązanego bezpośrednio z docieraniem na zajęcia uczelniane. Największy odsetek studentów w Turynie (83,3%) deklaruje, że w trakcie miesiąca korzysta z usług transportu publicznego (tabela 21). Kolejne 21,1% studentów jest użytkownikami samochodów, zaś 6,2% – rowerów. Z usług przedsiębiorstw takśówkarskich w ciągu miesiąca korzysta jedynie 2,1% ogółu młodzieży akademickiej kształcącej się w Turynie, zaś motocyklem lub skuterem porusza się po mieście tylko co setny student (0,8%).

Tabela 21. Turyn: miesięczne wydatki studentów na przemieszczanie się

	Ogółem	Lokalni	Pozalokalni	Zamieszkujący	Dojeżdżający	Młodszy	Starszy
Rower							
Średnia arytmetyczna	4,83 €	4,58 €	4,92 €	5,22 €	1,62 €	4,42 €	5,23 €
Mediana	2,00 €	2,00 €	2,00 €	2,00 €	2,00 €	2,00 €	2,00 €
n	65	8	48	58	7	32	33
Samochód							
Średnia arytmetyczna	45,10 €	41,95 €	47,25 €	36,49 €	58,02 €	44,58 €	46,55 €
Mediana	30,00 €	30,00 €	30,00 €	20,00 €	45,00 €	30,00 €	20,00 €
n	220	89	131	132	88	161	59
Komunikacja publiczna							
Średnia arytmetyczna	37,03 €	36,06 €	37,21 €	27,29 €	62,06 €	39,28 €	32,64 €
Mediana	20,00 €	20,00 €	20,00 €	16,00 €	60,00 €	21,00 €	20,00 €
n	868	203	659	622	242	574	294

Statystyki dotyczą jedynie studentów deklarujących wydatkowanie środków na korzystanie z ww. środków transportu.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Osoby deklarujące korzystanie z usług komunikacji publicznej wydają na ten cel w skali miesiąca średnio 37,03 €. Wartość średniej niemal nie różni się w podziale młodzieży akademickiej na lokalną i pozalokalną. Różnice między studentami uwidaczniają się na tle etapu kształcenia – studenci młodszy wydają miesięcznie więcej (średnio 39,28 €) niż starsi (32,64 €). Różnice są zauważalne przede wszystkim w podziale wg kryterium bieżącego miejsca zamieszkania – z obiektywnych powodów studenci zamieszkujący w Turynie wydają na usługi komunikacji publicznej znacznie mniej (średnio 27,29 €) od ich koleżanek i kolegów dojeżdżających na zajęcia z innych miejscowości (62,06 €).

Większą kwotę w skali miesiąca ponoszą studenci decydujący się na przemieszczanie się samochodem – średnio 45,10 €. Nie jest ona zatem znacząco wyższa od wartości średniej arytmetycznej dla wydatków z tytułu korzystania z usług komunikacji publicznej, co może sugerować, że poruszanie się samochodami należy do sporadycznych aktywności. Zgodnie z przewidywaniami średnia wielkość wydatków na korzystanie z samochodów wykazuje największe zróżnicowanie w podziale na młodzież dojeżdżającą do Turynu na zajęcia oraz na młodzież zamieszkującą w nim trwale lub tymczasowo.

Mniejszą skalę mają natomiast wydatki związane z korzystaniem z roweru jako miejskiego środka transportu. W ciągu miesiąca studenci wydają na ten cel średnio 4,83 €, mediana zaś kształtuje się na poziomie 2,00 €. Kwoty te odpowiadają cennikom abonamentów obecnych w Turynie systemów wypożyczalni rowerów¹³. Ze względu zaś na niską popularność poruszania się taksówką oraz motocyklem/skuterem (ponoszenie na nie wydatków zadeklarowało odpowiednio 22 i 8 respondentów) analiza statystyczna wydatków w tym przypadku nie była uzasadniona.

Podsumowując, co czwarty student kształcący się w Turynie najczęściej dociera na zajęcia akademickie pieszo. Potwierdza to wcześniejsze obserwacje, iż miejsca zamieszkania studentów w stolicy Piemontu znajdują się w niewielkiej odległości od miejsc podejmowania przez nich kształcenia akademickiego. Niemniej, zdecydowana większość studentów dokonuje przemieszczeń w przestrzeni miasta, korzystając przede wszystkim z usług transportu publicznego – także w sytuacji, w której przemieszczanie dokonywane jest w innym celu niż uczestnictwo w zajęciach uczelnianych. Oba te zjawiska należy uznać za pożądane z perspektywy koncepcji zrównoważonego rozwoju miast. Indywidualne środki transportu pozostają mniej popularne wśród turyńskiej młodzieży akademickiej – samochodem lub rowerem dojeżdża na zajęcia odpowiednio co dwunasty i co szesnasty student. Obecność studentów

13 Przykładowo, użytkownik systemu TO Bike wydatkuje średnio 2,08 € miesięcznie (wykupując abonament roczny w cenie 25,00 €), zaś użytkownik systemu Mobike wydatkuje 2,99 € na abonament miesięczny. Alternatywą jest korzystanie z wybranych systemów wypożyczalni rowerów bez wykupienia abonamentu i uiszczanie opłat za liczbę jednostek czasu spędzonego na danej podróży.

w Turynie nie przekłada się natomiast na popyt na usługi lokalnych przedsiębiorstw taksówkarskich. Wyniki wskazują ponadto, że zachowania transportowe studentów turyńskich mają niewiele wspólnego ze stereotypowym wyobrażeniem o przemieszczaniu się po miastach włoskich skuterami lub motocyklami.

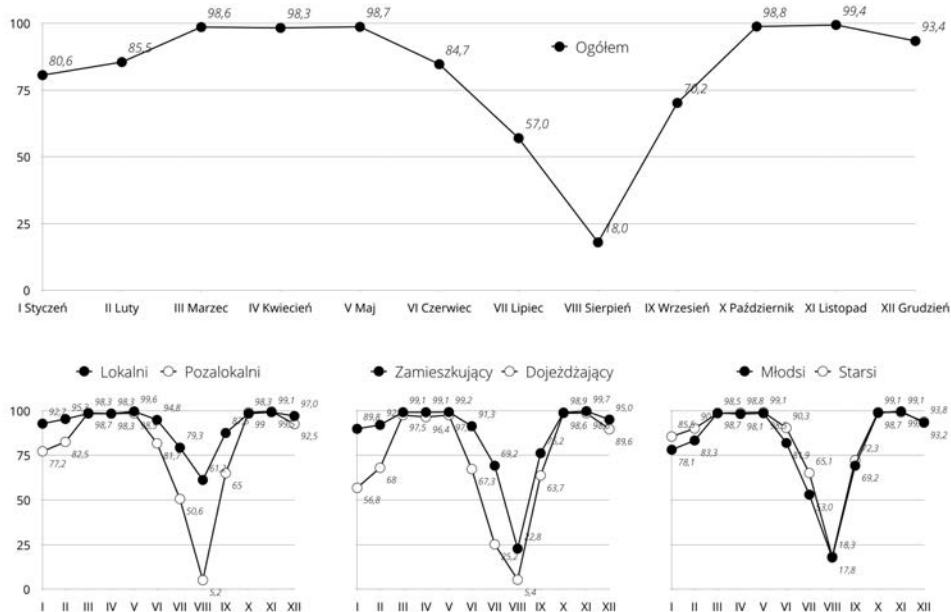
3.5. Ramy czasowe pobytu studentów w Turynie

3.5.1. Pobyt studentów w mieście w trakcie kształcenia akademickiego

Wartość odsetka studentów deklarujących przebywanie w Turynie fluktuuje w ciągu kolejnych miesięcy (wykres 36). W okresie, w którym na uczelniach odbywają się zajęcia dydaktyczne, odsetek studentów deklarujących zamieszkiwanie w Turynie bądź regularne dojeżdżanie do miasta na zajęcia przekracza poziom 98,3% (dotyczy to października, listopada, marca, kwietnia i maja; wyjątkiem pozostaje styczeń, w którym odsetek maleje do 85,5%). Zarazem udział ten obniża się w miesiącach, na które przypadają zimowa i letnia sesja egzaminacyjna, tj. w lutym i czerwcu (odpowiednio do poziomów 85,5 i 84,7%). W wyraźny sposób studenci opuszczają Turyn w miesiącach wakacyjnych, a zjawisko to dotyczy przede wszystkim sierpnia – przebywanie w mieście deklaruje wówczas jedynie 18% spośród turyńskich studentów.

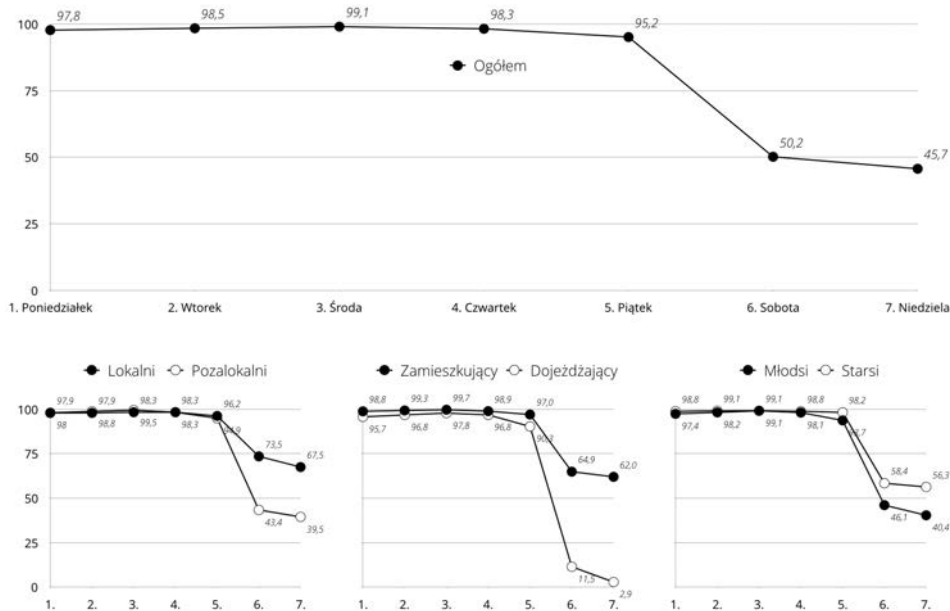
Należy jednak podkreślić, że pustoszenie Turynu w tym miesiącu nie jest jedynie wynikiem odpływu studentów, bowiem każdego roku także stali mieszkańcy miasta wyjeżdżają w sierpniu z Turynu, udając się na letni odpoczynek. Jest to nie tylko zachowanie cechujące społeczeństwa Europy Południowej, ale także wzorzec wywodzący się z przemysłowej przeszłości miasta – pracownicy zakładów motoryzacyjnych FIAT-a i jego kooperantów zwykli byli udawać się na urlop w jednym momencie, co miało minimalizować fluktuację pracowników w zakładach pracy w okresie wakacyjnym. Zaskakujący wydaje się jednak poziom trwałości tej instytucji, która towarzyszy miastu mimo jego transformacji gospodarczej i zmiany struktury jego użytkowników.

Studentami najczęściej przebywającymi poza Turynem jest młodzież dojeżdżająca do niego na zajęcia z innych miejscowości. Ich odsetek w mieście spada do poziomu jedynie 5,8% w sierpniu, wykazuje także zdecydowanie niższe wartości w pozostałych miesiącach wakacyjnych oraz w trakcie sesji egzaminacyjnej i przerwy zimowej – w styczniu tylko 56,8% studentów dojeżdżających deklaruje przebywanie w Turynie. Kategorią studentów wykazującą najczęstszą obecność w mieście w kolejnych miesiącach jest młodzież lokalna – nawet w sierpniu (utożsamianym z wyjazdami wakacyjnymi) ich odsetek w Turynie kształtuje się na poziomie 61,2%. Nie zidentyfikowano natomiast istotnych różnic w przebywaniu studentów na terenie miasta przy zastosowaniu podziału na młodszych i starszych.

Wykres 36. Turyn: studenci przebywający w mieście wg miesiący [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

Wykres 37. Turyn: studenci przebywający w mieście wg dni tygodnia [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

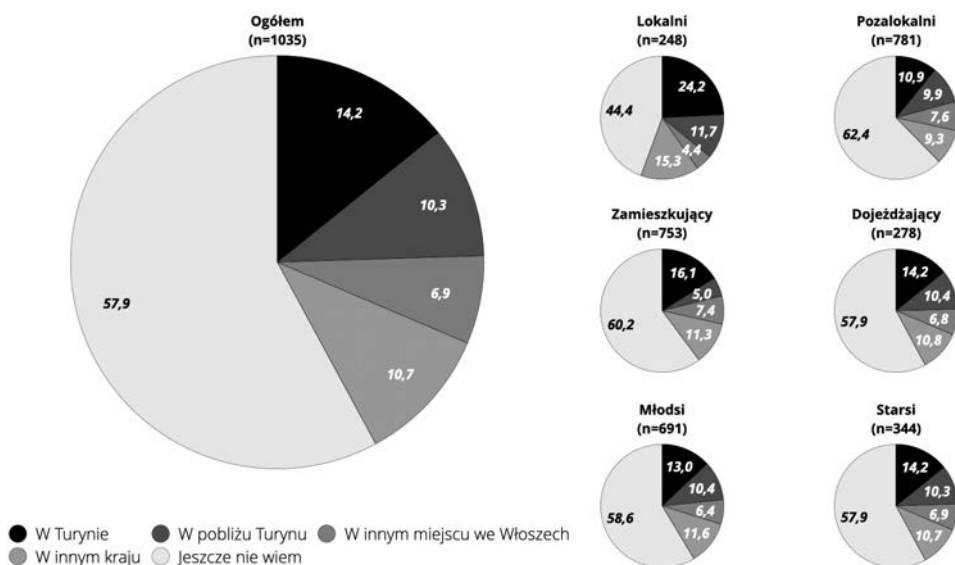
W ujęciu tygodniowym (wykres 37) studenci turyńskich uczelni deklarują przebywanie w mieście na poziomie przekraczającym 97,8% w poniedziałki, wtorki, środy i czwartki, a także na nieco niższym poziomie w piątki (95,2%). Odsetek studentów przebywających w Turynie w dni weekendowe kurczy się niemal o połowę – do 50,2% w sobotę oraz 45,7% w niedzielę.

Weekendowe kurczenie się populacji studentów w Turynie wynika przede wszystkim z nieobecności studentów dojeżdżających, jako że tylko 11,5% z nich deklaruje przebywanie w nim w soboty, a zaledwie 2,9% w niedziele. Nie powinno również dziwić, iż częściej nieobecniymi w Turynie w dni weekendowe są studenci pozalokalni niż lokalni (różnica między nimi wynosi 30,1 p.p. w soboty oraz 28 p.p. w niedziele), najpewniej powracający w weekendy w strony rodzinne. Uzyskany obraz obecności studentów w Turynie pozwala ponadto sądzić, że chęć opuszczania miasta w weekendy maleje wraz z przechodzeniem na wyższe etapy studiów, gdyż starsi studenci znacznie częściej zostają w Turynie w soboty oraz niedziele (odpowiednio 58,4 i 56,3%) niż studenci młodszy (50,2 oraz 45,7%).

Podsumowując, ramy czasowe organizacji zajęć dydaktycznych instytucji szkolnictwa wyższego wyraźnie wpływają na okresy przebywania w Turynie młodzieży akademickiej, nadając zarazem miastu określony rytm funkcjonowania. Co oczywiste, populacja studentów przebywa w Turynie w miesiącach i dniach, w których mają oni obowiązek uczęszczania na zajęcia uczelniane. Kiedy jednak obowiązek ten „znika”, z miasta „znikają” też studenci. Zjawisko to dotyczy przede wszystkim młodzieży pozalokalnej. W konsekwencji Turyn doświadcza pustoszenia, które znajduje odzwierciedlenie w krajobrazie gospodarczym miasta. Na podstawie przeprowadzonych obserwacji terenowych należy stwierdzić, że wiele małych i średnich placówek handlowo-usługowych działających poza rejonami popularnymi wśród turystów tymczasowo zawiesza swoją działalność – przede wszystkim w sierpniu, kiedy odpływ (studenckiej) populacji przybiera największe rozmiary. Dotyczy to także rejonów koncentrujących studenckie kluby, dyskoteki, puby i kawiarnie, takich jak San Salvario czy Vanchiglia.

3.5.2. Związki studentów z miastem po ukończeniu kształcenia akademickiego

W świetle wyników przeprowadzonego badania jedynie 14,2% młodzieży kształcącej się na uczelniach turyńskich zadeklarowało chęć pozostania w mieście po ukończeniu studiów (wykres 38), a kolejne 10,3% – chęć osiedlenia się w pobliżu Turynu. Wraz z ukończeniem nauki, z miasta planuje wyjechać w inne miejsce we Włoszech 6,9% tamtejszych studentów, więcej – bo 10,7% młodzieży – planuje udać się poza granice kraju. Warto jednak zwrócić uwagę, iż w momencie przeprowadzania badania aż 57,9% studentów nie potrafiło jeszcze określić,

Wykres 38. Turyn: deklarowane miejsca zamieszkania studentów po ukończeniu nauki [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego.

jakie decyzje odnośnie miejsca zamieszkania podejmie po ukończeniu studiów. Świadczy to o dużym poziomie niepewności młodzieży akademickiej wobec własnej przyszłości.

Studentów lokalnych – czyli zamieszkujących w Turynie przed podjęciem studiów – wyróżniają najbardziej skonkretyzowane plany na przyszłość, ponieważ „tylko” 44,4% z nich nie jest pewnych swoich decyzji o miejscu zamieszkania po ukończeniu nauki. Chętniej od pozostałych kategorii studentów pozostaliby w Turynie (24,2%), zarazem znaczny ich odsetek (15,4%) deklaruje chęć opuszczenia kraju i zamieszkania po studiach za granicą. Na ich tle studenci pozalokalni cechują się wyższym poziomem niezdecydowania (62,3%) i mniejszą pewnością co do pozostania w Turynie (10,9%). Nie zaobserwowano natomiast istotniejszych różnic w strukturze deklarowanych miejsc zamieszkania turyńskich studentów po ukończeniu nauki w rozbiciu na kategorie studentów zamieszkujących i dojeżdżających oraz młodszych i starszych. Należy jednak zauważyć, że studenci dojeżdżający chętniej (10,4%) od studentów zamieszkujących (5,0%) chcieliby zamieszkać w pobliżu Turynu po zakończeniu edukacji wyższej.

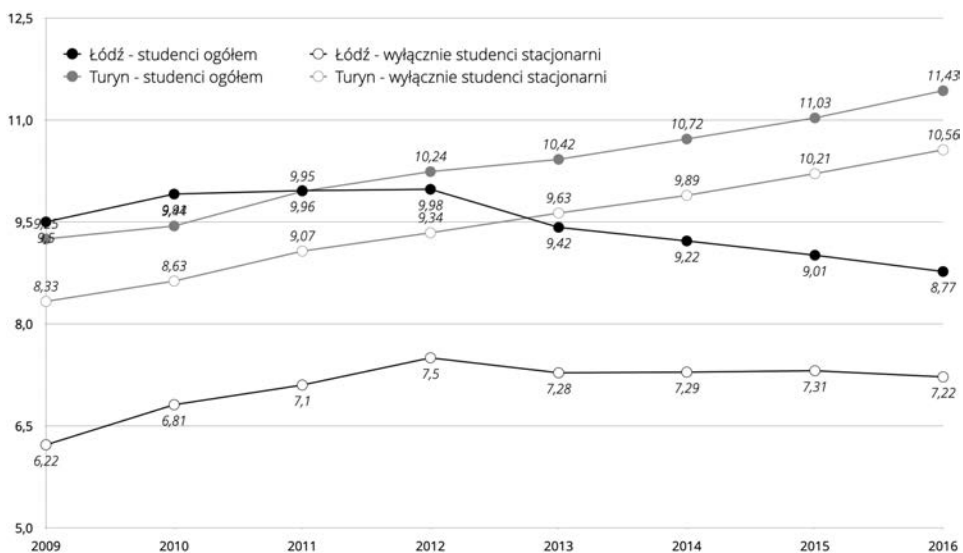
Biorcami absolwentów opuszczających Turyn na rzecz innych miejsc w kraju – zgodnie z deklaracjami respondentów – byłby przede wszystkim Mediolan, a w mniejszym stopniu również Florencja, Bolonia i Rzym, czyli prężne ośrodki miejskie na północy kraju. Absolwenci planujący wyjazd poza granice Włoch chcieliby się udać głównie do Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, a także do Francji, Szwajcarii i Niemiec.

Rozdział 4

Rola zachowań konsumenckich studentów w rozwoju gospodarczym i przestrzennym Łodzi i Turynu

Analiza porównawcza

W ciągu trzech ostatnich dekad Łódź i Turyn stały się jednymi z największych ośrodków akademickich w swoich krajach pod względem liczby kształconych studentów. W momencie przeprowadzania badania Łódź stanowiła piąty ośrodek akademicki w Polsce pod względem liczby osób studiujących stacjonarnie na uczelniach publicznych. Turyn plasował się pod tym względem na trzeciej lokacie wśród miast włoskich.

Wykres 39. Łódź i Turyn: studenci jako część populacji miasta [%]

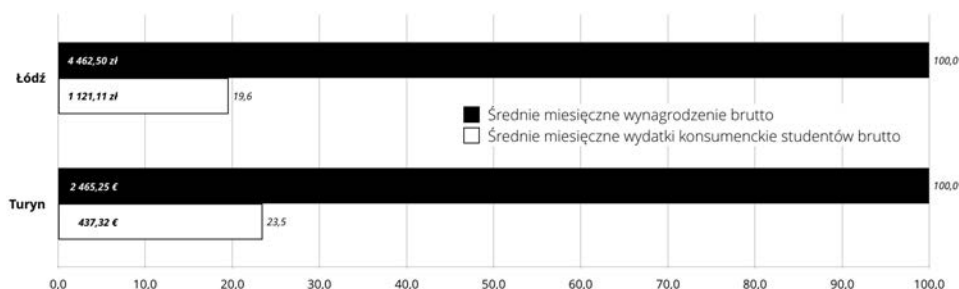
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego (2018), OSSREG (2017) oraz Città di Torino (2020).

Do roku 2012 udział liczby studentów ogółem (stacjonarnych i niestacjonarnych) w populacji Łodzi i Turynu kształtował się na zbliżonym poziomie 9–10%, po czym zaczął się różnicować na niekorzyść Łodzi (wykres 39). Nie zmienia to ogólnej obserwacji, iż w ostatnich latach udział studentów kształcących się na studiach stacjonarnych utrzymuje się w Łodzi na stałym poziomie, a w przypadku Turynu ulega nawet zwiększeniu mimo równoległe zachodzących w obu miastach procesów depopulacyjnych¹. Zarazem Łódź i Turyn, z uwagi na liczbę zamieszkujących je osób oraz zróżnicowanie funkcjonalne, nie są zdominowane demograficznie i gospodarczo przez społeczność studencką w takim stopniu, jak obserwuje się to w niektórych „tradycyjnych”, na ogół mniejszych miastach akademickich Europy².

Wyniki przeprowadzonego badania wskazują, że Turyn jest ośrodkiem akademickim zdolnym do przyciągania młodzieży na studia ze znacznie odleglejszych stron macierzystego kraju niż Łódź. O ile „miasto włóknarzy” stanowi miejsce studiów przede wszystkim dla młodzieży pochodzącej z województwa łódzkiego, o tyle w przypadku Turynu w strukturze populacji studenckiej znaczne odsetki stanowią także przyjezdni spoza Piemontu, a w szczególności z południowych i wyspiarskich części Włoch. Popularność Turynu wśród młodzieży pozalokalnejszej ujawnia się zwłaszcza na drugim stopniu studiów. Zjawisko to należy ocenić pozytywnie – jest ono bowiem sygnałem, że młodzi ludzie decydujący się na migrację na północ Włoch w celu kontynuacji kształcenia akademickiego (co jest tendencją ogólnokrajową; Mangione, 2018) postrzegają Turyn jako właściwy po temu ośrodek. W Łodzi natomiast odsetek studentów pochodzących z odleglejszych części Polski jest niższy właśnie wśród studentów starszych, a nie młodszych. Prawdopodobnie traci ona część adeptów szkół wyższych na rzecz innych ośrodków akademickich, wraz z ukończeniem przez nich kształcenia na I stopniu studiów. Warto jednak zauważyć, że pod jednym względem Łódź wypada korzystniej w zakresie zdolności przyciągania studentów pozalokalnych, jest bowiem w stanie pozyskiwać młodzież z sąsiedniego regionu posiadającego silny ośrodek akademicki – województwa mazowieckiego ze stołeczną Warszawą – co nie udaje się Turynowi, w którym odsetek studentów pochodzących z sąsiedniej Lombardii (na czele z Mediolanem) jest marginalny. Mimo wskazanych różnic w pochodzeniu geograficznym studentów w obu miastach na zamieszkanie stale lub tymczasowo decyduje się niemal identyczny odsetek (bliski 75%) młodzieży akademickiej.

-
- 1 Przy interpretacji tej statystyki należy pamiętać, że stanowi ona uproszczenie, ponieważ tylko część studentów jednocześnie składa się na statystykę publiczną w obu kategoriach, tj. studentów kształcących się w mieście, a zarazem jego mieszkańców.
 - 2 Przykładowo, w belgijskim Leuven studenci stanowią aż 55,6% populacji miasta ogółem, we włoskiej Pizie – 49,2%, z kolei w niemieckim Gießen – 47,7% (Eurostat, 2018).

Mając na uwadze gospodarczy wymiar zachowań konsumenckich studentów, stwierdzono, że średnie wydatki ponoszone przez nich miesięcznie w Łodzi wynoszą 1121,11 zł, a w Turynie 437,32 €. Statystyki te rodzą pytanie o siłę ekonomiczną (nabywczą) studentów w obu miastach³. Można na nie odpowiedzieć, wskazując, że średnie miesięczne wydatki ponoszone przez studentów w Łodzi kształtują się na poziomie 19,6% średniego wynagrodzenia w tym mieście. Z kolei w Turynie odpowiadają one w 23,5% tamtejszej średniej płacy (wykres 40). Mimo że istnieje zasadnicza różnica między wynagrodzeniami i wydatkami konsumenckimi, a także z faktu, iż obie uzyskane wartości dzieli różnica kilku punktów procentowych, świadczą one o względnie niskiej sile ekonomicznej studentów jako pojedynczych użytkowników tak Łodzi, jak i Turynu.

Wykres 40. Łódź i Turyn: średnie miesięczne wydatki konsumenckie studentów jako odsetek średnich miesięcznych wynagrodzeń [%]

Średnie miesięczne wynagrodzenia brutto dla Łodzi wg danych Głównego Urzędu Statystycznego (2018) za rok 2017 w granicach miasta (NUTS 3), dla Turynu wg danych Job Pricing (2016) za rok 2016 w granicach prowincji Turyn (NUTS 3). Średnie miesięczne wydatki konsumenckie studentów brutto na podstawie badania ankietowego.

Źródło: opracowanie własne.

Posiłkując się opracowanymi statystykami, możliwe jest przedstawienie szacunku łącznych kwot wnoszonych przez populację studentów do gospodarek obu miast w skali miesiąca i roku kalendarzowego. Zakładając, iż cała populacja studentów przebywa w obu miastach (mieszka lub dojeżdża na zajęcia) oraz wydatkuje środki w sposób deklarowany w badaniu, gospodarka Łodzi w skali miesiąca uzyskuje z tego tytułu zasilenie równe 56 390 711,89 zł, zaś gospodarka Turynu 41 036 359,52 €.

3 Udzielenie odpowiedzi jest utrudnione, ze względu na ograniczenia danych dostępnych w międzykrajowej statystyce publicznej oraz z uwagi na operowanie wartościami pieniężnymi w dwóch systemach walutowych. Spośród zidentyfikowanych rozwiązań za optymalne uznano zastosowanie porównania uzyskanych średnich z wartościami średnich miesięcznych wynagrodzeń brutto w obu miastach.

Tabela 22. Łódź: szacunek rocznych wydatków studenckich

miesiąc / kategoria	01.	02.	03.	04.	05.	06.	07.	08.	09.	10.	11.	12.
Średnie wydatki miesięczne studentów <i>per capita</i> [zł]	1121,11											
Liczba studentów ogółem	50 299											
Wydatki miesięczne studentów ogółem [zł]	56 390 711,89											
Odsetek studentów przebywających w mieście [%]	99,2	98,2	99,5	99,4	99,3	96,5	45,7	42,9	53,3	98,7	99,2	98,4
Wydatki studentów ogółem w danym miesiącu skorygowane o ich obecność [zł]	55 939 586,19	55 375 679,08	56 108 758,33	56 052 367,62	55 995 976,91	54 417 036,97	25 770 555,33	24 191 615,40	30 056 249,44	55 657 632,64	55 939 586,19	55 488 460,50
Wydatki roczne studentów ogółem [zł]	705 360 928,69											

Szacunek jedynie dla populacji studentów publicznych instytucji szkolnictwa wyższego kształcących się w Łodzi w trybie stacjonarnym według ich liczby za rok 2016.

Źródło: opracowanie własne.

W świetle uzyskanych wyników wiadomo jednak, że odsetek studentów przebywających w obu miastach fluktuuje na przestrzeni roku kalendarzowego. Stąd drugi szacunek – kwoty wydatkowanej przez studentów w obu miastach w ciągu całego roku – urealniono o wartości tego odsetka dla kolejnych miesięcy (tabele 22 i 23). Kwota, którą ogół studentów kształcących się w Łodzi stacjonarnie na uczelniach publicznych wydatkuje w niej w skali roku, wynosi zatem 705 360 928,69 zł, zaś kwota odpowiadająca identycznie definiowanej rocznej konsumpcji studentów w Turynie równa jest 403 469 486,80 €.

Tabela 23. Turyn: szacunek rocznych wydatków studenckich

MIESIĄC / KATEGORIA	01.	02.	03.	04.	05.	06.	07.	08.	09.	10.	11.	12.
Średnie wydatki miesięczne studentów <i>per capita</i> [€]						437,32						
Liczba studentów ogółem						93 836						
Wydatki miesięczne studentów ogółem [€]						41 036 359,52						
Odsetek studentów przebywających w mieście [%]	80,6	85,5	98,6	98,3	98,7	84,7	57,0	18,0	70,2	98,8	99,4	93,4
Wydatki studentów ogółem w danym miesiącu skorygowane o ich obecność [%]	33 075 305,77	35 086 087,39	40 461 850,49	40 338 741,41	40 502 886,85	34 757 796,51	23 390 724,93	7 386 544,71	28 807 524,38	40 5439 23,21	40 790 141,36	38 327 959,79
Wydatki roczne studentów ogółem [€]						403 469 486,80						

Szacunek jedynie dla populacji studentów publicznych instytucji szkolnictwa wyższego kształcących się w Turynie w trybie stacjonarnym według ich liczby za rok 2016.

Źródło: opracowanie własne.

Ocenę znaczenia gospodarczego uzyskanych kwot przeprowadzono poprzez zestawienie ich z wydatkami największych, pojedynczych podmiotów w gospodarkach miast, jakimi są na ogół władze lokalne. Omawiana wielkość wydatków z tytułu zachowań konsumenckich studentów w Łodzi odpowiada 17,9% wydatków budżetowych gminy Miasto Łódź z roku 2017. Analogicznie, w Turynie kwota zasilająca gospodarkę miasta z tytułu konsumpcji studenckiej w jego granicach stanowiła 24,5% wydatków poniesionych przez gminę Miasto Turyn w roku 2016 (wykres 41). Dysproporcje na korzyść Turynu tłumaczyć należy faktem, iż studium w nim stacjonarnie na uczelniach publicznych niemal dwukrotnie więcej

studentów niż w Łodzi. Niemniej, choć wydatki studentów łódzkich i turyńskich *per capita* nie są wysokie, to ich sumy mają istotne znaczenie dla gospodarek obu miast. Omawiane kwoty mogą w rzeczywistości być wyższe, ponieważ w przeprowadzonym badaniu identyfikowano wyłącznie wydatki ponoszone przez młodzież akademicką w sposób regularny, pomijając te sporadyczne lub incydentalne⁴.

Wykres 41. Łódź i Turyn: roczne zasilenia gospodarek miast z tytułu konsumpcji studenckiej jako odsetek rocznych wydatków budżetów miast [%]

Roczne wydatki budżetu miasta dla Łodzi wg danych Głównego Urzędu Statystycznego (2018) za rok 2017, dla Turynu wg danych Città di Torino (2017) za rok 2016 w granicach miasta. Roczne zasilenia gospodarki miasta z tytułu wydatków studenckich wg obliczeń własnych.

Źródło: opracowanie własne.

Struktura źródeł środków finansowych, które studenci przeznaczają na konsumpcję, różni się między Łodzią a Turynem. Pozytywnym zjawiskiem jest obserwowany w Łodzi względnie wysoki poziom „samofinansowania” się konsumpcji studentów za sprawą zarobkowania przez łódzką młodzież akademicką sporej części środków składających się na jej miesięczne budżety. Konsekwencje tego zjawiska dla gospodarki miasta wydają się czytelne – znaczna część środków zarobkowanych przez studentów w Łodzi jest w niej następnie wydatkowana. Tym samym, przypadek łódzki zrywa częściowo ze spopularyzowanym obrazem studentów jako osób konsumujących na koszt rodziców lub opiekunów.

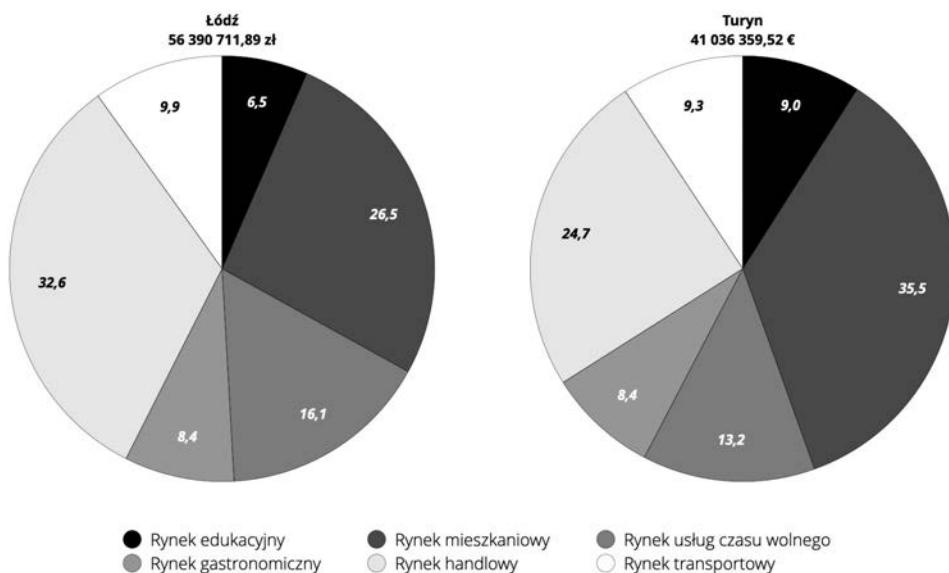
W Turynie sytuacja kształtuje się odmiennie, gdyż studiująca tam młodzież finansuje swój pobyt niemal wyłącznie ze środków otrzymywanych od rodzin. Sprawia to, że choć tamtejsza gospodarka jest napędzana studencką konsumpcją, to nie uzyskuje ona istotniejszych korzyści z tytułu pracy wykonywanej lokalnie przez młodzież akademicką. Dysproporcje te tłumaczyć można odmiennymi uwarunkowaniami lokalnych rynków pracy w Łodzi i Turynie oraz dynamiką rozwoju

4 Ponadto badanie objęło jedynie studentów uczelni publicznych kształcących się w trybie stacjonarnym na studiach I i II stopnia. Stąd, szacunek wydatków konsumenckich społeczności studenckiej w gospodarkach Łodzi i Turynu w rzeczywistości byłby wyższy, gdyby uwzględniono w analizie także studentów innych trybów (niestacjonarnych) i etapów nauki (III stopnia, podyplomowych) oraz uczelni (niepublicznych).

społeczno-gospodarczego Polski i Włoch. Ze względu na coraz bardziej odczuwalny niedobór pracowników po latach utrzymującego się wzrostu gospodarczego w Polsce, łódzcy studenci mogą obecnie z łatwością podjąć zatrudnienie na coraz korzystniejszych warunkach. Zarobkowanie przez młodzież akademicką w Turynie jest natomiast trudniejsze ze względu na przeciągającą się stagnację gospodarki Włoch i wynikającą z niej konkurencję dużej liczby młodych osób, niestudentów, pozostających w mieście bez pracy.

Zdecydowanie mniejszym udziałem w strukturze źródeł finansowania wydatków studenckich cechują się środki w postaci stypendiów naukowych lub społecznych pochodzące z sektora publicznego. Wykazano także, że marginalne znaczenie wśród młodzieży łódzkiej i turyńskiej mają środki uzyskiwane z kredytów studenckich, co pozostaje w kontrze do wniosków płynących z brytyjskiej literatury przedmiotu, opisującej finanse studenckie po umasowieniu szkolnictwa wyższego (np. Christie et al., 2001).

Z punktu widzenia rozwoju Łodzi i Turynu równie istotnym zagadnieniem co skala wydatków studenckich jest struktura wynikających z tych wydatków zasileń lokalnych gospodarek. To przez jej pryzmat możliwa jest precyzyjniejsza ocena siły zachowań konsumenckich studentów jako impulsu dla rozwoju gospodarczego

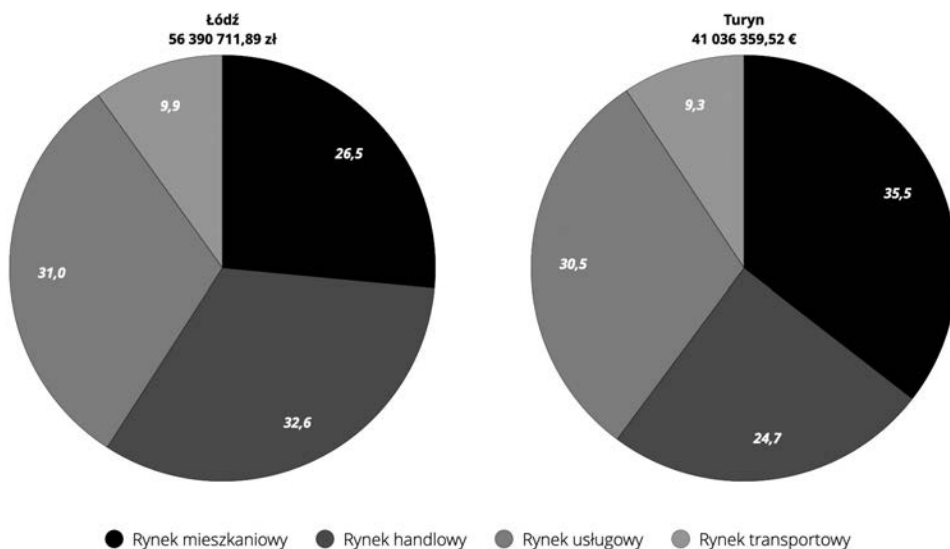

Wykres 42. Łódź i Turyn: struktura miesięcznych zasileń gospodarek miejskich z tytułu wydatków konsumenckich studentów w podziale na sześć rynków [%]
Szacunek dla populacji studentów publicznych instytucji szkolnictwa wyższego kształcących się w Łodzi i Turynie w trybie stacjonarym według ich liczby za rok 2016, przy założeniu, że cała populacja studentów mieszka w danym mieście lub dojeżdża do niego w ciągu miesiąca.

Źródło: opracowanie własne.

obu miast na etapie przemysłowym. Posiłkując się statystykami prezentowanymi we wcześniejszych podrozdziałach – tj. odsetkami studentów podejmujących poszczególne aktywności oraz wielkościami średnich ich wydatków – dokonano obliczenia struktury miesięcznych zasileń gospodarek Łodzi oraz Turynu w podziale na poszczególne rynki. Uzyskane struktury (wykres 42) wykazują liczne podobieństwa w przypadku udziału środków, które zasilają rynek gastronomiczny (8,4% w Łodzi i 8,4% w Turynie), rynek transportowy (9,9% w Łodzi i 9,3% w Turynie) oraz w nieco mniejszym stopniu rynek usług czasu wolnego (16,1% w Łodzi i 13,1% w Turynie) i rynek edukacyjny (6,5% w Łodzi i 9,0% w Turynie).

W obu przypadkach największe udziały zasileń dotyczą rynków handlowego i mieszkaniowego, jednak wielkość ich udziałów „wymienia się” między miastami. W Łodzi największa część środków wydatkowanych dzięki konsumpcji studentów jest pozostawiana na rynku handlowym (32,6%) i wynika m.in. z faktu, że robienie zakupów innych niż spożywcze przybiera w niej regularną formę spędzania czasu wolnego. Z kolei w Turynie pierwsza lokata przypada rynkowi mieszkaniowemu (35,5%). Ma to związek z niewielką podażą dostępnego w mieście zakwaterowania instytucjonalnego, a także z preferowaniem przez młodzież akademicką lokalizacji o względnie wysokich czynszach w przypadku zakwaterowania poza-instytucjonalnego.

Wykres 43. Łódź i Turyn: struktura miesięcznych zasileń gospodarek miejskich z tytułu wydatków konsumenckich studentów w podziale na cztery rynki [%]

Szacunek dla populacji studentów publicznych instytucji szkolnictwa wyższego kształcących się w Łodzi i Turynie w trybie stacjonarnym według ich liczby za rok 2016, przy założeniu, że cała populacja studentów mieszka w danym mieście lub dojeżdża do niego w ciągu miesiąca.

Źródło: opracowanie własne.

Agregacja udziałów przypadających rynkowi usług czasu wolnego, rynkowi gastronomicznemu oraz rynkowi edukacyjnemu w jedną kategorię – rynku usługowego – rzuca jednak odmienne światło na omawiane struktury (wykresy 42 i 43). Uzmysławia ona, że w zasileniach gospodarek łódzkiej i turyńskiej biorących się z wydatków konsumenckich studentów istnieje względna równowaga między trzema dużymi rynkami – mieszkaniowym, handlowym i usługowym. Dowodzi także dużego oddziaływania konsumpcji studenckiej na rozwój miejskiego sektora usługowego. Zarazem obraz zachowań konsumenckich studentów na omawianych rynkach w obu miastach wykazuje wiele cech wspólnych (tabela 24).

Tabela 24. Łódź i Turyn: wspólne i specyficzne cechy populacji studentów oraz ich zachowań konsumenckich

Kategoria	Cechy specyficzne populacji studentów w Łodzi oraz ich zachowań konsumenckich	Cechy wspólne populacji studentów w Łodzi i Turynie oraz ich zachowań konsumenckich	Cechy specyficzne populacji studentów w Turynie oraz ich zachowań konsumenckich
1	2	3	4
Struktura wydatków i źródła ich finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • Dominująca rola zakupów w strukturze wydatków studenckich • Dywersyfikacja źródeł finansowania wydatków studenckich 	<ul style="list-style-type: none"> • Trzema największymi kategoriami pod względem udziału wydatkowanych w mieście środków są zakupy, zakwaterowanie i czas wolny • Niewielkie znaczenie kredytów studenckich i rent/zasiłków w strukturze źródeł finansowania wydatków studenckich 	<ul style="list-style-type: none"> • Dominująca rola zakwaterowania w strukturze wydatków studenckich • Dominacja środków pochodzących od rodziców/opiekunów w strukturze źródeł finansowania wydatków studenckich
Zachowania na rynku edukacyjnym	<ul style="list-style-type: none"> • Miejsca odbywania zajęć dydaktycznych przez studentów często otoczone terenami ekstensywnie zagospodarowanymi, w tym <i>brownfields</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • Koncentracja miejsc odbywania zajęć dydaktycznych na krawędziach śródmieść • Niewielki stopień korzystania z dodatkowych usług edukacyjnych wykraczających poza obowiązki uczelniane • Powszechne nabywanie różnego rodzaju materiałów edukacyjnych 	<ul style="list-style-type: none"> • Miejsca odbywania zajęć dydaktycznych przez studentów na ogół otoczone terenami intensywnie zagospodarowanymi

Tabela 24 (cd.)

1	2	3	4
<p>Zachowania na rynku mieszkaniowym</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Rynek zakwaterowania obsługujący w większości studentów pozalokalnych oraz część studentów lokalnych • Silnie rozwinięty rynek zakwaterowania pozainstytucjonalnego przy jednoczesnym istnieniu podaży zakwaterowania instytucjonalnego • Zamieszkiwanie w pobliżu uczelni i ważnych szlaków komunikacyjnych, także w tańszych rejonach miasta • Wzorce zamieszkania przypominające „studentyfikację wertykalną” w zabudowie blokowej, rzadziej w kamienicznej 	<ul style="list-style-type: none"> • Połowa studentów mieszka w mieście stale lub tymczasowo i korzysta z innego zakwaterowania niż ich rodzice lub opiekunowie • Połowa z ww. studentów dzieli zakwaterowanie ze swoimi przyjaciółmi/znajomymi tworząc tzw. „studenckie gospodarstwa domowe” • Wybór zakwaterowania determinowany przede wszystkim przystępnością cenową, dostępnością połączeń komunikacji publicznej oraz bliskością infrastruktury uczelni 	<ul style="list-style-type: none"> • Rynek zakwaterowania obsługujący niemal wyłącznie studentów pozalokalnych • Silnie rozwinięty rynek zakwaterowania pozainstytucjonalnego przy niewielkiej podaży zakwaterowania instytucjonalnego • Występowanie zjawiska flatsharingu polegającego na współużytkowaniu zakwaterowania przez studentów także z „obcymi” osobami, z którymi nie łączą ich relacje rodzinne lub przyjacielskie/koleżeńskie • Zamieszkiwanie w pobliżu uczelni, nawet jeśli są to droższe rejony miasta • Wzorce zamieszkania przypominające „studentyfikację wertykalną” w zabudowie kamienicznej
<p>Zachowania na rynku usług czasu wolnego</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Korzystanie z obiektów kultury sprowadza się na ogół do wyjścia na seans do jednego z dużych kin (multipleksów) • Mniejsze skupiska miejsc spędzania czasu wolnego uwidaczniające się w pobliżu kampusów akademickich 	<ul style="list-style-type: none"> • Średnia wielkość środków wydatkowanych na spotkania z przyjaciółmi i znajomymi w miejscach zamieszkania zdecydowanie niższa od średniej wielkości środków wydatkowanych na usługi czasu wolnego świadczone poza miejscami zamieszkania 	<ul style="list-style-type: none"> • Korzystanie z obiektów kultury zdominowane jest przez seanse w multipleksach lub kinach studyjnych, jednak polega także na odwiedzaniu muzeów

1	2	3	4
Zachowania na rynku usług czasu wolnego		<ul style="list-style-type: none"> • Wiodącymi formami spędzania czasu wolnego są odwiedzanie przyjaciół//znajomych lub goszczenie ich u siebie oraz korzystanie z pubów/kawiarni • Najrzadziej odwiedzaną kategorią obiektów spędzania czasu wolnego są kluby muzyczne i dyskoteki • Z obiektów sportowych studenci albo korzystają bardzo często, albo nie korzystają z nich wcale • Koncentracja przestrzena popularnych wśród studentów klubów muzycznych, dyskotek, pubów i kawiarni w rejonach śródmiejskich. Obiekty sportowe cechuje większy poziom rozproszenia w przestrzeni miasta 	
Zachowania na rynku gastronomicznym	<ul style="list-style-type: none"> • Wysoka popularność barów szybkiej obsługi (<i>fast foods</i>), stanowiących prawdopodobnie jeden z elementów gospodarki nocnej centrum miasta 	<ul style="list-style-type: none"> • Regularne żywienie się w bufetach i stołówkach studenckich, lokalizowanych zazwyczaj w pobliżu budynków dydaktycznych uczelni • Powszechne, choć okazjonalne odwiedzanie restauracji w śródmieściach 	<ul style="list-style-type: none"> • Niska popularność barów szybkiej obsługi (<i>fast foods</i>)
Zachowania na rynku handlowym	<ul style="list-style-type: none"> • Komplementarna rola małych sklepów jako miejsc nabywania produktów spożywczych w pobliżu miejsc zamieszkania 	<ul style="list-style-type: none"> • Nabywanie produktów spożywczych przede wszystkim w dużych obiektach handlowych (dyskontach, super- i hipermarketach) w pobliżu miejsc zamieszkania 	<ul style="list-style-type: none"> • Komplementarna rola małych sklepów i targowisk jako miejsc nabywania produktów spożywczych w pobliżu miejsc zamieszkania

Tabela 24 (cd.)

1	2	3	4
Zachowania na rynku handlowym	<ul style="list-style-type: none"> • Duże znaczenie gospodarcze zakupów innych niż codzienne (spożywcze) przybierających formę spędzania czasu wolnego • Nabywanie produktów innych niż codzienne (spożywcze) głównie w dużych galeriach handlowych 		<ul style="list-style-type: none"> • Średnie znaczenie gospodarcze zakupów innych niż codzienne (spożywcze) • Nabywanie produktów innych niż codzienne (spożywcze) głównie w sklepach przy handlowych ulicach śródmieścia
Zachowania na rynku transportowym	<ul style="list-style-type: none"> • Ograniczona popularność pieszego docierania na zajęcia akademickie • Względnie duże znaczenie samochodu jako środka transportu • Uwidaczniający się popyt na usługi taksówkarskie 	<ul style="list-style-type: none"> • Dominacja transportu zbiorowego i niewielkie znaczenie roweru w formach przemieszczania się po mieście 	<ul style="list-style-type: none"> • Duża popularność pieszego docierania na zajęcia akademickie • Ograniczone znaczenie samochodu jako środka transportu • Niewielki popyt na usługi taksówkarskie
Ramy czasowe pobytu studentów	<ul style="list-style-type: none"> • Większość studentów podjęłaby naukę w innym ośrodku akademickim, gdyby nie podjęła jej w Łodzi • Względnie duży odsetek studentów chciałby pozostać w Łodzi lub jej okolicach po zakończeniu kształcenia akademickiego 	<ul style="list-style-type: none"> • W miesiącach i dniach wolnych od zajęć akademickich doświadczanie przez miasta zjawiska „pustoszenia”, głównie za sprawą tymczasowego odpływu studentów pozalokalnych lub dojeżdżających 	<ul style="list-style-type: none"> • Połowa studentów podjęłaby naukę w innym ośrodku akademickim, gdyby nie podjęła jej w Turynie • Wysoki poziom niepewności względem miejsca zamieszkania po zakończeniu kształcenia akademickiego

Źródło: opracowanie własne.

Obecność studentów w Łodzi i Turynie wyraża się dużą skalą popytu zgłaszanego na lokalnych rynkach mieszkaniowych za sprawą ograniczonej podaży zakwaterowania instytucjonalnego. Zatem, w zgodzie z wnioskami z literatury przedmiotu (Chatterton, 2010; Zasina, 2017), zdecydowana większość studentów zamieszkujących bez rodziców lub opiekunów tak w Łodzi, jak i Turynie decyduje się na najem zakwaterowania na rynku prywatnym. Zjawisko to jest silniejsze w Turynie, gdzie odsetek populacji studentów korzystających z zakwaterowania

instytucjonalnego jest marginalny ze względu na jego niewielką podaż. Zarazem rynek zakwaterowania w Turynie ogranicza się do młodzieży pozalokalnej, ponieważ w przeciwieństwie do Łodzi studenci lokalni niemal nie wynajmują w nim nieruchomości.

W świetle uzyskanych wyników należy także stwierdzić, że oba analizowane miasta znajdują się na pierwszym etapie rozwoju rynku zakwaterowania studenckiego. Większą rolę odgrywa w nich bowiem użytkowanie tradycyjnych, istniejących już wcześniej nieruchomości mieszkaniowych oddawanych w najem studencki (Rugg et al., 2002) niż użytkowanie celowo wznoszonych w tym celu obiektów typu PBSA (Holton & Riley, 2013; Hubbard, 2009). Ponadto, dokonując wyboru zakwaterowania, studenci łódzcy i turyńscy kierują się niemal identyczną hierarchią kryteriów. Najważniejszymi z nich są przystępność cenowa zakwaterowania, bliskość uczelni oraz dostępność połączeń komunikacji publicznej (co potwierdza wcześniejsze obserwacje m.in. Gaczek & Kaczmarek, 2015; Grabkowskiej Frankowskiego, 2016; Kotusa et al., 2015; Murzyn-Kupisz & Szmytkowskiej, 2015). W dalszej kolejności przywiązują oni wagę do poczucia bezpieczeństwa w okolicy, do bliskości miejsc na codzienne zakupy oraz do ogólnego wyglądu okolicy. Mniejsze znaczenie ma dla nich bliskość tzw. udogodnień konsumenckich (infrastruktury czasu wolnego).

W strukturze studenckich wydatków w obu miastach wysoki udział środków wydatkowanych na zakupy wynika nie tylko z zaspokajania podstawowej potrzeby człowieka – żywienia – i nabywania w jej konsekwencji produktów spożywczych, ale również z zakupów produktów innych niż codzienne (spożywcze), takich jak odzież czy elektronika. Zjawisko to uwidacznia się zwłaszcza w Łodzi, gdzie przyjmuje wręcz jedną z form „rekreacji”, realizowaną przede wszystkim w galeriach handlowych. Studenci turyńscy w większym stopniu deklarują nabywanie odzieży i elektroniki w sklepach funkcjonujących przy śródmiejskich ulicach handlowych. Z kolei w celu zakupu żywności studenci w obu miastach korzystają przede wszystkim z oferty dużych placówek handlowych, takich jak dyskonty, supermarkety i hipermarkety. Małe sklepy spożywcze lub targowiska pełnią wobec nich funkcje komplementarne.

Populacje studentów w Łodzi i Turynie wykazują wiele podobieństw w zakresie wzorców spędzania czasu wolnego. Mimo iż w obu ośrodkach młodzież akademicka najczęściej spędza czas wolny w gronie znajomych i przyjaciół w mieszkaniach i akademikach, to jednak zdecydowaną większość ich wydatków na rekreację pochłaniają usługi czasu wolnego świadczone przez liczne przedsiębiorstwa (*venue-based consumption*). Najpowszechniejszymi formami rekreacji poza spotkaniem w miejscach zamieszkania okazały się wyjścia do pubów lub kawiarni. Dużą popularnością wśród studentów łódzkich i turyńskich cieszy się także korzystanie z oferty obiektów kultury (w większości przypadków multipleksów, choć w Turynie także kin studyjnych i muzeów) oraz obiektów sportowych. W ostatnim przypadku młodzież akademicka wyraźnie dzieli się jednak na dwie grupy

– na korzystających z obiektów sportowych regularnie lub bardzo regularnie oraz na niekorzystających z takich obiektów wcale. Natomiast zdecydowanie rzadziej czas wolny studenci łódzcy i turyńscy spędzają w klubach muzycznych i dyskotekach, co każe zrewidować niektóre z utartych wyobrażeń o stylach życia współczesnej młodzieży akademickiej.

Mając na uwadze korzystanie z usług placówek gastronomicznych, wśród studentów Łodzi i Turynu powszechne jest spożywanie posiłków w bufetach i stołówkach studenckich, a także w restauracjach. Niemniej obie kategorie miejsc różnią się częstotliwością odwiedzin – zgodnie z oczekiwaniami regularniejsze są one w przypadku bufetów i stołówek studenckich, bardziej sporadyczny charakter mają natomiast „wyjścia” do restauracji. Wreszcie, młodzież akademicka w obu miastach dość rzadko podejmuje dodatkowe kursy lub szkolenia wykraczające poza zajęcia przewidziane programami studiów. Może to być związane z relatywnie wysokimi cenami dodatkowych usług edukacyjnych.

W wymiarze gospodarczym natomiast wyniki badania wskazują na kilka różnic w zachowaniach konsumenckich studentów łódzkich i turyńskich, które mogą stanowić konsekwencję krajowych wzorców kulturowych lub szerszych – właściwych północnym i południowym częściom Europy. Mowa tu przede wszystkim o zróżnicowaniu ogólnej popularności korzystania przez studentów z wybranych typów placówek gastronomicznych i handlowych. W Łodzi odsetek młodzieży akademickiej deklarujący spożywanie posiłków w barach szybkiej obsługi (*fast foods*) kształtuje się na poziomie 64,3%, gdy w Turynie wynosi on jedynie 37,7%. Ponadto nabywanie artykułów spożywczych na targowiskach – często utożsamianych z ofertą zdrowej lub lokalnej żywności – jest zachowaniem mniej popularnym w Łodzi (deklaruje je 31,6% tutejszych studentów) niż w Turynie (42,6%). Wydaje się, że poziom popularności obu aktywności w Turynie można tłumaczyć zakorzenioną w regionie piemonckim wysoką kulturą kulinarną oraz wynikającym z niej przywiązywaniem wagi do jakości produktów spożywczych i ich pochodzenia. Piemont jest bowiem regionem, z którego wywodzi się koncepcja *slow food* (Vanolo, 2015a).

Zdecydowana większość studentów w obu miastach do przemieszczania się w ich obrębie wykorzystuje pojazdy lokalnego transportu zbiorowego. Za pewien paradoks może jednak uchodzić obserwacja, iż w Turynie – włoskim *motor city*⁵ – nie tylko 2,5-krotnie mniejszy odsetek studentów niż w Łodzi dociera na zajęcia samochodem, ale również 2-krotnie większy odsetek przychodzi na nie pieszo. Paradoks ten okazuje się pozorny, kiedy uwzględni się obserwacje nt. wymiaru przestrzennego zachowań konsumenckich studentów. O ile bowiem w Turynie rozkłady

5 *Motor city* lub *motown* jest przydomkiem nadanym amerykańskiemu miastu Detroit ze względu na rolę, jaką odgrywała w nim produkcja samochodów tzw. wielkiej trójki, tj. Chryslera, Forda i General Motors (Marklew, 2017). W niektórych przypadkach (np. w przewodnikach turystycznych) określenie to stosuje się względem Turynu przez analogię do roli FIAT-a.

przestrzenne miejsc nauki, miejsc zamieszkania, a także miejsc spędzania przez studentów czasu wolnego zazębiają się lub nakładają na siebie, to w przypadku Łodzi często pozostają przestrzennie odseparowane⁶. W konsekwencji, łódzka młodzież akademicka pokonuje na co dzień większe dystanse między poszczególnymi kategoriami miejsc, które trudniej przejść pieszo.

W obu miastach możliwe jest zidentyfikowanie rejonów, które spośród trzech rodzajów aktywności studenckich – edukacji, zamieszkania i czasu wolnego – skupiają w sobie tylko jedną, dwie lub każdą z nich. Pierwszy przypadek częściej jest domeną Łodzi i wyraża się w niej głównie rejonami, w których studenci jedynie

Fotografia 18. Turyn: zabudowania UT przy via Sant’Ottavio
Na pierwszym planie widoczny Palazzo Nuovo (UT), w którego elewacji odbija się jedna z atrakcji turystycznych miasta – Mole Antonelliana (siedziba Museo Nazionale del Cinema). Wokół zabudowa kamieniczna z użytkowymi parterami.

Źródło: archiwum autora (2018).

6 Separacja przestrzenna aktywności studenckich w Łodzi wydaje się daleką konsekwencją funkcjonalistycznego planowania jej rozwoju przestrzennego w okresie powojennym. Wznoszono wówczas rozległe osiedla mieszkaniowe w strefach peryferyjnych (są one dziś popularnymi rejonami zamieszkania studentów), a także rozpoczęto wtedy proces przenoszenia aktywności dydaktycznych z centrum w obręb kampusu UŁ i UM (był on zresztą kontynuowany w ostatnich latach).

zamieszkują (są to np. Dąbrowa, Nowe Rokicie, Zarzew). Drugim przypadkiem są rejony, w których współwystępują dwie kategorie aktywności studenckich. Ich przykładami są pogranicze Cenisii i Crocetty w Turynie lub Śródmieście-Wschód w Łodzi, gdzie studenci podejmują naukę w budynkach akademickich, a także zamieszkują w ich pobliżu. Trzeci przypadek – rzadko spotykany w Łodzi, a względnie częsty w Turynie – stanowią rejony, gdzie wszystkie z trzech rodzajów aktywności studenckich się ze sobą łączą. Przykładem może tu być m.in. San Salvario, gdzie turyści studenci uczęszczają na zajęcia, zamieszkują i korzystają z usług czasu wolnego.

Wiązanie lub separowanie w przestrzeni miasta zachowań konsumenckich studentów niesie ze sobą określone konsekwencje dla jego funkcjonowania. Zagadnienie to można zilustrować przykładami dwóch obszarów, w których przeprowadzono obserwacje terenowe, tj. pograniczem rejonów Centro i Vanchiglia w Turynie oraz kampusem politechnicznym w Łodzi. Oba są miejscami koncentracji codziennej aktywności edukacyjnych tysięcy studentów, stwarzają jednak zupełnie odmienne ramy przestrzenne dla ich zachowań konsumenckich. Sprawia to, że pomiędzy omówionymi wyżej różnymi konfiguracjami przestrzennymi aktywności studenckich w Łodzi i Turynie stanowią one swoiste „ekstremum”.

Fotografia 19. Łódź: zabudowania PŁ przy alei Politechniki

Na pierwszym planie widoczne podcienia Zatoki Sportu PŁ, na drugim zaś domy studenckie PŁ i nieczynny kompleks zabudowań Elektrociepłowni nr 2 (EC2).

Źródło: archiwum autora (2018).

Pierwszym z omawianych „ekstremów” jest pogranicze rejonów Centro i Van-chiglia, gdzie studenci nie tylko kształcą się, ale także mieszkają i spędzają czas wolny w pubach, kawiarniach, klubach muzycznych, dyskotekach i obiektach kultury. Pogranicze to stanowi północno-wschodni fragment intensywnie zagospodarowanego śródmieścia Turynu. Zlokalizowana w nim infrastruktura UT stanowi zbiór obiektów dydaktycznych rozmieszczonych w niewielkich od siebie odległościach. Obiekty te wznoszono na różnych etapach rozwoju przestrzennego miasta – są nimi zarówno zabudowania historyczne⁷, jak i funkcjonalistyczna architektura z II połowy XX wieku⁸. Są one w większości przypadkami pojedynczymi budynkami stanowiącymi części kwartałów, otoczonymi pierzejową zabudową wyposażoną w użytkowe partery. Omawiane obiekty akademickie wpisane są zatem w strukturę urbanistyczną w sposób, który umożliwia studentom osiedlanie się w pobliżu (w rozległym zasobie mieszkaniowym w kamienicach) oraz uruchamianie działalności usługowych ukierunkowanych na zaspokajanie ich potrzeb (w przyulicznych parterach budynków). Ponieważ obszar ten odwiedzają również inne grupy użytkowników miasta za sprawą zlokalizowania w nim funkcji pozaakademickich (np. turystycznej i handlowej) oraz bliskości kluczowych przestrzeni publicznych, grupy te dodatkowo wzmacniają intensywność życia publicznego na jego obszarze. Pogranicze to cechuje zatem wiązka różnorodnych funkcji i użytkowników, utrzymując ten obszar gwarminym oraz pełnym życia (*liveable*) o różnych porach dnia i tygodnia (fotografia 18).

Drugie „ekstremum” stanowi obszar kampusu politechnicznego w Łodzi wraz z otoczeniem. Kampus ten utworzono w południowo-wschodniej krawędzi śródmieścia zdominowanej niegdyś przez tereny i obiekty służące działalności produkcyjnej. Ich przekształcanie pod funkcję akademicką rozpoczęto krótko po II wojnie światowej, najpierw poprzez adaptację dawnych zabudowań pofabrycznych i pofabrykanckich, a następnie uzupełnianie ich nowoczesną architekturą. Na kampus składają się ponadto domy studenckie i budynki administracyjne. Choć wypełnianie kampusu zabudową trwa do dziś, zauważalne jest przyspieszenie tego procesu w ciągu ostatniej dekady. Wiele osób się zgodzi, że kampus politechniczny stanowi imponujący przykład zagospodarowania rozległego terenu postindustrialnego. Niemniej stanowi on w strukturze urbanistycznej Łodzi duży, częściowo zamknięty i monofunkcyjny obszar. Z przeprowadzonego badania wynika, że studenci przebywają w tej przestrzeni głównie z jednego powodu – nauki. Otoczenie kampusu w ograniczonym stopniu tworzy natomiast warunki dla zachowań konsumenckich studentów. Młodzież akademicka korzysta co prawda z pojedynczych pubów i klubów muzycznych przy ulicy Radwańskiej i alei Politechniki, a także robi zakupy w centrum Sukcesja i udaje się do niego na seanse filmowe, niemniej „rozlewanie się” aktywności studenckich na tereny sąsiadujące

7 Np. pochodzący jeszcze z XVII wieku Palazzo dell'Università przy via Po.

8 Np. Palazzo Nuovo przy via Sant'Ottavio.

z kampusem utrudnia otoczenie go szerokimi arteriami komunikacyjnymi, a także fakt, iż na to sąsiedztwo składają się rozległe, wciąż niezagospodarowane *brown-fields* (fotografia 19). Sprawia to, że studenci zamieszkują i podejmują aktywności czasu wolnego w innych rejonach miasta, mniej lub bardziej oddalonych od kampusu, ten zaś pustoszeje wraz z ustaniem zajęć dydaktycznych. Jak powiedziałaaby Jacobs (2014): „Żadna podstawowa funkcja nie wygeneruje w pojedynkę miejskiej różnorodności”.

W obu analizowanych ośrodkach rejonami zamieszkania studentów (bez rodziców lub opiekunów) są rejonry zdominowane przez zabudowę wielorodzinną. Obraz ten odbiega zatem od brytyjskiego wzorca studentyfikacji, w którym studenci zamieszkują często w zabudowie jednorodzinnej wolnostojącej i szeregowej. Dzieje się tak, mimo iż teoretycznie wzorzec ten mógłby zostać przynajmniej częściowo powielony w analizowanych miastach, bowiem zabudowa mieszkalna o niskiej intensywności sąsiaduje z infrastrukturą dydaktyczną uczelni w wybranych rejonach Łodzi i Turynu (przykładami są osiedle Radiostacja oraz północna i środkowa część rejonu Crocetta). Łódzcy i turyńscy studenci korzystający w miastach z zakwaterowania bez rodziców i opiekunów zamieszkują natomiast w zabudowie wielorodzinnnej, co przybliżyła oba ośrodki do zjawiska studentyfikacji wertykalnej identyfikowanej w Hiszpanii (Garmendia et al., 2012). Trzeba jednak zauważyć, że typologia popularnej wśród studentów zabudowy wielorodzinnnej w Łodzi i Turynie wykazuje pewne różnice. W stolicy Piemontu studenci zamieszkują w rejonach zabudowanych historycznymi lub współczesnymi kamienicami. Choć zjawisko to dotyczy także Łodzi, większe znaczenie ma tutaj użytkowanie przez studentów mieszkań w powojennej zabudowie blokowej. Pokazuje to specyfikę miast postsocjalistycznych (Murzyn-Kupisz & Szymkowska, 2015), w których ten typ zabudowy okala śródmieścia.

W obu miastach skupiska miejsc zamieszkania studentów uwidaczniają się w rejonach śródmiejskich, choć jest to cecha trafniej odnosząca się do Turynu, gdyż zdecydowana większość młodzieży akademickiej mieszka w takich rejonach jak Cenisia, Crocetta, San Salvario czy Vanchiglia. Nie jest to zjawisko przypadkowe – na ich obszarze zlokalizowane są obiekty dydaktyczne uczelni. Wysoki poziom koncentracji przestrzennej miejsc zamieszkania studentów – w dodatku na obszarach o względnie wysokich cenach najmu – może jednak rodzić obawy o występowanie negatywnych konsekwencji studentyfikacji, a w szczególności wypierania z omawianych lokalizacji dotychczasowych mieszkańców (kiedy studenci stają się gentryfierami; Bajerski, 2015; Smith, 2005). Na mniejszą skalę skupiska miejsc zamieszkania studentów w rejonach śródmiejskich zidentyfikowano w Łodzi, także w sytuacjach braku lub niewielkiego ich wyposażenia w infrastrukturę akademicką. Mimo iż częściowo zdegradowane, rejonry te oferują jednak przystępne cenowo zakwaterowanie oraz dogodnie skomunikowanie transportem publicznym z miejscami nauki. Mowa tu przede wszystkim o Starym Mieście, Starych Bałutach czy fragmentach Starego Polesia. Tym samym, ich przypadek staje się

bliski lisbońskiemu, w którym studenci poszukujący zakwaterowania wkraczają w biedniejsze części miasta o częściowo zdekapitalizowanej, historycznej zabudowie (Calvo, 2018).

W śródmieściach Łodzi i Turynu tworzą się także wyraźne skupiska podmiotów gospodarczych składających się na sektory obsługi studentów (*student urban service sector*; Chatterton, 2010), a w szczególności popularnych wśród studentów pubów, kawiarni, klubów muzycznych i dyskotek, a w niektórych przypadkach także siłowni i klubów fitness. W Turynie obserwuje się ich koncentrację przestrzenną na krawędziach historycznego Centro, gdzie graniczy ono z San Salvario i Vanchiglią (rejonami koncentrującymi w sobie część z infrastruktury dydaktycznej uczelni). Choć wskazane pogranicza stanowią śródmieście Turynu, nie są one najbardziej centralnymi przestrzeniami miasta. Ścisłe centrum (utożsamiane z osią via Roma) pozostaje bowiem zdominowane przez funkcję handlową (zakupy inne niż spożywcze robią tam także studenci). Z kolei w Łodzi miejsca spędzania przez studentów czasu wolnego obecne są przede wszystkim przy „środkowym” odcinku ulicy Piotrkowskiej – wyznaczającej historyczną, centralną oś urbanistyczną miasta. Świadczy to o sukcesji funkcji, jakiej ulica ta doświadczyła w ciągu ostatniej dekady. Utraciwszy swe kluczowe znaczenie na handlowej mapie Łodzi wraz z otwieraniem kolejnych „malli” i „galerii”, przeobraziła się w zagłębienie rozrywkowo-gastronomiczne. Wyniki badania sugerują, że popyt studencki współodpowiada za tę transformację. Warto jednak zwrócić uwagę na specyfikę łódzkiego śródmieścia rzutującą na oblicze rozrywek studenckich przy ulicy Piotrkowskiej. Ponieważ wiele popularnych wśród studentów klubów, kawiarni i pubów znajduje się w głębi podwórek tamtejszych kamienic, część aktywności czasu wolnego studentów nie jest widoczna z przestrzeni publicznej.

W centralnych rejonach Łodzi i Turynu przy udziale aktywności czasu wolnego młodzieży akademickiej wytwarzają się zatem tzw. krajobrazy rozrywki (*playscapes*; Chatterton & Hollands, 2002) – obszary skupiające w sobie usługi czasu wolnego, w tym składające się na gospodarkę nocną. Stanowią one przestrzenną emanację zachowań konsumenckich określaną mianem „wyjść na miasto” (*going outs*; Hollands, 1995). Według opinii respondentów, funkcjonujące w nich podmioty gospodarcze cieszące się popularnością wśród studentów wykazują dominację młodzieży akademickiej w strukturze obsługiwanych klientów. Z innych badań wiadomo jednak, że ulica Piotrkowska w Łodzi jest także popularnym miejscem spędzania czasu wolnego przez pozostałych mieszkańców miasta (Zasina et al., 2012) i turystów (Kowalczyk-Anioł, 2015). Podobnie dzieje się w Turynie na pograniczu rejonów Centro i Vanchiglii, gdzie turyści odwiedzają atrakcje miasta (w tym najpopularniejszą z nich – Muzeum Kinematografii; Urban Center Metropolitan, 2016) oraz powszechnie korzystają z noclegów (Davico et al., 2018). Z kolei pogranicze Centro i San Salvario w Turynie jest popularnym miejscem krótkoterminowego wynajmu zakwaterowania, miejscem popularnym wśród klasy kreatywnej (Caruso et al., 2015) oraz miejscem spędzania czasu wolnego przez nastolatków (Pettenati, 2016).

Zatem, choć poszczególne podmioty usług czasu wolnego mogą się w nich cechować „wykluczającym”, „studenckim” charakterem, to funkcjonują one w ramach rejonów odwiedzanych licznie także przez inne grupy użytkowników. Sprawia to, że studenci mieszkają się w nich z innymi grupami społecznymi.

W Łodzi i Turynie studenci stanowią także użytkowników terenów poprzemysłowych, przede wszystkim za sprawą funkcjonujących w obu miastach uczelni technicznych. Kształcząca się na politechnikach w obu miastach młodzież akademicka podejmuje naukę w obrębie kampusów powstałych na dawnych terenach poindustrialnych. Obcuje w nich regularnie z historyczną zabudową poprzemysłową, którą zaadaptowano do celów dydaktycznych. Niemniej łódzcy i turyńscy studenci korzystają także z innych terenów i obiektów poprzemysłowych w ramach aktywności czasu wolnego, choć zachowanie takie częściej cechuje młodzież kształcąca się w Łodzi. Z pubów i klubokawiarni korzystają oni w północnej i zachodniej części kompleksu OFF Piotrkowska, zaś na zakupy, seanse filmowe i siłownię udają się do centrum Manufaktura. Z kolei w Turynie część młodzieży akademickiej robi zakupy i korzysta z oferty multiplexu w dawnej fabryce FIAT-a w rejonie Lingotto (dzisiejsze centrum 8 Gallery). O zakresie korzystania przez studentów w obu miastach z terenów poprzemysłowych w celach innych niż edukacyjne przesądzają m.in. właściwości ich struktur urbanistycznych. W Łodzi tereny poprzemysłowe stanowią immanentną cechę śródmieścia (Kusiński et al., 2009), w których mają miejsce także inne aktywności studenckie. Z kolei w Turynie – który doświadczył industrializacji później, już po uformowaniu się centrum – tereny poprzemysłowe położone są peryferyjnie (Davico et al., 2018). Niemniej w obu ośrodkach studenci korzystają z terenów poprzemysłowych, które można określić mianem „głównonurtowych” (*mainstream*), ponieważ w świetle wyników przeprowadzonego badania są oni właściwie nieobecni w przestrzeniach poprzemysłowych o bardziej alternatywnym charakterze, takich jak dawne zakłady Wi-Ma w Łodzi czy obszar Bunker w Turynie.

Mając na uwadze wymiar czasowy obecności studentów w Łodzi i Turynie, uzyskane wyniki potwierdzają podzielany w literaturze przedmiotu pogląd o „tymczasowej naturze” populacji studenckich jako użytkowników miast (Ackermann & Visser, 2016; Chatterton, 1999; Gaczek & Kaczmarek, 2015). Najpełniej dotyczy ona tej części młodzieży akademickiej, którą klasyfikowano jako dojeżdżającą do Łodzi/Turynu na zajęcia z innych miejscowości (wg kryterium miejsca zamieszkania) oraz jako pozalokalną (wg kryterium pochodzenia geograficznego). Oba miasta doświadczają jej znacznego „odpływu” w dni lub miesiące, w których ustają obowiązki akademickie. W dni weekendowe oraz w okresach wakacyjnych studenci dojeżdżający nie znajdują innego powodu, aby się w nich pojawić, zaś studenci pozalokalni wracają w strony rodzinne. Zjawisko to przybiera większe rozmiary w Turynie, gdzie letnie pustoszenie okazuje się wyjątkowo trwałym wzorcem kulturowym wywodzącym się z przemysłowej historii i mimo zachodzącej transformacji miasta.

Na czasowy wymiar obecności młodzieży akademickiej w miastach przemysłowych można jednak spojrzeć szerzej – także przez pryzmat planów studentów względem pożądanego miejsca zamieszkania po ukończeniu kształcenia akademickiego. Większą gotowością do pozostania w mieście studiów lub w jego pobliżu po zakończeniu nauki cechuje się młodzież studencka w Łodzi niż w Turynie. W momencie przeprowadzania badania studentów turyńskich cechował brak jasno określonych planów wobec miejsca zamieszkania po ukończeniu kształcenia akademickiego. Mogą oni odwlekać podjęcie omawianej decyzji do momentu faktycznego ukończenia studiów, sprawdzając, czy sytuacja społeczno-gospodarcza stolicy Piemontu umożliwi im podjęcie pożądanego miejsca pracy i skłoni do pozostania w mieście.

Niemniej Łódzcy i turyńscy studenci planujący opuszczenie miasta nauki wykazują podobieństwa pod względem wskazywanych lokalizacji geograficznych deklarowanych jako docelowe kierunki przeprowadzek. W przypadku migracji wewnątrz krajowych rozważają oni przede wszystkim największe ośrodki metropolitalne, które nie cechują się równie „poprzemysłowym charakterem” co Łódź i Turyn. Z kolei myśląc o migracjach zagranicznych, planują bądź przeprowadzki do krajów anglojęzycznych (Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych), bądź do bliskich geograficznie krajów cechujących się wyższym poziomem rozwoju gospodarczego (do Niemiec w przypadku studentów łódzkich oraz do Francji, Niemiec i Szwajcarii w przypadku studentów turyńskich).

Zakończenie

Synteza wyników

W pracy podjęto problem roli studentów w rozwoju miast – szczególnie istotny z perspektywy poprzemysłowych miast akademickich. Zaproponowano szeroko zakrojone studium porównawcze Łodzi i Turynu, w którym kluczowe znaczenie przypisano badaniu ankietowemu nad zachowaniami konsumenckimi młodzieży akademickiej. Badanie to zrealizowano na reprezentatywnych próbach studentów uczelni publicznych obu miast. Analizie poddano zachowania konsumenckie studentów na rynkach edukacyjnym, mieszkaniowym, usług czasu wolnego, gastronomicznym, handlowym oraz transportowym.

Uzyskane wyniki wskazują, że zachowania konsumenckie studentów stanowią istotny impuls do rozwoju gospodarczego i przestrzennego miast, a w szczególności poprzemysłowych miast akademickich. Mimo iż siła ekonomiczna pojedynczego studenta jest relatywnie niska, to duże znaczenie konsumpcji młodzieży akademickiej dla Łodzi i Turynu widoczne jest w sumach miesięcznych i rocznych wydatków całej populacji studentów. O ważnej roli studentów w rozwoju Łodzi i Turynu świadczą jednak przede wszystkim struktury zasileń obu gospodarek z tytułu ich konsumpcji. W strukturach tych zaobserwowano bowiem względną równowagę między udziałami przypadającymi trzem dużym rynkom – mieszkaniowemu, handlowemu i usługowemu. Świadczy to, że obecność studentów w Łodzi i Turynie nie sprowadza się jedynie do zaspokajania ich podstawowych potrzeb (mieszkaniowych, żywnościowych), ale także generuje popyt na liczne, „ponadpodstawowe” usługi (w tym rekreacyjne), które należy uznać za pożądane w przypadku transformujących się miast poprzemysłowych.

Umasowienie kształcenia akademickiego w Łodzi i Turynie nastąpiło przy ograniczonej podaży zakwaterowania instytucjonalnego służącego młodzieży akademickiej, co odpowiada wzorcom identyfikowanym wcześniej w literaturze przedmiotu (np. Chatterton, 2010; Hubbard, 2008, 2009; Kenna, 2011; Zasina, 2017). Tym samym, studenci stanowią w obu miastach jedną z kluczowych grup najemców na lokalnych rynkach mieszkaniowych, mogą przyczyniać się do ich stabilizacji lub dynamizacji w obliczu długotrwałych tendencji depopulacyjnych cechujących i Łódź, i Turyn.

Studencki popyt mieszkaniowy może zapobiegać przechodzeniu nieruchomości lokalowych w pustostany, ponieważ w obu miastach studenci korzystający z odpłatnego zakwaterowania w pierwszej kolejności zajmują starsze zasoby mieszkaniowe. Na mniejszą skalę i w dłuższym horyzoncie czasowym ich popyt na zakwaterowanie przyczynia się z kolei do powstawania nowych obiektów (wielorodzinnych budynków mieszkalnych lub budynków typu PBSA). Wzorzec ten jest zgodny z obserwacjami innych badaczy (np. Rugg et al., 2002). Ponadto studenci cechują się potencjałem „reurbanizacyjnym” (Zasina, 2015), ponieważ znaczna część aktywnych na rynku zakwaterowania studentów zamieszkuje w rejonach centralnych obu miast (większa w Turynie, mniejsza w Łodzi). Wniosek ten pokrywa się z wcześniejszą argumentacją m.in. Allinsona (2006), Buzara et al. (2007), Fabuly et al. (2017) oraz Mulhearna & Franco (2018). Stąd obecność studentów w poprzemysłowych miastach akademickich może przyczyniać się do przewyżnienia problemów pustoszenia rejonów śródmiejskich.

Ważnym impulsem do rozwoju gospodarczego i przestrzennego miast poprzemysłowych takich jak Łódź i Turyn jest popyt generowany przez studentów na usługi. W szczególności dotyczy on usług czasu wolnego, a w mniejszym stopniu także usług gastronomicznych oraz edukacyjnych. W obu miastach znajduje on odzwierciedlenie w działalności licznych małych i średnich przedsiębiorstw. Wymienić wśród nich należy kluby muzyczne, dyskoteki, puby, kawiarnie, kina, siłownie, kluby fitness, bary lub stołówki studenckie, restauracje czy szkoły językowe. Można zatem przyjąć, że popyt studencki przyczynia się w pewnym stopniu do dywersyfikacji struktury gospodarczej poprzemysłowych miast akademickich. Wymienione kategorie podmiotów usługowych cechują się względnie lokalną skalą działalności, zatem – prawdopodobnie – pozostają silniej zakorzenione w gospodarkach miejskich¹, a wydatkowane w nich środki dłużej utrzymują się w lokalnym obiegu gospodarczym i współtworzą bazę podatkową miast. Ponadto wymienione kategorie przedsiębiorstw w znacznej mierze składają się na swoisty sektor „obsługi studentów” (Chatterton, 2010), zaobserwowano bowiem, że studenci łódzcy i turyńscy uznają samych siebie za dominującą część klientów tychże podmiotów gospodarczych, co sugeruje, że stanowią dla nich podstawowy segment konsumentów (głównie dla pubów, kawiarni, dyskotek i klubów muzycznych).

Zachowania konsumenckie łódzkich i turyńskich studentów w zakresie usług czasu wolnego przyczyniają się do wytwarzania w obu miastach wyraźnych skupisk w rejonach śródmiejskich, przypominających „krajobrazy rozrywki” (*play-scapes*) opisywane przez Chattertona & Hollandsa (2002). Choć – jak wynika

1 Jak wynika z nieopublikowanych jeszcze badań Boryczki i Guz, aż 81% wszystkich podmiotów gospodarczych prowadzących działalność w Łodzi przy ulicy Piotrkowskiej – gdzie koncentrują się usługi czasu wolnego popularne wśród studentów – stanowią firmy lokalne, posiadające swe główne siedziby albo przy ulicy Piotrkowskiej, albo w innej części Łodzi (Bujalski, 2019).

z badania – działające w nich podmioty sektora obsługi studentów mogą cechować się „wykluczającym”, „studentkim” charakterem, to rejonu te są licznie odwiedzane także przez inne grupy użytkowników (turyistów, mieszkańców). Oznacza to, że popyt studencki w miastach przemysłowych takich jak Łódź i Turyn może się przyczyniać do tzw. rewitalizacji napędzanej konsumpcją (*consumption-led regeneration*; przywoływana m.in. przez Crivello, 2011) pozwalającej do pewnego stopnia ożywić rejonu śródmiejskie oraz budować atrakcyjniejszy wizerunek miast przemysłowych.

Konsumpcja studencka może zatem uzupełniać struktury gospodarcze i przestrzenne przemysłowych miast akademickich, stanowić jeden z bodźców ich przeobrażeń, tworzyć miejsca pracy, a także zwiększać wielkość funkcji egzogenicznych miast (za sprawą obsługi studentów pozalokalnych). Zarazem mniejszy niż w tradycyjnych miastach uniwersyteckich udział studentów w populacjach Łodzi i Turynu sprawia, że nie są one ekonomicznie zdominowane przez młodzież akademicką i jej konsumpcję. Zjawisko to należy ocenić pozytywnie z punktu widzenia długookresowego rozwoju oraz wcześniejszych doświadczeń monokultury gospodarczej obu ośrodków.

Wymiary gospodarczy i czasowy konsumpcji studenckiej w Łodzi i Turynie okazały się względnie podobne, w przeciwieństwie do wymiaru przestrzennego. Badanie wykazało, że w obu ośrodkach studenci cechują się podobnego rozmiaru siłą ekonomiczną („nabywczą”, względem średnich, lokalnych płac), zasilają gospodarki obu miast zbliżonymi wielkościami środków pieniężnych (w stosunku do wydatków miejskich władz samorządowych) o porównywalnych strukturach, a także charakteryzują się licznymi podobieństwami w zachowaniach na poszczególnych rynkach gospodarek Łodzi i Turynu (np. stopniem uczestnictwa w tych rynkach, częstotliwością aktywności, strukturą wydatków etc.). Podobieństwa wykazują także rozkłady czasowe pobytu studentów łódzkich i turyńskich w miastach nauki.

Różnice między oboma miastami widać natomiast w odniesieniu do wymiaru przestrzennego zachowań konsumenckich studentów. O ile w Turynie rejonu nauki i zamieszkania studentów, a także spędzania przez nich czasu wolnego, zazębiają się lub nakładają na siebie, o tyle w przypadku Łodzi niejednokrotnie pozostają przestrzennie odseparowane. Natura struktur przestrzennych obu ośrodków, a także przestrzennej organizacji infrastruktury dydaktycznej, tworzą odmienne ramy dla zachowań konsumenckich młodzieży akademickiej. Wniosek ten odpowiada zatem wcześniejszym sugestiom m.in. Russo & Tajter (2007) oraz Collinsa (2010). Tym samym, względnie podobny potencjał przemian funkcjonalnych miast wynikający z zachowań konsumenckich studentów jest w tych miastach „absorbowany” na odmienne sposoby przez istniejące w nich struktury urbanistyczne.

Pochodzenie geograficzne, miejsce zamieszkania oraz etap studiów stanowią cechy studentów różnicujące ich zachowania konsumenckie. Potwierdza to zatem stwierdzenie van den Berga i Russo (2004), iż: „Różni studenci korzystają z miasta

na różne sposoby”. Pochodzenie geograficzne studentów determinuje stopień ich uczestnictwa w poszczególnych rynkach gospodarek Łodzi i Turynu. Studenci lokalni stanowią tę kategorię młodzieży, która na ogół kontynuuje zamieszkiwanie z rodzicami lub opiekunami. Stąd to przede wszystkim studenci pozalokalni generują w Łodzi i Turynie popyt na odpłatne zakwaterowanie. Jeśli jednak młodzież lokalna decyduje się na zamieszkanie bez rodziców lub opiekunów, to w większym stopniu niż młodzież pozalokalna korzysta z nieruchomości stanowiących własność rodziny lub znajomych albo dysponuje już własnym lokalem mieszkalnym. Częściej także decyduje się na zamieszkiwanie ze swoimi partnerami lub dziećmi, rzadziej natomiast z przyjaciółmi lub znajomymi. Znane z literatury przedmiotu „studenckie gospodarstwa domowe” tworzą zatem w Łodzi i w Turynie przede wszystkim studenci pozalokalni. W miejsce czynszów i opłat za zakwaterowanie, młodzież lokalna wydatkuje większe środki na zakupy i usługi (zjawisko to łatwiej dostrzec w Łodzi), a tym samym, ma duże znaczenie dla gospodarek miejskich. Różnice między studentami lokalnymi i pozalokalnymi ujawniają się także w sposobach korzystania przez nich z przestrzeni miejskiej. Miejsca zamieszkania i spędzania czasu wolnego młodzieży lokalnej wykazują większe rozproszenie w strukturach urbanistycznych i są w mniejszym stopniu zdeterminowane lokalizacją infrastruktury dydaktycznej uczelni. Z kolei w przypadku młodzieży pozalokalnej obserwuje się wyższy poziom koncentracji przestrzennej obu kategorii miejsc. Ponadto pochodzenie geograficzne wyraźnie różnicuje ramy czasowe pobytu studentów w Łodzi i w Turynie – młodzież lokalna przebywa w nich przez większą część tygodnia i roku kalendarzowego, kiedy wśród studentów pozalokalnych widać duży ich odpływ na weekendy i miesiące wakacyjne. Studenci lokalni w większym stopniu przypominają zatem regularnych mieszkańców miasta, zaś studenci pozalokalni pełniej wpisują się w stereotypowo postrzegany „studencki” tryb i rytm życia.

Bieżące miejsce zamieszkania studentów (dzielące ich na zamieszkujących w mieście studiów oraz do niego dojeżdżających) stanowi cechę, która w największym stopniu różnicuje wielkość i strukturę ponoszonych wydatków w granicach administracyjnych miasta. Wynika to przede wszystkim z faktu, iż młodzież dojeżdżająca nie jest uczestnikiem lokalnego rynku zakwaterowania. Ze względu na regularne dojazdy, większe znaczenie w ich wydatkach mają te związane z transportem – m.in. dlatego, że studenci dojeżdżający zauważalnie częściej docierają na zajęcia samochodami. Różnice między studentami zamieszkującymi i dojeżdżającymi dotyczą także korzystania z typów placówek handlowo-usługowych. Studenci zamieszkujący miasto, w którym się uczą, korzystają w nim z szerszego spektrum obiektów handlowych i usługowych. Studentów dojeżdżających charakteryzuje natomiast odwiedzanie głównie placówek o pozalokalnym zasięgu działalności (np. obiektów kultury czy większych obiektów handlowych i sportowo-rekreacyjnych). Fakt zamieszkiwania poza miastem nauki ogranicza także korzystanie z podmiotów gospodarki nocnej na jego obszarze. W sytuacji, w której studenci

dojeżdżający korzystają jednak w mieście nauki z określonych usług czasu wolnego lub nabywają niespożywcze produkty, to wielkość wydatkowanych przez nich środków zasadniczo nie odbiega od kwot ponoszonych na te cele przez młodzież zamieszkującą. Studenci dojeżdżający niemal nie spędzają w Łodzi i Turynie dni weekendowych i przerw wakacyjnych.

Podział młodzieży akademickiej według kryterium etapu nauki na studentów młodszych i starszych również pozwala identyfikować różnice w ich zachowaniach konsumenckich, jednak są one mniej wyraziste niż w przypadku wcześniej omówionych kryteriów. Wraz z przechodzeniem na kolejne poziomy kształcenia akademickiego studenci wydatkują w skali miesiąca przeciętnie wyższe kwoty. Ponadto powszechniej i częściej podejmują aktywności czasu wolnego – dotyczy to korzystania z obiektów sportowych, pubów i kawiarni. O pewnym „dorastaniu” studentów w trakcie pobytu w mieście akademickim świadczy to, iż na wyższych etapach studiów rzadziej decydują się oni na zamieszkiwanie z przyjaciółmi i znajomymi, częściej zaś mieszkają z partnerami lub dziećmi albo samodzielnie.

Rekomendacje dla polityki miejskiej

Przeprowadzone badanie pozwala sformułować rekomendacje dla polityki miast, które w funkcji akademickiej oraz w populacji studentów upatrują szans na dynamizację rozwoju. Po pierwsze, miasta pełniące funkcję akademicką powinny dążyć do zwiększania liczby studentów kształcących się w lokalnych instytucjach szkolnictwa wyższego nie tylko poprzez zachęcanie absolwentów lokalnych szkół średnich do kontynuacji nauki, ale także poprzez przyciąganie większej liczby studentów pozalokalnych. Szczególne znaczenie należy nadać przyciąganiu studentów z bardziej oddalonych regionów kraju (i świata), ponieważ w świetle uzyskanego obrazu konsumpcji studenckiej zwiększa to prawdopodobieństwo ich osiedlenia się w mieście (przynajmniej tymczasowego) i wiąże się z większą skalą zasilen gospodarstwa lokalnej. Konkurowanie z innymi ośrodkami akademickimi o studentów wymaga jednak współpracy władz lokalnych z władzami uczelni przy podnoszeniu atrakcyjności oferty edukacyjnej oraz wizerunku miasta akademickiego wśród ludzi młodych. Wydaje się, że Turyn stanowi właściwy przykład ośrodka akademickiego, który skutecznie zwiększa liczbę studentów ponadlokalnych za sprawą długofalowych działań lokalnych interesariuszy.

Po drugie, miasta akademickie powinny przeciwdziałać zjawisku „pustoszenia” w okresach wolnych od zajęć dydaktycznych, a w szczególności w weekendy oraz przerwy wakacyjne, kiedy tymczasowo migrują z nich studenci pozalokalni. Wyniki badania pozwalają bowiem sądzić, że wysiłki ograniczające się jedynie do „prostego” zwiększania liczby studentów pozalokalnych mogą przyczynić się

zarazem do zwiększenia skali omawianego „pustoszenia”. Zjawisko to tworzy „sezonowość” popytu na niektórych rynkach dóbr i usług, a w konsekwencji może negatywnie oddziaływać na kondycję gospodarczą lokalnych podmiotów. Odpowiedzią na ten problem może być tworzenie oferty czasu wolnego (sportowej, kulturalnej, gastronomicznej) kierowanej do młodzieży akademickiej w dni weekendowe i zachęcanie do korzystania z niej. Wartym rozważenia byłoby ponadto opracowanie instrumentów motywujących studentów pozalokalnych do kontynuacji najmu w okresach wakacyjnych.

Po trzecie, miasta akademickie powinny podejmować próby częściowego przeprofilowania nawyków konsumenckich studentów w taki sposób, aby w większym stopniu zasilały one przedsiębiorstwa lokalne. Z perspektywy tych miast pożądane jest, aby jeszcze większy udział w wydatkach studentów zajmowały dobra i usługi pochodzące z lokalnych podmiotów gospodarczych (pubów, kawiarni, obiektów kultury, obiektów sportowych, klubów muzycznych, dyskotek, osiedlowych sklepów, targowisk i placówek edukacyjnych), mniejszy zaś – pochodzące z obiektów handlowych i usługowych dużych sieci. Wydaje się, że pozwalałoby to skuteczniej zatrzymać kapitał finansowy w gospodarce lokalnej, co ma szczególne znaczenie dla miast przemysłowych. W paście działań możliwych do podjęcia w tym obszarze wymienić można tworzenie studenckich programów rabatowych lub lojalnościowych, czy wydarzeń promujących ofertę przedsiębiorstw lokalnych. Pierwsze kroki w tym kierunku podjęła Łódź, w której z inicjatywy władz miasta uruchomiono kartę rabatową „Młodzi w Łodzi” adresowaną do młodzieży akademickiej (Urząd Miasta Łodzi, 2019).

Po czwarte, miasta przemysłowe jako miasta akademickie powinny intensyfikować wysiłki na rzecz wykorzystania potencjału reurbanizacyjnego drzemiącego w studentach do ożywiania zdegradowanych śródmiejskich rejonów. Wysiłki te nie powinny się ograniczać jedynie do tworzenia miejsc spędzania przez studentów czasu wolnego w śródmieściach, ale powinny ich także zachęcać do zamieszkiwania w nich. Wiąże się to z lokalizowaniem w tych rejonach obiektów dydaktycznych uczelni oraz z zapewnianiem adekwatnej podaży zakwaterowania (np. przez motywowanie uczelni lub inwestorów prywatnych do budowy nowych domów studenckich, a także tworzenia akademików komunalnych lub przekazywania części zasobu mieszkań komunalnych w najem studencki). Zwiększanie liczby studentów zamieszkujących zdegradowane obszary miast – w tym śródmieścia – powinno jednak przyjmować formę „uzupełniania” młodzieżą akademicką dotychczasowych struktur społecznych, a nie zastępowania tych struktur nowymi, studenckimi. Doświadczenia Liverpoolu wskazują ponadto, że nasycanie śródmieść zakwaterowaniem studenckim powinno odbywać się w sposób planowy, aby uniknąć scenariusza nadpodaży obiektów i lokali oferowanych młodzieży akademickiej do zamieszkania (Mulhearn & Franco, 2018). Z kolei przykłady Antwerpii (Verhetsel et al., 2017) i Waterloo (Revington et al., 2020) stanowią wskazówkę, iż

rozwijanie oferty zakwaterowania studenckiego powinno stanowić element szerszych polityk miejskich – mieszkaniowej i przestrzennej.

Po piąte, polityka miejska ośrodków goszczących instytucje szkolnictwa wyższego nie może uznawać funkcji akademickiej i wynikającej z niej konsumpcji studenckiej za strategiczną jedynie w kategoriach gospodarczych. Aby miasta te mogły rzeczywiście skorzystać z wnoszonego przez tę funkcję potencjału, powinny ją traktować jako strategiczną również w kategoriach przestrzennych. Innymi słowy, polityka ta powinna integrować działania gospodarcze i przestrzenne, dążąc do strategicznego „osadzania” potencjału akademickiego w tych rejonach miasta, w których pozwoli on przeciwdziałać zjawiskom kryzysowym. Wymaga to współpracy władz miejskich z władzami uczelni w procesach planowania przestrzennego, projektowania urbanistycznego, a także kształtowaniu polityk mieszkaniowych i transportowych. Obie strony powinny dążyć do tworzenia warunków umożliwiających rozprzestrzenianie aktywności studenckich na otoczenie obiektów akademickich oraz do wiązania się tych aktywności z innymi funkcjami miastotwórczymi. Powinno się to przyczyniać do tworzenia w przestrzeni miast efektów synergicznych. Zarazem polityka planistyczna powinna przeciwdziałać nadmiernej dominacji funkcji akademickiej nad pozostałymi funkcjami w poszczególnych rejonach miasta, aby nie przeistaczały się one w obszary monofunkcyjne.

Podziękowania

Książka powstała na podstawie rozprawy doktorskiej pt. *Rozwój gospodarczy i przestrzenny miast przemysłowych w kontekście zachowań konsumenckich studentów. Studium porównawcze Łodzi i Turynu* przygotowanej przeze mnie w Katedrze Gospodarki Regionalnej i Środowiska, w Instytucie Gospodarki Przestrzennej na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego i obronionej w roku 2019.

W trakcie pracy nad rozprawą i książką otrzymałem wsparcie wielu życzliwych mi osób z macierzystej uczelni, za co im serdecznie dziękuję. Podziękowania kieruję w szczególności do Promotor rozprawy – prof. Aleksandry Nowakowskiej – za jej merytoryczne wsparcie, poświęcony czas, motywowanie do pracy, a także zainicjowanie ewolucji moich zainteresowań naukowych z urbanistyczno-architektonicznych w kierunku ekonomiczno-geograficznych. Dziękuję również dr. hab. Zbigniewowi Przygodzkiemu, dr Agnieszce Rzeńcy i studentom kierunku Gospodarka przestrzenna za pomoc w przeprowadzeniu pilotażu badania w Łodzi; dr Elżbiecie Antczak, która wsparła mnie w proceurze doboru próby badawczej; prof. Mariuszowi Sokołowiczowi za jego konstruktywne komentarze do pierwotnej wersji manuskryptu oraz za wspólne aktywności naukowe rozwijające mój warsztat badawczy; a także dr Ewie Boryczce i dr. Wiktorowi Wróblewskiemu za rozmowy o Łodzi, które zainspirowały część wątków podjętych na łamach tej książki.

Przeprowadzenie turyńskiej części badania było możliwe dzięki entuzjazmowi i zaangażowaniu prof. Marco Santangela i mgr Eriki Mangione z Międzyuczelnianego Wydziału Badań Regionalnych i Miejskich oraz Planowania Przestrzennego Politechniki Turyńskiej i Uniwersytetu Turyńskiego (DIST) oraz wielu innych pracowników, doktorantów i studentów tej jednostki, a wśród nich w szczególności dr Eleny Pede, mgr Franceski Bragaglii, mgr. Alessandro Delladia, mgr Manueli Fontanive, mgr. Karla Kraehmera, mgr Jessiki Perrugini i mgr. Jacopo Scudellariego.

Za wnikliwe, cenne uwagi, które pozwoliły mi udoskonalić książkę, podziękowania kieruję do jej recenzentki – prof. Wandy Gaczek z Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Na wcześniejszych etapach pracy wartościowe sugestie i uwagi otrzymałem także od prof. Adama Drobniaka z Uniwersytetu Ekonomicznego

w Katowicach oraz od prof. Artura Bajerskiego z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, za co składam im serdeczne podziękowania.

Jednocześnie zaznaczam, że za ewentualne błędy zawarte w książce odpowiadam wyłącznie osobiście, jako jej autor.

Wreszcie, dziękuję także moim bliskim – rodzinie i przyjaciołom.

Przeprowadzenie badania omawianego na łamach tej książki było możliwe dzięki wsparciu finansowemu, które otrzymałem na realizację projektu pt. „Zachowania konsumencko-przestrzenne studentów w rozwoju miast przemysłowych” (id 2016/23/N/HS4/03390) ze środków Narodowego Centrum Nauki (NCN). Przeprowadzeniu zagranicznej części badania służył ponadto staż naukowy, który odbyłem na Wydziale DIST w Turynie w miesiącach czerwiec–wrzesień 2017 r., finansowany ze środków programu Erasmus+ oraz dwa krótsze pobyty badawcze w tej jednostce finansowane ze środków ww. projektu NCN. Z kolei opublikowanie wyników badania w formie książki nastąpiło dzięki wsparciu finansowemu Dziekana Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego Uniwersytetu Łódzkiego z puli środków na badania młodych naukowców.

Bibliografia

- Ackermann A., Visser G. (2016), *Studentification in Bloemfontein, South Africa*, „Bulletin of Geography. Socio-Economic Series”, nr 31, s. 7–17.
- Allinson J. (2006), *Over-Educated, Over-Exuberant and Over Here? The Impact of Students on Cities*, „Planning Practice and Research”, nr 21(1), s. 79–94.
- Bajerski A. (2015), *Student jako użytkownik miasta: brytyjskie doświadczenia studentyfikacji*, „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”, nr 31, s. 47–56.
- BBC News (2003), *E-cyclopedia's glossary of 2002. BBC E-Cyclopedia*, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/2614839.stm (dostęp: 6.07.2020).
- Berta G., Casalino C. (2012), *From Turin to Detroit*, [w:] L. Ciravegna (red.), *Sustaining Industrial Competitiveness after the Crisis*, Palgrave Macmillan UK, London, s. 159–172.
- Blackwell M., Cobb S., Weinberg D. (2002), *The Economic Impact of Educational Institutions: Issues and Methodology*, „Economic Development Quarterly”, nr 16(1), s. 88–95.
- Błaszczuk M. (2015), *Miejski system okazji i jego użytkownicy*, „Przestrzeń Społeczna”, nr 9(1), s. 111–138.
- Boersma K., Langen, H., Smets S. (2013), *Paradoxes of Studentification: Social Mix versus Gentrification in a Disadvantaged Neighborhood in Amsterdam East*, „The Open Urban Studies Journal”, nr 6, s. 40–49.
- Boryczka E. M. (2013), *Town centre management. Koncepcja zarządzania centrum miasta na przykładzie miast europejskich*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej – Zarządzanie”, nr 12, s. 119–130.
- Brands J., Schwanen T., van Aalst I. (2014), *Spatiotemporal Variations in Nightlife Consumption: A Comparison of Students in Two Dutch Cities*, „Applied Geography”, nr 54, s. 96–109.
- Brockliss L. (2000), *Gown and Town. The University and the City in Europe, 1200–2000*, „Minerva”, nr 38, s. 147–170.
- Bromley R. D. F., Tallon A. R., Thomas C. J. (2003), *Disaggregating the Space–Time Layers of City-Centre Activities and Their Users*, „Environment and Planning A”, nr 35(10), s. 1831–1851.

- Brown K. H., Heaney M. T. (1997), *A Note on Measuring the Economic Impact-of Institutions of Higher Education*, „Research in Higher Education”, nr 38(2), s. 229–240.
- Brzozowska B. (2014), *Miasto kreatywne – miasto studentyfikowane?*, [w:] P. Sztompka, K. Matuszek (red.), *Idea uniwersytetu. Reaktywacja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 151–164.
- Buchner-Jeziorska A., Kulpińska J. (1996), *Rola uniwersytetu w aglomeracji przemysłowej. Przykład Łodzi*, „Nauka i Szkolnictwo Wyższe”, nr 8(2), s. 61–67.
- Bujalski S., *Piotrkowska: życia więcej, a firm mniej. W którą stronę zmierza główna ulica Łodzi?*, <http://lodz.wyborcza.pl/lodz/7,44788,24327220,piotrkowska-zycia-wiecej-a-firm-mniej-w-ktora-strone-zmierza.html> (dostęp: 26.01.2019).
- Buzar S., Hall R., Haase A., Kabisch S., Ogden P. E., Steinführer A. (2007), *Splintering Urban Populations: Emergent Landscapes of Reurbanisation in Four European Cities*, „Urban Studies”, nr 44(4), s. 651–677.
- Buzzacchi L. (2018), *Universities/Students and The Process of Urban Development*, prezentacja wygłoszona 9 listopada w Turynie podczas seminarium „Turin. The Image of The Student City”.
- Bywalec C., Rudnicki L. (2002), *Konsumpcja*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Calvo D. M. (2018), *Understanding International Students beyond Studentification: A New Class of Transnational Urban Consumers. The Example of Erasmus Students in Lisbon (Portugal)*, „Urban Studies”, nr 55(10), s. 2142–2158.
- Calvo D. M., Nofre J., Geraldés M. (2017), *The Erasmus Corner: Place-making of a Sanitised Nightlife Spot in the Bairro Alto (Lisbon, Portugal)*, „Leisure Studies”, nr 36(6), s. 778–792.
- Caruso N., Cotella G., Pedè E. (2016), *From Crisis to Crisis. Dynamics of Change and Emerging Models of Governance in the Turin Metropolitan Area*, [w:] *Cities in Crisis*, Routledge, Abingdon, Oxon, s. 257–277.
- Caruso N., Pedè E., Rossignolo C. (2019), *The Reinvention of Turin’s Image*, „disP – The Planning Review”, nr 55(1), s. 6–17.
- Caruso N., Cavallero M., Pedè E., Pettenati G. (2015), *Sharing economy e classe creativa a San Salvario*, [w:] U. Rossi, M. Santangelo (red.), *Potenziali di città. Torino oltre la crisi*, EU-POLIS, Torino, s. 122–153.
- Chatterton P. (1999), *University Students and City Centres – The Formation of Exclusive Geographies. The Case of Bristol, UK*, „Geoforum”, nr 30, s. 117–133.
- Chatterton P. (2010), *The Student City: An Ongoing Story of Neoliberalism, Gentrification, and Commodification*, „Environment and Planning A”, nr 42(3), s. 509–514.
- Chatterton P., Hollands R. G. (2002), *Theorising Urban Playscapes: Producing, Regulating and Consuming Youthful Nightlife City Spaces*, „Urban Studies”, nr 39(1), s. 95–116.

- Christie H., Munro M., Rettig H. (2001), *Making Ends Meet: student Incomes and Debt*, „Studies in Higher Education”, nr 26(3), s. 363–383.
- Città di Torino (2017), *Città di Torino – Bilancio di Previsione Finanziario 2017/2019. Dati di sintesi 2017*, Torino.
- Città di Torino (2020), *Dati statistici: Distribuzione per territorio e sesso*, <http://www.comune.torino.it/statistica/dati/territ.htm> (dostęp: 14. 04. 2020).
- Clark T. N. (2011), *Introduction: Taking Entertainment Seriously*, [w:] T. N. Clark (red.), *The City as an Entertainment Machine*, Lexington Books, Plymouth, s. 1–14.
- Clossick J. (2014), *The Industrial City*, [w:] P. Knox (red.), *Atlas of Cities*, Princeton University Press, Princeton & Oxford, s. 70–87.
- Coca-Stefaniak J. A., Parker C., Quin S., Rinaldi R., Byrom J. (2009), *Town Centre Management Models: A European Perspective*, „Cities”, nr 26(2), s. 74–80.
- Collins F. L. (2010), *International Students as Urban Agents: International Education and Urban Transformation in Auckland, New Zealand*, „Geoforum”, nr 41(6), s. 940–950.
- Colombino A., Vanolo A. (2016), *Turin and Lingotto: Resilience, Forgetting and the Reinvention of Place*, „European Planning Studies”, nr 25(1), s. 10–28.
- Crivello S. (2011), *Spatial Dynamics in the Urban Playscape: Turin by Night*, „Town Planning Review”, nr 82(6), s. 709–731.
- Daniłowicz P. (2007), *Problemy badań i analiz porównawczych. Zarys problematyki*, „Przegląd Socjologiczny”, nr 1, s. 221–243.
- Davico L., Lucchini C., Staricco L., Vitale Brovarone E. (red.) (2018), *Torino Atlas*, Urban Center Metropolitan & Centro di Ricerca e Documentazione Luigi Einaudi, Torino.
- Delladio A., Attardo L., Santangelo M. (2018), *Untitled. Searching for Hybrid Spaces*, Politecnico di Torino, Torino.
- Drobniak A. (2012), *Projekty strategiczne w mieście poprzemysłowym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice.
- Drobniak A. (red.) (2014), *Urban Resilience Concept and Postindustrial Cities in Europe*, Wydawnictwo Helion, Gliwice.
- Dubet F. (2006), *Young People and Students*, [w:] C. Bellet, J. Ganau (red.), *City and University. University Cities and Urban Campuses*, Editorial Milenio, Lleida, s. 85–105.
- Działek J., Murzyn-Kupisz M. (2015), *Zachowania i preferencje przestrzenne młodych artystów w mieście na przykładzie Krakowa i Katowic*, [w:] P. Trzepacz, J. Więclaw-Michniewska, A. Brzosko-Sermak, A. Kołoś (red.), *Miasto w badaniach geografów*, Kraków, s. 91–120.
- Dzieciuchowicz J. (2009a), *Ludność Łodzi do 1918 roku*, [w:] S. Liszewski (red.), *Łódź. Monografia miasta*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 113–124.

- Dzieciuchowicz J. (2009b), *Przemiany ludnościowe Łodzi na przełomie XX i XXI wieku. Prognoza demograficzna Łodzi*, [w:] S. Liszewski (red.), *Łódź. Monografia miasta*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 381–399.
- EDISU (2018), *Residenze universitarie*, <https://www.edisu.piemonte.it/it/servizi/abitare/residenze-universitarie> (dostęp: 30.10.2018).
- EDISU (2019), *Ristorazione*, <https://www.edisu.piemonte.it/it/servizi/ristorazione> (dostęp: 10.01.2019).
- Ehlenz M. M. (2016), *Neighborhood Revitalization and the Anchor Institution: Assessing the Impact of the University of Pennsylvania's West Philadelphia Initiatives on University City*, „Urban Affairs Review”, nr 52(5), s. 714–750.
- Elliot D. S., Levin S. L., Meisel J. B. (1988), *Measuring the Economic Impact of Institutions of Higher Education*, „Research in Higher Education”, nr 28, s. 17–33.
- Eurostat (2018), *Statistics on European cities*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Statistics_on_European_cities (dostęp: 28.11.2018).
- Ewertowski W., Sowada T. (2015), *Użytkownicy zewnętrzni polskiego miasta – wnioski z warsztatów gallery walk*, „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”, nr 31, s. 123–130.
- Fabula S., Boros L., Kovács Z., Horváth D., Pál V. (2017), *Studentification, Diversity and Social Cohesion in Post-socialist Budapest*, „Hungarian Geographical Bulletin”, nr 66(2), s. 157–173.
- Fincher R., Shaw K. (2008), *The Unintended Segregation of Transnational Students in Central Melbourne*, „Environment and Planning A”, nr 41(8), s. 1884–1902.
- Florida R. (2010), *Narodziny klasy kreatywnej*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa.
- Forrest A. (2016), *En-suite Education: The Unstoppable Rise of Luxury Student Housing*, <http://www.theguardian.com/cities/2016/mar/29/en-suite-education-the-rise-of-luxury-student-housing> (dostęp: 3.06.2016).
- Gaczek W. M. (2009), *Gospodarka oparta na wiedzy w regionach europejskich*, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Gaczek W. M., Kaczmarek M. (2015), *Poznański ośrodek akademicki. Zachowania konsumenckie studentów*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Gaczek W. M., Kaczmarek M., Marcinowicz D. (2006), *Poznański ośrodek akademicki. Próba określenia wpływu studentów na rozwój miasta*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Gajewski S. (1994), *Zachowanie się konsumenta a współczesny marketing*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Gant R., Terry P. (2017), *Narrative of the Night-out: Student Engagement in the Night-time Economy of Kingston upon Thames*, „Local Economy”, nr 32(5), s. 467–481.

- Garmendia M., Coronado J. M., Ureña J. M. (2012), *University Students Sharing Flats: When Studentification Becomes Vertical*, „Urban Studies”, nr 49(12), s. 2651–2668.
- Glaeser E. L., Kolko J., Saiz A. (2001), *Consumer City*, „Journal of Economic Geography”, nr 1(1), s. 27–50.
- Goddard J., Vallance P. (2013), *The University and The City*, Routledge, Abingdon.
- Gołąbek B. (2013), *Ocena dostępności i jakości usług w Rzeszowie przez studentów*, „Studia Ekonomiczne i Regionalne”, 6(2), 22–36.
- Governa F., Rossignolo C., Saccomani S. (2009), *Turin: Urban Regeneration in a Post-industrial City*, „Journal of Urban Regeneration and Renewal”, nr 3, s. 20–30.
- Główny Urząd Statystyczny (2017), *Szkoły wyższe i ich finanse w 2016 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Główny Urząd Statystyczny (2018), *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start> (dostęp: 20.06.2018).
- Grabkowska M., Frankowski J. (2016), „*Close to the City Centre, Close to the University*”. *Are There Symptoms of Studentification in Gdańsk, Poland?*, „Bulletin of Geography. Socio-Economic Series”, nr 32, s. 73–83.
- Grzeszczak J. (2010), *Gentryfikacja osadnictwa. Charakterystyka, rozwój koncepcji badawczej i przegląd wyjaśnień*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Hauschildt K., Gwosć C., Netz N., Mishra S. (2015), *Social and Economic Conditions of Student Life in Europe*, W. Bertelsmann Verlag GmbH & Co. KG, Bielefeld.
- He S. (2015), *Consuming Urban Living in „Villages in the City”: Studentification in Guangzhou, China*, „Urban Studies”, nr 52(15), s. 2849–2873.
- Herbst M. (2009), *Tworzenie i absorpcja kapitału ludzkiego przez miasta akademickie w Polsce*, „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 38, s. 21–38.
- Hermannsson K., McGregor P. G., Swales J. K. (2018), *Students’ Consumption Expenditures in Economic Impact Studies: Assumptions Revisited in an Input–Output Approach for Scotland*, „Regional Studies, Regional Science”, nr 5(1), s. 57–77.
- Hollands R. G. (1995), *Friday Night, Saturday Night: Youth Cultural Identification in The Post-Industrial City*, Department of Social Policy, University of Newcastle upon Tyne, Newcastle upon Tyne.
- Holton M., Riley M. (2013), *Student Geographies: Exploring the Diverse Geographies of Students and Higher Education*, „Geography Compass”, nr 7(1), s. 61–74.
- Hubbard P. (2008), *Regulating the Social Impacts of Studentification: A Loughborough Case Study*, „Environment and Planning A”, nr 40, s. 323–341.
- Hubbard P. (2009), *Geographies of Studentification and Purpose-Built Student Accommodation: Leading Separate Lives?*, „Environment and Planning A”, nr 41(8), s. 1903–1923.

- Jacobs J. (2014), *Śmierć i życie wielkich miast Ameryki*, Fundacja Centrum Architektury, Warszawa.
- Jakóbczyk-Gryszkiewicz J., Marcińczak S., Wolaniuk A. (2014), *Gentrification Processes in the City*, [w:] T. Marszał (red.), *Society and Space in Contemporary Poland in Łódź University Geographical Research*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 83–111.
- Jayne M. (2006), *Cities and Consumption*, Routledge, Abingdon.
- Jewtuchowicz A. (2013), *Terytorium i współczesne dylematy jego rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Jewtuchowicz A., Suliborski A. (2009a), *Kształtowanie się funkcji gospodarczych Łodzi do 1918 roku*, [w:] S. Liszewski (red.), *Łódź. Monografia miasta*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 125–149.
- Jewtuchowicz A., Suliborski A. (2009b), *Gospodarka Łodzi na przełomie XX i XXI wieku*, [w:] S. Liszewski (red.), *Łódź. Monografia miasta*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 400–409.
- Job Pricing (2016), JP Geography Index 2016. La classifica retributiva delle province italiane, Job Pricing, Bergamo.
- Kenna T. (2011), *Studentification in Ireland? Analysing the Impacts of Students and Student Accommodation on Cork City*, „Irish Geography”, nr 44(2), s. 191–213.
- Kinton C., Smith D. P., Harrison, J. (2016), *De-studentification: Emptying Housing and Neighbourhoods of Student Populations*, „Environment and Planning A”, nr 48(8), s. 1617–1635.
- Kotus J., Rzeszewski M., Bajerski A. (2015), *Przyjezdni w strukturze miasta – miasto wobec przyjezdnych: studenci i turyści w mieście w kontekście koncepcji city users*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Kowalczyk A., Derek, M. (2015), *Przestrzeń czasu wolnego w polityce dużych miast*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, nr 77(1), s. 311–325.
- Kusiński J., Bonisławski R., Janik M. (2009), *Księga fabryk Łodzi*, Wydawnictwo Jacek Kusiński, Łódź.
- Kwiatkowski M. (2015), *Autem na uczelnię. Studenci zakorkowali miasto*, <http://lodz.wyborcza.pl/lodz/1,35136,19283217,autem-na-uczelnie-studenci-zakorkowali-miasto.html> (dostęp: 29.12.2015).
- Kwiek M. (2015), *Prywatyzacja i deprywatyzacja: od ekspansji do implozji szkolnictwa wyższego w Polsce*, „Praktyka Teoretyczna”, nr 3, s. 120–145.
- Lever W. F. (2001), *The Post-fordist City*, [w:] R. Paddison (red.), *Handbook of Urban Studies*, SAGE, London, s. 273–283.
- Lipowski M. (2014), *Student as Consumer. Benefits of Being Academic City*, referat z konferencji naukowej „Human Capital without Borders Knowledge and Learning for Quality of Life” w Portoroż.
- Mangione E. (2018), *Torino città universitaria. Strategie urbane e popolazione studentesca*, praca magisterska przygotowana pod kierunkiem M. Santangelo na Politecnico di Torino.

- Marcińczak S., Sagan I. (2011), *The Socio-spatial Restructuring of Łódź, Poland*, „Urban Studies”, nr 48(9), s. 1789–1809.
- Marczyńska-Witczak E., Starzyńska W. (2002), *Procesy dezindustrializacji w aglomeracji łódzkiej w latach dziewięćdziesiątych*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Geographica Socio-Oeconomica”, nr 4, s. 25–32.
- Marklew T. (2017), *How Detroit Got Its Nickname: Motor City*, <https://theculturetrip.com/north-america/usa/michigan/articles/how-detroit-got-its-nickname-motor-city/> (dostęp: 21.01.2019).
- Martinotti G. (1994), *The New Social Morphology of Cities*, referat na konferencji naukowej „UNESCOMOST” w Wiedniu.
- Martin R., Sunley S., Tyler P., Gardiner B. (2016), *Divergent Cities in Post-Industrial Britain*, „Cambridge Journal of Regions, Economy and Society”, nr 9(2), s. 269–299.
- Mazurek-Łopacińska K., Sobocińska M. (2013), *Korzystanie przez studentów z usług gastronomicznych w kontekście stylów życia w świetle wybranych wyników badań ankietowych*, „Nauki o Zarządzaniu”, nr 15(2), s. 86–98.
- Moretti E. (2013), *The New Geography of Jobs*, Mariner Books, Boston–New York.
- Moos M., Revington N., Wilkin T., Andrey J. (2019), *The Knowledge Economy City: Gentrification, Studentification and Youthification, and Their Connections to Universities*, „Urban Studies”, nr 56(6), s. 1075–1092.
- Mulhearn C., Franco M. (2018), *If You Build It Will They Come? The Boom in Purpose-built Student Accommodation in Central Liverpool: Destudentification, Studentification and the Future of the City*, „Local Economy”, nr 33(5), s. 477–495.
- Munro M., Livingston M. (2012), *Student Impacts on Urban Neighbourhoods: Policy Approaches, Discourses and Dilemmas*, „Urban Studies”, nr 49(8), s. 1679–1694.
- Murzyn-Kupisz M., Szymkowska M. (2015), *Studentification in The Post-Socialist Context: The Case of Cracow and The Tri-City (Gdansk, Gdynia and Sopot)*, „Geografie”, nr 120(2), s. 188–209.
- Muszyńska E., Brzezińska-Kwaśny B., Glinkowska A. (2008), *Rozwój przestrzenny kampusu Politechniki Łódzkiej i jego rola w kształtowaniu przestrzeni Łodzi*, [w:] T. Markowski, D. Drzazga (red.), *Rola wyższych uczelni w rozwoju społeczno-gospodarczym i przestrzennym miast*, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, s. 186–197.
- Nakazawa T. (2017), *Expanding the Scope of Studentification Studies*, „Geography Compass”, nr 11(1), s. e12300.
- Nowakowska A. (2014), *Kapitał ludzki dla potrzeb innowacyjnej gospodarki. Nowe wyzwania wobec wyższych uczelni*, [w:] Z. Przygodzki (red.), *Kapitał ludzki w regionie łódzkim. Społeczeństwo, edukacja przestrzeń*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 13–25.
- Nowakowska A., Boryczka E. M. (2008), *Wyższe uczelnie jako czynnik kształtujący strukturę przestrzenną współczesnych miast*, [w:] T. Markowski, D. Drzazga

- (red.), *Rola wyższych uczelni w rozwoju społeczno-gospodarczym i przestrzennym miast*, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, s. 100–110.
- OSSREG (2017), Il sistema universitario. Dati statistici e di confront, http://www.ossreg.piemonte.it/default_it.asp (dostęp: 15.11.2017).
- Pettenati G. (2016), *Conoscere Torino. Un progetto di crowdmapping per il territorio*, Dipartimento di Culture, Politica e Società, Università degli Studi di Torino, Torino.
- Pinson G. (2002), *Political Government and Governance: Strategic Planning and the Reshaping of Political Capacity in Turin*, „International Journal of Urban and Regional Research”, nr 26(3), s. 477–493.
- Platje J., Poskart R., Rokita-Poskart D. (2016), *Źródła finansowania wydatków konsumpcyjnych studentów opolskiego ośrodka akademickiego*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 425, s. 141–151.
- Pobłocki K. (2017), *Kapitalizm. Historia krótkiego trwania*, Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana, Warszawa.
- Politecnico di Torino (2016), *Sustainability report*, Politecnico di Torino, Torino.
- Polko A. (2005), *Miejski rynek mieszkaniowy i efekty sąsiedztwa*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice.
- Ponzini D., Santangelo M. (2018), *Spatial Strategies through Land-use Plans, Urban Projects and Metropolitan Visions: Twenty-Five Years of Planning in Turin*, „Town Planning Review”, nr 89(3), s. 259–282.
- Power A., Katz B. (2016), *Cities for a Small Continent. International Handbook of City Recovery*, Policy Press & University of Bristol, Bristol.
- Power A., Plöger J., Winkler A. (2010), *Phoenix Cities. The Fall and Rise of Great Industrial Cities*, Policy Press, Bristol.
- Prat A., Mangili S. (2016), *Turin Case Study*, [w:] D. K. Carter (red.), *Remaking Post-Industrial Cities: Lessons from North America and Europe*, Routledge, New York, s. 210–231.
- Przygodzki Z. (2018), *Wiedza i kapitał ludzki w środowiskach przedsiębiorczości. Podejście terytorialne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Regulski J. (1982), *Ekonomika miasta*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Rettinger R., Mróz F. (2016), *Popytowe uwarunkowania rozwoju usług rekreacyjnych w Krakowie na przykładzie młodzieży akademickiej*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego”, nr 30(4), s. 158–173.
- Revington N., Moos M., Henry J. (2020), *The urban Dormitory: Planning, Studentification, and the Construction of an Off-campus Student Housing Market*, „International Planning Studies”, nr 25(2), s. 189–205.
- Rewers E. (2015), *Co studentyfikacja ma wspólnego z gentryfikacją?*, „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”, nr 31, s. 57–66.

- Riley R. (1997), *Central Area Activities in a Post-communist City: Łódź, Poland*, „Urban Studies”, nr 34(4), s. 453–470.
- Roberts M. (2006), *From 'Creative city' to 'No-go areas' – The Expansion of the Night-time Economy in British Town and city Centres*, „Cities”, nr 23(5), s. 331–338.
- Rochmińska A. (2013), *Atrakcyjność łódzkich centrów handlowych oraz zachowania nabywcze i przestrzenne ich klientów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Rota F. S., Salone C., Crivello S. (2012), *Le role de l'université dans une métropole en transition: Turin*, „Cediter”.
- Rudnicki L. (2000), *Zachowanie konsumentów na rynku*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Rudnicki L. (2012), *Zachowania konsumentów na rynku*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Rugg J., Rhodes, D., Jones A. (2002), *Studying a Niche Market: UK Students and the Private Rented Sector*, „Housing Studies”, nr 17(2), s. 289–303.
- Runge J. (2007), *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej. Elementy metodologii, wybrane narzędzia badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Russo A. P., Sans A. A. (2009), *Student Communities and Landscapes of Creativity: How Venice – 'The World's Most Touristed City' – is Changing*, „European Urban and Regional Studies”, nr 16(2), s. 161–175.
- Russo A. P., Tajter L. C. (2007), *From Citadels of Education to Cartier Latins (and Back?): The Changing Landscapes of Student Populations in European Cities*, „Geography Compass”, nr 1(5), s. 1160–1189.
- Rzeńca A. (2014), *Determinanty polityki edukacyjnej szkół wyższych. Przykład szkół wyższych regionu łódzkiego*, „Barometr Regionalny”, nr 12(2), s. 125–132.
- Sage J., Smith D. P., Hubbard S. (2011), *The Rapidity of Studentification and Population Change: There Goes the (Student)hood*, „Population, Space and Place”, nr 18(5), s. 597–613.
- Sage J., Smith D. P., Hubbard S. (2012), *The Diverse Geographies of Studentification: Living Alongside People Not Like Us*, „Housing Studies”, nr 27(8), s. 1057–1078.
- Sage J., Smith D. P., Hubbard S. (2013), *New-build Studentification: A Panacea for Balanced Communities?*, „Urban Studies”, nr 50(13), s. 2623–2641.
- Sassen S. (2001), *Cities in the Global Economy*, [w:] R. Paddison (red.), *Handbook of Urban Studies*, SAGE, London, s. 256–272.
- Smith D. P. (2005), *'Studentification': the Gentrification Factory?*, [w:] R. Atkinson, G. Bridge (red.), *Gentrification in a Global Context: the New Urban Colonialism*, Routledge, London, s. 73–90.
- Smith D. P. (2008), *The Politics of Studentification and '(Un)balanced' Urban Populations: Lessons for Gentrification and Sustainable Communities?*, „Urban Studies”, nr 45(12), s. 2541–2564.

- Smith D. P., Holt L. (2007), *Studentification and 'Apprentice' Gentrifiers within Britain's Provincial Towns and Cities: Extending the Meaning of Gentrification*, „Environment and Planning A”, nr 39(1), s. 142–161.
- Smith D. P., Hubbard P. (2014), *The Segregation of Educated Youth and Dynamic Geographies of Studentification*, „Area”, nr 46(1), s. 92–100.
- Sokołowicz M. E. (2019), *Student Cities or Cities of Graduates? The Case of Lodz and Its Students Declared Preferences*, „Population, Space and Place”, nr 25(2), e2177.
- Sokołowicz M. E., Zasina J., Feltynowski M., Mikołajczyk K. (red.) (2011), *Preferencje transportowe studentów łódzkich uczelni. II edycja* (2010), Katedra Gospodarki Regionalnej i Środowiska Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Sokołowicz M. E., Boryczka E. M., Kina E., Tomaszewska A. W., Zasina J., Feltynowski M. (red.) (2010), *Raport z badań. Łódź w oczach studentów łódzkich publicznych uczelni wyższych. IV edycja* (2009–2010), Katedra Gospodarki Regionalnej i Środowiska Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Stefański K. (2001), *Jak zbudowano przemysłową Łódź*, Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Łodzi, Łódź.
- Steinacker A. (2005), *The Economic Effect of Urban Colleges on Their Surrounding Communities*, „Urban Studies”, nr 42(7), s. 1161–1175.
- Steinführer A., Haase A. (2009), *Flexible–inflexible: Socio-demographic, Spatial and Temporal Dimensions of Flat Sharing in Leipzig (Germany)*, „GeoJournal”, nr 74(6), s. 567–587.
- Storper M., Manville M. (2006), *Behaviour, Preferences and Cities: Urban Theory and Urban Resurgence*, „Urban Studies”, nr 43(8), s. 1247–1274.
- Study in Manchester (2019), MCR Student Social, <https://www.studyinmanchester.com/events/mcr-student-social-p386061> (dostęp: 6.01.2020).
- Szarucki M. (2010), *Metodyka analizy porównawczej w badaniach międzynarodowych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie”, nr 827, s. 51–66.
- Szreder M. (2010), *Metody i techniki sondażowych badań opinii*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Światowy G. (2006), *Zachowania konsumentów. Determinanty oraz metody poznania i kształtowania*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Tołwiński T. (1948), *Urbanistyka. Tom II. Budowa miasta współczesnego*, Wydawnictwo Ministerstwa Odbudowy, Warszawa.
- Urban Center Metropolitan (2012), *Torino Città Universitaria*, Urban Center Metropolitan, Torino.
- Urban Center Metropolitan (2016), *La città e i suoi numeri*, Urban Center Metropolitan, Torino.
- Urząd Miasta Łodzi (2012), *Strategia Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020*, Biuro Strategii Miasta Urzędu Miasta Łodzi, Łódź.
- Urząd Statystyczny w Łodzi (2017), *Socio-economic situation in Łódź*, Urząd Statystyczny w Łodzi, Łódź.

- Urząd Miasta Łodzi (2019), *Karta Rabatowa Młodzi w Łodzi*, <https://mlodziwlodzi.pl/kartarabatowa/> (dostęp: 25.01.2019).
- Universities UK (2006) ‚Studentification’: A Guide to Opportunities, Challenges and Practice, Universities UK, London.
- Uniwersytet Łódzki (2017), Regulamin przydzielania i korzystania z miejsc w DS UŁ, <http://cos.uni.lodz.pl/akademiki/regulaminu-przydzielania-i-korzystania-z-miejsc-w-ds-ul> (dostęp: 2.01.2019).
- van Agtmael A., Bakker F. (2016), *The Smartest Places on Earth. Why Rustbelts Are the Emerging Hotspots of Global Innovation*, Public Affairs, New York.
- van den Berg L., Russo A. P. (2004), *The Student City. Strategic Planning for Student Communities in EU Cities*, Ashgate, Aldershot.
- Vanolo A. (2008), *The Image of the Creative City: Some Reflections on Urban Branding in Turin*, „Cities”, nr 25(6), s. 370–382.
- Vanolo A. (2015a), *The Fordist city and the Creative City: Evolution and Resilience in Turin, Italy*, „City, Culture and Society”, nr 6(3), s. 69–74.
- Vanolo A. (2015b), *The Image of the Creative City, Eight Years Later: Turin, Urban Branding and the Economic Crisis Taboo*, „Cities”, nr 46, s. 1–7.
- Verhetsel A., Kessel R., Zijlstra T., Van Bavel M. (2017), *Housing Preferences among Students: Collective Housing versus Individual Accommodations? A Stated Preference Study in Antwerp (Belgium)*, „Journal of Housing and the Built Environment”, nr 32(3), s. 449–470.
- Walker A. R. (1993), *Lodz: The Problems Associated with Restructuring the Urban Economy of Poland’s Textile Metropolis in the 1990s*, „Urban Studies”, nr 30(6), s. 1065–1080.
- Wattis L. (2013), *Class, Students and Place: Encountering Locality in a Post-industrial Landscape*, „Urban Studies”, nr 50(12), s. 2425–2440.
- Wątroba W. (2009), *Społeczeństwo konsumpcyjne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- Whitford J., Enrietti A. (2005), *Surviving the Fall of a King: The Regional Institutional Implications of Crisis at Fiat Auto*, „International Journal of Urban and Regional Research”, nr 29(4), s. 771–795.
- Winkler A. (2007), *Torino City Report*, London School of Economics and Political Science, London.
- Wolaniuk A. (2010), *Uniwersytety i ich rola w organizacji przestrzeni*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Woldof R. A., DeCola T., Litchfield R. C. (2011), *The Aspirational Creative Class: Urban Residential Preferences of College Students in Creative Majors*, „City, Culture and Society”, nr 2(2), s. 75–83.
- Zasina J. (2015), *Reurbanizacja w świetle dotychczasowych badań nad miastami europejskimi*, „Studia Miejskie”, nr 20, s. 155–166.

- Zasina J. (2017), *W kierunku studentyfikacji? Zakwaterowanie studenckie w polskich miastach akademickich*, „Gospodarka w Praktyce i Teorii”, nr 48, s. 69–84.
- Zasina J., Sokołowicz M. E., Nogalski S. (2020), *Lodz City Tour: The changing nature of the urban restructuring of a post-socialist industrial city*, „disP – The Planning Review”, nr 56(2), s. 8–19.
- Zasina J., Sokołowicz M. E., Feltynowski M. (red.) (2012), Raport z badania. Oferta kulturalna Łodzi. I edycja (2011), Katedra Gospodarki Regionalnej i Środowiska Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Zysiak A. (2016), *Punkty za pochodzenie. Powojenna modernizacja i uniwersytet w robotniczym mieście*, NOMOS, Kraków.

Spis fotografii

Fotografia 1. Reklama uliczna inwestycji typu PBSA. Glasgow, Szkocja	26
Fotografia 2. Infrastruktura gastronomiczna w nowym kampusie Wirtschaftsuniversität. Wiedeń, Austria	32
Fotografia 3. Reklama „nocy zakupów” kierowanej do studentów. Manchester, Anglia	33
Fotografia 4. Łódź: kontrasty stanu technicznego i wizualnego zabudowy śródmiejskiej	58
Fotografia 5. Łódź: zabudowania pofabryczne wchodzące w skład kampusu PŁ	62
Fotografia 6. Łódź: Rektorat AM w dawnym pałacu Karola Poznańskiego	63
Fotografia 7. Łódź: prywatny akademik „Basecamp” w dawnym obiekcie przemysłowym Łódzkiej Drukarni Dziełowej	76
Fotografia 8. Łódź: nowe budynki mieszkalne powstające na terenach poprzemysłowych w pobliżu infrastruktury PŁ	85
Fotografia 9. Łódź: tereny poprzemysłowe wykorzystywane przez studentów do spędzania czasu wolnego na przykładzie kompleksu OFF Piotrkowska	101
Fotografia 10. Turyn: Piazza Carignano	124
Fotografia 11. Turyn: nowy kampus politechniczny Citadella	129
Fotografia 12. Turyn: nowy kampus uniwersytecki im. Luigiego Einaudi (CLE)	130
Fotografia 13. Turyn: antykwariaty w podcieniach historycznych zabudowań UT przy via Po	139
Fotografia 14. Turyn: prywatny akademik „Campus Sanpaolo”	142
Fotografia 15. Turyn: Piazza Vittorio Veneto – jeden z obszarów koncentracji klubów muzycznych, dyskotek, pubów i kawiarni popularnych wśród studentów	163
Fotografia 16. Turyn: stołówka studencka w obiekcie poprzemysłowym – kampus Citadella	168
Fotografia 17. Turyn: główna ulica handlowa – via Roma	172
Fotografia 18. Turyn: zabudowania UT przy via Sant’Ottavio	197
Fotografia 19. Łódź: zabudowania PŁ przy alei Politechniki	198

Spis map

Mapa 1. Łódź: lokalizacja infrastruktury akademickiej	61
Mapa 2. Łódź: rejony odbywania zajęć akademickich przez studentów	70
Mapa 3. Łódź: rejony zamieszkania studentów	80
Mapa 4. Łódź: rejony zamieszkania studentów w zakwaterowaniu instytucjonalnym	81
Mapa 5. Łódź: rejony zamieszkania studentów w zakwaterowaniu pozainstytucjonalnym	82
Mapa 6. Łódź: rejony zamieszkania studentów w zakwaterowaniu pozainstytucjonalnym	84
Mapa 7. Łódź: rejony korzystania przez studentów z pubów i kawiarni	89
Mapa 8. Łódź: rejony korzystania przez studentów z pubów i kawiarni	90
Mapa 9. Łódź: rejony korzystania przez studentów z obiektów kultury	92
Mapa 10. Łódź: rejony korzystania przez studentów z obiektów kultury	93
Mapa 11. Łódź: rejony korzystania przez studentów z obiektów sportowych	95
Mapa 12. Łódź: rejony korzystania przez studentów z obiektów sportowych	96
Mapa 13. Łódź: rejony korzystania przez studentów z klubów muzycznych i dyskotek	98
Mapa 14. Łódź: rejony korzystania przez studentów z klubów muzycznych i dyskotek	99
Mapa 15. Turyn: lokalizacja infrastruktury akademickiej	128
Mapa 16. Turyn: rejony odbywania zajęć akademickich przez studentów	136
Mapa 17. Turyn: rejony zamieszkania studentów	146
Mapa 18. Turyn: rejony zamieszkania studentów w zakwaterowaniu instytucjonalnym	147
Mapa 19. Turyn: rejony zamieszkania studentów w zakwaterowaniu pozainstytucjonalnym	148
Mapa 20. Turyn: rejony zamieszkania studentów w zakwaterowaniu pozainstytucjonalnym	149
Mapa 21. Turyn: rejony korzystania przez studentów z pubów i kawiarni	153
Mapa 22. Turyn: rejony korzystania przez studentów z pubów i kawiarni	154
Mapa 23. Turyn: rejony korzystania przez studentów z obiektów kultury	156
Mapa 24. Turyn: rejony korzystania przez studentów z obiektów kultury	157
Mapa 25. Turyn: rejony korzystania przez studentów z obiektów sportowych	159
Mapa 26. Turyn: rejony korzystania przez studentów z obiektów sportowych	160
Mapa 27. Turyn: rejony korzystania przez studentów z klubów muzycznych i dyskotek	161
Mapa 28. Turyn: rejony korzystania przez studentów z klubów muzycznych i dyskotek	162

Spis rysunków

Rysunek 1. Modelowe konfiguracje przestrzenne aktywności studentów w miastach akademickich	38
Rysunek 2. Płaszczyzny przeobrażania rejonów miast akademickich wskutek studentyfikacji	42
Rysunek 3. Cechy studentów różnicujące ich zachowania konsumenckie	48

Spis tabel

Tabela 1. Perspektywy i przedmiot badań ekonomicznych nad rolą studentów w rozwoju miast akademickich	13
Tabela 2. Łódź: struktura próby badawczej wg kategorii analitycznych	64
Tabela 3. Łódź: miesięczne wydatki konsumenckie studentów	67
Tabela 4. Łódź: miesięczne wydatki studentów na opłaty za dodatkowe kursy lub szkolenia	72
Tabela 5. Łódź: miesięczne wydatki studentów na zakup materiałów edukacyjnych	72
Tabela 6. Łódź: miesięczne wydatki studentów na zakwaterowanie	73
Tabela 7. Łódź: czynniki wyboru zakwaterowania przez studentów	78
Tabela 8. Łódź: miesięczne wydatki studentów na korzystanie z usług czasu wolnego	88
Tabela 9. Łódź: miesięczne wydatki studentów na usługi gastronomiczne	103
Tabela 10. Łódź: miesięczne wydatki studentów na zakupy	108
Tabela 11. Łódź: miesięczne wydatki studentów na przemieszczanie się	113
Tabela 12. Turyn: struktura próby badawczej wg kategorii analitycznych	131
Tabela 13. Turyn: miesięczne wydatki konsumenckie studentów	133
Tabela 14. Turyn: miesięczne wydatki studentów na opłaty za dodatkowe kursy lub szkolenia	138
Tabela 15. Turyn: miesięczne wydatki studentów na zakup materiałów edukacyjnych	138
Tabela 16. Turyn: miesięczne wydatki studentów na zakwaterowanie	140
Tabela 17. Turyn: czynniki wyboru zakwaterowania przez studentów	144
Tabela 18. Turyn: miesięczne wydatki studentów na korzystanie z usług czasu wolnego	152
Tabela 19. Turyn: miesięczne wydatki studentów na usługi gastronomiczne	166
Tabela 20. Turyn: miesięczne wydatki studentów na zakupy	171
Tabela 21. Turyn: miesięczne wydatki studentów na przemieszczanie się	176
Tabela 22. Łódź: szacunek rocznych wydatków studenckich	186
Tabela 23. Turyn: szacunek rocznych wydatków studenckich	187
Tabela 24. Łódź i Turyn: wspólne i specyficzne cechy populacji studentów oraz ich zachowań konsumenckich	191

Spis wykresów

Wykres 1. Łódź: populacja w latach 1990–2017	56
Wykres 2. Łódź: stopa bezrobocia rejestrowanego w latach 2004–2017 [%]	57
Wykres 3. Łódź: liczba studentów uczelni publicznych w latach 2009–2016	60
Wykres 4. Łódź: pochodzenie geograficzne studentów pozalokalnych [%]	65
Wykres 5. Łódź: struktura miesięcznych wydatków konsumenckich studentów [%]	67
Wykres 6. Łódź: struktura źródeł finansowania wydatków konsumenckich studentów [%]	68
Wykres 7. Łódź: współużytkownicy zakwaterowania studentów [%]	74
Wykres 8. Łódź: zakwaterowanie studentów wg typów [%]	75
Wykres 9. Łódź: zakwaterowanie studentów wg stanu własności [%]	77
Wykres 10. Łódź: częstotliwość korzystania przez studentów z usług czasu wolnego [%]	87
Wykres 11. Łódź: struktura użytkowników obiektów usług czasu wolnego odwiedzanych przez studentów [%]	91
Wykres 12. Łódź: częstotliwość korzystania przez studentów z usług gastronomicznych [%]	102
Wykres 13. Łódź: rejony korzystania przez studentów z usług gastronomicznych [%]	105
Wykres 14. Łódź: częstotliwość aktywności handlowych studentów [%]	107
Wykres 15. Łódź: rejony korzystania przez studentów z obiektów handlowych [%]	109
Wykres 16. Łódź: najczęstsze sposoby docierania przez studentów na uczelnie [%]	112
Wykres 17. Łódź: studenci przebywający w mieście wg miesięcy [%]	116
Wykres 18. Łódź: studenci przebywający w mieście wg dni tygodnia [%]	117
Wykres 19. Łódź: deklarowane miejsca zamieszkania studentów po ukończeniu nauki [%]	118
Wykres 20. Turyn: populacja w latach 1990–2017	122
Wykres 21. Turyn: stopa bezrobocia rejestrowanego w latach 2004–2017 [%]	123
Wykres 22. Turyn: liczba studentów uczelni publicznych w latach 2009–2016	127
Wykres 23. Turyn: pochodzenie geograficzne studentów pozalokalnych [%]	131
Wykres 24. Turyn: struktura miesięcznych wydatków konsumenckich studentów [%]	134
Wykres 25. Turyn: struktura źródeł finansowania wydatków konsumenckich studentów [%]	134
Wykres 26. Turyn: współużytkownicy zakwaterowania studentów [%]	141
Wykres 27. Turyn: zakwaterowanie studentów wg typów [%]	141
Wykres 28. Turyn: zakwaterowanie studentów wg stanu własności [%]	143
Wykres 29. Turyn: częstotliwość korzystania przez studentów z usług czasu wolnego [%]	151
Wykres 30. Turyn: struktura użytkowników obiektów usług czasu wolnego odwiedzanych przez studentów [%]	155
Wykres 31. Turyn: częstotliwość korzystania przez studentów z usług gastronomicznych [%]	165
Wykres 32. Turyn: rejony korzystania przez studentów z usług gastronomicznych [%]	167
Wykres 33. Turyn: częstotliwość aktywności handlowych studentów [%]	170
Wykres 34. Turyn: rejony korzystania przez studentów z obiektów handlowych [%]	173
Wykres 35. Turyn: najczęstsze sposoby docierania przez studentów na uczelnie [%]	175

Wykres 36. Turyn: studenci przebywający w mieście wg miesięcy [%]	179
Wykres 37. Turyn: studenci przebywający w mieście wg dni tygodnia [%]	179
Wykres 38. Turyn: deklarowane miejsca zamieszkania studentów po ukończeniu nauki [%]	181
Wykres 39. Łódź i Turyn: studenci jako część populacji miasta [%]	183
Wykres 40. Łódź i Turyn: średnie miesięczne wydatki konsumenckie studentów jako odsetek średnich miesięcznych wynagrodzeń [%]	185
Wykres 41. Łódź i Turyn: roczne zasilenia gospodarek miast z tytułu konsumpcji studenckiej jako odsetek rocznych wydatków budżetów miast [%]	188
Wykres 42. Łódź i Turyn: struktura miesięcznych zasileń gospodarek miejskich z tytułu wydatków konsumenckich studentów w podziale na sześć rynków [%]	189
Wykres 43. Łódź i Turyn: struktura miesięcznych zasileń gospodarek miejskich z tytułu wydatków konsumenckich studentów w podziale na cztery rynki [%]	190

Załączniki

Załącznik 1. Łódź: stopień odzwierciedlenia pożądanego rozmiaru próby i jej struktury

Uczel- nia	Jednostka organizacyj- na uczelni	Pożyczany rozmiar próby (n)			Uzyskany rozmiar próby (n)			Stopień odzwiercie- dlenia (%)		
		Młodszy	Starszy	Razem	Młodszy	Starszy	Razem	Młodszy	Starszy	Razem
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
AM	N/d	10	7	17	10	8	18	100,00	114,29	105,88
ASP	N/d	11	9	20	11	9	20	100,00	100,00	100,00
PŁ	Centrum Kształcenia Międzynarodo- wego	12	5	17	12	5	17	100,00	100,00	100,00
	Instytut Papiernictwa i Poligrafii	2	1	3	2	3	5	100,00	100,00	100,00
	Wydział Biotechnologii i Nauk o Żywności	11	10	21	11	10	21	100,00	100,00	100,00
	Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska	23	16	39	27	16	43	117,39	100,00	110,26
	Wydział Chemiczny	10	6	16	10	6	16	100,00	100,00	100,00

Załącznik 1 (cd.)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
PŁ	Wydział Elektrotechniki, Elektroniki, Informatyki i Automatyki	35	13	48	35	13	48	100,00	100,00	100,00
	Wydział Fizyki Technicznej, Informatyki i Matematyki Stosowanej	22	9	31	22	9	31	100,00	100,00	100,00
	Wydział Inżynierii Procesowej i Ochrony Środowiska	5	5	10	5	5	10	100,00	100,00	100,00
	Wydział Mechaniczny	19	8	27	19	8	27	100,00	100,00	100,00
	Wydział Organizacji i Zarządzania	13	14	27	13	14	27	100,00	100,00	100,00
	Wydział Technologii Materiałowych i Wzornictwa Tekstyliów	5	7	12	6	7	13	120,00	100,00	108,33
PWS-FTviT	N/d	8	7	15	8	7	15	100,00	100,00	100,00
UŁ	Wydział Biologii i Ochrony Środowiska	13	14	27	13	14	27	100,00	100,00	100,00
	Wydział Chemii	6	5	11	6	5	11	100,00	100,00	100,00
	Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny	54	60	114	56	59	115	103,70	98,33	100,88
	Wydział Filologiczny	51	42	93	51	42	93	100,00	100,00	100,00
	Wydział Filozoficzno-Historyczny	7	13	20	7	13	20	100,00	100,00	100,00

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
UM	Wydział Fizyki i Informatyki Stosowanej	5	1	6	5	1	6	100,00	100,00	100,00
	Wydział Matematyki i Informatyki	16	8	24	17	10	27	106,25	120,00	112,50
	Wydział Nauk Geograficznych	16	17	33	16	19	35	100,00	111,76	106,06
	Wydział Nauk o Wychowaniu	32	26	58	32	26	58	100,00	100,00	100,00
	Wydział Prawa i Administracji	31	28	59	31	28	59	100,00	100,00	100,00
	Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych	13	13	26	23	13	36	176,92	100,00	138,46
	Wydział Zarządzania	49	40	89	49	40	89	100,00	100,00	100,00
	Wydział Farmaceutyczny	10	10	20	10	10	20	100,00	100,00	100,00
	Wydział Lekarski	41	40	81	41	41	82	100,00	102,50	101,23
	Wydział Nauk Biomedycznych i Kształcenia Podyplomowego	6	2	8	6	2	8	100,00	100,00	100,00
Wydział Nauk O Zdrowiu	26	16	42	26	19	45	100,00	118,75	107,14	
Wydział Wojskowo-Lekarski	9	8	17	9	8	17	100,00	100,00	100,00	
Suma		571	460	1031	589	470	1059	103,15	102,17	102,72

Załącznik 2. Turyn: stopień odzwierciedlenia pożądanego rozmiaru próby i jej struktury

Uczel- nia	Jednostka organiza- cyjna uczelnu	Požadany rozmiar próby (n)			Uzyskany rozmiar próby (n)			Stopień odzwiercie- dlenia (%)		
		Młodzi	Starsi	Razem	Młodzi	Starsi	Razem	Młodzi	Starsi	Razem
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
AA	n/d	9	6	15	9	6	15	100,00	100,00	100,00
PT	Diparti- mento di Architettura e Design	30	22	52	30	22	52	100,00	100,00	100,00
	Dipartimento di Automatica e Informatica	27	21	48	27	21	48	100,00	100,00	100,00
	Diparti- mento di Elettronica e Telecomu- nicazioni	21	12	33	21	12	33	100,00	100,00	100,00
	Dipartimen- to di Energia	18	13	31	18	13	31	100,00	100,00	100,00
	Diparti- mento di Ingegneria Dell'ambi- ente, del Territorio e delle Infra- strutture	5	5	10	5	5	10	100,00	100,00	100,00
	Diparti- mento di Ingegneria Gestionale e della Pro- duzione	21	18	39	22	17	39	104,76	94,44	100,00
	Dipartimento di Ingegneria Meccanica e Aerospa- ziale	71	53	124	71	50	121	100,00	94,34	97,58

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
PT	Dipartimento di Ingegneria Strutturale, Edile e Geotecnica	9	16	25	9	16	25	100,00	100,00	100,00
	Dipartimento di Scienza Applicata e Tecnologia	11	8	19	11	8	19	100,00	100,00	100,00
	Dipartimento di Scienze Matematiche „Giuseppe Luigi Lagrange”	4	2	6	4	2	6	100,00	100,00	100,00
	Dipartimento Interateneo di Scienze, Progetto e Politiche del Territorio	4	2	6	4	2	6	100,00	100,00	100,00
UT	Dipartimento di Biotecnologie Molecolari e Scienze per la Salute	6	2	8	6	2	8	100,00	100,00	100,00
	Dipartimento di Chimica	14	1	15	14	1	15	100,00	100,00	100,00
	Dipartimento di Culture, Politica e Società	44	16	60	44	16	60	100,00	100,00	100,00
	Dipartimento di Economia e Statistica „Cognetti de Martiis”	6	4	10	7	3	10	116,67	75,00	100,00

Załącznik 2 (cd.)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
UT	Dipartimento di Filosofia e Scienze Dell'Educazione	31	13	44	31	13	44	100,00	100,00	100,00
	Dipartimento di Fisica	10	2	12	10	2	12	100,00	100,00	100,00
	Dipartimento di Giurisprudenza	37	23	60	36	24	60	97,30	104,35	100,00
	Dipartimento di Informatica	17	2	19	17	2	19	100,00	100,00	100,00
	Dipartimento di Lingue e Letterature Straniere e Culture Moderne	48	2	50	48	2	50	100,00	100,00	100,00
	Dipartimento di Management	67	28	95	65	29	95	97,01	103,57	100,00
	Dipartimento di Matematica „Giuseppe Peano”	8	2	10	8	2	10	100,00	100,00	100,00
	Dipartimento di Psicologia	17	24	41	17	24	41	100,00	100,00	100,00
	Dipartimento di Scienza e Tecnologia del Farmaco	13	6	19	13	6	19	100,00	100,00	100,00
	Dipartimento di Scienze Chirurgiche	9	3	12	8	3	11	88,89	100,00	91,67

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
UT	Dipartimento di Scienze della Sanità Pubblica e Pediatriche	16	n/d	16	16	n/d	16	100,00	n/d	100,00
	Dipartimento di Scienze della Terra	2	1	3	3	0	3	150,00	0,00	100,00
	Dipartimento di Scienze della Vita e Biologia dei Sistemi	29	4	33	28	5	33	96,55	125,00	100,00
	Dipartimento di Scienze Economico-Sociali e Matematico-Statistiche	16	6	22	16	6	22	100,00	100,00	100,00
	Dipartimento di Scienze Mediche	18	24	42	18	24	42	100,00	100,00	100,00
	Dipartimento di Studi Storici	14	2	16	14	2	16	100,00	100,00	100,00
	Dipartimento di Studi Umanistici	49	4	53	47	5	52	95,92	125,00	98,11
	Suma	701	347	1048	697	345	1043	99,43	99,42	99,52

Summary in English

Student cities – Consumer cities Students' consumption and the development of Lodz and Turin

The book deals with the role of students' consumption in urban development. The problem is particularly important from the perspective of post-industrial university cities. A comprehensive comparative study of Lodz, Poland and Turin, Italy was proposed, in which crucial importance was given to the survey on students' consumption. The research was conducted on representative samples of students of Higher Education Institutions in both cities. Students' consumption on the education, housing, leisure, catering, commercial and transport markets was analysed.

Two analytical developments of research into the urban aspect of students' consumption were proposed and implemented. The first was the use of comparative analysis between two cities. It should be noticed that most of the previous research on student consumption was conducted in the form of case studies of individual university towns or cities. The second novelty was linking together three dimensions of students' consumption, i.e. economic, spatial, and temporal. Hence, a perspective common for economic research, focusing on the size and structure of students' spending, was supplemented with a geographical perspective showing in which spaces these expenditures are incurred and with what frequency.

When analysing the economic dimension of students' consumption, attention was paid primarily on the size and structure of student expenses. The research into the spatial dimension of the consumption focused on explaining its intra-urban spatial distribution. Finally, the analysis of the temporal dimension was based on the purchasing frequency, as well as the weekly and annual distribution of students' presence in both cities.

The obtained results indicate that student consumption is a significant impulse for the economic and spatial development of post-industrial university cities. Although the economic strength of a single student is relatively low, the high importance of the consumption of students for Lodz and Turin is visible in the sums of monthly and

annual expenses of their entire population. Students' consumption is evident mainly in the structure of the financial input to both economies. A relative balance was observed between shares attributable to three large markets – residential, commercial and service. It shows that the presence of students in Lodz and Turin is not only limited to meeting their basic needs, i.e. housing and food, but also generates demand for numerous “secondary” services, including recreational ones. This additional demand should be considered desirable in the process of the post-industrial cities transformation.

In Lodz and Turin, higher education became massive despite a limited supply of public accommodation dedicated to the students. This phenomenon corresponds to the patterns previously identified in the literature on the subject (e.g. Chatterton, 2010; Hubbard, 2008, 2009; Kenna, 2011; Zasina, 2017). Thus, in both cities, students constitute one of the key groups of tenants on local housing markets. It seems that they contribute to the stabilisation or dynamism of the housing markets in the face of long-term depopulation tendencies characterising both Lodz and Turin.

Student housing demand can prevent housing stock from becoming vacant, as in both cities, students using private accommodation first occupy older buildings. On a smaller scale and in the longer term, their demand for accommodation, in turn, contributes to the construction of new multi-family residential buildings or PBSA. This pattern is consistent with the observations of other researchers (e.g. Rugg et al., 2002). In addition, students represent “reurbanisation potential” (Zasina, 2015), because a significant proportion of them, active on the housing market, live in the central areas of both cities – greater in Turin and smaller in Lodz. This conclusion coincides with the previous arguments of Allinson (2006), Buzar et al. (2007), Fabula et al. (2017) and Mulhearn & Franco (2018). Hence, the presence of students in post-industrial university cities can contribute to overcome some problems of ravaging downtown areas.

A vital impulse, generated by students, for the economic and spatial development of post-industrial cities such as Lodz and Turin, is the demand for services. The demand concerns leisure services, and to a lesser extent, also gastronomy and educational services. It is reflected in the activities of numerous small and medium enterprises in both cities. They include music clubs, discos, pubs, cafés, cinemas, gyms, fitness clubs, student bars or canteens, restaurants, and language schools. Therefore, it can be assumed that student demand contributes to some extent to the diversification of the economic structure of post-industrial university cities. The listed categories of service entities are characterised by a relatively local scale of activity, so – probably – they remain more deeply rooted in urban economies, and the funds spent in them stay longer in the local economic circulation, co-creating the tax base of cities. In addition, the above-mentioned categories of enterprises largely constitute a “student urban service sector” (Chatterton, 2010). It has been observed that students in Lodz and Turin consider themselves to be the dominant clients of these businesses, which suggests that they constitute a primary segment of consumers for pubs, cafés, discos and music clubs.

Students' consumption in Lodz and Turin in leisure services contributes in both cities to the formation of clusters in downtown areas, reminiscent of the "play-scapes" described by Chatterton & Hollands (2002). Although – according to the study – downtown business entities operating in the service sector may be categorised by an "exclusive" and "student" character, these areas are also frequently visited by other groups of users, namely tourists and residents. It means that student demand in post-industrial cities such as Lodz and Turin may contribute to the so-called "consumption-led regeneration" (referred by Crivello, 2011) and to the enhancement of post-industrial cities image.

Student consumption can, therefore, complement the economic and spatial structures of post-industrial university cities and be one of the stimuli for their transformation. The presence of non-local students creates jobs and increases the size of the exogenous functions of cities. At the same time, due to the lower proportion of students in Lodz and Turin populations than in traditional university towns, these two post-industrial cities are not economically dominated by the academic youth and their money. This phenomenon should be assessed positively from the point of view of the long-term development and the economic monoculture past of Lodz and Turin.

The economic and temporal dimensions of student consumption in Lodz and Turin turned out to be relatively similar, as opposed to the spatial dimension. The study showed that in both cities, students have a similar size of economic power in "purchasing" relative to average local wages. They supply both urban economies with similar amounts of cash in relation to the expenditure of municipal authorities. Their expenses have comparable structures and show numerous similarities on individual markets of the economies of Lodz and Turin; for instance, the degree of participation in these markets, the frequency of activities, and the consumption structure. Moreover, the time schedules of students' presence in Lodz and Turin also show similar time patterns.

On the other hand, the differences between the two cities occur in the spatial dimension of student consumption. In Turin, geographies of students' education, residence and leisure overlap. In Lodz, on the contrary, they often remain spatially separated. The nature of the spatial structures of both cities, as well as the spatial organisation of educational infrastructure, create different frameworks for consumption patterns of the students. This conclusion, therefore, corresponds to earlier suggestions of Russo & Tajter (2007) and Collins (2010). In other words, due to different urban structures of Lodz and Turin, the relatively similar potential of functional transformation of the cities resulting from the students' consumption is "absorbed" in different ways.

Domicile, residence, and level of study are the characteristics of students that differentiate their consumption patterns. It confirms van den Berg & Russo's (2004) statement that "Different students use the city in different ways". Student domicile determines the degree of their participation in various markets of Lodz

and Turin economies. Local students often continue to live with their parents or relatives. Hence, there are mainly the non-local students who generate demand for private accommodation in Lodz and Turin. However, if the local students decide to live on their own, they use accommodation possessed by their family or friends more frequently than the non-local students. Sometimes they already have their own housing. More often they decide to live with their partners or children, and rarely with friends or fellow students. Thus, “student households” in Lodz and Turin are mainly created by non-local students. The local youth, instead of paying for accommodation, spend more money on purchases and services. Differences between local and non-local students are also revealed in how they use urban space. Places of residence and leisure of the local students show greater dispersion in urban structures and are less determined by the location of the university’s educational infrastructure than of the non-local students. Non-locals demonstrate a higher level of spatial concentration in both categories of places. In addition, domicile clearly differentiates the time frame of students’ stay in Lodz and Turin. More precisely, the local youth stay in the cities for most of the week and calendar year, and the non-local have a large outflow for weekends and holiday months. Therefore, local students resemble regular city residents, while non-local students better fit into the stereotypically perceived “student” lifestyle and rhythm of life.

The student’s place of residence is a feature that diversifies the size and structure of expenses incurred within the city’s administrative boundaries. It is mainly due to the fact that students who are commuters do not participate in the city accommodation market and their costs are more related to transportation. Differences between resident and commuting students are also visible in the choice of commercial and service businesses. Students living in the city, in which they study, use a wide spectrum of commercial and service venues and the commuting students visit mainly large cultural, commercial, sports and recreation centres not available in their domicile. Living outside the city of higher education also limits the use of night entertainment in its area. Nevertheless, the amount of money spent by commuting students in the city of higher education generally does not differ from the expenses for similar purposes of the residents. Both in Lodz and Turin commuting students hardly ever spend their weekend and holiday breaks.

The division of the academic youth according to the level of education into undergraduate and graduate students also allows to identify differences in their consumption patterns. Yet, they are less pronounced than in the case of the criteria discussed earlier. Along with the transition to the next level of higher education, students spend, on average, higher amounts per month. In addition, they often tend to use leisure venues such as sports facilities, pubs, and cafés. A certain “growing up” of students during their stay in the university city is evidenced by the fact that at the higher levels of education they often decide to live rather with their partners and children or alone than with friends or fellow students.

Riepilogo in italiano

Città di studenti – città di consumatori. Il consumo degli studenti nello sviluppo di Łódź e di Torino

In questo lavoro si è affrontato il problema del ruolo degli studenti nello sviluppo delle città, che è particolarmente importante nella prospettiva delle città universitarie postindustriali. Viene qui proposto un ampio studio comparativo di Łódź e Torino, nel quale un ruolo chiave viene svolto da un sondaggio sui consumi dei giovani universitari. Questo studio è stato condotto su un campione rappresentativo di studenti degli atenei pubblici delle due città. Sono stati analizzati i consumi degli studenti sul mercato dell'educazione, delle abitazioni, dei servizi del tempo libero, gastronomico, commerciale e dei trasporti.

Sono stati proposti e messi in opera due sviluppi analitici nell'ambito degli studi sulla variante urbana dei consumi degli studenti. Il primo è consistito nell'effettuare un'analisi comparativa tra le due città. Va infatti notato che la grande maggioranza degli studi del passato sui consumi degli studenti ha la forma di *case studies* relativi a singoli centri universitari. Il secondo sviluppo è consistito invece nell'intreccio di tre dimensioni dei consumi studenteschi, economico, spaziale e temporale. In questo modo la tipica prospettiva degli studi economici, focalizzata sull'entità e sulla struttura delle somme spese dagli studenti, è stata integrata con una prospettiva geografica, intesa a rilevare in quali spazi queste spese sono state effettuate e con quale frequenza.

Nelle analisi della dimensione economica dei consumi degli studenti si è rivolto una speciale attenzione alle dimensioni ed alla struttura delle loro spese. In relazione alla dimensione spaziale dei consumi studenteschi la ricerca si è concentrata sulla spiegazione della loro distribuzione all'interno dello spazio urbano. Per quanto riguarda invece l'analisi della dimensione temporale ci si è soffermati in particolare sulla frequenza dei consumi ed anche sulla distribuzione settimanale ed annua delle presenze degli studenti nelle due città.

I risultati ottenuti indicano che i consumi degli studenti conferiscono un impulso importante allo sviluppo economico e spaziale delle città, in particolare

delle città universitarie postindustriali. Anche se il potere economico del singolo studente è piuttosto modesto, l'importanza dei consumi dei giovani universitari per Łódź e Torino si fa evidente nel volume totale delle spese mensili ed annue dell'intera popolazione studentesca. A dimostrare il ruolo rilevante degli studenti nello sviluppo di Łódź e di Torino vi è però soprattutto la struttura degli apporti per le due economie quali derivano dai loro consumi. In queste strutture osserviamo infatti un relativo equilibrio tra le componenti corrispondenti a tre grandi settori del mercato: abitativo, commerciale e dei servizi. Questo dimostra che la presenza degli studenti a Łódź e a Torino non si riduce alla soddisfazione dei soli bisogni fondamentali (abitativi ed alimentari), ma genera altresì una domanda di numerosi servizi „più che di base” (tra cui quelli ricreativi), che vanno riconosciuti come auspicabili nel caso delle città postindustriali nel corso del loro processo di trasformazione.

A Łódź e a Torino la massificazione della formazione universitaria ha avuto luogo in presenza di un'offerta di alloggi pubblici riservati ai giovani universitari, il che corrisponde ai modelli identificati in precedenza nella letteratura sul tema (per es. Chatterton, 2010; Hubbard, 2008, 2009; Kenna, 2011; Zasina, 2017). Con ciò gli studenti delle due città costituiscono uno dei gruppi essenziali di locatari nei locali mercati della casa, essendo in grado di contribuire alla stabilizzazione di questi ultimi oppure alla loro dinamizzazione a fronte delle tendenze di lungo periodo allo spopolamento che caratterizzano sia Łódź che Torino.

La domanda studentesca di abitazioni è in grado di prevenire l'abbandono degli immobili, dal momento che in entrambe le città gli studenti che si avvalgono di un alloggio a pagamento occupano in primo luogo i locali più vecchi. Su scala minore ed in un orizzonte temporale più prolungato la loro domanda di alloggi contribuisce a sua volta alla creazione di nuovi edifici (edifici abitativi plurifamiliari oppure edifici di tipo PBSA). Questo modello corrisponde alle osservazioni di altri studiosi (per es. Rugg et al., 2002). Inoltre negli studenti è presente un potenziale di „riurbanizzazione” (Zasina, 2015), dal momento che una notevole parte degli studenti attivi sul mercato degli alloggi abita nelle aree centrali delle due città (maggiore a Torino, meno estesa a Łódź). Questa conclusione è in accordo con le argomentazioni tra gli altri di Allinson (2006), Buzar et al. (2007), Fabula et al. (2017) e di Mulhearn & Franco (2018). Ecco perché la presenza studentesca nelle città universitarie postindustriali può contribuire al superamento dei problemi di abbandono delle aree centrali delle città.

Un importante impulso allo sviluppo economico e spaziale di città postindustriali quali Łódź e Torino è dato dalla domanda di servizi generata dagli studenti. In particolare questa domanda riguarda i servizi del tempo libero ed in misura inferiore anche i servizi gastronomici e di formazione culturale. Ciò trova riscontro in entrambe le città nell'attività di piccole e medie imprese. Tra queste vanno menzionati i club musicali, le discoteche, i pub, i caffè, i cinema, le palestre, i fitness-club, i bar o le mense per studenti, i ristoranti e le scuole di lingua. Si può

dunque ammettere che la domanda studentesca contribuisca in un certo modo alla diversificazione della struttura economica delle città universitarie postindustriali. Le citate categorie di soggetti dispensatori di servizi sono caratterizzate dalla scala relativamente locale della loro attività e dunque, con ogni probabilità, restano saldamente radicate nelle economie urbane, mentre le risorse spese al loro interno rimangono a lungo all'interno del circuito economico locale e sono un co-fattore della base fiscale delle città. Oltre a ciò, le dette categorie di imprese in larga misura costituiscono un vero e proprio „settore di servizi per studenti” (*student urban service sector*; Chatterton, 2010). Si è infatti osservato che gli studenti di Łódź e di Torino riconoscono in sé stessi la parte dominante della clientela di questi soggetti economici, il che fa pensare che gli studenti siano per questi ultimi il segmento fondamentale di consumatori (ciò vale in particolare per i pub, i caffè, le discoteche ed i club musicali).

I consumi degli studenti di Łódź e di Torino nell'ambito dei servizi del tempo libero contribuiscono al formarsi in queste due città di evidenti assembramenti nelle aree del centro, che ricordano i „paesaggi del divertimento” (*playscapes*) descritti da Chatterton & Hollands (2002). Anche se – a quanto risulta dagli studi – i soggetti di servizi agli studenti che operano in queste aree possono esprimere un carattere „escludente”, „studentesco”, queste zone sono frequentate anche da altri gruppi di utenti (turisti, abitanti). Ciò significa che la domanda studentesca nelle città postindustriali come Łódź e Torino è in grado di contribuire al fenomeno della „regenerazione spinta dai consumi” (*consumption-led regeneration*, evocata tra gli altri da Crivello, 2011), la quale in una certa misura consente di ravvivare le aree dei centri urbani ed a creare un'immagine più attraente delle città postindustriali.

I consumi studenteschi possono dunque completare le strutture economiche e spaziali delle città universitarie postindustriali, costituire uno dei fattori di stimolo per la loro trasformazione, creare posti di lavoro ed anche ampliare la dimensione delle funzioni esogene delle città (attraverso i servizi agli studenti non-locali). Allo stesso tempo, il fatto che la componente studentesca della popolazione fosse minore a Łódź e Torino in rapporto con le tradizionali città universitarie, ha fatto sì che le prime non siano dominate economicamente dalla gioventù universitaria e dai suoi consumi. È questo un fenomeno che va giudicato positivamente dal punto di vista dello sviluppo di lungo periodo e in considerazione anche delle esperienze di monocultura economica di questi due centri.

Le dimensioni economica e temporale dei consumi studenteschi a Łódź e Torino si sono rivelate relativamente simili, al contrario della dimensione spaziale. Lo studio ha mostrato che nei due centri gli studenti si caratterizzano per capacità economiche („potere d'acquisto”, relativamente alle locali retribuzioni medie) paragonabili, che alimentano le economie delle due città con analoghe quantità di mezzi monetari (in rapporto alle spese urbane effettuate dalle autorità locali) e paragonabili tra di loro in quanto a struttura, che infine esibiscono numerose somiglianze nei comportamenti sulle rispettive economie di mercato di Łódź e di

Torino (per es. nel grado di partecipazione a questi mercati, nella frequenza nell'attività, la struttura delle spese, ecc.). Somiglianze si possono pure rilevare nella distribuzione temporale del soggiorno degli studenti di Łódź e di Torino nei centri dove si svolgono i loro studi.

Differenze tra le due città sono invece rilevabili in riferimento alla dimensione spaziale dei consumi studenteschi. Se a Torino le localizzazioni dei luoghi di studio, di abitazione, e anche del tempo libero si intrecciano oppure corrispondono tra di loro, nel caso di Łódź questi luoghi sono spazialmente separati. La natura delle strutture spaziali dei due centri, ed anche l'organizzazione spaziale dell'infrastruttura didattica, creano delle differenti cornici per i consumi dei giovani universitari. Questa conclusione corrisponde perciò a quanto suggerito in precedenza da Russo & Tajter (2007) tra gli altri, e anche da Collins (2010). Con ciò, un potenziale relativamente simile di trasformazioni funzionali delle città derivante dai consumi studenteschi in esse effettuati viene „assorbito” in modo differenziato dalle relative strutture urbanistiche.

La provenienza geografica, il luogo di abitazione e la fase degli studi in cui si trovano sono i fattori che differenziano i consumi degli studenti. Questa circostanza viene a confermare l'affermazione di van der Berg e di Russo (2004) che „diversi studenti utilizzano la città in modi diversi”. La provenienza geografica degli studenti determina il loro grado di partecipazione ai rispettivi mercati economici di Łódź e di Torino. Gli studenti locali sono quella categoria di giovani che in genere continua ad abitare con i propri genitori o i propri tutori. Per questo sono soprattutto gli studenti non-locali che a Łódź generano una domanda di alloggi a pagamento. Se tuttavia i giovani del luogo decidono di vivere senza i genitori o i tutori, allora utilizzano gli immobili di proprietà della famiglia o di conoscenti in misura maggiore rispetto a quelli non-locali oppure dispongono di un proprio locale abitativo. Più spesso però prendono la decisione di abitare con i propri partner o figli, più raramente con amici o conoscenti. Le „economie domestiche studentesche” note dalla letteratura sul tema sono costituite perciò a Łódź e a Torino soprattutto dagli studenti non locali. Invece che ad affitti e spese di l'alloggio la gioventù locale destina maggiori risorse per acquisti e servizi (un fenomeno che è più facilmente osservabile a Łódź). Con ciò, la sua rilevanza per le economie cittadine è notevole. Le differenze tra studenti locali e non-locali vengono in luce anche nelle modalità di utilizzo degli spazi urbani. I luoghi di abitazione e di tempo libero della gioventù locale evidenziano una maggiore dispersione nelle strutture urbanistiche e sono determinati in misura minore dalla localizzazione delle infrastrutture didattiche dell'ateneo. Invece, nel caso della gioventù non-locale si osserva un maggiore livello di concentrazione spaziale nelle due categorie di luoghi. Inoltre, la provenienza geografica differenzia in modo evidente le cornici temporali del soggiorno degli studenti a Łódź e a Torino: la gioventù locale vi rimane per la maggior parte della settimana e dell'anno solare, laddove tra gli studenti non-locali si verifica un massiccio riflusso nel corso nei week-end e durante i mesi delle vacanze. Gli studenti

locali sono perciò maggiormenti assimilabili ai normali abitanti delle città, mentre gli studenti non-locali corrispondono meglio allo stereotipo del modo e del ritmo di vita visto come „studentesco”.

Il luogo di abitazione corrente degli studenti (che li distingue tra abitanti nella città degli studi e pendolari verso di essa) è il fattore di maggiore differenziazione dell'entità e della struttura delle spese sostenute entro i confini amministrativi delle città. Ciò deriva soprattutto dal fatto che i giovani pendolari non partecipano al locale mercato delle abitazioni. In considerazione dei loro viaggi regolari, un rilievo maggiore hanno per costoro le spese legate ai trasporti, tra l'altro perché gli studenti pendolari si recano a lezione in automobile con una frequenza sensibilmente maggiore. Le differenze tra gli studenti residenti e quelli pendolari riguardano anche i tipi di centri commerciali e di servizi frequentati. Gli studenti che abitano la città nelle quali studiano, utilizzano al suo interno uno spettro più ampio di centri di questo tipo. Per gli studenti pendolari al contrario è caratteristico frequentare per lo più quei centri la cui attività ha un raggio che supera quello locale (per es. centri di cultura o centri commerciali e sportivi di maggiori dimensioni). Il fatto di abitare al di fuori della città degli studi limita altresì la possibilità di fruire delle strutture di economia notturna situate al suo interno. Tuttavia, nella situazione in cui gli studenti pendolari utilizzano nella città degli studi determinati servizi di tempo libero oppure acquistano prodotti non-alimentari, l'entità delle risorse da loro spese non è sostanzialmente differente dalle somme spese per gli stessi obiettivi dai giovani residenti. Gli studenti pendolari in pratica non trascorrono a Łódź e a Torino i week-end e le pause delle vacanze.

Pure la divisione della gioventù studentesca secondo il criterio della fase degli studi in studenti più giovani e più anziani consente di identificare le differenze nei loro consumi, anche se queste ultime sono meno evidenti che nel caso dei criteri precedenti. Con il passaggio ai successivi livelli di formazione universitaria gli studenti spendono mediamente su scala mensile somme maggiori. Oltre a ciò, in numero più ampio e più frequentemente intraprendono attività di tempo libero, fruendo di strutture sportive, pub e caffè. Che si assista ad una certa „maturazione” degli studenti nel corso del loro soggiorno nella città universitaria è testimoniato dal fatto che nelle fasi di studio più avanzate è meno frequente che essi decidano di abitare con amici e conoscenti, per abitare più spesso con partner e figli, o da soli.

